BÜTÜN YAPITLARI

Behice Boran

TOPLUMSAL YAPI ARAŞTIRMALARI

(İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki)

3

SARMAL YAYINEVİ
Başmusahip Sok. Talas Han. 16/6 Cağaloğlu - İstanbul

Behice Boran
Bütün Yapıtları - III
Birinci Baskı: Ekim 1992

Birinci Baskı:
Ankara Üvinersitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi
Felsefe Enstitüsü Sosyoloji Serisi : 3
Türk Tarih Kurumu Basımevi - ANKARA 1945

Kapak : Erdinç Özköylü
Dizgi : Sarmal Dizgievi - 522 45 78
Baskı : Yazı Ofset

BEHİCE BORAN
BÜTÜN YAPITLARI
III

TOPLUMSAL YAPI ARAŞTIRMALARI

(İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki)

İÇİNDEKİLER

Sahife

Problem ve Metod 7
Köy Tipleri 29
BölgeninTarihi 35
Nüfus Durumu 51
Köylerin Toprak Üzerinde Taazzuvu 69
Ekonomik Durum 95
Sosyal Tabakalanma 143
Dışla Münasebetler 171
Aile 189
Köylerin Şehirleşmesi 219
Genel Neticelerin Hulâsası 249
Sözlük 265

PROBLEM VE METOD

Bu yazıda bazı Anadoluda iki köy çeşidinden bahsediliyor, ama bu tetkik, umumiyetle anlaşıldığı şekilde bir "köy tetkiki değildir. İncelemek, aydınlatmak istediğimiz konu, bir köydeki hayat şartları ve tarzı değil, sosyolojik bir problemdir. Bu problem köy için de, şehir için de; Türkiye için olduğu kadar Amerika ve Çin için de varittir. Bu problem nedir? Bir topluluğunun sosyal yapısının farklılaştığı fonksiyonel kısımlar arasındaki, bilhassa iki esas kısmı arasındaki, münasebetleri aydınlatmaktır. "Sosyal yapı" ve yapının "fonksiyonel kısımları veya birimleri" dediğimiz gerçekler nelerdir? Bu birimlerin ayrılığına işaret ettiğimiz iki esas kısım, birbirinden hangi miyara, ölçülere göre ayırt edilebilir?. Bu iki sosyal birimler gurubu arasında ne gibi bir münasebetler sistemi vardır? Batı Anadolu'da mûşahhas köy toplulukları üzerinde topladığım malzemenin teferruatı tahliline girişmeden önce, bu sualleri ilkin umumi olarak cevaplandırmak, sonra bu cevapların müşahhas toplulukların tetkikine nasıl tatbik edilebeleceğini belirtmek gerekiyor. Her tetkik, metodolojik bir görüşten hareket eder, daha doğrusu etmesi lazım gelir; tetkikin verimli ve neticelerin doğru olup olmaması dayandığı metodun sıhhatine bağlıdır.

Gerek sosyolojik yazılarda, gerek günlük sözlerimizde, cemiyet kelimesini âdeta büyük harfle *Cemiyet* şeklinde kullanırız, sanki bu kavram bircinsten (mütecanis) tek bir realiteyi ifade ediyormuş gibi... Bu kelimeyle ifade ettiğimiz realite, bir bütün olarak bazı ayırt edilebilen vasıflar gösterdiği nisbette kelimenin bu şekilde kullanılması doğru olabilirse de, unutulmaması gereken nokta şu ki, *Fransız Cemiyeti, Türk Cemiyeti* derken, bu ifadelerde *Cemiyet* kelimesiyle kastettiğimiz realite, iç yapısı itiba-

riyle bircinsten değildir; daha küçük, farklılaşmış fakat birbirine bağlı birimlerin meydana getirdiği bir bütündür. Gerçekte her cemiyet bir müesseseler topluluğudur. Sosyal yapıdan anladığımız mâna, müesseselerin birbirlerile az çok bütünleşerek teşkil ettiği sosyal düzendir. Müesseselerin bütünleşme (integration) derecesi ve şekli cemiyetten cemiyete veya aynı cemiyetin muhtelif devirlerinde değişik olabilir; bilhassa sosyal çözülüş ve yeniden kuruluş devirlerinde bütünleşme gevşer, sosyal gerginlikler, sürtüşmeler meydana gelir.

Cemiyetin yapısını teşkil eden fonksiyonel birimleri, yani müesseseler, insanlar arasında yerleşmiş, tekerrür eden, az çok devamlı olan *münasebetler şekli veya münasebetler sistemidir*.* Müesseseler, gördükleri fonksiyonlara göre birbirlerinden ayırt edilip sınıflandırılır; meselâ, din, devlet, aile müesseseleri dediğimiz zaman bu çeşit bir sınıflandırma yapmış oluyoruz. Fakat müesseseler, sosyal realitenin diğer realite safhalarıyla, biyolojik ve fiziki realiteyle, olan münasebeti bakımından ikiye ayrılırlar.

Müesseseler insan münasebetleri sistemleridir, insan münasebetleri ise, hangi cemiyette, hangi mekân ve zaman şartları altında olursa olsun, daima iki çeşide irca edilebilirler: (l) cemiyet-tabiât çevresi münasebetinin insanlar arasında doğurduğu münasebetler sistemi, (2) doğrudan doğruya cemiyet-tabiât münasebetinden doğmıyan insanlar-arası-münasebetler-sistemleri. Birincisi, insanın tabiâtı kendi ihtiyaçlarının tatmini yolunda işletmesinden insanlar arasında doğan münasebetlerdir; ikincisi de, tabiâtı işletme faaliyetlerinden ayrı, ama bu faaliyetlerle dolayi-

* Bununla beraber , her "yerleşik, tekerrür eden münasebetler sistemi" bir müessese değildir, Meselâ , bir muaşeret kaidesi de o kaidenin cari olduğu cemiyetteki insanlar arasında yerleşik, tekerrür eden bir münasebet şeklini ifade eder, fakat muaşerete ait bir kaide burada kullanıdığımız mana da bir müessese değildir. Mevzuumuza doğrudan doğrudan doğruya girmediği için sosyal müesseselerin ayırıcı vasıflarını münakaşa etmeyi burada lüzumsuz buluyoruz.

siyle ilgili olarak, diğer sosyal amillerle girişilen insan münasebetleri sistemini ifade eder. Bu iki münasebetler sistemi, birlikte bir cemiyet yapısı teşkil ettiklerinden birbirlerinden müstekil değildirler. Sosyal yapısının farklılaştığı fonksiyonel birimler arasındanki münasebetlerin ve bütünleşmenin ne mahiyet ve şekilde olduğu bahsinde, işte bu iki çeşit münasebetler sisteminin birbiriyle bağlantı derecesi bir mesele olarak karşımıza çıkıyor. Sosyal olgular arasındaki illî münasebetleri meselesinin ve sosyal değişme sürecinin (processus) ne olduğu meselesinin düğüm noktası, merkezi buradadır. Her ne kadar genel sosyal evrimde (evolution) bu iki esas münasebetler nizamı arasındaki bağlantıların ne olduğu ana hatları itibariyle biliniyorsa da, sosyolojik araştırmaların başarması gereken iş muhtelif cemiyet tiplerinde, muhtelif zaman ve mekân şartları altında, bu esas münasebetin müşahhasta gösterdiği çeşitlenmeleri (variations) meydana çıkarmak, sosyal değişme vetiresinde müesseselerin değişme seyrinin ve nizamının ne olduğunu teferruatiyle belirtmektedir.

Her insan cemiyetinde mutlaka müşahede edilen bu iki çeşit münasebetler sisteminden birincisi, yani tabiatı işletme faaliyetlerinden doğrudan doğruya doğan müesseseler, diğerlerinden daha mühimdir, daha köktedir. Bu noktada, böyle değerlendirici bir ayırt etme, ilmin objektifliğine aykırı değil midir, sualini soranlar olabilir. Ne hakla iki çeşit müesseseler düzeninden birine "daha esas, daha köktedir" diyoruz?

Olayları değerlendirmek, kendi başına ne ilme uygun, ne de ilme aykırı olarak vasıflandırılamaz. İlme uygunluğun veya aykırılığın mihengi, verilen hükmün, yapılan tefrikin, olayların kendisinden olan şartlara, vasıflara dayanıp dayanmadığıdır. Eğer değer biçerken verdiğimiz hüküm, olayların şartlarına, vasıflarına uygunsa, gerçeğin bir ifadesidir ve bunun için de ilmîdir; değilse, yaptığımız iş ilim zihniyetine ve metoduna aykırıdır. İki mayiin hararetini termometreyle ölçüp, biri diğerinden daha sıcaktır, diye hüküm verdiğimiz zaman ne kadar ilim metodundan ayrılmamış oluyorsa, sosyal olaylar alanında olayların kendi vasıflarına göre verdiğimiz değerlendirme hükümleri de o derece ilim

metod ve zihniyetine uygundur. Sosyal ilimlerle meşgul olanlarda görülen "hadiseleri değerlendirmekten çekinmek" hali aslında lüzumsuz ve birçok hallerde de tehlikeli olabilen sahte bir ihtiyatkârlıktır. Burada üzerinde durulması gereken nokta, birinci sınıftan müesseseler için "ikincilerden daha kökte olan müesseselerdir" derken bunu hangi faktörlere dayandırıyor, bu hükmü ne gibi delillerle destekliyoruz, sualidir. Biz bu hükmü, gerçeğin kendisinden mevcut müşahede edilebilir, gösterilebilir, hatta ölçülebilir farklara dayanarak veriyoruz.

Herhangi bir insan topluluğunun işlettiği tabiat parçasıyla olan münasebetini üç cepheden mütalaâ edebiliriz: (l) tabiatı işletme işinde kullanılan vasıtalar-âletler, teknikler, âletlere tatbik edilen enerji çeşidi ve miktarı; (2) tabiatı işletme faaliyetlerinin topluluğu teşkil eden insanlar arasında nasıl bölündüğü ve teşkilâtlandığı-istihsal organizasyonu şekilleri, iş bölümü sistemi; (3) kullanılan tabiî kaynakların ve işletme vasıtalarının topluluğu teşkil eden insanlar arasında nasıl dağıldığı- mülkiyet münasebetleri. Bu üç cepheden birincisi bir cemiyetin teknolojisini, ikincisi ve üçüncüsü de tabiatı işletme faaliyetlerinden doğan insan münasebetleri şekillerini ifade eder. Tabiatla olan münasebetler ve bundan doğan insanlar-arası münasebet şekilleri, bir müesseseler sistemi olarak anladığımız "sosyal yapı" nın kök, temel müesseseleridir; çünkü bu münasebet şekilleri insanın esas biyolojik ihtiyaçlarını tatmin için giriştiği faaliyetlerden, hayatın devamı için zarurî olan faaliyetlerden, doğmuştur. İkincisi, bu faaliyetler insan âlemini en esas, evrensel realite olann maddî, fizikî realitenin bir parçasıyle tabiatla karşı karşıya getirir, insan sosyal realitesiyle maddî - fizikî realite arasında karşılıklı münasebetler, tesirler sisteminin kurulmasına amil olur.

Maddi fizikî realite en şümullü, evrensel realitedir, bütün varlıkları içine alır. Fizikî tabiat içine, gayri uzvî maddeyle birlikte uzvî madde ve bunun bir parçası olarak insan âlemi de girer. Proton ve elektronlardan müteşekkil varlıklar olmak sıfatıyle ve tabiata kendi el emeğini tatbik ederek meydana getirdiği maddî techizatıyle (binaları, köprüleri, yolları, taşıt vasıtaları, elbiseleri,

ilh.) insan da fizikiî realite alanına girer.

Biyolojik realite madde âleminin daha dar bir alanını kaplar, gayri uzvî varlıklar biyolojik gerçek âleminin dışında kalır. Biyoloji; gayri uzvî, fizikî realite ve olaylarla ancak uzviyetler âlemini meydane getiren malzeme, bu âlemin üzerine kurulmuş olduğu temel olarak meşgul olur. Uzviyetiyle insan, biyolojik gerçek alanına da girer. Biyolojik bir varlık olarak insanın diğer biyolojik varlıklarla, yani nebat ve hayvanlarla müşterek esas vasıfları vardır; her ne çeşittten, her ne tekâmül derecesinden olursa olsun, bütün hayat şekillerinin devamı için bazı esas ihtiyaçların karşılanması gereklidir; bunların başında da gıda, cinsiyet, üreme, korunma ve müdafaa gelir. Bu saydığımız ihtiyaçlar biyolojik oldukları, sosyal, kültürel şartların mahsulü olmadıkları için onları daha esaslı, daha mühim diye vasıflandırabiliriz. Bu ihtiyaçları, sosyal gerçek alanını aşan, daha şümullü ve sosyal gerçeğin üzerinde kurulduğu bir gerçek alanına, yani, biyolojik realite alanına aittir. Bu ihtiyaçların tatmin edilmesi faaliyetlerinden doğan insanlar arasındaki sosyal münasebetler şekillerine bunun için diğer sosyal münasebetler şekillerinden daha esaslı, daha köktedir diyoruz.

Sosyal, veya bazı etnologların tercih ettikleri terimle "kültürel" realite ise biyolojik realiteden daha dar, çok daha az şümullüdür, yalnız insan âlemine aittir. Biyolojik realitte, gayri uzvî, fizikü realite üzerine yükseldiği gibi, sosyal veya kültürel realite de fizikî ve biyolojik realittte ürerinde yükselir. Bütün cemiyet sis-

* Bazı hayvan cinslerinde de alet yapmıya ve kullanmıya benzer faaliyetler görülüyor, fakat bu olaylar keyfiyet itibariyle insan aleminde görülenle aynı değildir. Aradaki farkın uzun boylu burada münakaşasına girmeden şuna işaret edelim ki, hayvanların alet yapma ve kullanma faaliyetlerine benzer faaliyetleri büyük mikyasta biyolojik irsiyetlerinin tayin ettiği ettiği, nesilden nesile değişmiyen, olduğu gibi tekerrür eden faaliyetleridir. Halbuki insan alet yapma ve kullanma faaliyetlerinde bir birikme ve gelişme vardır. İnsandan başka hiçbir uzviyetin hayatında böyle biriken ve gelişen bir şekilde alet yapma ve kullanma yoktur.

temleri, hangi mekân ve zaman şartları altında olursa olsun biyolojik zaruretlerden doğan ihtiyaçların tatmini hiç değilse asgarî derecede sağlamak zorundadır. Bu biyolojik ihtiyaçları tatmin için insanların tabiat kaynaklarından faydalanmak faaliyetine girişmedikleri hiçbir cemiyet olmamıştır ve olmaz da... Vasıtaları henüz fazla gelişmemiş cemiyetlerde, etnologların tesbit edebildikleri en aşağı seviyedeki cemiyetlerde, tabiattan faydalanma ve tabiî kaynakları işletme faaliyetleri esas biyolojik ihtiyaçları asgarî derecede karşılayacak kadardır, bu cemiyetlerde hayat standardı, ancak sağ kalabilmeyi temin edecek derecededir, buna "biyolojik hayat standardı" diyebiliriz. Bununla beraber şunu hatırda tutmak gerekir ki bu en iptidaî cemiyetlerde bile, ancak sağ kalabilmeyi temin eden bu hayat standardı dahi, gerçek manâda biyolojik değildir, çünkü bu cemiyetlerde de insanın tabiatla münasebeti âletler ve tekniklerin tatbiki yoluyla olur ve istihlâki sosyal normlar ayarlar. Cemiyetler tekâmül ettikçe gıda, su, korunma ve barınma ihtiyaçları ölmiyecek kadar karşılanmakla kalmıyor, fakat cemiyetin erişmiş olduğu evrim seviyesine uygun olarak, daha iyi yaşamayı istihdaf eden belirli tüketim (istihlâk) normlarıyla karşılanmıya gayret ediliyor. Yemek, içmek, giyinmek, ev yapmak, döşemek, ısınmak,hastalıklardan ve hasımlardan korunmak faaliyetlerinde belirli bir seviyeye erişmek gayretini ifade eden sosyal değerler, ölçüler meydana geliyor ve bu "seviyeye" göre bu ihtiyaçlar karşılanmaya çalışılıyor. Bu esas biyolojik ihtiyaçların tatmin edilme şekilleri böyle değiştiği gibi, bu esas ihtiyaçlara eklenerek ve onlardan ayrı "müştak" ihtiyaçlar da beliriyor ve insan topluluğumun tabiatla olan münasebetleri gittikçe gelişerek daha çeşitli, daha karmaşık (complex) bir hal alıyor. Cemiyetlerin evriminde esas biyolojik ihtiyaçların tatmini ilk ve temel bir zaruret olarak devam ediyor, fakat bu ihtiyaçların tatmin edilme şekilleri cemiyetin evrim seviyesine, teknolojik ve iktisadî durumuna, sosyal organizasyonun taşıdığı değerlere göre değişiyor Sosyolojinin fonksiyonu insan münasebetlerinin ve faaliyetlerinin sistemleşmesini, bu sistemlerin değişme seyrini ve şartlarını incelemektir.

Biyolojik ihtiyaçların tatmin edilme şekillerinin, hayat seviyelerinin değişmesi, yine insanın tabiatla olan münasebetlerinin bir hususiyetinden ileri geliyor. İnsanlar diğer bütün hayat şekilleriyle, bilhassa daha mütekâmil hayat şekilleriyle müşterek olan biyolojik ihtiyaçlarını tabiî çeverenin imkânlarından faydalanarak karşılar, fakat tabiî kaynaklardan faydalanma işinde insan topluluklarıyle diğer uzvîyetler arasında kökten bir keyfiyet farkı vardır. Diğer uzvîyetler tabiî çeverenin imkânlarından doğrudan doğruya kendi uzvîyetleri vasıtasıyla faydalanırlar; halbuki insanlar tabiat kaynaklarını işletmede uzvîyet-dışı vasıtalar (âletler, sembolleştirilmiş usuller, enerji kaynakları) kullanırlar*. Bu uzvîyet-dışı vasıtalar arasına bir üçüncü unsurun -teknolojinin girişi ve bunun değişen daha mühimi, gelişip biriken bir faktör oluşu, insanın tabiatı işletme faaliyetini nesilden nesile aynı şekilde tekerrür eden bir olay olmaktan çıkarıyor. Belirli nebat ve hayvan cinslerinin tabiatla münasebetleri çağlar boyunca aynı şekilde devam edip giderken, bu amilin işe karışması neticesi, insan cinsinin bölündüğü sosyal toplulukların tabiatla münasebeti çeşitlenmeler ve gelişmeler gösteriyor. Bu suretle istihsal organizasyonunda, mülkiyet şekli ve münasebetlerinde iş bölümü sisteminde, sosyal değişmeler meydana geliyor, istihsal artıyor, vasatî hayat seviyesi yükseliyor ve bu sahalardaki değişmelerin cemiyet yapısının diğer cephelerinde mühim sonuçları oluyor.

Yerleşik, tekerrür eden, az çok devamlı, şekilleşmiş münasebetler sistemleri olarak tecrit edip vasıflandırdığımız sosyal müesseselerin değişik derecelerde bütünleşerek meydana getirdiği genel yapı müşahhasta, belirli bir toprak parçasını iskân eden belirli bir nüfus topluluğunun sosyal yapısıdır. Bu yapıyı teşkil eden ayrı ayrı müesseseleri de müşahhasta bu topluluğun bütünü veya bazı kısımları temsil eder. Bazı müesseselerin ifade ettikleri münasebetler sistemi bütün topluluğu içine alır, devlet teşkilâtı, mülkiyet münasebetleri gibi... Diğer bazı müesseseler ise topluluğun küçük bir kısmına münhasırdır, golf, yat kulüpleri gibi... Bir üçüncü çeşit müesseseler de bütün toplulukta yaygındırlar, fakat topluluğun bütününü tek bir sistem içinde şekilleştire-

mezler, çok adette küçük küçük nüfus birimlerinin temsil ettikleri sistemler olarak belirirler, meselâ aile müessesesi gibi... Böylece sosyolojiik yazılarda " cemiyet" kelimesi bir, nüfus temelinden tecrit edilmiş bir müesseseler sistemi manasında, bir de, bu sistemin müşahhasta taşıyıcısı olan ve ona göre teşkilâtlanan nüfus topluluğu manasında kullanılır. Ekseriyetle kelimenin bu iki manâsı birbirine karıştırılarak kullanılır, ve farkına varılmadan birinden diğerine geçilir. Münasebetler sistemi, müşahhasta daima belirli bir topluluğun günlük, gerçek hayatında kendisini gösterdiği için, topluluğun müşahedesinden tecrit yoluyla sosyal sisteme geçmek, diğer taraftan da sistemi canlı, müşahhas işleyişinde yakalayıp müşahede etmek doğru bir metottur; yalnız, sosyal olguların geçtiğimiz müşahede noktasına göre böyle ayrı iki cepheden görülebileceğini ve muayyen bir anda kendimizin hangi müşahede noktasında bulunduğumuzu bilmemiz lâzım gelir.

Yukarıdaki paragraflarda yaptığımız tahlillerde, cemiyet-tabiat münasebetinden doğan müesseselerin, yani mülkiyet ve ona bağlı olarak iş bölümü sistemlerinin diğer sosyal müesseselerden daha mühim olduklarını, sosyal yapının temelinde bulunduklarını belirttik. Bu müesseseler, diğer bir bakından da, nüfus topluluğunda hasıl ettikleri neticeler itibariyle de, diğer müesseselerden ayrılırlar. Mülkiyet ve ona bağlı olarak da iş bölümü sistemi, topluluğun bütününe şamildir. Mülkiyet şekli, en hayatî bir konu olan tabiat kaynaklarının ve işletme vasıtalarının topluluğun içinde dağılışını, mülkiyet münasebetlerine göre nüfusun tabakalaşıp tabakalaşmıyacağını ve tabakalaşma halinde, bunun ne çeşit olacağını tayin eder. Serf-senyör, reaya-sipahi, kasaba el sanayiindeki usta-kalfa-çırak farklılaşmaları ve bugünkü cemiyetlerdeki patron-işçi ayrılığı birinci derecede mülkiyet durumlarındaki farklılığı ifade eder, fonksiyon farklılığı buna bağlı olarak belirir. Mülkiyet şekline ve münasebetlerine göre topluluğun bütünü içten farklılaşır ve şekilleşir. Nüfus zümrelerinin mülkiyet durumlarındaki farklar; servet farkları, tüketim, hayat standardı farkları doğurur, yani topluluk tabakalaşır. Tabakalaşma ile siya-

sî kudret ve teşkilât arasında korelasyon vardır ve aile, din, terbiye gibi müesseseler ve sosyal kaideler, inançlar, değerler tabakalaşmıya göre bir değişim (variations) gösterir; Aristokrasiyle serf sınıfının, büyük sermayedarla, fabrikasında çalışan işçinin aile münasebetleri, dinî kıymetleri, giyinişleri, terbiye usulleri ilh. aynı değildir. Cemiyet-tabiat münasebetlerinden hareket ederek bu münasebetten doğan müesseselere, aradan da bu müesseselerin meydana getirdiği sosyal tabakalaşmaya geçmek ve ondan sonra diğer müesseseleri bu izafet çerçevesine nisbetle ele almak metodolojik bir kaide olarak beliriyor.

Burada şöyle bir itiraz sesi yükselebilir: cemiyet yapısının teşkil eden müesseseler birbirlerini az çok tamamlıyan bir tarzda birbirleriyle bağlı olduğuan göre, bunlar arasında bir karşılıklı - tesirler - münasebeti mevcut olduğuna göre, cemiyet yapısının her hangi bir noktasından başlıyarak diğerlerine geçmek aynı derecede mümkün ve metodoloji bakımından aynı derecede isabetli bir hareket olmaz mı? Cemiyet yapısının şekilleşmiş bir bütün teşkil etmesi, bütünün parçaları arasında karşılıklı tesirler bağının olması, parçaların hepsinin aynı ağırlıkta, aynı ehemmiyette olması demek değildir. Cemiyet yapısının şekilleşmiş organik bir bütün olması hakikatinden, hiç bir faktör diğerinden daha mühim değildir, diğerlerine tekaddüm edemez, gibi bir netice çıkarıldığı vardır; böyle bir netice cemiyetin organik bir bütün olduğu kaziyesinden zarurî olarak çıkan bir netice değildir. Her şeyden önce, bu tarz muhakemede mantık hatası vardır; bırakın ki böyle bir hüküm gerçeğe de uygun değildir. Karşılaştığımız mesele şudur; bir bütünü tetkik etmek için ele aldığımız zaman, hangi noktadan hareket ederek ilerlersek, tetkikimiz bize bu gerçeğin kendi tabiatına en uygun, en sadık, birbirini tutar (consistent) bilgisini verecektir? ve bu bilgiye dayanarak aksiyona geçtiğimiz takdirde başarılı neticeler elde etmek ihtimaliyeti nedir? Araştırmamızın verimliliği, varacağımız neticelerin sıhhati, doğruluğu, ve tetkike geçince başarılar elde etmek imkânı hareket noktamızın doğruluğuna ve aldığımız istikamete bağlıdır. Büyük fizik bilgini Einstein, bir meselenin doğru olarak konuluşu

çoğu zaman o meselenin hallinden daha güç ve daha ehemmiyetli bir iştir, der.

Buraya kadar sosyal yapı hakkında söylediklerimizden sosyolojik araştırmalar için çıkan mühim metodolojik netice, sosyal yapı araştırmalarında, ele alınan topluluğun tabiatla olan münasebetleri cephesinden başlıyarak ilerlemek icap ettiğidir. Araştırmamızın başında, verilmiş (donné) olarak alacağımız üç çeşit olgu vardır: (l) belirli mekân ve zaman şartları altında yaşıyan, sınırları, kemmiyet ve keyfiyet belirli bir nüfus topluluğu, yani demografik şartlar; (2) bu nüfus biriminin kendi hayat ihtiyaçları için işlettiği, faydalandığı tabiî kaynaklar ve üzerinde oturduğu toprak parçasının coğrafî şartları; (3) bu nüfus topluluğunun bu tabiat kaynaklarını işletmekte, çevresinin tabiî imkânlarından faydalanmakta kullandığı vasıtalar, yani taknolojik durum. Araştırmada yapılacak ilk iş bu üç çeşit olayı tesbit, tasvir ve tahlil etmektir. Sonra, bu belirli nüfus biriminin, bu belirli kaynakları elindeki vasıtalarla işletmesi sırasında meydana gelen istihsal, iş organizasyonunu belirtmek icabeder. Bu kısma topluluğun başlıca iktisadî faaliyetleri, bunların nasıl teşkilâtlandığı, tabiî kaynakların ve vasıtaların mülkiyetinin topluluktaki dağılışı, işbölümü durumu bahisleri girer. Bundan sonra nüfusun ayrıldığı başlıca farklılaşmış birimler sosyal tabakalar ele alınabilir. Diğer sosyal müesseseler ve sosyal değerler ancak bu esas tabakalanma çerçevesine göre mütalaa edilebilir, zira, biraz önce de işaret ettiğimiz gibi, bunlar sosyal tabakadan sosyal tabakaya az veya çok değişmeler gösterirler.

Belirli bir nüfus topluluğunun sosyal yapısı üzerinde yapılacak sosyolojik bir araştırmanın ele alması gereken konuları ve bunların sıralanışının ana hatlarını böylece belirtmiş olduk. Yalnız, topluluğun iktisadî temeli bahsinde, daha teferruatla aydınlatılmasına lüzum gördüğümüz bir nakta daha vardır: Ele aldığımız her hangi bir nüfus topluluğu, kendi başına mevcut olan, diğer topluluklardan tecerrüt etmiş, içtimaî bir boşlukta yaşıyan bir varlık değildir. Topluluklar " kendinsine yeterlik" vasfını muhtelif derecelerde gösterebilirler. Bütün müşahhas topluluklar de-

ğişik derecelerde tam kapalılık ve tam açıklık kutupları arasında, yer alırlar. Feodal cemiyetler ve onların içindeki birimler "daha kapalı" idi; bugünün cemiyetleri ise "çok daha açık"tır.

İşte bu durumdan dolayıdır ki, tetkik konusu olarak ele aldığımız nüfus birliğinin mevkiini ve iktisadî temelini tesbit ederken diğer topluluklarla olan münasebetini ve bu daha geniş münasebetler sistemindeki mevkiini tesbit etmek gerekir. Hele bahsi geçen topluluk daha geniş bir cemiyet çerçevesinin içinde mevcut küçük bir birim ise - bir köy, bir kasaba, bir şehir- diğer topluluklarla olan münasebetler büyük mikyasta o toplululuğun tetkiki içine girer. Meselâ, bir ticaret şehrinin iktisadî temelini, o şehir halkının elindeki teknolojik vasıtalarla hemen üzerinde oturdukları toprak parçasının kaynaklarını işletmek faaliyetleri olarak tesbit edemeyiz. O şehir halkı için üzerinde yerleşmiş oldukları toprak esas itibarıyla sadece işgal ettikleri bir mekândır, topluluğun geçimini sağlıyan bir tabiî kaynaklar varlığı değildir. Şehrin muhakkak hinterland'ını, hinterland'ın mevcut vasıtalarla işletilmesini, yol ve haberleşme (communication) sistemlerini, taşıt vasıtaları durumunu dikkate almak zarureti vardır. Şehir ne kadar büyükse, onu o kadar geniş bir çevre içinde, hatta icabında bütün memleket genişliğinde ve dış memleketlerle olan münasebetler sisteminde ele almak icabeder. Modern cemiyetler feodal cemiyetlerden çok daha "açık" birimler olduklarından ve iç yapıları, birbirinden fonksiyonel olarak farklılaşmış fakat birbirine bağlı birimlerden teşekkül etmiş bulunduğundan, topluluklararası münasebetler ve ancak bu münasebetler sistemine oturtarak belirli bir topluluğun tetkik edilebileceği hakikati, bu cemiyetlerin yapılarının tetkikinde çok daha ehemmiyetli bir yer alır.

Topluluklar arası münasebetlerin bir topluluğun iktisadî-sosyal durumu üzerine olan büyük tesirinden dolayıdır ki bazı sosyologlar insan ekolojisi mensupları-toplulukların iki çeşit mevkii olduğunu ileri sürüyorlar: coğrafî mevki, yani arz ve tul dairelerine, dört cihete, arz sathının arızalarına göre tesbit edilen mevki (location); diğeri de, bir topluluğun diğer topluluklarla olan münasebetinin keyfiyet ve kemmiyetine göre aldığı mevki-

dir (ecological postition). Şüphesiz bir topluluğun coğrafi mevkiiyle ekolojik mevkii arasında az çok bir bağlılık vardır. Meselâ, büyük denizlere açılan, coğrafî şartları elverişli limanlar, münakale kolaylıklarından dolayı yolların toplandığı ve geçtiği noktalar haline gelebilirler; bu noktalardaki nüfusun diğer topluluklarla münasebetleri fazla olabilir; buna mukabil arızalı bir mıntıkada, dağlar arasında kaybolmuş bir topluluğun dışla bağlılığı az olabilir. Fakat coğrafî şartlar ekolojik mevki için nihayet imkânları tayin eder, fakat doğrudan doğruya ekolojik mevkiin kendisini tayin etmez. Büyük ticaret merkezi olmıya elverişli bir limanın gerçekte böyle bir merkez olup olamıyacağı o topraklara yerleşmiş olan nüfusun teknolojik ve iktisadî inkişaf seviyesine ve civar mıntıkalarla olan münasebetlerinin mahiyetine bağlıdır. Bunun için ekolojik mevkii tesbit ve tavsif ederken coğrafî şartlardan ve mevkiden başlayıp taşıma ve haberleşme sistemine, yolların durumuna ve o topluluğun dışa olan iktisadî münasebetlerinin vasıflarına geçmek gerekir.

Bir zaman bölümü içinde belirli bir cemiyetin genel iktisadî ve teknik seviyesini verilmiş (donné) olarak alırsak, o cemiyetteki her hangi müşahhas bir nüfus topluluğunun (köy, kasaba, büyük şehir) iktisadî temeliyle, yani geçimini sağlıyan iktisadî faaliyetlerle ekolojiik mevkii arasında karşılıklı tesirler, bağlılıklar vardır. Meselâ, bir topluluğun iktisadî temelinin ziraat, mamul eşya sanayii, madencilik veya kerestecilik olmasına göre o topluluğun dışla münasebetleri birbirinden farklı olur. Topluluğun iktisadî temelinin genişlemesi ve gelişmesi neticesinde dışla münasebetler hem artar, hem çeşitlenir. Diğer taraftan, topiuluğun dışla olan münasebetlerine tesir eden bir amil, bu münasebetlerde vuku bulan bir değişme, iktisadî temelde de değişmelere sebep olur; meselâ, o topluluğun yeni bir yolla yeni -pazarlara bağlanması, veya mevcut taşıt vasıtalarının süratlendirilmesi ve ucuzlatılması, kara yollarına bir de kanallar açarak su yollarının, veya hava yollarının eklenmesi gibi haller, topluluğun iktisadî temeline tesir eder; onun genişlemesine ve faaliyetlerin çeşitlenmesine sebep olabilir; veya aksine, topluluğun yollar ve taşıt vasıta-

ları sitemine nispetle mevkii menfii bir surette değişirse, bu halin iktisadî temel üzerinde zararlı tesirleri olur. Bunun için, iktisadî temel ve ekolojik mevki bahislerini birbiriyle ilgili olarak ele almak lâzımdır.

Daha geniş bir sosyal topluluğun içinde tetkik konusu olarak ele aldığımız zaman, bu nüfus topluluklarının iktisadî ekolojik mevki bakımından başlıca iki çeşite ayrıldığı görülür: Köy ve şehir (kasaba şehir mefhumu içine girer). Şehirle köy birbirinden asıl nüfus adedine göre değil, fonksiyonel farklara göre ayrılır. Köy, geçimi, başlıca iktisadî dayanağı, ziraî istihsal olan topluluktur; şehrin geçimi, iktisadî temeli ise ziraatten gayri istihsal ve iktisadî faaliyetlerdir; bu "ziraatten gayri" faaliyetler bilhassa ticaret ve senayidir. Her hangi bir şehir kendi başına ele alındığı zaman onun iktisadî temelinin ticaret ve senayi olmadığı görülebilir: meselâ otuz beş bin nüfuslu bir kasabayı olduğu yerde tutan ve yaşatan amil, eski, büyük bir üniversitenin mevcudiyeti olabilir; diğer bazı şehirler de sıhhat, eğlence merkezleri olarak cemiyet içinde yer alabilirler. Ama, bu çeşit şehirlerin mevcudiyeti de, daha geniş cemiyet çerçevesi içinde, diğer şehirlerde ticaret ve sanayiin belirmiş ve gelişmiş olmasıyla mümkündür; aksi taktirde şehir başlangıcı gösteren topluluklar başlangıçtan ileri gidemezler. Hele büyük mevcudiyeti ve çoğalması ticaret ve senayile mebsuten mütenasiptir.

İktisadî temellerine göre ayırt ettiğimiz köy ve şehir toplulukları, ekolojik mevki bakımından da, yani diğer topluluklarla olan münasebetler ve bu münasebettler sisteminde oynadıkları rol bakımından da büyük farklar gösterirler. Bir memlekette yollar sistemine, taşıma ve haberleşme vasıtalarının en cok nerelerden geçtiğine haritada bir bakmak, şehir ve köylerin ekolojik mevkileri arasındaki büyük farkları hemen belli eder. Şehirler yolların, taşıma ve haberleşme vasıtalarının toplandığı merkezlerdir. Şehirler büyüklükleri nisbetinde bu "toplanma merkezi" olmak vasfını gösterirler. Bunun için şehirler, iç sosyal hareketlerin (nüfus, eşya, haberler, modalar, fikir cereyanları ilh.) toplandığı veya belirdiği ve oradan etrafa dağıldığı "toplama ve

dağıtma" merkezlerdir. Memleketin muhtelif mıntıkalarındaki nüfus toplulukları birbirleriyle şehirler vasıtasıyla temasa gelirler; filan mıntıkadaki ziraî toplulukların diğer bir mıntıkadaki zirai nüfusla olan iktisadî münasebetleri doğrudan doğruya olmaz; şehrin taşıma ve haberleşme vasıtaları, ticarî ve malî müesseseleri ikisi arasında mutavassıt rolünü oynar. İç hareketlerde olduğu kadar, dış, yabancı cemiyetlerle olan münasebetlerde de şehirler bağlama noktalarıdır. Dışla münasebetleri idare eden siyasî teşekküller zaten şehirlerde yer olmıştır; iktisadî ve kültürel münasebetlerde de şehirler, bilhassa büyük şehirler mutavassıt rolünü oynarlar; şehirler ihracaat ve ithalat merkezleridir; hariçten gelen sosyal tesirler (modalar, kitapların dergilerin taşıdıkları fikirler, görüşler, sanat telakkileri ilh.) İlkin şehirlerde ve büyük şehirlerde tutunur; daha geniş cemiyet çerçevesinin dışarı açılmış pencereleridir.

Yolların, haberleşme sisteminin, iktisadî-sosyal, demografik iç hareketlerin, dışla münasebetlerin toplandığı merkezler olan şehirler, topluluklar arası münasebetler sisteminde hâkim bir yer alırlar. Cemiyetlerin mekânda aldıkları şekil, cemiyet yapısının taşıyıcı olan nüfusun mekânda dağılışı ve şekillenişi şehirler etrafında ve şehirlere yönelmiş kümelenmeler halindedir. Şehirlerin büyüklüğüne göre, değişik genişlikte bölgeler şehirlerin etrafında ve şehirlerin hâkimiyetinde teşkilâtlanır, şekilleşir. Metropolden orta çapta şehirlere, kasabalara ve nihayet köylere doğru bir nüfus toplulukları hiyerarşisi vardır; aynı zamanda toplulukların daha geniş cemiyet çerçevesinde aldıkları yerin iktisadî-sosyal ehemmiyetine göre derecelenmesinin de ifadesidir.

Daha ileri istihsal şubelerinin ve iç hareketlerin merkezi olan şehirler, sosyal değişmenin, yeniliklerin, keşif ve icatların yer aldığı noktalar olarak da beliriyorlar. Nüfus kalabalığı ve iktisadî-sosyal hareketlerin fazla oluşu şehir hayatında fertler arasındaki karşılıklı tesirleri, münasebetleri, kısacası fertlerin ve zümrelerin maruz kaldıkları sosyal tenbihleri fazlalaştırıyor. Sosyal tenbihlerin şiddetlenmesi ve çok çeşitli olması, sosyal değişmelerin, yeniliklerin, icat ve keşiflerin belirmesinde bir amil olarak beliriyor;

büyük sanat eserleri, fikir cereyanları, siyasi, sosyal cereyanlar şehirlerde belirip gelişiyor ve büyük merkezlerden diğer merkezlere, nihayet ziraî mıntıkalara kadar yayılıyor*.

Müşahhas bir topluluğu araştırma konusu olarak seçtiğimizde, topluluklar- arası münasebetler sistemini, bu sistemdeki iktisadî-sosyal hiyerarşiyi göz önünde tutmak ve ona göre seçtiğimiz topluluğun yerini tesbit etmek lazım gelir. Bu topluluğa ait yaptığımız müşahedelerin tahlil ve izahında da onun kendi başına müstakil bir birim teşkil etmediğini hatırda tutarak olayları mânalandırılması ve izahında müracaat edebileceğimiz nihaî nisbet ve mukayese noktası, tetkik birimimizi teşkil eden topluluğun içinde bulunduğu daha geniş cemiyet çerçevesi ve topluluğun o çerçeveyle olan nisbeti, münasebetleridir.

Cemiyet müesseselerinin müşahhasta taşıyıcısı olan nüfusun mekânda dağılışı, aldığı şekil ve meydana gelen topluluklar arasındaki münasebetler sistemi ve hiyerarşisi, genel cemiyet yapısının gelişme seviyesine, genel teknolojik- iktisadî şartlarına göre değişir. Meselâ, Amerika Birlişik Devletleri Cumhuriyetleri gibi ileri teknikli kapitalist bir cemiyetin şehir-köy münasebetleri, mekânda nüfusun aldığı şekil bizim memleketimizdeki şehir-köy durumundan ve münasebetlerinde, nüfusun mekândaki taazzuvundan farklıdır. Şu halde tetkik birimimizi teşkil eden bir topluluğu, topluluklar-arası münasebetler sistemi içine oturtmak ve ona izafetle ele almak zarureti bizi genel cemiyet yapısının durumuna, gelişme safhasına götürüyor. Daha geniş cemiyet yapısının genel, esas hatlarını belirtmeden ve bunları tahlil ve tefsirlerde daima hatırda tutmadan bir köyü, bir kasabayı, bir şehri kendi başına ele alabilmeye imkân yoktur. Biz bu araştırmada, Türkiye'nin bugünkü genel teknik, iktisadî, sosyal durumunun ana hatlariyle bilindiğini kabul etmekle başladık, onun

* Köy ve şehir arasındaki farklar köy ve şehrin kendi mahiyetlerinden mündemiç değildir. Sosyal evrimin seyri, kapitalist cemiyet sisteminin teşekkülü köyle şehrin arasında bu farkları, köyün şehrin hakimiyetine girişini doğurmuştur. Cemiyet yapısının değişmesiyle bu ayrılıklar da ortadan kalkar.

için yazımızın başına bu konuya dair bir fasıl koymadık; fakat köy kopluluklarının anlatılmasında icap ettiği kadar genel bünye değişikliğinden gelen amilleri belirtik ve izahlarımızda genel durumu hiç hatırdan çıkarmadık; o durumun tesirleri ve ehemmiyeti anlattıklarımızda daima zımnen mevcuttur. Yine bu düşünceyledir ki, memleketin son otuz sene zarfında geçirdiği sosyal değişmiye muvazi olarak bu devrede köylerin kaydettiği değişme seyrinin kısa, genel cemiyet yapısının durumu ve seviyesi, araştırma problemimiz ne olursa olsun, olayların müşahedesinden yaptığımız istidlallerde daima düşüncemizin hareket noktası ve izah ve tefsirlerimizin dayandığı nihaî nisbet ve mukayese çerçevesidir. Bu noktanın metodolojik ehemmiyeti üzerinde ne kadar durulsa azdır.

En son işaret edilmesi gereken metodolojik nokta, sosyolojik tetkiklerde ve literatürde yapılan "sosyal statik" "sosyal dinamik" veya daha yeni terimleriyle sosyal strüktür ve sosyal değişme tefriklerinin izafî ve itibarî bir tefrik olduğu ihtiyatla kullanılması gerektiği noktasıdır. Cemiyetlerde esas olan hadise "oluş" tur, değişmedir; bunun için bütün sosyolojik araştırmalar az çok "dinamik" olmak zorundadır; Cemiyetin "statik" bir strüktür"ü yoktur; araştırmamızı daraltmak ve bazı meseleleri daha inceden, teferruatıyla inceliyebilmek için "daha ziyade sosyal yapı" veya "daha ziyade sosyal değişme" vetireleri üzerinde durabiliriz; fakat unutulmaması icap eden mühim metodolojik nokta şu ki, herhangi bir zaman bölümü içinde aldığımız bir sosyal yapı "statik" bir gerçek değildir ve o zaman bölümü içindeki vaziyeti dahi ancak değişme seyri içindeki sosyal yapıda, dondurulmuş gibi aldığımız sosyal yapıda, geçmişten gelen artıklar ve temayüller ve geleceğe yönelmiş yenilikler, gelişmeler vardır. Esas olay, zamanda süreklilik ve değişmedir, her hangi bir zaman bölümünde ele alınan bir sosyal yapı bir münhaninin bir bölümüdür, ancak o münhaninin vasıflarına göre bir manâ kazanır. Diğer taraftan sosyal değişme olayları ancak o değişmelelerin içinde yer aldığı sosyal yapıya nisbetle anlaşılıp izah edilebilir.

Buraya kadar söylediklerimizin en can alıcı noktasını hülâsa

edivermek icap ederse, diyebiliriz ki, tetkik konusu olarak ele aldığımız sosyal birimler hem mekân, hem zaman münasebetiyle daha büyük bir bütünün parçalarıdır. Tetkik birimi, daima ilgili olduğu diğer olaylarla birlikte, bir münasebetler sistemi içinde ele alınmalıdır. Bu metodolojik hüküm, yalnız müşahhas nüfus topluluklarının "saha araştırmasıyle" yapılan sosyal yapı tetkikleri için varit değildir; bu hüküm bütün araştırma problemleri için doğrudur, tetkik birimimiz ister bir köy topluluğunun sosyal olsun, isterse belirli yaşlar arasınndaki genç neslin ahlâk veya sanat değerleri üzerinde olsun... Yalnız, "bütün" mefhumunun sosyolojik yazılarda bazan rastladığımız yanlış anlamından dolayı işaret edelim ki, bütün ve parça mefhumları izafî mefhumlardır; hiçbir sosyal bütün mutlak ve nihaî olarak kendine yeter, nevi şahsına münhasır, kapalı bir birim değildir.

Bu yazıda birkaç defa kullandığımız "saha araştırması" teriminin manası ve sosyolojik tetkiklerdeki yeri hakkında da birkaç söz söylemek lüzumu vardır. "Saha araştırması" terimi tarihî vesikalara dayanarak yapılan araştırmalardan gayri araştırmaları ifade etmek için kullanılır. "Saha araştırması" da, araştırıcı, tetkik etmek istediği sosyal olayın müşahhasta taşıyıcısı olan fertlerle, zümrelerle, topluluklarla doğrudan doğruya temasa gelir. Araştırmada topladığı malzemenin büyük kısmı doğrudan doğruya müşahheden ve şahısları ve muhtelif tekniklerle, muhtelif yollardan sorguya çekerek elde edilir. "Saha araştırıcısı" mevcut yazılı kayıtlardan, meselâ mahkeme, mektep, hapishane kayıtlarından, neşredilmiş veye edilmemiş istatistiklerden, icabında gazete ve dergilerde çıkan yazılardan basılı konusunun icaplarına göre her çeşit malumat kaynaklarından istifade edebilir ve eder de... Fakat "saha araştırması"nın ağırlık mekezini doğrudan doğruya müşahade ve şahıslarla konuşma teşkil eder. Aydınlatılmak ve izah edilmek istenen sosyal olay, müşahhas canlılığında, topluluğun günlük hayatında fiilen kendini gösterdiği saha içinde, o sahayla doğrudan doğruya temasa gelinerek tetkik edilir.

Memleketimizde hâkim olan Durkheim sosyolojisinin görüşü-

ne uygun olarak, "saha araştırmaları"nı küçümsemek, bunların "sosyojik" tetkikler telâkki etmemek temayülü vardır. Bu görüşe göre, sosyal müesseselerin tetkiki, belirli bir zaman ve mekân bölümü içinde mevcut bir nüfus topluluğunun sosyal hayatını müşahade ederek tetkik edilmemelidir; fakat o müessesesinin kanunlarda, gelenek ve adetlerde belirli akidelerde ifadesini bulan şeklini incelemelidir. Fertlere sorarak, veya tetkik konusu olarak seçilen müşahhas vaziyetlerdeki ferdî belirtilerini müşahede ederek sosyal olayın kendisi incelenmiş olmaz, ancak sosyal olayın ferdî, hususî bir belirtisi tetkik edilmiş olur.

Halbuki bu tarz düşünüş, mühim bir noktayı gözden kaçırıyor: Müesseselerin kanunlarda, yazılı nizamlarda, veya herkesin benzer surette tarif ettikleri kaide ve geleneklerde ifadesini bulan şekilleriyle cemiyette bilfiil işliyen şekilleri arasında büyük farklar bulunabilir ve hemen her zaman da, bilhassa bugünün suratle değişen cemiyetlerinde, şu veya bu derecede bir ayrılık vardır. Bugünün cemiyetlerinde bu ayrılık çoğu zaman, yalnız "nazarî" olarak kâğıt üzerinde veya klişe halinde tekrarlanan ifadelerde tamamıyle yanlış olmasını intaç edecek kadar büyüktür. Müessesenin fiilen aldığı şekil ve işleyiş tarzıyle, kanun ve nizamlarda ifadesini bulduğu şekil, veya topluluğun o müessese hakkında doğru diye kabul ettiği değerler arasındaki ayrılık, bir zıddiyet halini bile almış olabilir. Kanunlarda, nizamlarda, yazılarda atasözlerinde beliren ifadeler, ele alınan müessese hakkında ancak ilk toplanacak materyeli teşkil eder; asıl mühimmi, gerçekte müessesenin nasıl işlediğidir, bu da ancak saha araştırmasıyla incelenebilir. Saha araştırmasında bile, bu "olması lâzım gelen şekille" filen mevcut şekli birbirine karıştırmak tehlikesi vardır; zira ilgili şahıslar da filen olmakta olanın pek farkında olmıyabilirler, ve kendilerine yerleşmiş olan sosyal değerlere göre olanı değil olması gerekeni anlatırlar.

"Saha araştırması"nı monografileri küçümseyen zihniyetin itirazı aslında, sosyolojik tamimlerin nasıl yapılması gerektiği meselesine dayanıyor ve bu itiraz, müşahhastaki belirtilerden-ki bunlar tabiatları icabı hususü, ferdi belirtilerdir- hataya düşme-

den tamimlere geçilemiyeceği korkusunu ifade ediyor. Halbuki sosyolojik tetkiklerde karşılaşılan vaziyet, bütün ilimlerin karşılaştığı meseledir. Müşahhas olaylar daima hususî, ferdî vasıflar gösterirler, bunlardan, hataya sapmadan genel neticelere nasıl erişilir? Bu indüksiyon meselesidir; ve her ilim şubesinin bu yoldaki çalışmalarda hatayı önlemek için diğer ilimlerle müştereken kabul ettiği bir metodu ve kendi hadiselerinin tabiatına uygun hususî tetkik teknikleri vardır. Sosyal hadiselerin tabiatı icabı, müşahhas olayların müşahedesinden indüksiyon yoluyla tamimleri erişmek sosyolojide tabiat ilimlerinde olduğundan daha zor, daha tehlikeli olabilir; ama bu vaziyette yapılacak daha titiz, müteyakkız davranmaktır, yoksa müşahhas gerçeklerin müşahadesi demek olan saha araştırmalarına yüz çevirmek değildir.

Sosyolojide laboratuvar tecrübelerinin yani kontrollü müşahedenin mümkün olamayışının tamim işini güçleştirdiği daima tekrar edilen bir hakikattır. Ama işi bu kadarla bırakmayıp ta laboratuvar tecrübesinin esas vasfının ne olduğunu araştırırsak sosyolojik tetkikler için de ehemmiyeti olan bir nokta belirir. Laboratuvar tecrübesi "kontrollü müşahede" dir; yani tetkik etmek istediğimiz olaya müdahele eden, durumu karıştıran şartları kontrol altına alırız, ve yalnız ilgilendiğimiz olayları ortada bırakarak onlar arasındaki bağlılıkları araştırırız. Müdahele edici şartların kontrol altına alınması bazı halledde bunların filen ortadan kaldırılmasıyla olur; meselâ, bir olay üzerine ziyanın mevcudiyeti müdahele edici bir tesir yapıyorsa, o olayı ziyasız, karanlık bir yerde meydana getirerek ışığın müdahele edici tesirini bertaraf ederiz. Ama bir çok hallerde müdahele edici amilleri filen ortadan kaldırmak mümkün olmaz; o zaman o amilleri tecrübe müddetince "sabit" bir hale getirmenin yollarını araırız ve bu müdahe-ie edici şartları sabitleştirdiğimiz takdirde, onların müdahalesini metodolojik olarak bertaraf etmiş oluruz.

Şimdi bu son söylenenlerden sosyolojik müşahedeler için ehemmiyetli bir netice çıkıyor. Sosyal olayları laboratuvara getiremiyoruz, ama, tetkik için seçtiğimiz bir sosyal olayı, ona ehemmiyetle müdahele eden şartların az çok sabit kaldığı birim-

lerde tetkik edebilirsek, tetkik birimlerimizi, bu müdahele edici şartların kabil olduğu kadar sabit kaldığı hallere göre seçebilirsek, laboratuvardaki kontrollü müşahedeye yakın bir vaziyet elde etmiş oluruz; hatta müdahele edici şartlar temamiyle sabit olsa, vaziyet laboratuvar şartlarıyla aynı olacaktır. Şu halde sosyolojik araştırmalarda dikkat edilmesi gereken en doğruya ilgilendiren olaylar hangileridir, bunlara müdahele eden diğer olaylar hangileridir?" Buna tesbit etmek ve müşahede birimlerini buna göre seçmektir.

Sosyal yapıları bu sahifelerde anlatılan köyleri seçerken bu noktayı göz önünde bulundurduk. Aynı genel coğrafî ve idari bölge içinde iki köy gurubu seçtik. Sekiz köylük ilk gurup, şehre yakın, büyük yollar güzergâhındaydı; beş köylük ikinci grup, ovanın şimal sınırındaki dağlarda, şehre uzak, yolsuz, sapa bir yerdeydi. Her iki köy grubu arasında gerek tabiî şartlardan gelen, gerek yollar vaziyetinden gelen iktisadî temel ve ekolojik mevki farkları vardı. Tetkikimizin konusu iktisadî temel ve ekolojik mevki farklarını incelemek ve bu farklara müterafık olarak sosyal yapısın ve hayatın diğer sahalarında ne farklı haller müşahade ediliyor bunları belirmekti. Köylerin kültürel meselelerindeki farklardan, her birinin özel tarihî şartlarından gelebilmesi melhuz olan müdahele edici amilleri bertaraf edebilmek, köylerin mukayese edilebilirliğini temin edebilmek için, seçtiğimiz köylerin, göçmen köyü, kızılbaş olmak gibi hususiyetler göstermemesine, hepsinin "yerli" denen köylerden olmasına dikkat ettik.

Yapılan müşahedelerin daha "kontrollü" olabilmesi, laboratuvar tecrübesi şartlarına daha yaklaşabilmesi için bir de iktisadî temeli ve ekolojik mevkii sabit tutup, kültürel menşei, tarihi birbirinden farlı köy birimleri tetkik edilmelidir. Meselâ, bu etüdde ele aldığımız ova köyleriyle aynı sahada, aynî iktisadî, teknolojik şartlar altında yaşıyan göçmen köyleri ve son bir asır zarfında yerleşmiş olan aşiret köyleri vardır. Bunu da ileride yapmayı ve bütün bu köyler bölgesini yıllar boyunca müşahede altında tutmayı tasarlıyoruz.

İlerideki sahifeler, ova ve dağ köylerinin mukayeseli tahlilini veriyor. Batı Anadolu ovalarından birinde, Manisa ovasında, sekiz köylük bir sahayı ve ovanın cenup eteklerini çevreliyen dağlarda da beş köylük bir grubu tetkik birimleri olarak seçtik. Ova köylerinde otuz üç gün, dağ köylerinde yirmi beş gün kaldık. Seçtiğimiz sahanın az çok ortasındaki bir köye merkez yapıp, diğer civar köylerde de birer ikişer gün kaldık. Diğer köylere yaptığımız bir iki günlük ziyaretler, asıl kaldığımız köyde öğrendiklerimizin sıhhatini tahkik etmiye, o köyün kendisinde öğrenemiyeceğimizin bazı şeyleri, meselâ bazı olayların "iç yüzü" nü öğrenmiye ve o bölgede yaygın olan sosyal mahsulleri tesbit etmiye yarıyordu. Sahaya çıkmadan önce o bölgeyi bilen köy öğretmenleri, tahsildarları ve ziraat memurları gibi kimselerle konuşarak, tetkikimizin problemi bakımından gerekli vasıfları taşıdığına kanaat getirdiğimiz köyleri ve sahayı seçtik. Günlük olayları doğrudan doğruya müşahededen ve köylülerle konuşmalardan mâda bir de, kalışımızın sonuna doğru köyü ev ev dolaşıp nüfus, aile ve kısmen de iktisadî bahislere dair bazı sualleri cevaplarını anket şeklinde tesbit ettik. Şehre döndükten sonra da, resmî makamlardan tetkik ettiğimiz köylere ait malumat topladık; hususî muhasebe ve maliye şubelerinden arazi, hayvan, bina ve kazanç vergileri kayıtları; köycülük şubesinden köylerin mukayeseli bütçelerini, mahkemelerden, görülen davaların beş buçuk senelik karar kayıtlarını, satış ve kredi kooperatifinden de ortaklara ait cetvelleri aldık. Köylerde de muhtarların tutmıya mecbur oldukları defterlerden evlenme, doğum, ölüm, nüfus, salma (köy vergisi) kayıtlarından faydalandıksa da bu kayıtlar muntazam tutulmuş olmadığı için bu kaynaklardan edindiğimiz malumat pek güvenilir mahiyette değildi.

Böylece muhtelif yollardan giderek topladığımız malzemeyi bu problem ve metod kısmında izah ettimiz anlayışa ve metoda uygun olarak tasnif ve tahlil ettik. Bu tetkiklerde zarurî olarak daha ziyade nüfus, iktisadî organizasyon, tabakalaşma, aile ve köy hayatının genel şehirleşmesi bahisleri üzerinde durduk; inançların, zihniyetlerin sosyal değerlerin tetkiki kendi başına bir

problem olduğundan bu konuları şehirleşme bahsinde dolayısıyla kısaca ele alabildik.

* Yukarıda bahsettiğim köylere 1941 ve 1942 yazlarında talebem Fatma Taşkıngöl'le birlikte gittik. Gerek köylerde, gerek vilayet merkezindeki çalışmalarımda; materyelin toplanmasında ve tasnifinde Fatma Taşkıngöl'ün büyük emeği geçmiştir; bu hususta kendisine pek çok teşekkür borçluyum.

KÖY TİPLERİ

Seçtiğimiz köyler üzerinde durmadan evvel bu köylerin bulunduğu kazadaki (kaza aynı zamanda bir coğrafi mıntıka "region" teşkil ediyor) başlıca köy tiplerini gözden geçirmek istiyorum. Bu suretle, asıl inceleyeceğimiz köyleri daha geniş bir çerçeve içine oturtmuş, daha geniş bir görüş kazanmış oluruz. Olaylar kendi başlarına manidar değildirler; ancak başka olaylarla münasebete getirilerek bir manâ kazanırlar.

Mıntıkanın köyleri başlıca iki büyük sınıfa ayrılıyor: (1) ova köyleri, (2) dağ köyleri. Bu iki köy tipi birbirinden çok farklı vasıflar gösteriyor. Bunlar, iktisadî temel, nüfus adedi, mekânda oldıkları şekil, sosyal taazzuv ve hayat seviyesi itibariyle birbirlerinden ayrılıyorlar.

Ova köyleri şedid "intense" ziraatle geçinir. Ovayı şarktan garba kesen büyükçe bir nehrin getirdiği mil ile zenginleşen münbit topraklarda çeşitli, piyasada yüksek fiyat tutan mahsuller yetiştirilir. Bunun için ova köyleri zengincedir. Ovadan iki büyük tren yolunun geçişi, köylerin kasabaya yakın oluşu, İzmir şehrine de bir kaç saatlik bulunuşu bu köylerin hariçle münasebetlerini genişletiyor; daha geniş tesirlere kapı açarak nisbeten daha ileri bir vaziyettte almalarını mümkün kılıyor. Bu şartlar tesirini ova köylerinin sosyal hayat ve teşkilâtında da gösteriyor. Bu köyler "kasabalaşmış" tır.

Dağ köyleri ise daha fazla kendi içlerine kapanmış topluluklardır. Bunlar ovadan geçen geniş münasebetler sisteminin dışındadırlar. İktisadî temelleri de zayıftır; küçük ziraatle ve hayvancılıkla geçiniyorlar. Ancak az miktarda ekin yetiştirebiliyorlar. Ova köylerinin çeşitli, para eder mahsulleri buralarda yetişemiyor.

Hayvanlar için de zengin meralar yoktur. Diğer geçim vasıtalan palamut, çitlenbek ve kısmen de kömürcülüktür (mangal kömürü). Ovaya yakın dağ köylerinden yazın bağlarda işlemek için bir kısım nüfus iner. Üzüm mevsiminde bağlarda gündelikle çalışırlar. Dağ köyleri fakirdir; hayat seviyeleri düşük, çok iptidaîdir. Bu köyler umumiyetle, piyasa için değil, kendi geçimleri için istihsalde bulunuyorlar. İktisadî durumlarının iyi olmayışından ve yoksulluktan dolayı dışla münasebetleri, ova köylerine nisbetle çok daha azdır. Kısacası ova köyleri daha ileri istihsal durumunda olan, daha "açık"; dağ köyleri ise daha geri durumda, daha "kapalı" topluluklardır.

İki kutup teşkil eden bu iki çeşit köy arasında bir de orta bir tip olan, dağların ovaya bakan cephelerindeki köyler vardır. Dağların hemen eteklerinde olan köylerin aşağıda ovada arazisi vardır. Ova köyleri gibi toprağı işliyerek geçinirler. Köy evleri toplu bir halde tepededir; arazi de hemen etekte, ovaya doğru uzanır. Yazın halk ovaya iner, bağlarda tek odalı "dam" larda veya çardaklarda oturur. İşlenen arazi köyün merkezine, evlerin toplandığı tepeye yakındır; tepeden ovada köyün arazisi temadi eder. Daha içerlek köylerden bir kısmı da yazın ovanın muayyen mıntakalarına, satın aldıkları araziye inerler. Bunların arazisi evlerin toplandığı dağlık mıntakadan uzaktır. Köy adeta ikiye bölünmüştür; yukarıda dağlarda köyün kendisi, ayağıda oavda ise yazın göçtükleri saha. Bu orta tip köylere "sınıf" veya "geçiş" köyleri de denebilir. İktisadî bakımdan olduğu kadar sosyal bakımdan da bu köyler iki esas tipin arasında olan köyledir. Bunlar aynı zamanda "geçiş" (transition) halinde köylerdir. Ova tipindeki köy şartları ovadan dağ eteklerine doğru yayılıyor, gittikçe bu köyler ova köylerine benziyorlar; ova ile, kasaba ile münasebetleri artıyor.

Bu üç çeşit köy esas köy tipleridir: çünkü bu ayrılış yaşama şartlarına, sosyal teşkilat farklarına göre bir ayrılıştır. Bu ayrılış ilk bakışta coğrafi şartlara göre gibi görünür; gerçekte böyle değildir. Sosyal farklar coğrafî farklarla muvazi gittiği için bu üçleme tasnif coğrafî gibi görünüyor; arada sosyal farklar olmasa

idi, coğrafî şartlar ne olursa olsun, sosyal bakımdan benzer köyleri bir araya koyardık. Aradaki farklar doğrudan doğruya coğrafî şartlardan mütevellit değildir, demir yolları yapılmadan, ve pahalı mahsuller yetiştirmeğe başlanmadan evvel ova köylerinin vaziyeti bugünkünden çok başka imiş. Dağlara yollar yapılsın, otobüsler işlesin, tüneller açılsın, hayvancılık, orman işletilmesi ve madencilik para getirir bir hale gelsin o zaman dağ köylerinin de vaziyeti değişir. Köyler arasındaki sosyal farkları doğuran amil coğrafi şartlar değil, ekolojik mevkidir, iktisadî temel farkıdır. Birincisi, ancak bu ikinciye tesir ettiği nisbette ehemmiyetlidir. Coğrafi şartlar, ancak mevcut teknolojik ve iktisadî şartların sınırları içinde toplulukların durumuna tesir eder; bu şartlar değişirse, coğrafi şartlar aynı kaldığı halde toplulukların durumu ve hayatı da değişir.

Köyleri bir de tarihi bakımdan, menşelerine göre ayırmak mümkündür; fakat, menşelerdeki fark köylerin bugünkü vaziyetinde bir fark doğurmuyorsa, bugünkü vaziyetin izahı için luzumlu değilse, menşelerin ne olduğu sosyolojik bir tetkiki alâkadar etmez. Meselâ, bu mıntakadaki köyleri bilen ve köy meseleleri ele ilgilenen bir eski maarif müfettişinin ve bir öğretmenin temin ettiğine göre, kuruluş bakımından üç çeşit köy vardır: (1) yerinden hiç kıpırdamamış en eski köyler, (2) Selçukîler zamanında kurulan köyler; (3) Osmanlılar zamanında kurulmuş köyler. (Bu köylerin hazıları için sultanlar tarafından verilmiş olan beratlar mevcutmuş) Biz bu köyleri tetkik etmedik, fakat hepsi o kadar eski köyler ki eğer muayyen aşiretlerden gelmiş olmak gibi başka sosyal sebepler yoksa, bu kuruluş tarihindeki farkların bu gün için bir fark doğuracağını pek zannetmiyorum. Buna karşılık, daha yakın zamanlarda kurulmuş köyler var ki bunların menşelerindeki farklar bugün de tesirini gösteriyor. Bu köyleri de yine üç sınıfa ayırmak mümkündür: (1) yerli köyler, (2) aşiret köyleri, (3) göçmen köyleri.

"Yerli köyler" hakiki manâda yerli yani uzun zamandan beridevam ede gelmiş, nüfusu mütecanis köyler değillerdir. Bizim tetkik sahamızdaki sekiz köyden altısı "yerli" idi; ama bunlardan

bazılarının menşei çok yenidir; ancak bir kaç nesil geri gidiyor; halkı muhtelif bölgelerden gelmiş karışık bir nüfustur. Bunlar, aşiret ve göçmen köylerinden ayırd etmek üzere, "yerli" deniyor; çünkü bunların nüfusu diğer iki çeşit köyde olduğu gibi hep bir yerden kitle halinde gelip yerleşmiş değildir. "Yerli" köylere göçmenler muhtelif yerlerden, fasılalarla, "sızıntı" halinde olmuştur. Ayrı ayrı yerlerden sızıntı halinde gelen nüfus mevcut köy cemiyeti içinde erimiş, onu kalıbına girmiştir; halbuki göçmen bilhassa aşiret köyleri bilakis kendi sosyal kalıplarını bu mıntakada kurdukları köylere vermişlerdir; o köyler, nüfusun sosyal menşeinin bir damgasını taşır.

Aşiret köyleri, yüz yıldan daha az zaman önce (80 yıl önce kadar tahmin ediliyor) o zamanki idarenin emrile yerleşen beş aşiretin kurduğu köyledir. Bunlar ovanın kenarına, ova ile dağların birleştiği noktalara yerleşmişlerdir. Dağlarda da aşiret köyleri vardır, fakat bu aşiretlerin ve kurdukları köylerin adedi bilinmiyor.

Bize anlatılanlara göre: aşiret köyleri ova ile dağların birleştiği noktalarda kurulmuş olduklarından bu köyler aynı zamanda yukarıki tasnifte "orta tip" köyler dediğimiz sınıfa giriyor: evleri tepede, arazileri aşağıda olan köyler. Hele Karayağcı köyleri, evleri ile arazileri birbirinden uzak olan, evleri sadece bir tepede değil fakat daha içerde dağlarda olan köylerdir. Bunlar yazın ovanın cenup batısına inerler, ovanın ortalarına kadar yayılırlar, fakat ovayı doğudan batıya keserek şimal ve cenup kısımlarına bölen nehrin ötesine, ovanın şimal bölgesine geçemezlermiş.

Cumhuriyetin kuruluşundan önce ovanın sekiz büyük köyü Rum köyü imiş; diğer köylerden bazılarında da bir kaç Rum aile bulunurmuş. (Asıl kaldığımız Adiloba köyünde eskiden bir tek Rum aile varmış). İstiklâl harbinden sonra Rum köyleri boşalınca, hükümetin yer vermesi ile buralara Balkanlardan gelen göçmenler yerleşmiş. Rum köylerinden başka göçmenlerin yerleştikleri "yerli" köyler de var. Gördüğümüz ve işittiğimiz her köyde hiç değilse bir kaç göçmen ailesi var, ama bazılarında göçmen-

lerin adedi o köyden "göçmen köyü" olarak bahsettirecek kadar fazladır. Bizim sahamızdaki sekiz köyden ikisinde göçmen fazla idi. Mıntıkamızdaki Hacı Rahmanlı köyü gibi göçmenlerin çoğu eski (93 göçmenleri) olan köyler yerli köylere benziyorlar. Buralarda göçmenler gibi yerli halk arasına karışıp erimiş veya erimek üzeredir. Hacı Rahmanlı köyünde eski göçmenler cemaatin yerli kısmını teşkil ediyor, yeni gelenlerden bu eskiler "muhacir" olarak bahsediyorlar; yeniler köyün doğu cenubunda az çok bölünmüş bir mahalle teşkil ediyorlar. Bununla beraber, göçmenler yerlilerin arasında karışıp erirken mevcut cemiyete arkada bıraktıkları cemiyetlerin getirdikleri bazı şeyler de veriyorlar (misallerine ileride rastlıyacağız.) Yerli köy ile göçmen köyü arasındaki fark, bu ikisi ile aşiret köyü arasındaki fark kadar keskin görünmüyor. Göçmenler, yerlilerle karışıyorlar; karşılıklı "sosyal alıp verme" neticesinde her iki taraftan da unsurlar taşıyan mürekkep ve müşterek bir kültür teşekkül ediyor. Şüphesiz temamile, veya büyük bir ekseriyeti yakında gelmiş göçmenlerden müteşekkil olan köyler nüfusun, arkada bıraktıkları cemiyetten beraberlerinde getirdikleri sosyal vasıfları daha uzun zaman taşıyacaktır. Fakat göçmen köyleri aşiret köylerinin aksine olarak, ovanın orta kısımlarındadır; münakale yolları üzerinde, hariçle münasebetleri fazla olan köylerdir; hayat seviyesi ve şartları yerli köylerinkine benzer. Bu sebepten ergeç göçmen köyleri ile yerli köyler arasındaki ayrılıkların ortadan kalkması beklenebilir. Yukarıdaka işaret ettiğimiz gibi, aşiret köylerini de ova köy tipine yaklaştıran amiller vardır; ovadan dağlara doğru bir "kültür yayımı" vetiresinin belirtileri görülüyor.

Bu anlattıklarımızdan başka, ovada bir kaç alevî köyü de var gibi... Biz bu hususta kesin malumat edinemedik.

BÖLGENİN TARİHİ

Tetkikimiz tarihî olmadığı için mıntıkanın tarihini vesikalardan ve diğer ilk menbalardan tahkik etmeğe teşebbüs etmedik. Kısmen kasabada halkevi tarafından neşredilen bir tarih kitabından*, fakat daha ziyade köylerde konuştuğumuz bir kadın iki erkek üç kişiden faydalandık. Eski rejimin yıkılması ancak bir nesil eveline kadar gittiğinden, eski şartları çocukluğundan veya dede ve ninesinden işiterek bilenlere tek tük tesadüf ediliyor. Üç kişinin anlattıkları ve kitaptaki bizi alakadar eden kısımlar birbirini tuttuğu için aşağıda anlatılanlar -teferruatta yanlışlar varsa bile umumiyetinde doğru olarak kabul edilebilir:

Mıntakanın umumî tarihi hakkında edindiklerimiz, bize, ova köylerinin, hiç değilse tetkikimize giren sekiz ova köyünün, nisbeten yeni oldukları kanaatini verdi. Şüphesiz çok eskiden beri Anadolunun bu kısmı meskûndu, fakat bugünkü köyler, eskiden beri devam edip gelen topluluklar olmaktan ziyade muhtelif sebeplerle eski köyler dağıldıktan sonra yeni mevkilerde kurulan köyler, veya çiftliklerin dağılması ile kurulan veya büyüyen köyler olarak gözüküyor. Köylerin yer değiştirmelirinin, yeni kurulmuş olmalarının ve nüfuslarının artmalarının amilleri aşağıdaki noktalarda toplanıyor:

Osmanlı İmparatorluğunun 18 nci asırdan itibaren düştüğü

* Ç. Uluçoy ve İ. Gökçen, Manisa Tarihi, 1939.

zaaf ve iç kargaşalığı bu mıtakada köylerin istikrar ve emniyetini bozuyor. 18 nci asrın ortasından 19 ncu asrın ortalarına kadar bu mıntakaya Kara Osman Oğulları hâkim oluyor. 19 ncu asrın ikinci yarısından itibaren mıntakayı doğrudan doğruya merkeze, İstunbul'a bağlamak teşebbüsleri yapılıyor. Kara Osman oğullarının nüfuzu kırılıp zayıflıyarak, fakat mühim derecede kendini his ettirerek Osmanlı imparatorluğunun sonuna kadar devam ediyor.

Bu inhitat devrinin emniyetsizliği ve sarî hastalıkların yayılması köylerin hayatını tehlikeye sokuyor; kendilerini korumak için yer değiştirmeyğe mecbur oluyorlar. Bizim sekiz köyden Kepenekli ve Sarı Çam eşkıyalar yüzünden, Adiloba'da hastalık yüzünden yer değiştirmişler. Bu köyler, eskiden başka mevkilerde başka isimlerle mevcut köylerin dağılması ile yeni mevkilerde yeni adlarla teşekkül etmiş köylerdir. Cumhuriyet idaresinde kadar eşkıyalık köylerin baş belası imiş; eşkıyalık vakaları, hikâyeleri halâ hafızalarda canlı olarak yaşıyor.

Bir, bir buçuk asır eveline nisbetle bugün ovada köy sayısının daha fazla olduğu, bilhassa köy topluluklarının nüfusunun daha büyük olduğu anlaşılıyor. Evelce ovada zengin ağaların, "ayan"ın çitlikleri varmış. Eski feodal rejimin çözülmesi ile bu çiftlikler de dağılmışlar. Bunların arazisini bu mıntıkaya Balkanlardan ve Anadolunun diğer yerlerinden gelen nüfus almış, bu suretle yeni köyler kurulmuş. Veya eskileri büyümüş. Seksen sene eveline kadar yarı göçebe aşiretler halinde yaşıyan nüfusun o zamanki hükümetin emri ile yerleşmesi de köy sayısını arttırmıştır.

Mıntakanının iktisadî temelinin, yani geçimi temin eden iktisadî faaliyetlerin münasebetlerin değişmesi de köylerin durumuna tesir etmiştir. Bu değişme kasabamının mevkiinin sarsmış, eski ehemmiyetini kaybettirmiştir. Eski kasaba-ekonomi teşkilatı ve feodal siyasi rejim içinde mıntakanın mühim siyasi ve iktisadî merkezi iolan kasaba, şimdi memleket şehirleri içinde üçüncü, dördüncü planda bir yer almıştır. Fakat bu iktisadî temel değişimi köyler için daha hayırlı olmuştur. İki koldan gelen demir yolu

ile mıntaka doğrudan doğruya İzmir'e bağlanıyor; dış piyasalar için istihsalde bulunan, başlıca bir iki mahsulün istihsaline dayanan bir mıntaka haline geliyor. Köyler mahallî olan kasaba iktisadîyatının dar çerçevesinden kurtularak, dünya piyasası için kar getiren mahsuller yetiştirerek, dünya genişliğindeki iktisadî münasebetlere tâbi oluyorlar. Bunun içini ova köyleri, Orta Anadolu - faraza Ankara köylerinden- daha fazla dış tesirlere açıktır. Kendi içlerine kapalı birimler olmaktan daha fazla kurtulmuş, "şehirleşmiş" sosyal hayatları süratle değişen topluluklardır. Yine yanı amil dünya piyasası için, istihsal - bu köyleri para ekonomisine sokmuştur; aynen tediye ve mübadele hemen hemen kalmamıştır. Diğer taraftan harici piyasa için istihsal bu köylerin iktisadî vaziyetinin garptaki iktisadî sistemlerin buhranı ile ilişkili bir hale getirmiştir. 1929 buhranı tesirini bu mıntakada kuvvetle hissettirmiştir. Üzüm fiyatları 1930 ların ilk senelerinde beş kuruya kadar düşmüştür. Sonra biraz yükselmişse de 1940 yılına kadar düşük olmakta devam etmiştir. 1941 de fiyatların birden yükselişi -bu yükseliş devam ederse- mıntaka köylerinin hayat seviyesini daha da yükselterek sosyal değiştirmeyi hızlandıracaktır. Eski feodal rejimin çözülerek hür köylerin teşekkülünün mümkün olması, ova mıntakasının iktisadî vaziyetinin değişmesi, dağlardan ovaya doğru bir nüfus akını doğurmuştur. Bilhassa 1914 harbi sıralarında dağıldığı söylenen köyler bu akının belirtileridir. Nüfusun ovaya doğru hareketi bugün de devam ediyor. 93 ve Balkan harplerinde ve daha sonraları göçmenlerin gelişi, Rum köylerinin dağılışı da köylerde nüfus değişiklikleri doğurmuştur.

Mühim noktalırını belirttiğimiz ova mıntakasındaki bu sosyal değişme ve nüfus hareketlerini biraz daha teferruatı ile tesbit edelim:

Feodal rejim: 1914 harbinden biraz eveline kadar sekiz köyün bulunduğu ova kısmında çok muhtemel ki bütün ovada bir nevi derebeylik sistemi cari imiş. Sekiz köyden Sarı Çamda (dağ eteğindedir) Sarımsakcılar denilen bir bey ailesi varmış. Bu köyde beyin meclis kurduğu yer hâlâ "konak" beyin evinin se-

lâmlığı imiş, orada bir hizmetkâr gelenlere hizmet eder, bey de meclis kurarmış. Sarı Çam ve Kepenekli'ye civar köylerde olan ihtilaflar vakalar beyin meclisi tarafından halledilirmiş. Yalnız katil vakaları kasabaya, hükümete, haber verilirmiş. Kepeneklide de Sarı Çam beyinin sağdıcı olan "ikinci derecede bir bey gibi olan" bir ağa daha varmış. (İhtimal diğer köylerde de Sarı Çam beyinin nüfuzu altında, onun adamı olan ağalar vardı). Suçluları icab ederse bey bir müddet çiftliğine gönderir, çalıştırırmış. O zaman ovanın bu kısmında çiftlikler varmış.

Sarımsakçılar ailesinden son bey Birinci cihan harbinden biraz evvel (1911- 1912 tahmin ediliyor) ölmüş; çocukları kasabaya gitmişler, köyledeki mallarını satmışlar. "Seferberlik" zamanında Sarı Çam köyü bozulmuş ve kısmen dağılmış. Evvelce 300 hane kadarken 150-200 haneye inmiş. (bize daha da küçük göründü) erkekler harpten dönmemiş; nüfusun bir kısmı kasabaya göçmüş.

Çiftliklerin dağılması ile köylerin teşekkülü: Ovada mevcut olup da dağılan çiftliklerin hepsini tesbit edebildiğimizi sanmıyorum, fakat çoğunu ve mühimlerini her halde elde ettik. Köylerin teşekkülünü ve büyümelerini aydınlattığı için çiftliklerin vaziyetini kısaca gözden geçirelim.

1. Çiftliği vaktile Kara Osman oğullarına aitmiş; sonra bir Rum satın almış. 1932'den sonra hükumet bu çiftliğin arazisini civardaki köylere dağıtmış. Köylerden biri bugün de çiftliğin adını taşıyor. Sekiz köyden Hacı Rahmanlı da bu çiftliğin arazisinden faydalanan dört köyden biridir.

2. Karaağaçlı çiftliği. Evvelce bir Rum çiftliği imiş (daha önce?) şimdi kasabadan yüksek mevkili bir ailenin elindedir. Çiftliğin ismini taşıyan bir köy de var; evvelce Rum köyü imiş, şimdi göçmen köyüdür. Çiftlik arazisinin bir kısmı Karaağaçlı'ya ve diğer köylere geçmiş. Daha bir kaç yıl önce bizim sekiz köyden Yılmaz köylüleri çiftliğin sahiplerinden biri ile ortak olarak 2000 dönüp araziyi bağ yapmışlar; böylece bir dönüm toprak çiftlikten Yılmaz köyüne geçmiş. Çiftlik sahibi kendi hissesine düşen

1000 dönüme iyi bakamamış; o bağlar bozulmuş, Yılmaz köyünküler devam ediyor.

3. Koldere çiftliği. Eskiden sultan Hamid'in çiftliği imiş. Şimdi Koldere adında büyük bir köy vardır.

4. Nuriye köye eskiden çiftlikmiş. Balkan harbinde gelen göçmenler çiftliği paraları ile satın alarak köy kurmuşlar.

5. Selim Şahlar Veziroğlu ve Kapaklıpınar köyleri de evvelce çiftlikmiş. Onlar da Balkan harbi göçmenleri tarafından satın alınarak köy haline konmuşlar. Selimşahlar çiftliği de halâ küçülmüş olarak mevcut.

6. Tilki köy eski bir çiftlikmiş; 93 göçmenleri paraları ile satın almışlar.

7. Mütevelli eski bir Rum çiftliğidir. 1932'den sonra arazisi köylüye dağıtılıyor.

8. Cihan paşa çiftliği. Evvelce İzmir'den bir ecnebiye aitmiş. Sonra bir Türkün eline, daha sonra da hükümete geçiyor. İki senedir hükümet tarafından üreme çiftliği, örnek çiftlik ve çiftlik mektebi haline konmuştur.

1932'de vilayetin neşrettiği bir mecmuada ovada dokuz çiftlik yazılıdır. Bunladan üçü yukarıda köylüye dağıtıldığını söylediğimiz çiftliklerdir; biri de üreme çiftliği haline konan Cihan Paşa çiftliğidir. Geriye beş çiftlik kalıyor; bunların sahası, o vilâyetin neşriyatına nazaran şöyledir:

Çavuşoğlu çifliği	10,000	dönüm
Büyük Cihanpaşa çifliği	25,000	"
Çullu "	15,000	"
Karaağaçlı "	4,000	"
Palamut "	1,500	"
Toplamı	55,000	"

Dağılan ve birleşen köyler. Kısaca anlattığımız sosyal, iktisa-

dî değişimler, Rumların gitmesi, göçmenlerin gelmesi gibi nüfus hareketleri bazı köylerin dağılmasını, bazı köylerin de birleşmelerini mucip oluyor.

Daha evelce asayişsizlik ve emniyetsizlik, şimdi de iktisadî sebeplerle küçük köyler dağılıyor. Nüfus hareketleri hakkında bildiğimiz umumî bir vetireye, küçük köylerin dağılması hadisesi uygundur. Nüfusun sayısının arttığı hallerde nüfus aynı zaman da daha büyük topluluklar halinde taazzuv eder. Tetkik sahamız olan ovaya dışardan nüfus akını vardır; mıntıka teknolojik ve iktisadî inkişaf göstermiştir; sosyal değişme seyri ve hayat seviyesi yükselmiştir. Bunun için nüfusunun daha büyük birlikler halinde toplanması beklenebilir bir hadisedir.

1914 harbi içinde aynı mıntakada bulunan, her biri 8-10 hanelik dokuz köy dağılıyor ve hemen hepsi yakınlarında olan Gömülceli köyüne taşınıyor; ancak birkaç hane diğer üç köye gidiyor. Yine harp senelerinde Emiler dağılıp iki ova köyüne iniyor. İki köy birleşerek Sarıalan köyü oluyorlar. Araplı köyü de şimdi dağılıyor; başka zengince bir köy bu köyün arazisini satın alıyor. Dağlardaki Aydınlar köyü de hemen tamamı ile dağılmış; yirmi hane bile kalmadı, diyorlar. Bu köy bizim kaldığımız Adiloba'ya iniyor; bu uzun ve tedrici bir dağılıştır.

Göçebelikten yerleşik hayata geçiş. Beş aşiret 80 sene kadar evvel hükümetin emri ile yerleşmişler. Bunlar, yazın yaylada yaşarlar kışın şimdiki köylerinin bulunduğu yerlerde kalırlarmış.

Beş aşiretten Akkoyunlar aşireti köyleri sekiz köyün bitişiğindedir; şimal doğusundadır. Bu aşiretin yerleştikken sonraki tarihi civar köyleri de ilgilendiriyor; hem de iktisadî temelin değişmesinden, hele birden değişmesinden doğan zorlukların bir örneğini teşkil ediyor.

Akkoyunlu aşireti kışın şimdiki mevkilerinde oturur, yazın Sındırlı yaylasına çıkarmış. Eskiden keçi, sığır yetiştirdikleri zaman aşiret halkı civar köylerden daha zenginmiş; ovaya indikleri zaman civar köylerden aşiret mıntakasına hırsızlığa gidilirmiş. Yerleştikten sonra vaziyet değişiyor. Ansızın bir emirle yerleşince

ziraat hayatına intibak edemiyorlar. Arazileri ova toprağı kadar münbit değil; fakir düşüyorlar. Diğer taraftan ova köyleri ilerliyor, beylik sistemi çözülüyor, çiftlikler dağılıyor. Bu vaziyette aşiret köyleri eşkiyalığa başlıyorlar. (Umumi harp başlangıcı) Eşkiyalık o kadar ilerliyor ki aşiret köyleri arasında bile tesanüt kalmıyor, birbirlerini soyuyorlar. Cumhuriyet devrine kadar, hatta biraz sonraya kadar bu vaziyet devam ediyor. Nihayet hükümetin aldığı tedbirlerle eşkiyalar tenkil ediliyorlar. Köyler de yavaş yavaş iktisadî vaziyetlerini düzeltiyorlar, muvazene yeniden teessüs ediyor. Şimdi üzüm ve tütün yetiştiriyorlar; bunlar para eden mahsullerdir; öbür köylerde aşiret köylerinin artık zenginleştiğinden bahsediliyor.

Sekiz köyün tarihi: Sekiz köyün hepsinin tarihi bilinmiyor. Bilinen bir kaçı da efsaneye karışıyor. Bununla beraber köylerin tarihine ait bu eksik malûmat bile yukarıda ayrı ayrı bahsettiğimiz amillerin karışık tesirini göstermesi itibari ile dikkate değer.

Eskiden bu mıntıka beyinin oturduğu yer olan Sarı Çam köyünün tarihine biraz evvel dokunduk. Sarıçam köyü daha içerlerde bir dağ köyünün dağılması üzerine emniyetsizlik içinde kurulmuş, konuştuğumuzu 60 yaşınlarında bir kadın, köyün ilk kuruluşundaki vaziyeti "ninelerimiz anlatırdı" diyor. Buna göre köy 19 ncu asrın ilk yarısında kurulmuş olması gerekir. O zamanlar (?) asayiş iyi değilmiş. Yeniceriler köye gelir, evlere taaruz ederlermiş. Yukarıda dağlarda Ç köyü dağılmış; üç hane Sarıçam mevkiine gelip birbirinden oldukça uzak, ağaçlar arasına saklı evler yapmışlar. Bir evden diğerine atla gidilirmiş. Yeniçerilerin taaruzundaki herkes karısını, kızını saklamağa mecbur olurmuş. Vilâyetin tarihini veren, bahsettiğim kitapta da bu ve civar vilâyetlere o zaman hükmeden Kara Osman Oğullarının, yeniçerilerin dağılmasında İstanbula yardım ettiklerini yazıyor. İhtiyar kadının bahsettiği zamanlar ihtimal yeniçerilerin dağıtılması senelerindeki kargaşalığa aittir. 300 haneye kadar çıkan Sarıçam köyü 1914 harbi içinde tekrar bozuluyor ve kısmen dağıtılıyor; beylik teşkilâtından eser kalmıyor.

Kepenekli köyü de Sarıçam köyü gibi bir tepenin üzerindedir.

Onun da kurulması, zamanın emniyetsiz şartları ile ilgilidir. Konuştuğumuz köyün bilgini Ali Bey ninesinin ninesi zamanında köyün şimdiki mevkie taşındığını söyliyor. Dedesi 1272 doğumlu imiş (88 sene evvel). Bir seksen sene de onun karısının ninesine kadar korsak, köy aşağı yukarı 160 sene evvel kurulmuş oluyor. Ondan önce köy tepenin batı eteğinden imiş. Eşkıyalardan çok bizar olmuşlar. Tepede bir çoban yaşarmış, "dere beyi gibi bir şeymiş". Eşkıyaların bile gözünü yıldırırmış. Köylüler çobana sığınmağa karar veriyorlar. Üç hane tepeye taşınıyor. Sonra köy hariçten gelenler ile büyüyor. Nüfusun bir kısmı dağılan bir dağ köyünden, öbürleri de "oradan buradan" geliyorlar. Ali beyin dedesinin babası da Antalyadan gelmişmiş.

Hacı Rahmanlı köyünün menşei bilinmiyor. Mezarlıkta bulunan bir taş 150 sene evveline aitmiş. Eskiden (?) on hane kadarmış ve iki aile varmış. Bu iki ailenin şimdi nesli kalmamış. 93 göçmenleri ile köy büyümüş. Bu göçmenler arasından şimdi köyün ileri gelenleri çıkmış. Balkan harbi göçmenleri ve daha da sonra gelenlerle köyün nüfusu büsbütün artmış.

Yılmaz köyünün eski adı Tatar köyü imiş; halk arasında halâ bu adla anılıyor. Demir yolunun inşasından evvel şimalden cenuba, kasabaya giden büyük kervan yolu üzerinde durak yeri imiş. Bu köye de bol miktarda göçmen yerleşmiş. Köy, civarındaki Karaağaçlı, çiftliği hesabına arazisini büyütmüş,

Kaldığımız Adiloba köyü, eğitmeninin dediğine göre 300 sene evvel kurulmuş. Adiloba köyünün cenubundan, şimdi bir kuyu bulunan yerde evelce bir köy varmışa; batı şimalinde de T köyü varmış. (Bu ikinci köyün mezarlığı hala mevcut olduğuna göre kuruluş 300 seneden çok daha sonra oluşu muhtemeldir). "Kıran" hastalığı çıkmış, iki köyün nüfusu çok azalmış. Köylerin yerlerini değiştirmeye ve birleştirmeğe karar vermişler. Şimdiki mevkide Adiloba köyü kurulmuş.Köyde hemen herkesin dediğine göre köy son zamanlarda sur'atle büyükmüş. Kırk, elli sene evvel "hemen şöyle bir kaç hane imiş" On iki sene evvel bile hane adedinin 50-65 arası olduğunu söylüyorlar. Bizim sayıma göre 1941 yazında Adiloba köyü 126 evdi. Adiloba köyünde Ru-

meli göçmenleri çok az; dağılan dağ köyü Aydınlardan gelenler epeyce çok. Sızıntı halinde Anadolunun başka bölgelerinden gelen nüfus da olmuş.

Sekiz köyün bugünkü durumu: Hacı Rahmanlı, Yılmaz, Saruhanlı ve Adiloba köyleri ve belki de Paşa köyü inkişaf halinde görünüyorlar. Tepecik, Sarı Çam, Kepenekli köyleri küçülmekte veya durmakta olan köylerdir. Kepenekli ve Sarı Çam tepe üzerindedirler. Her ikisinin de toprağı daha kurak ve verimsizdir. Göçmenler ve dışardan gelen diğer nüfus Kepenekliye rağbet etmiyorlarmış. Sarı çam da aynı vaziyettedir. "Toprak bol ama sürecek adam nerede? diyorlar. Sarı Çam umumî harpte dağıldıktan sonra bir daha kendisini toplıyamamış görünüyor. Tepecik köyü zengin bir köydür. Nüfus başına düşen toprak Adiloba'da olduğundan daha fazladır. Köye nüfus gelmesi isteniyormuş, göçmenlere toprak veriliyor, fakat yine de nüfus artmıyor. Eskidenberi "bu köy 50 haneyi aşmaz" derlermiş ve hakikaten de aşmıyormuş. Tepecik nüfusu, Hacı Rahmanlı müstesna, diğer köylerden daha şehirleşmiş görünüyor (Bizi gezdiren 14-15 yaşlarında bir kız çorapsız, kısa entarili, baş açık olarak sokağa çıktı. Böyle bir sokağa çıkışa öbür köylerde rastlamadık. Diğer bir evde de genç kızın saçı şehir biçimi kesilmiş ve taranmıştı). Anlaşılan nüfus kabaya kaçtığı için köyün nüfusu gelen göçmenlere rağmen artmıyor. Köyün zengin ve yerlisinden bir "denk getirseler elleri biraz para tutsa köyün hepsi şehre gider" diyordu. İşini yoluna koyabilen kendisini kasabada buluyormuş. Biz orada iken de gitmeğe hazırlanan birkaç aile saydılar.

Görülüyor ki tetkik için ele aldığımız köy tipinin yaygın olduğu bu Batı Anadolu ovası, sosyal ve iktisadî değişme ve nüfus hareketleri bakımından çok hareketli bir mıntakadır. Tetkik ettiğimiz dağ köyleri ise bu ova köylerine zıt bir durumdadırlar. Bu köylerin istihal durumu ve yollar sistemindeki mevkii onların daha istikrarlı, daha durgun bir halde kalmalarına amil oluyor.

DAĞ KÖYLERİ*

Yunt dağı köyleri, hiç değilse bizim tetkik mıntakamızdaki köyler, yukarıda bahsettiğimiz bazı dağ eteği köyleri gibi aşiret hayatından yerleşik hayata geçme neticesinde meydana gelen köylerdir. Bugün bu köyleden bazılarına hâlâ aşiret köye deniliyor ve hangi aşirete mensup oldukları da biliniyor. Bizim mıntakada iki köy yukarıda adı geçen bir aşiretindi. Diğer bazı köylerin vaktiyle aşiret köyü oldukları biliniyor, fakat hangi aşiret nasıl, ne zaman, niçin gelip buralarda yerleşmiş, bilinmiyor. Bizim kaldığımız Siyetli ve yakınındaki diğer iki köye yerli köy deniliyor, fakat bunların da eskiden aşiret köyü olduğu muhakkak. Siyetli'de aşiret zamanından kalmış gibi görünen bazı hususiyetler hâlâ devam ediyor; meselâ civar köyler bir esrar havası içinde Siyetli'lerin birbirlerini pek tuttuklarını, yabancılara karşı pek kapalı olduklarını, yabancılara söylemedikleri bir takım âdetleri olduğunu anlatıyorlar; gerek Siyetli'de gerek yerli diye tanınan diğer köylerde ovada rastlamadığımız bir çiçek yetiştirme hevesi ve çiçek takarak süslenme ve "koku sürünme" merakı var ki bizim asıl müslüman geleneğine hiç uygun gelmiyor. Burada üzerinde durduğumuz sosyolojik mesele, iktisadî temelde değişikliğe ve şehirden uzaklığa göre köy sosyal yapısında ve hayatına müşahede edilen farklar olduğu için, tetkik mevzuu olarak dağ köylerini seçerken bunların "yerli" köy olmasına bilhassa itina etmiştik. Çünkü meseleyi vazıh olarak görebilmek ve tetkik edebilmek için, aşiret köyü, göçmen köyü, alevî köyü olmak gibi diğer faktörlerin bertaraf edilmesi lazımdı; gerek ovada, gerek dağda "yerli" köy ele alınınca, iktisadî temel değişikliğine ve şehirden uzaklığa göre köy sosyal hayatını ve yapısını tetkik etmek mümkün olurdu. Fakat bizim yerli diye seçtiğimiz köyler aşiret menşeli çıktı. Bununla beraber bu köylerin yerleşmeleri, onların yerli sayacak kadar eskidir; köylüler kendilerini aşiret mensupları olarak görmüyorlardı ve köye "aşiret köyü" de denmiyor. Bugün kö-

* Dağ köylerinin tarihi menşeleri hakkındaki malumatı aynı köylerden olan başlıca beş kişiden edindik.

yün sosyal hayatına tesir eden, aşiret teşkilâtından kalma mühim sosyal müesseseler, âdetler yoktur; diğer köylerin "kapalılık" ile ittiham ettikleri Siyetli de bile sosyal hayatın günlük akışı, sosyal tabakalaşma, muhtarlık teşkilâtı ve köyde oynadığı rol, iktisadî durum, ailenin durumu, dinî hayat diğer köylerden farklı değildir.

Ele aldığımız dağ köylerinden tarihi en fazla bilenen, Yayla köyü ile Kışla köyüdür. Kışla köyünde ilk yapılan cami bugün de hâlâ mevcut ve caminin yapılış tarihi kapısının üzerinde yazılıdır: 1172 hicrî senesi. Cami, köy kurulduğu sene değilse bile her halde yine ilk zamanlarda yapılmıştır. Yaptıran, Yayla ile Kışla'nın kurucuları olarak tanınan Dombay oğullarından Hacı Mehmet ağa imiş; bu ağanın mezarı bellidir: üzerinde 1174 ölüm tarihi yazılıdır. Bu hesaba göre bu yerli köyler en az iki yüz sene evvel kurulmuşlardır. Bu bölgede yaygın rivayetlere göre, Yayla ve Kışla köylerinin bulundukları mevkiler vaktiyle aynı aşiretin yaz ve kış otlakları imiş; aşiretin başında üç erkek kardeş varmış. İki büyük evli, en küçük de bekârmış. Büyüğün karısı küçük bekâr kardeşe gönül vermiş. Fakat oğlandan yüz bulmamış. Hırsından kaynını kocasına çekiştirmiş. "Küçük kardeşin beni kucakladı" demiş. Bunun üzerine iki evli kerdeş bir olup küçüğü öldürmüşler. Öldürülenin sağdıçları varıp ortancaya vaziyeti anlatmışlar. Ortanca ağabeyi ile kavga etmiş; neticede kerdeşlerden biri Yayla'da, biri de Kışla'da kalmış, bu suretle aşiret ikiye bölünmüş. Bu şüphesiz, tarihî bir hakikat olmaktan ziyade başka yerlerde de rastlandığı çeşitten bir "menşe efsanesi" dir; fakat aşiretin bölünmesinin sebebi ne olursa olsun, Yayla köyü ile Kışla köyünün ayni kökten geldiği umumiyetle kabul olunuyor; her iki köyde de en eski aile olarak Dombay oğulları gösteriliyor ve ailenin sülâlesi bugün her ikisinde de mevcuttur. Bizim asıl kaldığımız Siyetlinin de vaktiyle "Çadırlı" olduğu söyleniyor, fakat tarihi hakkında başka bir şey bilinmiyor; bu köyün adının "Seyit" kelimesinden geldiğini söyliyenler varsa da bu pek şüpheli görünüyor. Meneşlere dair hikâye ve rivayetlerin ve köy adlarının bu çeşit izahlarının nasıl uydurulup yayıldığı misaline Daz-

yurt köyünde rastladık. Köyün okur yazar, açık göz muhtarından köyün tarihine ve adının manâsına dair bir şey bilip bilmediğini sorduğumuz zaman muhtar köyün adının Yaz-yurt kelimelerinden geldiğini; aşiret zamanında bu köy mevkiinin yaz otlağı olarak kullanılmasından dolayı bu adın verilmiş olduğunu söyledi. Hakikaten köyün adı ile Yaz-yurt arasına yakın bir benzerlik vardı, ve bu köyler bölgesinde vakti ile hakikaten göçebe aşiretler yaşamış olduğu için muhtarın izahı akla yakın geliyordu. Dazyurt muhtarı açıkgöz ve zekî olduğu kadar da dobra, çekinmeden, hakikatları olduğu gibi söyleyiveren, köydeki otorite ve kudretinden emin bir adamdı. Konuşmamız koyulaşınca muhtar köyün adına dair verdiği izahı kendisinin uydurduğunu söyledi. Köye arasıra şehirden gelen misafirler arasında köyün adını merak edenler olmuş ve bu konuşmalardan böyle muhtemel bir izah meydana çıkarmış.

Böyle müphem bir surette bilinen göçebe aşiret devrinden sonra, yine müphem bir tarzda anlatılan ikinci devir, "müdürlük"lerin mevcut olduğu zamandır. Bu, yerleşen köylerin Osmanlı idare sistemine tâbi oluşudur. Tetkik ettiğimiz dağ köyleri içinde Siyetli ve Yayla müdürlüklermiş. Hükümetten müdürlüğü almak için iki köy rekabet halinde imişler. Siyetlide son müdürün kızı halâ sağ; aile dağılmış; köyde artık adı sanı geçmiyor. Yayla, köyünün son müdürü şimdiki muhtarın (1942'de 56 yaşında olduğunu söylüyordu dayısı imiş. Muhtar dayısını ve çocukluğundaki vaziyeti kısmen hatırlıyor; o zamanlar müdürün nüfuzu artık azalmışmış) müdürün bir "zaptiye"si varmış ve icabında civar köylerden de adam toplarmış; aşar toplamak da müdürün üzerinde imiş. Yayla köyünün son müdürü Birinci Cihan Harbinde eşkıyalar tarafından vurularak ölmüş. Harp yılları bu dağ köylerinde de ova köylerinde olduğu gibi bir kargaşalık devri olmuş; eşkıyalar çoğalmış. Yunan zamanında çetecilik türemiş; çetecileri ihbar edenler, muhtarın deyişi ile "muhbirlik edenler" de olurmuş. Umumî asayiş bozulduğundan, köyün etrafında istihkam kazıp sıra ile nöbet beklerlermiş.

Bu dağ köyleri ova köylerinden çok daha istikrarlı görünüyor-

lar. Muhtelif köylerde muhtelif nesilden kimselere sorduğumuz suallere cevaplar bu köylerin son yirmi, yirmi beş hatta otuz, otuz beş sene zarfında fazla değişmemiş olduğu kanaatini verdi. Değişen topluluklarda ihtiyarlar, kendiliklerinden, yaşadıkları zaman ile gençlikleri arasında mukayeseler yaparlar, geçmişe ait hikâyeler anlatırlar, geçmişin hasretini duyarlar. Halbuki bu köylerde konuştuğumuz ihtiyarlar da böyle bir hal yoktu, büyük bir değişme olduğunun farkında değildiler. Hatta köyler umumiyetle büyüyor mu, küçülüyor mu, onun hakkında bile vazıh bir fikirleri yok. Halbuki ova köylerinde köylerin büyümekte olduğunun herkes farkında idi; suallere tereddütsüz, açık cevaplar alıyorduk. Bu vaziyet bize bu köylerin umumiyetle istikrar halinde olduğu, sosyal değişmenin ova köylerinden çok daha ağır olduğu, ve köylerin nüfus itibari ile de belli bir artış veya eksiliş göstermediği kanaatini verdi. Yalnız Siyetli'de bir erkek eski derebeylik zamanında Siyetli köyünün çok daha büyük olduğunu, o zamanlar zorba olanların arazi gasbettiklerini ve bu suretle Siyetlinin ta uzaklardaki arazilerine kadar uzandığını söyledi. Sonra, 10-12 yıl önce, hudutlar düzeltilmiş ve Siyetlinin arazisi küçülmüş. Şimdi köyler arasında arazi kavgaları oluyormuş. Diğer anlattıkları doğru olmasa bile, bu son noktanın doğru olduğunu tahkik ettik. Köyler arasındaki arazi kavgalarını daha sonraki bahislerde ele alacağız.

Kuru köyünde Siyetli'nin başka köyler hesabına genişlediğini söylediler. Siyetliler çok çalışkanmış, birbirlerini tutarlarmış, Kurulular ise tenbelmiş, arazilerin Siyetlilere satıyorlarmış. Kuruköy bu bölgede, dağılmakta olan bir köydür, süratle olmasa da fakat her halde azalma halindedir. Sebep olarak geçim darlığı gösteriliyor; şehre gidip ırgat oluyorlarmış. Nesillerden beri köyü idare eden bir aileye mensup olan şimdiki muhtarın bile gözü kasabada; köyde oturmaktan memnun değil. Siyetlide de kasabaya gitmeyi tasarlayan birkaç aileye rastladık. Fakat kasabada geçimi temin etmek meselesi ve akrabasız, komşusuz, yabancı bir muhitte yaşamak endişesi onları düşündürüyor. Hiç şüphe yok ki büttün bu mıntıka köylerinin arazisi az ve gayet verimsiz; bun-

dan doğan geçim darlığı nüfus üzerinde tazyikini hissettiriyor. Bu köylerin nüfusu artıyor mu artmıyor mu, bilmiyoruz. Siyetli'nin durumu nüfusun eksilme temayülünü gösteriyor. Nüfus arttığı takdirde o nisbette tazyik çoğalacak ve kasabaya göç baş gösterecektir. Fakat nüfus istikrarlı kaldığı takdirde de sosyal kıymetlerde değişme neticesinde veya kasabada sanayiin gelimesiyle yine göç baş gösterebilir. Ova köyleri kadar olmasa bile, bu köyler de kasaba ile temastadırlar ve bu köylere de kasabadan yeni kıymetler giriyor, daha iyi, daha yüksek bir hayat seviyesi yapamak arzusu beliriyor. Netekim, kasabaya gitmek istiyenler bir taraftan köyde geçimi temin edemiyenler ise diğer taraftan belki daha bariz bir surette, hali vakti yerinde olanlardır. Bunlar köyün durumunu, köy hayatını beğenmez oluyorlar ve geçimleri iyi olduğu için kasabaya gidiyorlar, köydeki topraklarını işleterek şehirdeki masraflarını çıkarıyorlar. bunlar istihsal bakımındann köylü, istihlâk bakımından şehirli oluyorlar.

Bu mıntaka köylerinin eskiden çok daha iyi durumda olduğunu söyliyen yalnız Yayla muhtarıyla kardeşine rastladık. Bunların dediklerine göre eskiden, yani kendi çocukluk ve gençliklerinde köy çok daha müreffeh imiş. Rençberlik mühim değilmiş, palamut çok para edermiş, istihlâk eşyası ise ucuz muş; kırk beş okkalık bir kantar palamut üç mecidiye edermiş, en iye pabuçu ise üç sekizliğe (altı kuruşa) alırlarmış. Şimdi palamutun fiyatı düşük, istihlâk eşyası ise çok pahalıdır. Eskiden şehirden fazla alış veriş te etmezlermiş; giydiklerinin yünü koyunlardan gelir, dokunmasını, dikmesini de kadınlar yaparmış; şimdi ise hem bu eşyayı kasabadan alıyorlar, hem de eskiye nisbetle çok yüksek fiyattan alıyorlar. İki kardeş, toprağın veriminin de azaldığını söylediler. Muhtarın kardeşine göre, eskiden 100 kile veren toprak şimdi 20-25 kile veriyormuş; topraklar fakirleşmiş, öküzler ufalmış, "bir şeyin bereketi kalmamış". Muhtarla kardeşinin anlattıkları gerçeğe uygun mu, yoksa sadece onların geçmişe hasretini mi ifade ediyor? Köyün umumî durumundan bir değişiklik olmasa bile, muhtarla kardeşinin durumunda kötüleşmeğe doğru bir değişme olduğu kuvvetle tahmin edilebilir. Civar köy-

lerden aşar toplıyan, zabtiyesi ile etrafı haraca kesen müdür ailesinin durumu her halde şimdiki muhtarın durumundan daha müreffehti; muhtar birkaç yıl öncesine kadar gelinceye kadar ailesinden gelen geleneği yeni şartlara uydurarak azçok devam ettirmiş. Yayla köyü muhtarının bir zamanlar jandarma onbaşısı ile birleşerek "köylüye çok eziyet ettiği" civar köylerde anlatılıp duruyor.

Yolsuzluk ve taşıt vasıtalarının eksizliği bu bölge köylerini kasabadan ve aradan gelecek tesirlerden uzak tutuyor. Bu köylerde tek bir at arabası yok; köylülerinin tavsiye ettikleri bozuk bir dağ yolu, Siyetli'den geçerek, bu bölge köylerini ovaya bağlıyor. Bu yol da anca 10-12 yıl önce, köylüler taraından yapılmış; ondan evel patikalardan giderlermiş. Ova ve dağ köylerinin tarihçilerinin bu kısa ve noksan tetkikinden çıkan genel netice, gerek nüfus hareketlerinin, gerek sosyal değişmenin ova köylerinde çok daha süratli olduğudur.

Ova ve dağ köyleri yakın bir zamana kadar, aşağı yukarı birinci Cihan Harbi'ne kadar, derebeyilik rejimi altında idare edilmişlerdi. Harp yıllarında ve Yunan işgali zamanında ova köyleri de, dağ köyleri de bir kargaşalık devri geçirmiş, her köy kendi başının çaresine bakar bir vaziyete düşmüştür. Tekrar sulhun ve asayışın tesisinden sonra ova köyleri süratli bir gelişme göstermişlerdir; bu köyler şimdi gelişme halindedirler, büyük mikyasta yaşayışları kasabalaşmıştır; dağ köyleri ise istikrarlı bir haldedir; köyler umumiyetle ne büyüyor, ne de küçülüyor, hayat tarzı az değişmiş ve pek az şehirleşiyor ve göçmeğe doğru bir temayül beliriyor. Ova ve dağ köylerinin mukayesile iktisadî ve sosyal yapısı ve durumunu, ve zamanda husule gelen değişiklikleri sırası ile gelecek kısımlarda ele alacağız.

NÜFUS DURUMU

Toplulukların iktisadî temellerine ve münakale ve muhabere sistemindeki mevkilerine göre - ekolojik mevkilerine göre - en hassas bir surette değişen vakıa nüfus miktarıdır. (1) Nüfusun iktisadî seviyesi ne kadar yüksek olursa nüfus o kadar fazla olur; (2) Topluluk münkale ve muhabere sistemile ne derece bağlı olursa, diğer bir tabirle, ne derece "yol üstünde" olursa nüfus o kadar fazla olur. Nüfus miktarını tayin eden bu iki amil birbirile ilişkilidir. Muayyen teknolojik ve iktisadî şartlar altında, yol üstünde olan topluluklar hem nüfusun, hem iktisadî faaliyetlerin toplandığı noktalardır. İktisadî temel ve hariçle münasebetler bakımından iki tipe ayrılan köyler, dağ ve ova köyleri (etekte olan köylerde iktisadî temel ve sosyal taazzuv bakımından ova köyleri tipindedir demiştik) nüfus durumuna göre de bariz farklar gösteriyor.

1935 nüfus sayımında verilen köyleri, bu köyleri tanıyanlara ova ve dağ olmak üzere ikiye tasnif ettirdik. Evelâ ihtiyatlı davranarak etek köyleri ayrı bir kısma koyduk, fakat nüfus cihetinden de bunların ova köyleri ile aynı sınıftan oldukları meydana çıktı. Kazada 55 ova ve 119 dağ köyü vardır; fakat 55 ova köyünün toplam nüfus 36644; 119 dağ köyünün nüfusu ise 23469 dır. Ova köylerinden yalnız ikisinin nüfusu yüzden aşağıdır; bunlardan biri de dağılarak başka bir köyle birleşen Araplı köyüdür. 26 ova köyünün nüfusu 100 ile 500 arasındadır; 14 ünün nüfusu 500 ile 1000, 11 inin nüfusu 1000 ile 2000 arasıdır; bir tanesininki de 3000 den fazladır. 119 dağ köyünden ise yalnız birinin nüfusu 765 dir; ikisinin de 500 den aşağıdır. 72 dağ köyünün (% 60,5) den az nüfusu vardır. Ova ve dağ köyleri arasındaki farkları vasatilerle ifade edersek, ova köylerinin vasatisi 676,25; dağ

köylerininki ise 197,10 dir. Dağ köyleri ile ova köyleri arasındaki bu nüfus farkı o kadar büyük ki bunu istatistiki manada " tesadüfî amiller"e atfedemeyiz. Bu fark ancak iki tip köy arasındaki sosyal bir amilin tahavvülü ile izah edilebilir; bu amil ise köylerin ekolojik durumudur. İktisadî temelde ve hariçle olan münasebetlerde olan farklar kendini nüfusun miktarında, toplanma derecesinde de gösteriyor.

Dağ ve ova köylerinin nüfus vaziyeti, başka etüdlerin bize öğretmiş olduğu bir vakıayı da teyid ediyor. Muayyen teknolojik ve iktisadî şartlar altında, nüfusun fazla olduğu mıntıkalarda bu nüfus nisbeten büyük topluluklar halinde taazzuv ediyor. Bizim mıntakamızda da, ova nüfusu dağ nüfusundan daha fazladır ve ovada nüfus daha büyük topluluklar (köyler) halinde taazzuv etmiştir. Nüfusun toprak üstünde yayını, derece derece büyüklükteki toplulukların en büyük topluluk etrafında kümenlenmesi şeklinnde oluyor. Nüfusun bu suretle kümelenmesi bilhassa makine teknolojisinin ve metropoller nüfus topluluklarının mevcut olduğu cemiyetlerde bariz bir surettte kendini gösteriyor. Büyük metropollerin etrafında, âdeta onların peykleri olarak, daha küçük çapta şehirlerin, kasabalarınn kümelendiğini görüyoruz. Bizim mıntakamızda en büyük nüfus topluluğu 30 bin küsur nüfuslu bir kasabadır; burası mahallî ticaretin ve küçük mikyâsta el sanatlarınınn toplandığı mıntaka merkezidir. Bugünkü şartlar altında kasabanın etrafında başka şehirlerin, kasabaların kümelenmesi beklenemez. Kasaba etrafındaki nüfus kümelenmesi büyük köyler şeklindedir. Tam ova köyleri etek köylerden, etek köyleri dağ köylerinden daha büyüktür. Dağ ile ova köyleri arasındaki nüfus topluluğu farkına yukarıda işaret ettik. Etek köyleri esas binden fazla nüfusu olan 12 köyden ikisi etektedir; diğer 10 u tam ova köyüdür. 3000 den fazla nüfusu olan Muradiye köyü de ovada ve İzmir tiren yolu üzerindedir.

Erkek-kadın nispetleri de ova ve dağ köylerinde farklıdır. Ova köylerinde nüfusun yüzde 51,41 i erkek, 48,59 u kadındır. Dağ köylerinin ise nispetler aksine olarak yüzde 47,85 erkek, 51,15 kadındır. Nispetlerdeki bu farklılığı izah edecek amillerin ne oldu-

ğunu bilmiyorum. Dağ köylerinin harice gidiyorlarsa, kadın nispetinin fazlalığı bu amil ile izah edilebilir. Bizim tetkik ettiğimiz dağ köylerinde böyle bir olay müşahede etmedik.

Resmî istatistiklerden köylerin nüfus durumu hakkında yukarıdakinden daha fazla malûmat edinilemiyor. Yaş terekkübü, ölüm ve doğumlar hakkında malumat yoktur. Bunları ancak bizzat köylere giderek tespit etmek gerekiyor. Biz ova ve dağ köylerinden yalnız birer tanesinin etrafı ile tetkik ettiğimizden, burada ancak o köylerin durumunu verebileceğiz.

OVA, ETEK, ve DAĞ KÖYLERİNİN NÜFUSA GÖRE TASNİFİ

Nüfus sayısı	Köy sayısı		
	Ova köyleri Sayısı	Etek köyleri sayısı	Dağ köyleri Sayısı
100 den aşağı	2	2	30
100 - 199	1	3	43
200 - 299	7	6	21
300 - 399	3	2	15
400 - 499	4		7
500 - 599	6	1	2
600 - 699			
700 - 799	2		1
800 - 899	1	1	
900 - 999	1	2	
1000 - 1999	10	1	
2000 - 2999			
3000 - 3999	1		
Toplam	**38**	**18**	**119**

TETKİK EDİLEN OVA ve DAĞ KÖYLERİNİN
1935 SAYIMINA GÖRE NÜFÜS DURUMU

Ova Köyleri				Dağ Köyleri			
Köylerin adı	E	K	T	Köylerin adı	E	K	T
Adiloba	270	269	539	Dazyurt	123	125	248
Hacı Rahmanlı	565	545	1110	Kışla	108	120	228
Kepenekli	126	132	258	Kuruköy	105	122	227
Paşaköy	370	367	737	Siyetli	201	244	445
Sarı Çam	290	303	593	Yayla	92	119	221
Saruhanlı	520	464	984				
Tepecik	127	121	248				
Yılmaz	600	588	1188				

OVA KÖYÜ

Adiloba köyünün nüfusu 615 dir; ova köylerinin vasatisinden biraz aşağıdır. 615 kişiden 314 ü (yüzde 51,06) kadındır. Bu köyün erkek-kadın nispeti ova köylerinin umumî durumuna aykırıdır; ova köylerinin vasatisinde erkeklerin fazla olduğunu görmüştük. Kadın erkek nispetlerini yaşlara göre sıralarsak, bu nispetin aynı kalmayıp değiştiğini görürüz. Meselâ Adiloba köyünde nüfusun yüzde 51'i kadındır, fakat nüfusun 45 yaşına kadar olan kısmını ele alırsak, bu yaşlarda erkekler kadınlardan fazladır; 100 kadına karşı 105,6 erkek vardır. 45 yaşından sonra ise nispetler aksine çevriliyor, 100 kadına 60,3 erkek düşüyor. 45 yaşından daha büyük erkeklerin bu kadar az oluşu umumî vasatiye de tesir ediyor; kadınlar lehine bir nispet meydana çıkıyor. Nispetlerin 45 den sonra bu kadar düşmesi eski nesil erkeklerinin harpler dolayısı ile azalmış olmasından mütevellit ola-

bilir. Bu amil diğer ova köyleri için de varittir; fakat ova köylerinden bir kısmına büyük miktarda göçmen yerleşmiştir. Göçmenler arasında erkekler fazla ise, bunun tesiri ile ova köylerinin vasatisinde erkek sayısı kadından fazla çıkar. Halbuki Adiloba "yerli" köydür, göçmeni azdır; bunun için eski nesil harpler dolayısiyle azalmış olması bu için muhtemeldir.

Bununla beraber, harplerin tesiri olmasaydı bile, ölüm nispet-

OVA KÖYÜ NÜFUS DURUMU

Nüfusun Yaşlara göre Dağılışı 1941 — Ölümler: 1 - I - 1936 dan 1 - VIII - 1941 e kadar

Yaşlar	E	K	T	E	K	T
0 - 4	44	34	78	19	10	29
5 - 9	41	38	79	1	-	1
10 - 14	40	40	80	1	-	1
15 - 19	22	28	50	1	1	2
20 - 24	21	19	40	-	-	-
25 - 29	16	23	36	1	-	1
30 - 34	28	22	50	1	1	2
35 - 39	30	24	54	1	1	2
40 - 44	18	18	36	2	-	2
45 - 49	9	11	20	-	-	-
50 - 54	5	11	16	2	-	2
55 - 59	9	15	24	1	-	1
60 - 64	5	12	17	2	1	3
65 - 69	4	4	8	2	1	3
70 +	7	14	21	5	3	8
Yaşı meçhul	2	1	3	-	-	-
Toplam	**301**	**314**	**615**	**39**	**18**	**57**

lerine göre ihtiyarlık yaşlarında erkeklerin kadınlardan daha az olması beklenebilir. Demografik tetkikler umumiyetle erkek ölüm nispetlerinin kadınlarınkinden yüksek olduğunu göstermiştir, Yalnız doğurma çağının (15-45 yaşları) ilk kısımlarında kadın ölümleri fazlalaşıyor. Ölüm nispetlerindeki farktan dolayı ihtiyarlık yaşlarında kadınların sayısı erkeklerinkinden fazla oluyor. Erkek ölüm nispetlerinin neden yüksek olduğunun sebepleri bulunmuş değildir. Erkek için hayat şartlarının daha yıpratıcı oluşu ve içki, sefahat gibi amillerin erkeklerin hayatında daha büyük bir rol oynadığı ortaya sürülüyorsa da bunlar amiyane izahlar olmaktan ileri gidemiyor. Adiloba'da erkek ölüm nispetlerinin kadın ölüm nispetlerinden daha fazla olduğu görülüyor; halbuki kadınların hayat şartları erkeklerinden daha yıpratıcıdır. Hem yukarıki amillerin tesirini gösteremiyeceği en küçük yaşlarda bile, oğlan çocuk ölümleri kız çocuk ölümlerinden çok daha fazladır. 1936 senesinin başından 1941 senesinin Ağustos'una kadar olan ölümleri köyün kayıt defterinden çıkardık. 57 ölümden 29 u 5 den aşağı yaşlardadır; bu 29 ölümün 19 u da oğlan çocuktur. Bu cetvelden, tam doğru olmasa bile hata nispeti her halde aşırı olmıyan, ölüm nispetleri hesap ettik. Son beş sene zarfında doğup ölen çocuk sayısını 0-5 yaşları arasındaki sağ çocuk adedine ilâve ederek beş senelik doğumları elde ettik. Bu hesaba göre 64 ü erkek, 43 ü kız olmak üzere 107 çocuk doğmuştur; bunlardan 13 erkek, 5 kız ölmüştür. Bir yaşından küçük çocukların ölüm nispetleri, bir sene zarfında ölümlerin doğumlara nispeti olarak hesap edilir. Ölüm kayıtlarına nazaran son beş sene zarfında bir yaşından aşağı çocukların ölüm sayısı 9 erkek iki kızdır. Bu rakkamlara göre Adiloba'nın senelik vasatî doğum ve bir yaşındann küçük çocuk ölüm sayısı ve nispetleri şunlardır:

Vasati senelik doğum	Vasati senelik ölüm	Vasati Ölüm nisbeti
21,4	2,2	1000 doğumdan 10,3 ölüm

Adetler çok küçük olduğundan kız erkek çocukların ölüm nis-

betlerini ayrı ayrı hesap etmedik, fakat erkek çocukların hem ölüm, hem doğum nisbetlerininn daha yüksek olduğu görülüyor. Bir senede vasatî 12,8 çocuk doğuyor, bunların 1,8 i bir yaşına erişmeden ölüyor; vasati 8,6 kız çocuk doğuyor, 0,4 ü bir yaşına erişmeden ölüyor. Buna rağmen, erkek doğumların fazlalığı, 0,5 yaşları arasındaki erkek çocuk sayısını kabartacak kadar fazladır.

Son beş senelik, yaşlara göre ölüm sayısını Ağustos 1941 de köy nüfusunun yaşa göre yayımına nisbet ederek diğer yaşlar için de yine takribî ölüm nisbetleri hesap ettik. Doğru olarak ölüm nisbetleri, bir sene zarfındaki ölümlerin o senenin ortasındaki nüfus sayısınna nisbetidir. Gereken sayıları elde etmek mümkün olmayınca, biz, köyün yaş terekkübünün son beş sene zarfında mühim derecede değişmediğini farz ederek ve beş senelik ölümlerin senelik vasatisini alarak takribi nisbetleri elde ederiz. Ölüm sayısı az olduğundan birer yaş ara ile ölüm nisbetleri hesap etmeğe kalkmak mânasızdır. Yalnız ölümlerin en çok toplandığı 0-4 yaşlarının, 5-49 yaşlarının ve 50 yukarı yaşlarının

Yaş grupları	Nüfus sayısı			Ölüm Sayısı			Senelik V. ölüm			Ölüm nisbetleri		
	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T
0 - 4	44	34	78	19	10	29	3,4	1,8	5,2	7,6	5,2	6,5
5 - 49	225	223	448	8	3	4	1,4	0,5	1,9	0,6	0,2	0,4
50 +	30	56	86	12	5	17	2,1	0,9	3,0	7,1	1,6	3,4
Toplam	299	313	612	39	18	57	6,9	3,2	10,1	2,3	1,0	1,6

nisbetlerini hesap ettik:

Görülüyorki bütün yaşlarda erkek ölüm nisbetleri kadın ölüm nisbetlerinden çok daha yüksektir. Erkek ölüm nisbetlerinin yüksek olmasına rağmen 45 yaşından aşağı nüfusta erkek sayısının fazla oluşu ya dışardan erkek nüfusun köye muhaceretinden dolayıdır yahut da erkek doğum nisbetlerinin yüksek oluşundan mütevellittir. Köye gelen göçmenler arasında erkek nisbetinin

yüksek olup olmadığını tetkik etmedik; böyle bir fark varsa bile bu her halde küçük olmalıdır, büyük olsa idi dikkatimize çarpardı. Esasen köye olan göçlerde, büyük sanayi merkezlerine olan göçlerde görüldüğü üzere iş aramıya gelen genç bekâr erkek kalabalığı yoktur; tek tük bekâr erkek gelse bile çok geçmeden o da evlenir. Şu halde 45 yaşından aşağı nüfusta erkeklerin fazlalığı doğum nisbetlerindeki farka izah edilebilir. Bugünkü doğum nisbetlerinde erkek çocukları lehine bir fark var; fakat bugünkü nüfus durumunun doğum nisbetlerindeki bu farkla izah edilebilmesi için doğum nisbetlerindeki farkın uzun zamandan, nesillerden beri devam etmiş olması lâzımdır. Eğer uzun senelerdir erkek çocuk doğumları kız çocuk doğumlardan fazla olarak devam ediyorsa ve Adiloba'daki durum ova köyleri için tipik ise, o zaman tetkik ve izah edilmesi icab eden mühim bir demografik hadise ile karşılaşıyoruz, demektir.

Yukarıdaki rakamları kullanarak Adiloba için doğum nisbetleri ve tabii artış nisbetleri de hesap edebiliriz. 1936 senesinin başından 1941 in Ağustos ayına kadar Adiloba'da 43 kız, 64 erkek çocuk doğmuştur. Sarih doğum nisbetleri, doğumları doğurma yaşında olan kadın sayısına nisbetleridir. Sarih nisbetleri elde etmek için doğumları annelerin yaşına göre tasnif etmek ve her bir yaşta olan doğum miktarını o yaştaki kadın nüfusa nisbet etmek lâzımdır. Adiloba içinn bu rakkamlar mevcut olmayınca, beş senelik doğumlarınn senelik vasatini 15-45 yaşlarındaki kadın sayısına nisbett ederek takribi doğum nisbetleri elde edebiliriz.

15 - 45 Yaşlarında kadın sayısı	Vasatî senelik doğumlar			Doğum nisbetleri (100 de olarak)		
	E	K	T	E	K	T
134	11,31	7,60	18,91	84,44	56,71	41,1

Ölüm ve doğum nisbetleri elde olunca bir topluluğun tabiî artışını hesap edebiliriz. Tabiî artış nisbeti doğum ve ölüm nisbetleri arasındaki ölüm mikttarı 10,07 dir. O senelerdeki nüfus miktarını bilmediğimizden bu ölüm miktarını 1941 senesindeki vasatî doğum 18,91 dir. Bunu köy nüfusuna (615) nisbet edersek gayri sarih doğum nisbetinin 1000 de 37,07 olduğum görülür. Ölüm ve doğum nisbetleri arasındaki fark 13,86 dır. Şu halde, Adiloba takriben 1000 de 14 nisbetinde artıyor demektir.

Şurası dikkate değer ki, 5 yaşıdan aşağı çocuklarda ölümün fazlalığına rağmen, umumî ölüm nisbeti (1000 de 16,21) yüksek değildir. Köyün iptidaî şartlarından ölüm nisbetinin daha yüksek olması beklenirdi. 1920-1930 seneleri arasınnda dünya medenî memleketlerindeki ölüm nisbetleri ile mukayese, Adiloba'nın durumunun iyi olduğunu gösteriyor. Bu seneler zarfında Fransa'da ölüm nisbeti 15 ile 20 arasında, İngiltere, Wales ve İsveç'te 10 ile 15 arasında, İrlanda'da binde 15 etrafında dalgalanıyordu (*). 1958 den evel ise, yani bu memleketler kuvvetle senayileşmeden evel ise, İngiltere, Fransa ve İsveç'te ölüm nisbetleri binde 20-25 arasında idi. Doğum nisbetleri 1920-1930 da Fransa'da 15-20 arasında, İrlanda'da 20-25 arasında idi. 1930 da Amerika Birleşik Cumhuriyetleri doğum nisbeti binde 55 idi. Adiloba'nın doğum nisbeti ise binde 30,07 dir. İngiltere ile Wales'te 1920-22 senelerinde 15-45 yaşları arasındaki bin evli kadına 178,9 çocuk, 1930,-32 de ise 122,4 çocuk doğuyordu*. Adiloba'da 15-45 yaşları arasındaki bin kadına 141,1 doğum düşüyor. Görülüyor ki Adiloba'nın doğum vaziyeti dünyanın en senayileşmiş ve halkı şehirleşmiş memleketlerinden biri olan İngilttere'nin bundan kısa bir zaman evelki doğum vaziyetine uyuyor. Garp senayi memleketlerinde doğum nisbetleri düşmüştür. Halbuki, aradaki sosyal farlardan dolayı, ölüm nisbetinin olduğu gibi doğum nisbetinin de daha yüksek olması beklenirdi.

Adilobanın nüfusunun binde 14 artttığını gördük. Bu iyi bir artış gibi görünüyor. Fakat bu vaziyete aldanarak nüfusun müstak-

* Carr Saunders, World Population, 1937, pp. 61, 73, 88, 90, 94.

bel seyrinin iyi olduğu neticesi olduğu çıkarılmamalıdır. Nüfusun yaş terekkübü dolayısı ile, doğumlar ölümleri aştığı ve tabiî artış vaki olduğu halde, nüfus bir müddet sonra istikrara erişip nihayet azalmağa başlıyabilir. Nüfusun vaziyeti gayri sarih ölüm ve doğum nisbetleri arasındaki farka göre değil, "saf tekessür nisbetleri" denilen nisbetlere göre hesap edilir. Bu nisbetler doğan kız çocukların 15-45 yaşları arasındaki kadın sayısına nisbetidir. Eğer muayyen bir zamanda 15-45 yaşlarındaki bin kadının doğurduğu kızlardan bin tanesi 45 yaşına kadar yaşıyorsa -ölüm ve doğum nisbetleri aynı kalmak şartı ile- nüfus istikrardadır; binden fazlası 45 yaşına erişiyorsa nüfus azalıyor demektir. Bu nisbetleri hesap edebilmek için annelerin yaşına göre doğum ve yaşa göre ölüm nisbetlerinin mevcut olması lâzımdır ve uzun hesapları icap ettirir. Biz burada yalnız, yanlış bir tefsire meydan vermemek için, tabiî artış nisbetinin nüfusun hakikî seyrini göstermediğine işaret etmek istiyoruz.

Adilobanın ölüm, doğum vaziyeti dikkate değer iki mesele ortaya atıyor. Erkek çocuk doğumlarının ve erkek ölümlerinin yüksek olmasının sebepleri nelerdir? İkincisi, ölüm ve doğum nisbetleri en senayileşmiş ve şehirleşmiş, iktisadî ve sıhhî şartları bizim köylerinkinden çok üstün olan memleketlerin nisbetleri ile mukayese edilecek kadar küçüktür. Halbuki köyün iktisadî-sosyal şartları dolayısıyla nisbetlerinin de ölüm nisbetlerinin de çok daha yüksek olması beklenirdi. Akla ilk gelen ihtimal verdiğimiz nisbetlerin takribî olarak dahi realiteyi ifade etmediği, hata nisbetinin çok büyük olduğu fikridir. Filvaki bir taraftan köy kayıtları tam tutulmamıştır, diğer taraftan tam gereken demografik materyeli elde edemediğimiz için vasatîlerle, takrîbi olarak nisbetleri hesap edebildik; bunun içi elde edile neticeleri ve bunlardan yaptığımız istidallere çok ihtiyatla telâkki etmek gerektir. Bütün bunlar doğru olmakla beraber, diğer bir demografik müşahede de ova köyünde nüfusun tabiî artış nisbetinin düştüğünü ve bunun çok büyük bir ihtimalle doğum nisbetlerinin düşüşünden dolayı meydana geldiğini gösteriyor. Nüfusun yaşlara göre dağılışını gösteren cetvele baktığımız zaman ilk üç yaş gru-

bunun küçükten büyüğe doğru fazlalaştığını görüyoruz: 0-4 yaşlarında 78 çocuk, 5-9 yaşlarında 79 çocuk, 10-14 yaşlarında ise 80 çocuk vardır. Eğer tabiî artış nisbeti yükselseydi veya değişmeden aynı kalsaydı adetler küçük yaş guruplarından büyüğüne

ÖLEN COCUKLARIN YAŞI
DAĞ KÖYÜ

Yaş	Cinsiyet		Toplamı
	Erkek	Kadın	
1 den aşağı	39	32	71
1	7	5	12
2	8	2	10
3	3	1	4
4	3	3	6
5	2	1	3
6	2	-	2
7	2	-	2
8	3	1	4
9	-	3	3
10-19	2	5	7
20 +	4	1	5
Cinsiyet ve yaş meçhul			12
Olen çocukların toplamı			141

Çocuğu ölmemiş anneler sayısı: 35
Çocuğu olmamış " " : 7

doğru azalırdı. 10-14 yaşlarındaki nesil, doğduklarınndan beri ölümlerle sayıları azala azala 80 çocuk kalmışlardır; 1941'de 0-4 yaşlarında olan 78 çocuk 10-14 yaşlarına geldikleri zaman sayıları şüphesiz ki 80'den çok daha az olacaktır. Şu halde hiç değilse 10-15 seneden beri bu ova köyünün tabiî artışı düşmektedir ve böyle giderse bir zaman gelecek, nüfusun toplamı da eksilme gösterecektir. Seneden seneye yeni nesillerin sayısının bu şekilde azalışı ölüm nisbetlerinin yükselişinden olamaz, zira ölüm nisbetlerinin yükselmesini icap ettirecek yaşama şartlarında bir değişme olmamıştır; köylerin kasabayla münasebetlerinin artışı ve iktisadî seviyenin yükselişi ölüm nisbetlerinin olsa olsa düşmesine sebep olabilir, artışına değil. Öyleyse bu azalma doğumların azalmasıyla izah edilebilir. Bu rakkamlara bakarak bu ova köyünde doğum nisbetlerinin seneden seneye düşdüğünü söyliyebiliriz. Bu noktada beliren sual, acaba diğer ova köylerinde de vaziyet aynı mıdır? sualidir. Bu vaziyet, "tipik" bir vaziyet im ifade ediyor, yoksa geçici, tesadüfî amillerin muvakkat bir belirtisi midir? Diğer ova köylerini teferruatlı olarak tetkik etmediğimizden nüfus durumları hususunda elimizde materyel yok, fakat dağ köyünde de benzer bir hali müşahede etmiş olmamız, bu vaziyetin tesadüfî olmadığı fikrini veriyor.

DAĞ KÖYLERİ

Tetkik birimi olarak seçtiğimiz Siyetli köyünün nüfusu 1935 sayımına göre 201 i erkek 244 ü kadın olmak üzere 445 dir. Yedi sene sonra 1942 de bizim yaptığımız sayısını da bu adedi teyit eder bir netice verdi, köyün nüfusunun 216 sı erek, 238 i kadın olmak üzere 454 olduğunu tesbit ettik. Yedi senede dokuz sayılık bir fark mühim değildir, köyün gerek tabiî artış bakımından, gerek nüfus hareketleri bakımından istikrarda olduğu anlaşılıyor. Bu mıntakadan şehre giden ana yol üzerinde bulunan civar köyler için az çok bir ihracat merkezi vazifesi gören Siyetli'nin nüfus (454) dağ köylerinin ortalama nüfusundan

DAĞ KÖYÜ NÜFUSUNUN YAŞLARA GÖRE DAĞILIŞI
1942

Yaşlar	E	K	T
0 - 4	22	23	45
5 - 9	28	31	59
10 - 14	31	36	67
15 - 19	25	25	50
20 - 24	12	8	20
25 - 29	17	12	29
30 - 34	10	16	26
35 - 39	8	18	26
40 - 44	13	10	23
45 - 49	12	10	22
50 - 54	6	12	18
55 - 59	4	7	11
60 - 64	8	10	18
65 - 69	0	3	3
70 +	3	6	9
Meçhul	17	11	28
Toplama	216	238	454

(197,1) çok daha yüksektir. Tetkik sahamıza giren diğer dört köyün de nüfustan yüksekse de ortalamadan bu inhiraf pek fazla değildir; halbuki Siyetli 454 sayısıyla diğerlerinden keskin surette ayrılıyor. Siyetli'nin vaziyeti de yine nüfusun iktişat ve münkale şartlarına ne kadar hassas olduğunun teyit eden bir haldir.

Tetkik sahamıza giren beş dağ köyünün beşinde de kadınlar erkeklerden daha fazladır. 1935 sayımı neticesine göre Siyetli'de nüfusun yüzde 54,8 i kadın, 45,2 i ise erkektir. Mamafi, adetler küçük olduğundan aradaki farkı yüzde olarak ifade et-

mek bu farkı mübalâğalandırıyor; nitekim, bizim sayıma göre nüfus toplamının dokuz adet fazla oluşu kadın adedinin ise altı adet az oluşu kadınn yüzdesini 52,4 e düşürüyor, erkek yüzdesini de 47,6 ya yükseltiyor; adetlerin küçük olduğu hallerde yüzdeler böyle mutlak adetlerin biraz değişmesiyle ehemmiyetli değişmeler gösterir. Rakamların yüzdeye çevirerek tahlil ve tefsirlerde bulunurken bu noktayı daima hatırda tutmak gerekir.

Erkek ve kadın nüfus arasındaki adet farkı ne olursa olsun, şurası muhakkak ki dağ köylerinde umumiyetle kadınlar erkeklerden adetçe fazladır, ve aldığımız beş köy de bu vaziyete istisna teşkil etmiyorlar. Bu kadar yaygın olan bu nüfus vaziyetini tesadüfî amillere atfetmek güçtür, iki cins arasında adet farkını doğuran sürekli, esaslı bir amil olması icap eder. Siyetli köyünde yaptığımız sayımın neticelerinni yaşlara göre sınıflandırdığımızda, ova köyüde olduğu gibi, kadın erkek nisbetinin 45 den aşağı ve yukarı yaşlarda değişmediği, her iki halde de kadın nisbetinin daha yüksek olduğu beliriyor. Erkek nisbetinin düşük oluşunu ne muheceretle, ne de harplerin yapmış olduğu tahribatla izah etmiye imkân yoktur. Birincisi, bu köylerden erkeklerin iş aramak üzeri göçmesi diye bir vaziyet yoktur; ikincisi, erkek nisbetinin düşüklüğü muhaceret veya harplerden mütevellit olsaydı, bu düşüklüğün ancak muayyen yaş guruplarında toplandığı görülürdü; böyle bir şey de müşahede edilmiyor. Olsa olsa erkek kadın ölümlerine tesir eden bir amil neticesinde bu fark meydana gelebilir.

Siyetli köyünün ölüm vaziyetine baktığımız zaman, erkek ölümlerinin gerçekten kadın ölümlerinden daha fazla olduğunu görüyoruz. (Ova köyünde de ayni hali müşahede etmiştik) Siyetli için ova köyünde olduğu gibi doğum ölüm rakamlarını doğrudan doğruya elde edemedik. Siyetli muhtarında da doğum ve ölüm kayıtları vardı, fakat bunlar takribî bir netice çıkarmıya bile imkân veremiyecek derecede hatalı ve eksikti. Şüphesiz ova köyünde de kayıtların tam hatasız olduğu iddia edilemez, fakat hiç değilse biz o kayıtlarda alıp kullanmayı faydasız, hatta zararlı kılacak hata ve eksikliklere rastlamadık; hataları ve eksiklikleri

muayyen yaşlar üzerinde veya iki cinsten bilhassa biri üzerinde teksif eden "muayyen bir istikamette devamlı hata veya eksiklik" temayülü görmedik; bunun için hataların gelişi güzel az çok bütün yaşlara dağıtılmış olduğunu kabul ettik. Halbuki Siyetli'de böyle bir vaziyet, yani muayyen istikametlerde sürekli hata vaziyeti bariz bir surette kendini gösterdi. Küçük yaşlardaki çocuklar büyüklerden ayrı bir mezarlığa gömülüyorlar ve bunların doğumu ve ölümü deftere kaydedilmiyor. İkincisi, kaydedilenlerin defterde gösterilen yaşlarıyla hakikî yaşları arasınnda büyük fark var ve fark bütün nüfus içi az çok sabit bir fark ta değil, yani "sabit bir hata" vasfını da taşımıyor. Doğum kayıtlarını tetkik ederken doğum tarihleri ayni olan kardeşlerin çokluğu dikkatimizi çekti, bu köyde ne de çok ikiz var dedik, halbuki günlük temaslarımızda bir defa ikiz kardeşlere rastlamıştık; doğum tarihlerini biraz daha inceleyince gördük ki ayni ailede on aydan daha az arayla kaydedilen çocuklar var. Çocuğunu nüfusa kaydettirmeyi ihmal eden baba ikinci çocuğu olduğu zaman, birincisi için ceza vermemek maksadiyle ikincisini de ayni tarihle, ikizmişler gibi kaydettiriyor; veya üst üste olan çocuklar ayrı ayrı kaydedilse bile, köylünün zaman bölümlerini doğru olarak tasrih etmekteki lâkaytliği yüzünden (zamanın tam tasrihinin köy sosyal hayatında hayatî bir fonksiyonu yoktur) böyle bir senede iki doğum gibi acaiplikler meydana geliyor. (Bu nüfus kayıtları bahsinde ova köyü ile dağ köyünün farklı durumları da iki köy arasındaki sosyal seviye farkının bir neticesi olarak telâkki edilebilir.)

Ölüm ve doğum kayıtlarını kullanmayınca, ölümler hakkında dolayısıyle bir fikir edinebilmek için anketi yaparken her evli veya dul kadının kaç çocuk doğurmuş, doğurduklarından kaçının hangi yaşlarda ölmüş olduğunu tesbite çalıştık. Elde edilen rakamlar nesiller boyunca ölüm vaziyetini verdiği için ölüm çocukların yaşları doğru olarak hatırlanmadığından ölümlerin yaş tevezzünde az çok bir hata vardır. Üçüncü bir hata amili de ölen çocuklarrınn adedini saklamak temayülüdür. Ankette 35 anne hiç çocuğu ölmediğini söyledi; köylerde çocuk ölümlerinin küçük yaşlarda çok yüksek olduğu hakikati göz önünde tutulursa, 15

yaşından büyük kadın sayısı 148 olan bir köyde 35 annenin hiç çocuğu ölmemiş olmasını gerçek olarak kabul etmek güçtür. Köylülerin ankete umumiyetinde gösterdikleri şüphe ve cevap vermekteki çekingenlikleri, bu nahoş vaziyeti kısa kesmek için onları, "hiç ölmedi" şeklinde cevap vermiye sevketmiş olabilir; veya karı kocanınn akrabalığı bahsinde olduğu gibi, ölen çocuklar yüzünden kendilerinin şu veya bu şekilde cezalandırılacakları, zarara sokulacakları kanaati doğmuş olabilir; her halde muhakkak olan şu ki bazı anneler ölen çocuklarının adedini eksilttiler veya büsbütün inkâr ettttiler. Bu sebepten, nesiller boyunca devam etmiş olan ölüm vakaları hakkında elde etmiş olduğumuz rakamlar eksiktir. Bununla beraber, ölümlerin muayyen yaşlarda veya erek-kadın iki cinsten bilhassa birinde toplanmasının intaç edecek "muayyen bir istikamette hata" olduğunu zannetmiyorum; hatalar gelişi güzel dağılmıştır, bunun içinde elde edilen tablonun ana hatlarını değiştirmemiş olması icap eder.

Cinsiyetini ve yaşını tesbit edebildiğimiz 129 ölümden 75 i erkek 54 ü kadındır; yüzde olarak, yüzde 58,1 i erkek 41,9 u ise kadındır. Ölümler en fazla bir yaşına gelmeden olmuştur (71 ölüm); bir yaşında ölüm sayısı birden 12 ye düşüyor, iki yaşında aşağı yukarı aynı devam ediyor, üç yaşında tekrar bir miktar düşüyor, üçle on yaş arasında 2-6 arasında dalgalanıyor, on yaşından sonra ise tekrar katî bir düşüş kaydediyor (10 ile 19 yaş arasında 7 ölüm). Erkek ölümlerinin neden fazla olduğu meselesini dağ köyleri için de izah edebilmiye imkân yoktur. Erkekler kolayca ölüme sebep olacak tehlikeli işlerde çalışmıyorlar, bilâkis kadınların hayatı daha yıpratıcıdır. Esasen 0- 2 yaşlarında da erkek çocuk ölümlerinin fazla oluşu sosyal bir amilin müessir olması ihtimalini ortadan kaldırıyor; zira bu yaşlarda kız erkek çocukların hayat şartları aynıdır, cinsiyete göre bir farklılık göstermez; çocuk bakımı vaziyetinde oğlanlar aleyhine kaydedecek şartlar yoktur, oğlan çocuk daha kıymetli addedildiğinden onların kızlardan daha iyi bakılmaları ihtimali vardır, fakat aksi her halde varit değildir. Akla şöyle bir ihtimal geliyor: elde edilen

ölümler mutlak rakkamlardır, halbuki mühim olan ölüm nisbetleridir; belki erkek ve kız çocuk ölüm nisbetleri arasında mânidar bir fark yoktur da sadece erkek doğumlar fazla olduğu için mutlak adet olarak erkek çocuk ölümleri de fazla görünmektedir. Böyle bir ihtimal bize katiyyen varit görünmüyor. Doğumlar hakkında malumata sahip olmadığımız için erkek doğumların kızlardan fazla olması ihtimalini doğrudan doğruya reddedemeyiz; fakat, erkek doğumlar kızlardan fazla ise erkek-kız ölüm nisbetleri arasında mânidar bir fark yoksa o zaman sağ kalan erkek çocuk adedinin kızlardan fazla olması gerekir; halbuki yukarıda işaret ettiğimiz gibi dağ köyleri umumiyetle, hemen bütün yaş guruplarında kadın fazlalığı gösteriyor. Siyetli ve diğer beş köy de bu vaziyete bir istisna teşkil etmiyorlar. Dağ köylerinin cinsiyete ve yaş guruplarına göre nüfuslarının ayrılışına bakarak, yalnız mutlak ölüm adetlerinin değil, fakat ölüm nisbetinin de erkekler için kadınlardan daha yüksek olduğunu kabul edebiliriz. Ova köylerinde de dağ köylerinde de erkek ölümlerinin fazla oluşu, bu halin "tesadüfî" olmadığı fikrini kuvvetlendiriyor, fakat bu köylerde yaptığımız müşahedeler hangi amil veya amillerin bu farkı meydana getirmekte müessir olduğu hususunda bize bir ip ucu vermedi.

Doğum ölüm nisbetlerini takribî olarak dahi hesap etmek dağ köyleri için mümkün olmadığından, tabiî artış hakkında adetle ifade edilen bir şey söylenemez. Yalnız, Siyetli müfusunun yaş gruplarının vaziyeti köy nüfusunun tabiî artış nisbetinin (ölüm nisbeti ile doğum nisbeti arasındaki fark) düşmekte olduğunu, bu temayül devam ederse köy nüfüsunun mutlak adedinin de ileride daha küçük olacağını gösteriyor. Siyetli köyü nüfusunun 1935 de 445, 1942 ise 454 oluşu nüfusun ne artma ne de eksilme göstermediği zehabını veriyor, halbuki genç yaşlarda nüfusun dağılışı köy nüfusunun azalmıya doğru gittiğini açık bir surette gösteriyor. Yaşlara göre dağılışta, en kabarık sayı 10-14 yaşları gurubunun sayısıdır (67); 5-9 yaşlarında 59, 0-4 yaşlarında ise 45 çocuk vardır. 15-19 yaşları arasındaki nüfus adedi (50) bile 0-4 yaşları arasındaki nüfus adedinden (45) daha fazla-

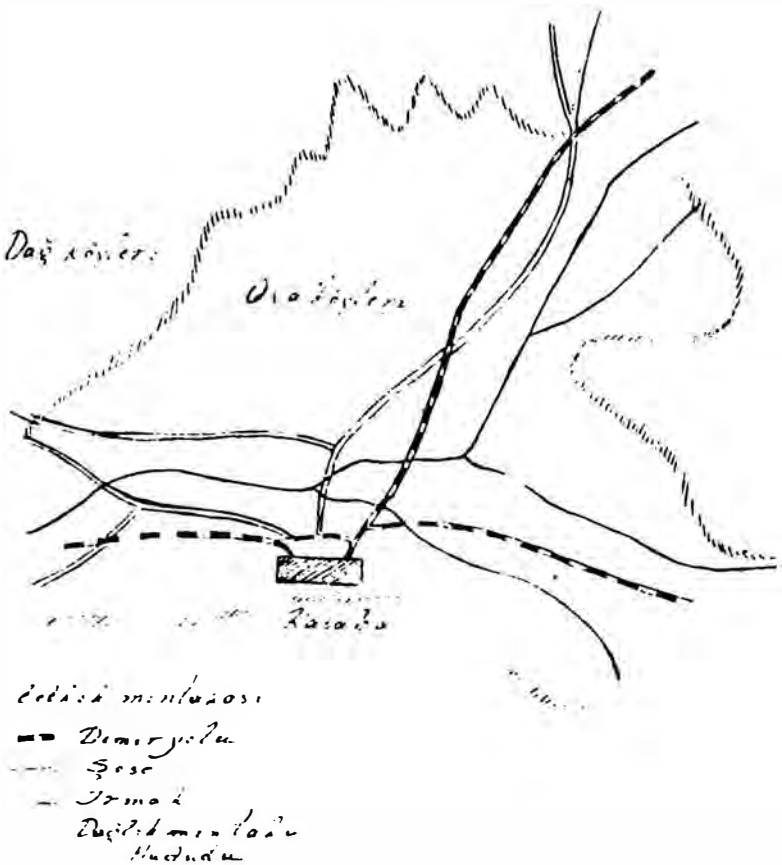
dır. 15-19 yaşlarındaki gurup, küçük yaşlarda ölüm nisbetlerinin yüksek olması dolayısıyla küçük yaşlarda ölüm nisbetlerinin yüksek olması dolayısıyla ağır kurbanlar verdikten, on beş - yirmi sene zarfında ölümlerle sayıları azaldıktan sonra 1942 de 50 kişi kalmışlar; ya 1942"de 45 kişi olan 0-4 yaşlarındaki gurup, on beş yirmi sene ölümle sayıları baltalandıktan sonra hangi sayıya düşecektir, içlerinden kaçı 15-19 yaşlarına erişecektir? On beş yaşına kadar olan üç yaş gurubunda sayılar bir gruptan diğerine yükseldiğine göre (45, 59, 67), ancak on beşten sonra yaş guruplarında nüfus sayısı tedricen düştüğüne göre nüfusun azalma temayülünün hiç değilse on beş seneden beri kendini gösterdiğine hükmedebiliriz. Böyle bir temayülü ova köyünde de görmüştük, fakat oradaki temayül dağ köyündekine nisbetle daha azdır; halbuki Siyetlide ilk üç yaş gurubu arasındaki sayı farkının daha büyük oluşu, 15-19 yaş furubunun bile 0-4 yaş gurubundan daha kalabalık bulunuşu azalma temayülünün Siyetli'de çok daha keskin ve süratli olduğuna işaret eder. Bu köyden muhaceret olmadığına ve ölüm nisbetlerinin gittikçe yükselmesine sebep olacak bir hal de bulunmadığına göre bu nüfus azalışının doğumların azalmasıyla meydana geldiği neticesini çıkarabiliriz. Birinde daha az, birinde daha kesin olarak her iki köy çeşidinde de gördüğümüz bu eksilme temayülünün sebepleri, erkek- kadın ölüm nisbetleri arasındaki fark gibi, aydınlatılmış değildir. Demografik hadiseler üzerine tesir eden amiller o kadar çeşitlidir ki şimdiye kadar yapılan tetkikler nüfusun artışının, eksilişinin umumî sebeplerini temamiyle aydınlatmış değildir; her hangi hususî bir halde, bir topluluğunn demogratik tetkikinde, bu sebepleri meydana çıkarmağa teşebbüs etmek ise ayrıca kendi başına bir araştırma teşkil eder. Her iki köy çeşidinde de nüfusun mevcut vasıtalarla elde edilen istihsale nisbetle istikrara ermiş olması ihtimali, veya bir başka deyimle, geçim kaynaklarıyla nüfus arasında muvazenenin teessüs etmiş olması ihtimali umumî bir hipotez olarak ileri sürülebilir.

KÖYLERİN TOPRAK ÜZERİNDE TAAZZUVU

OVA KÖYLERİ

Köylerin toprak üzerinde dağılışı. Seçtiğimiz sekiz köy dalgasız, düp düz uzanan ovanın şimal doğusunda az çok toplu bir grup teşkil eder. Asıl kaldığımız Adiloba köyü bu gurubun aşağı yukarı merkezindedir, kasabadan 20-25 kilometre mesafededir. Köyler birbirine çok yakındır. Köyün eğitmeni köyler arasındaki mesafeyi 3-5 kilometre olarak tahmin etti. Adiloba köyünden diğer yedi köye tek atlı araba ile 45 dakika ile bir buçuk saat arasında gidilebiliyor. Bunlardan Adiloba'ya en yakın olan Yılmaz köyü, en uzak olan Sarı Çam köyüdür. Yılmaz köyünden geçen bir köy yolu Adiloba'yı kasabaya giden şoseye bağlar; Yılmaz kooparatif merkezidir. Saruhanlı köyü, Adiloba'ya en yakın köyleden bir, tiren yolu üzerindedir; Adiloba'nın bağlı olduğu kooperatifin merkezidir; mıntaka jandarma karakolu da aradadır, pazar günleri Saruhanlı'da pazar kurulur. Demir yolu üzerinde olmasından dolayı bu köy kasaba olmağa doğru bir istikamet almıştır. Depoları, motorla işliyen bir değirmeni vardır. Adiloba'ya tek atlı araba ile bir saaten fazla mesafede olan Hacı Rahmanlı bin küsur nüfuslu büyük bir köydür. Cuma günleri burada pazar kurulur, Kasabadan ve civar köylerden satıcı ve bütün civar köylerden ve eteklerden alıcı çeker. Kepenekli ve Sarı Çam köyleri Adiloba'nın daha şimalinde birer küçük tepe üzerindedir; kepenekli doğusuna; Sarı Çam, batısına düşer.

Köyün yakınındaki çaylar ilkbaharda taşar, bu köylerin arazisinin bir kısmını kaplar, mahsüllere zarar verir. Bu su taşmalardan zara gören bilhassa Adiloba, Yılmaz, Saruhanlı ve Hacı Rahmanlı köylerdir. Paşa köy, Tepecik, Kepenekli ve Sarı Çam

köyleri daha şimalde, kısmen daha yüksek bir arazide olduklarından sular oralara kadar yayılmaz.

Köylerin şekli. Bu köylerin hepsi "toplu" nüvelenmiş köyleridir. Evler birbirinden ayrı, tarlalara dağılmış, veya üç beş hanelik guruplar halinde ayrılmış değilidirler. Bütün evler bir arada bir topluluk teşkil ederler. Etrafındaki arazi de köyün merası, tarlaları ve bağlarıdır. Köyler toplu olmakla beraber yığın halinde değildirler. Tepede kurulmuş olan Kepenekli ve Sarı Çam köylerinde bile evler birbirinden ayrı avlular içindedir, aralarında sokak vazifesini gören boşluklar vardır, Ankara köylerinde olduğu gibi yamacın aşağısındaki evlerin damları yukarısındaki sokakla aynı seviyede değildir. Köyün evleri ve sokakları merdiven basamakları gibi tepeye doğru yükselmez.

Köylerin toplu şekilde olmalarında eski siyasî ve iktisadî şartların tesiri görülüyor. Asayiş ve inzibatın temin edilemediği hallerde, müdafaa ihtiyacından dolayı köyler toplu olarak teşekkül eder. Osmanlı imparatorluğunun inhitat devrinde bu köyler asayişsizlikten çok müteessir olmuşlardır. Esasen asayişsizlik ve müdafaa zarureti feodal tip cemiyetlerin bariz bir vasfıdır, Kepenekli ve Sarı Çam köyünün kuruluşlarına ait hikîyelerde bu unsur açıkça beliriyor. Son harplar müddetince de köylerin durumu tehlikeli idi. Ancak Cumhuriyetin tesisinden sonra bu köyler emniyete kavuşmuşlardır. Eşkıyalık hikâyeleri hâlâ köyün orta yaşlıları tarafından anlatılıp duruyor. Bu köylerin eskiden başlıca faaliyeti olan hububat ziraati de köylerin toplu olmasına müsaitti. Köylü gündüz tarlasında çalışıp gece köyüne dönüyordu. Cumhuriyetin tesisinden beri asayişin temini ve hububat ziraati yerine bağcılığın ehemmiyet kazanması köylerde hiç değilse mevsime göre dağılma temayülü belirtmiştir. Üzümleri gece de beklemek icap ediyor. Bunun için bağlarda dam denilen bir iki göz odalı evcikler veya çardaklar vardır. Köylü ailelerinin bir çoğu yazın hiç değilse üç dört ayını bağlarda geçiriyorlar. Hele etekte olan Sarı Çam ve Kepenekli köyleri hemen tamamiyle boşalıyor. Eylül'de Kepenekli'ye gittiğimizde bakkal ve bir kahve kilitli idi; öbür kahvenin de açılalı iki gün olmuştu. Misafir gittiği-

miz aile o gün bağdan taşınmıştı. Kepenekli köyü tepeden aşağıya taşınmak istiyor, fakat eski tecrübelerin verdiği korku ile bu harp zamanında cesaret edemiyorlar.

Toprak üstünde taazzuvda farklılaşma: Köyler nüvelenmeğe başlamıştır. "Nüvelenmek", köy topluluğunun bütününe hizmet eden teşekküllerin nüfusun yerleştiği mekânın merkezinde toplanmasıdır. Bir sahanın her tarafına müsavi derecede en yakın nokta, binaenaleyh herkes tarafından kolayca ve en kısa bir zamanda erişelecek nokta, o sahanın merkezi olduğuna göre, bütün topluluğa hizmet eden, farklılaşmış fonksiyonlar gören teşekküller topluluğun kapladığı sahanın merkezinde toplanır. Şüphesiz bu merkezde toplanış, şuurlu bir vetirenin, kararın neticesi değildir; kendiliğinden meydana gelir. Köylerde bu suretle merkezde toplanan teşekküller cami, kahve, bakkal dükkânı, berber, kalaycı, demirci, arabacı ve fırındır. Toplanma hadisesine mektep kısmen bir istisna teşkil ediyor. Eskiden beri mektebi olan köylerde mektep de köyün merkezinde, camiin yanındadır. Lâkin mektebi yeni olan veya eski mektebi yeter gelmediğinden yeni mektep yaptıran köylerde mektep binası köyün hemen dışındır. Bunun sebebi, bir taraftan köyün merkezinde boş yer olmayışı, diğer taraftan köy küçük bir sahada toplanmış olduğundan mektebin hemen köyün dışında oluşunun büyük bir zorluk doğurmamasındandır. Eğer köy daha geniş olsaydı, bir ucundan diğerine kolay gidilmeseydi, o zaman köyün merkezinden bir iki ev yıkılır, yerine mektep yapılırdı. Nitekim daha büyük topluluklarda -kasaba, şehirde- yeni teşekküller topluluğun kapladığı sahanın kenarına eklenmezler, merkezdeki eski binaların, evlerin, dükkânların yerini alarak topluluğun merkezdeki eski binaların, evlerin, dükkânların yerini olarak topluluğun merkezden muhite doğru yayılmasına sebep olurlar.

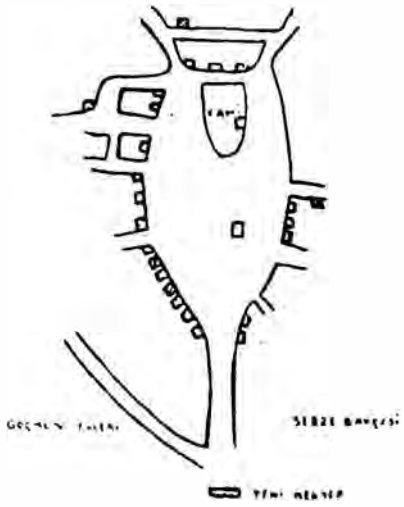
Köyde gördüğümüz bu nüvelenme vetiresi topluluk büyüdükçe artar ve nüvelenme daima 'topluluğun bütününe hizmet eden teşekküllerin merkezde toplanması" kaidesine uygundur. Topluluk büyüdükçe cami gibi dinî teşekküller, mektepler artık merkezde toplanmaz, zira bunların adedi artar ve her biri topluluğun

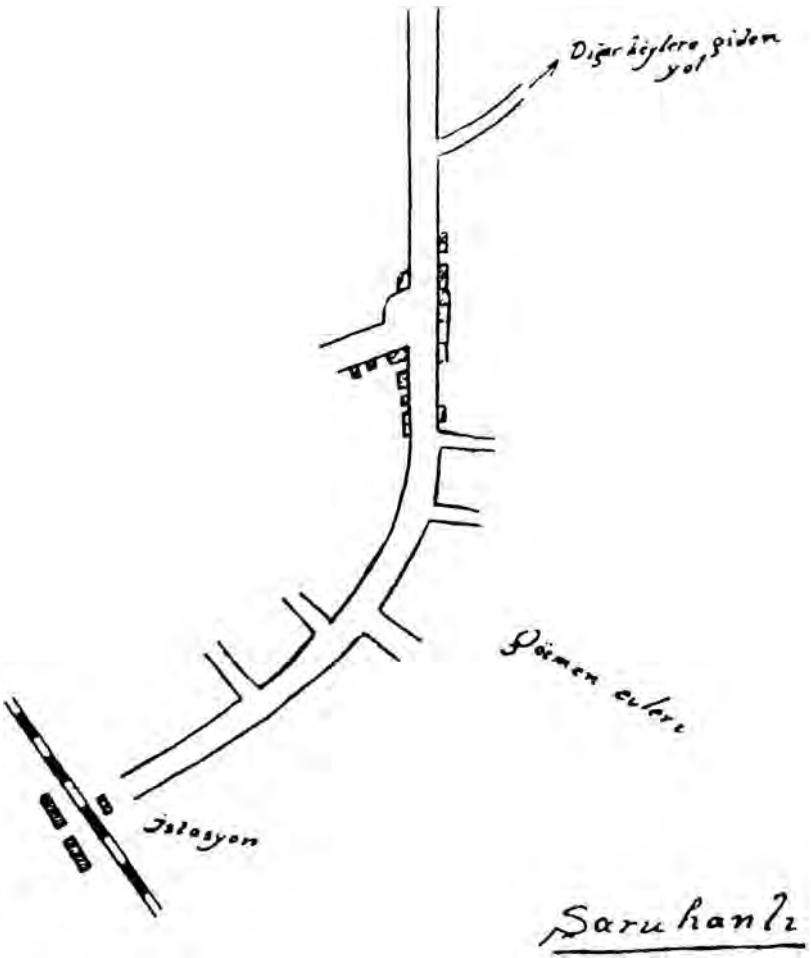
bütününe değil, bir parçasına hizmet eder; bunun için her biri hizmet ettiği nüfus parçasının ortasında yer alır; kasaba ve şehrin muhtelif semtlerine, mahallelerine dağılırlar. Ticarî ve sınaî teşekküller topluluğun merkezinde yer almakta devam ederler; kasaba veya şehirde tali ticarî merkezler de belirir; lâkin topluluğun bütününe hizmet eden mühim teşekküller merkezde birikirler.

Nüvelenme bir taraftan bir cemiyetin umumî teknolojik ve iktisadî durumu ile diğer taraftan her bir topluluğun kendi hususi iktisadî durumu ve nüfus adedi ile ilgilidir. Hangi teknolojik ve iktisadî şartların altında ilk nüvelenme belirmiştir? İhtimal ilk toprağa yerleşmelerde reisin oturduğu ev ve cemaatin toplandığı mabet topluluğun kapladığı sahanın ortasında idi; fakat tam nüvelenme, yani mekânda farklışma olabilmesi için hiç şüphesiz iş bülümü neticesinde bazı fonksiyonların farklılaşarak aileden ayrılması ve bunların ticarîleşmesi gerekti; kısacası; ticaret başlamadan topluluklar nüveleşemezdi. Umumiyetle aynı teknolojik ve iktisadî durumda olan toplulukları ele olduğumuz zaman, bunların nüfus adedi ile nüvelenme derecesi arasında bir bağlılık olduğu meydana çıkıyor. Seçtiğimiz sekiz köy umumî durumları itibarı ile bir mıntaka teşkil ediyorlar; aşağı yukarı aynı durumda olan bu köylerde nüvelenme derecesi hassas bir surette nüfus adedi ile ilişkili görülüyor. Diğer taraftan aynı denecek kadar yakın adette nüfusu olan Ankara köylerinde nüvelenmeğe rastlamıyoruz; aradaki farkın izahı, Ankara köylerinin iktisadî ve teknolojik durumlarının bu köylerin durumundan farklı oluşundandır.

Nüvelenme köyün merkezinde, umumiyetle açıklık bir sahada, "meydan" da başlıyor (Hacı Rahmanlı köyü); teşekküller meydanın etrafına sıralanıyor; veya Adiloba ve Kepenekli köylerinde olduğu gibi başlıca yolları merkezde birbirini kestiği noktada başlıyor. Teşekküller fazlalaştıkca bu merkez, meydan veya yol ağzından köyün en işlek sokağına taşıyor ve o sokağın iki

HACI RAHMANLI

Diğer köylere giden yol
Pamuk evleri
İstasyon
Saruhanlı

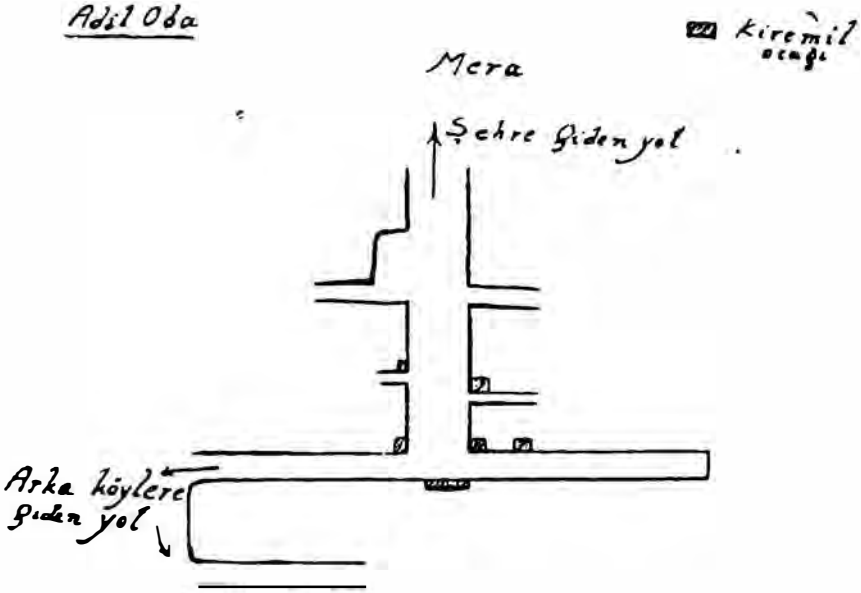
boyunca merkezden muhite doğru yayılmak temayülünü gösteriyor. Burada hemen bütün toplulukların nüvelenmesinde müşahede edilen umumî bir hadise ile karşılaşıyoruz. Modern şehirlerde yapılan tetkikler, ticarî teşekküllerin şehrin merkezinde, en işlek, gidiş gelişin en fazla olduğu noktalarda toplandığını ve yine en işlek caddeler boyuca sıralandığını gösteriyor; öyle ki bu teşekküllerin iktisadî ehemmiyet ve kudretini işgal ettikleri yere göre tasnif etmek mümkündür. Şehir içinde günlük nüfus hareketleri ile bu teşekküllerin mevkileri arasında sıkı bir bağlılık vardır. Bu kaide şüphesiz daha gevşek, fakat aynı derecede aşikâr bir surette, köydeki teşekkülerin dağılışında da görülüyor. Köydeki teşekküleri mevkilerine göre tasnif edemeyiz; çünkü köy içinde günlük nüfus hareketleri ehemmiyetsizdir; daha doğrusu böyle bir şey yoktur ve bu teşekküller hepsi aynı iktisadî kudrette -daha doğrusu kudretsiz- küçük iş gören dükkâncılardır. Bununla beraber, bu teşekküllerin merkez noktadan dışa doğru yayılması, köyün hariçle münasebetleri bakımından en işlek olan sokağa doğru oluyor. Bu sokak köyü şehre veya şehir tarafındaki köylere bağlıyan yol ile birleşir. Köydeki en mühim nüfus hareketi şehre gidiş geliştir. Bu köylerin hepsinin otobüs veya posta arabası olduğundan, bu çeşit günlük nüfus hareketleri sık sık, yazın her gün, vaki olur. İşte yeni yeni ilâve edilen kahve ve dükkânlar şehre giden sokağın iki tarafına sıralanıyor. Bu kokaklar, köylerin şehre doğru açılmış ağızlarıdır. Bazı nebatların güneş ışığına doğru "tropism" mi vardır; köyler, yüzlerini şehre doğru çevirmişlerdir.

İş bölümü ilerledikçe ve teşekküllerin adedi çoğaldıkça merkezden ayrılan diğer sokakların da farklılaşan teşekküller tarafından istilâ edildiği görülüyorr. Teşekküller meydanda ve meydana açılan sokakların ağzında toplanıyor. Bunun iyi bir misali Hacı Rahmanlı köyünde görülüyor. Hacı Rahmanlı köyünde farklılaşan teşekküllerin adedi daha fazladır.

Nüfusun mekânda bölünmesi. Nüfusun mekânda taazzuvunda görülen iç farklılaşmalar, yalnız nüvelenmeden ibaret değildir. Nüvenin etrafında nüfusun oturduğu saha, evler mıntıkası da

farklılaşır; bölünmüş (segregatted) sahalar meydana gelir. Bölünmenin (segregation) en keskin belirdiği cemiyetler kapitalist cemiyetlerdir. Fakat en basit cemiyetlerde bile nüfusun ayrıldığı sosyal mekânda ayrı ayrı bölgelere yerleştikleri görülür.

Mıntakaların bu suretle farrklılaşıp ayrılması, cemiyettin yapısındaki bölümlerin mekânda da birbirinden ayrılmışlardır. Sosyal sınıf farklarının keskin olduğu cemiyetlerde mekânda bölünme-

ler de keskindir. Sosyal sınıflardan moda, ırk, din, içtimaî menşe farklarından doğan içtimaî bölümler de mekânda ayrı ayrı yer olırlar. Kısacası diyebilir ki, gerek iktisadî, gerek diğer sosyal sebeplerle bir cemiyetin nüfusu birbirinden farklı, her biri az çok kendi içinde kapanmış guruplara ayrılmışsa, bu nüfus birlikleri

mekânda ayrı kümelemeler teşkil ederler. Nüfusun mekânda farklılaşması en keskin surette modern kapitalist memleketlerde görülür.

Köyler, çok küçük, çok basit, az farklılaşmış topluluklar olmakla beraber, bunlarda bile nüfusun az çok bölündüğü müşahede ediliyor. Aile bağları ve bu bağlardan doğan birlikler köyde şehirden daha mühimdir. Köyün eski aileleri muayyen bir yeri nesilden nesile işgal etmekte devam ederler ve bu yere adlarını verirler. Bizi sekiz köyde de vaktile belli başlı birkaç aile varmış; şimdi bu köyler daha büyük, nüfusu karışık, hayat şartları şehirleşmiş (kasabalaşmış) topluluklardır. En eski büyük aileler ancak rivayet halinde biliniyor, bunlardan bazılarının artık hiç azası kalmamış veya azasının sayısı azalmış ve köyde mühim mevki işgal etmiyorlar. Eski ailelerden gelenler bugün bile ailenin vaktiyle yerleştiği yerde oturmakta devam ediyorlar. Aileler küçüldükçe veya fakirleştikçe yerlerinden bir kısmını başka ailelere bırakmışlar, fakat yine eski yerin bir kısmı bugünkü neslin elindedir. Adiloba köyünde sokak ve mahalle adları yoktur, fakat konuşurken köyün muhtelif kısımlarını bu eski ailelerin oturdukları yere göre adlandırıyorlar. Aynı kökten aile hemen iki nesilde bir lakap değiştirdiğinden, bunların oturduğu kısım da ailenin tarihindeki bu muhtelif lakaplarla adlandırılıyor; meselâ aynı sokağa hem K. ler (ailenin en eski lakabı) hem (D. ler veya Ç. ler (ailenin sonraki lakapları) diyorlar. Bir de, köyün kısımlarına, otaranların menşelerine göre ad takmak temayülü vardır. Adiloba köyünün cenup kısmına Aydınlılar mahallesi deniyor. Bu kısımda Aydınlar dağ köyünden gelenler oturuyorlar. Hacı Rahmanlı köyünde yeni gelen göçmenler âdeta ayrı bir mahalle teşkil ediyorlar; Saruhanlı köyünde de öyle...Hariçten gelen nüfusun mekânda yarı oturması ancak dışla münasebetleri fazla olan, nisbeten "açık" köyler de kendisini gösterir. Kapalı ve aile birliklerinin kuvvetli olduğu köylerde, Şehirlerde, hariçten gelenlerin, bilhassa iktisadî seviyesi düşük göçmenlerin, ayrı mahallelerde oturması bu nüfus grupları ile şehrin daha yüksek tabakaları arasındaki "sosyal uzaklığa" delalet eder. İçtimaî

hayatlarında birbirine karışmıyan zümreler, mekânda da yarı ayrı yer alırlar. Acaba köylerde göçmenlerin köyün dış tarafında bir sahaya toplanmaları, asıl köy halkı ile yeni gelenler arasındaki ayrılığa mı işarettir, yoksa sadece merkezde yer olmadığı için yeni gelenler tabiî olarak köyün dış kısmına mı ekleniyorlar? Asıl sebep kanaatimce ikincisidir; yerli köylülerle yeni gelenler arasınnda sosyal uzaklık vardır; yerliler göçmenleri az çok yabancılayorlar ve onların kendilerininkine benzemiyen âdetlerini garip buluyorlar; fakat aradaki uzaklık, göçmenlerle bir arada oturmayı istemiyecek, mekânda ayrılık doğuracak kadar kuvvetli değil, sanmıyorum. Halbuki şehirlerde sosyal tabakaların şehrin aynı mıntakalarınnda yer almaları, tabakalar arasındaki "sosyal uzaklık" ın, ayrılığın ifadesidir.

Farklılaşan fonksiyanların zamanda sıralanışı. Nüvelenen teşekküllerin zamanda belirme sırası, fonksiyonların farklılaşması, iş bölümü hadisesini aydınlattığından dolayı mühimdir. Ziraî bir topluluktu (toprağa ilk yerleşen nüfus ziraî idi) ilk farklılaşarak ayrılan fonksiyonlar hangileridir? İlk beliren meslek zümreleri hangileridir? Teşekküllerin belirmesi ve merkezde yer olması dolayısı ile bu suallerre cevap veriyor.

Bir toplulukta beliren teşekküllerin nevi, adedi ve sırası hiç şüphesiz o topluluğun kendi hususî, mahalli şartlarına göre değişecektir. Bu tenevvüe rağmen teşekkülerin belirmesi sırasında bazı umumi hatlar mevcut olabilir. Mevcut malumatta göre dennilebilir ki merkezde ilk yer olann teşekkül dinî fonksiyonu görendir. Hattâ nüfusun göçebeliği bırakıp ta ilk toprağa yerleşmesi bahsinde bu yerleşmenin bir dinî mevki veya mabet etrafında olduğu da ileri sürülür. Bütün yerleşmelerde değilse bile bazılarında bir mabet etrafında yerleşildiği kabul olunabilir. Asıl mühim olan nokta, ister ilk yerleşirken olsun, ister yerleştikten sonra ilk nüveleşirken olsun, merkezde ilk beliren teşekküllerden birinin dinî müessese olduğudur. Şimdiye kadar yapılan mahdut müşahedelere nazaran memleketimizde de vaziyet böyledir. Hiç nüvelenmemiş Ankara köylerinde cami merkezdedir. Giresun havzasındaki diğer bir talebenin müşahedeleri de bu hükmü teyit

ediyor. Cami -ve köy nüvelenmeğe başladığı zaman yapılmışsa, mektep- merkezde yer alıyor. İkinci olarak kahve beliriyor ve onunla beraber veya biraz sonra bakkal dükkânı geliyor. Kahvenin ilk beliren teşekküllerden oluşu köyün sosyal hayatı ve bu hayatta husule gelen değişiklikle alâkadardır.

Kahve belirmeden evvel, kahvenin gördüğü fonksiyonu köy odaları görüyordu. köy odaları umumiyetle ağalar tarafından yaptırılıp devam ettirilen, ticarî mahiyette olmıyan teşekküllerdi. Bunun için de ağanın kendi evinin yanında, ayrıca yapılmış bir veya iki odadan ibaretti. Yalnız Adiloba köyünde, otuz sene evvel inşa edilen mektep binası ile birlikte bir de "yaşlılar" için bir köy odası yapılmış. (Bu oda şimdi mektebin bir dersanesidir). Köy odaları ticarî mahiyette olmadıkça, yani mevcudiyetleri ve devamları, masrafı korumak, bir de bir kâr nisbeti bırakmak şartına bağlı olmadıkça, bunların adedi ve köy sahası içindeki yerleri ağaların adedine, cömertliğine, keyfine, oturduğu yee göre değişebilirdi. Köy odaları kalkınca, odaların gördüğü fonksiyonu olan kahve beliriyor, fakat kahve ticarî bir teşekküldür. Bir köyde kahvelerin adet ve mevkiini iktisadî şartlar tayin eder; kahvenin tutunabilmesi için masrafını koruması ve kahveciye kısmen geçim temin etmesi (kısmen diyorum, zira kahveciler ayni zamanda çiftçilerdirler de) gerektir. Bunun için, ancak köy cemaatinin besliyebileceği miktarda kahve mevcut olabilir. Ayni sebepten dolayı -ticarî teşekkül olduklarından dolayı- köy odaları gibi köyün orasına burasına dağılmazlar, merkezde toplanırlar.

Kahve bizim cemiyetimizin bir hususiyetidir, fakat kahvenin karşıladığı ihtiyaç, köy cemaatinde gördüğü fonksiyon umumîdir: Boş vakitleri hoşça geçirmek, diğer fertlerle temas etmek köy amme hayatının merkezi olmak, cemaat meselelerinin konuşulduğu, köy "efkârı umumiyesinin" belirdiği yer olmak. Eskiden bu fonksiyonları köy odaları ve kısmen cami görürdü. Garpta bu işi birahane, meyhane, dans salonu ve kilise görür. Amerikan ziraî toplulukları nüvelenirken ilk bu teşekküllerinn belirdiği müşahede edilmiştir. Demek ki bu bu noktalarda fonksiyonların belirmesinde oldukça umumî bir sıralanma ile karşılaşıyoruz.

Nüvelenmede üçüncü beliren teşekkül bakkal dükkânıdır. Bakkal dükkânı kahve ile beraber mi, yoksa biraz sonra mı beliriyor, pek belli değildir. Fakat nüvelenmede kahveler, bakkal dükkânlarından daha çabuk artma nisbeti gösteriyor. En az nüvelenmiş olan Kepenekli köyünde bir bakkal iki kahve vardır. Adiloba'da iki bakkal, üç kahve; Hacı Rahmanlı'da üç bakkal, yedi kahve, Sarıçam'da iki bakkal, iki kahve, fakat Paşaköy'de dört bakkal iki kahve vardır.

Berber dükkânı da nüvelenmede erken beliren teşekküllerdendir; fakat kahve ve bakkal kadar değil. Berber evvelâ ayrı bir teşekkül olarak değil, kahvenin bir parçası olarak beliriyor. Bu sahada bu teşekkül ayrıca tutunacak kadar kuvvetli değildir, köy nüfusu bir berber dükkânını besliyebilecek hale gelince, kahveden ayrılıyor. Kahvenin bir parçası olarak belirmeden evvel köylerde seyyar berber vardır.

Demirci ile eskici de (ayakkabı tamircisi) kahve ve bakkaldan sonra ilk beliren teşekküllerdendir. Demirci eskiciden daha evvel, daha iyi tutunuyor. Adiloba'da Eskicinin ayrı dükkânı yoktur. Biri evinde tamir eder, biri de sokağa kurduğu tezgâhında. Halbuki demircinin büyükçe bir dükkânı vardır. Sebebi, demircinin işinin araba ve ziraat aletlerini tamir etmek gibi mühim bir iş olmasında arayabiliriz. Sarıçam'da bir demirci dükkânı var, fakat eskici yoktur. Biraz daha nüvelenmiş olan Paşaköy'de bir eskici ve bir demirci vardır. Hacı Rahmanlı'da beş eskici iki demirci saydık, ama eskicilerden bir kısmı kapalı idi.

Arabacı, hele fırın, nüvelenmede bu saydıklarımızdan çok daha geç beliriyor. Sekiz köyden Hacı Rahmanlı'da bir arabacı ve bir fırın, Saruhanlı'da bir fırın var. Bununla beraber, iki köyde fırın bulunması dikkate değer. Ekmek yapmak köylü ailenin en esas işleriden biridir; daha kasabada bile "yerli" ailelerin bir çoğu ekmeklerinni evden yaparlarken, bu köylerde şimdiden fırının belirmesi, ekmek yapmak işinin aileden ayrılmağa, aile dışı iş bölümüne eklenmeğe başladığına delildir. Kasap bu köylerden daha hiç birinde belirmemiş. Hacı Rahmanlı'da her Cuma, pazar

kurulduğu zaman, Adiloba'da bir iki haftada bir, bir hayvan kesilerek satılığa çıkarılıyor. Kasap daha geç ve güç tutunan bir teşekkül olarak görülüyor. Bunu bir sebebi köylünün az et yiyişi ise, diğer bir sebebi de kasabın tutunabilmesi için daha büyük bir nüfus topluluğuna lüzum oluşudur. Kasabın malı bakkalınki gibi uzun müddet duramıyacağından, derhal satılabilmesi için müstehlik gurubunun büyükçe olması icap ediyor. Halkı şehirli olan, binaenaleyh köylüden çok daha fazla et istihlâk eden Ankara'nın Keçiören ve Eset bağları gibi topluluklannda da kasap 1941 de belirmemişti. Keçiören'de bakkal, kahveci, ekmekci olduğu halde, kasap yoktu. Eset bağlarında ise yalnız bir bakkal vardı.

Yukarıda saydığımız teşekkülerin müşterek vasıflarını belirtmek icap ederse, nüvelenmede ilk beliren teşekküller, günlük, yerinde tatmin edilmesi gereken ihtiyaçlara cevap veren teşekküllerdir, denilebilir. Eşya satımı ihtisaslaşmış değildir, ancak her zaman lâzım olan, umum tarafından talep edilen eşya satılır. Meselâ bakkal dükkânıda ayni zamada ip, takunya, makara, firkete de bulunur. Hatta bir bakkal dükkânında birkaç metre kumaş, basma ve dokuma da gördük. Köy topluluğu, müşterisi az olan, hususi hallerde talep edilen, veya pahalıca eşya satan teşekküllerin tutunabilmesine müsait değildir. Bu teşekkülleri köy topluluğu besliyebilecek kudrette değildir. Köyü nüfusu arttıkca, bilhassa refah seviyesi yükseldikçe, köyde daha çeşitli, daha "ihtisaslaşmış" teşekküllerde belirebilir. Şimdiki halde, köylünün en basit, en umumî, en günlük ihtiyaçlarını köy dükkânları temin eder; daha fasılalı olan ihtiyaçlar için -kumaş, kapların kalaylanması, hayvanların nallanması, fasılalarla köye yıyımcı, kalacı nalbant uğrar. Daha hususî ihtiyaçları karşılamak içi Hacı Rahmanlıdaki pazara gidilir. En hususî, en itinalı, en pahalı eşya satın almak için de kasabaya gidilir. İktisadî teşekküllerin ve fanksiyonların bu suretle muhtelif çaptaki topluluklar arasında tevezzüü umumî bir kaide olarak beliriyor. Amerika'da yapılan ekolojik tetkikler, en ihtisaslaşmış teşekküllerin en büyük nüfus topluluklarında; en mahallî, en umumî, gündelik ihtiyaçların da;

en küçük nüfus topluluklarındaki teşekküller tarafından karşılandığını gösteriyor. nüfus topluluklarının içtimaî inkişaf yaşı, farklılaşan teşekkülerin nevi ve adedi ile ölçülebilir, demek hata olmaz.

Evlerin Şekli. Köy topluluğunun bir bütün olarak mekânda asıl taazzi ettiğin gördük. Şimdi, köy topluluğunu teşkil eden daha küçük birlikleri -ailelerin- iç yapılarının mekânda tezahürü olarak addedebileceğimiz ev şekillerini nasıl olduğunu gözden geçirelim. Köyü umumî şekli ve kısımları nasıl köyün içtimaî yapısının bazı cephelerini aksettiriyorsa, o yapınınn bir ifadesi ise, evleri şekli de aile münasebetlerinin ve aile hayatının bazı cephelerinin bir ifadesidir. Evvelâ evlerin şeklinin, sonra bu şeklin ailenin içindeki geçen işlerle ve münasebetlerle olan ilgisini ele alalım:

Evler Ankara köylerindeki gibi kerpiçtendir, fakat diğer cihetlerden temamiyle farklıdır. Damlar düz değil, köşelidir; kiremitle örtülüdür. Kepenekli köyünde öğrendiklerimiz bu köylerin de vaktile Ankara köyleri gibi düz damlı olduğu ihtimalini veriyor. Fakat bu değişme o kadar eskide olmuş ki şimdi artık hatırlanmıyor. Yalnız Kepenekli'de Ali bey (44 yaşında) çocukluğunda köyde üç tane toprak damlı ev bulunduğunu süyledi. Bunlardan bir tanesinin halâ damının ortası toprak, etrafı kiremittir, ve düzdür. Diğer bütün köylerdeki bütün binaların damları köşeli ve kiremitlidir. İç duvarlar badanalıdır. Pencereler adetçe çok ve büyüktür; camlar sabit değil, açılır, kapanır. Tepe köyleri olan Sarı çam ve kısmen de Kepenekli köyünde binaların alt kısmı taştan, üstü kerpiçte örülüyor. İstisnaî olmakla beraber, odalarının zemini tahtadan evler de var. Hatta odaların önündeki hayat denilen önü açık sofamsı yerleri çimento ile sıvamak adeti bile başlamış. Evler, kasabanın fakirce mahallelerindeki evlerin biçimidedir, yalnız samanlık, ahır gibi köy hayatının icap ettirdiği ilaveler vardır.

Evler daima büyük avlular içindedir; bir ev tek bir bina değil, bir avlu içinde toplamış binalar yekünudur. Kepenekli ve Sarı

Çam'ın avluların arazinin müsadesizliğinden daha küçüktür, bilhassa Sarı çam'da çitle çevrilmiş avlulara raslanıyor (kerpiçi tepenin aşağısında karıp yukarı taşımak güçlüğüden dolayı olacak). Diğer köylerde avlular geniş, yüksek, kerpiç duvarlarla çevrilmiş. Avluya çifte kanatlı büyük bir kapıdan girilir. Fakat bu kapı asıl araba ve hayvanlar içindir. Ekseriyetle, kapı kanatlarından biri oyularak büyük kapının içinde daha küçük bir kapı yapılmıştır. Bazan da küçük kapı, büyüğünün yanında, ayrı olarak duvara açılmış olur. Geniş kapının iç tarafı, avluya doğru, geniş bir saçakla örtülür. Araba ekseriyetle hemen kapının yanında bırakıldığında, bu saçak yağmurdan korur. Avluda hemen istisnasız, tulumba vardır; eskiden kuyu kazdırılırmış. Şimdi de tulumbayı eski kuyusuna indiren evler vardır. Avlunun etrafına ahırlar, ambarlar, odalar sıralanıyor. Evler, yani oturulan kısım, tek katlı odalardır. İki katlı evler azdır; Adiloba'da yalnız bir tane vardı. Mamafih odalar teker teker ve doğrudan doğruya avluya açılmaz. Bir hayat üzerinde ikisi, üçü bir arada toplaır. Hayat ve odalar avlu ile aynı seviyede değildir; bir iki basamak yüksektir; bu yükseklik, avlunun tozunun toprağının odalara yayılmasına mani olur. Bir arada oturan aileler aynı avlu içinde fakat ayrı ayrı hayatları olan oda kümelerinde oturuyorlar.

Avluların -evlerin- eskiden daha büyük olduğu anlaşılıyor. "Eskiden bitişikle burası birdi; ortadaki şu duvar yoktu" sözlerini sık sık işittik. Baba öldükten sonra mirasçılar avluyu bölerek ayrı ayrı ev kuruyorlar. Küçülen, parçalanan aile ile beraber evler de parçalanıyor, küçülüyor. Bu yüzden evlerin garip şekiller aldığı da görülüyor. Mesela, Zeynep teyzenin kocasının sağlığında iki elti bir arada otururlarmış; sonradan ayrılmışlar, avluyu bölmüşler; şimdi Zeynep teyzenin avlusu garip bir şekle girmiş.

Evlerin malzeme ve yapı itibari ile Ankara köylerinden farklı oluşu, daha zengin ve daha şehirleşmiş olmaları ile izah edilebilir. Bunlar daha ileri bir teknik gösteren evlerdir. Ellerin avlu içinde yapılmasına gelince, bu da ihtimal kasabalaşmanın bir ifadesidir. Kasabanın "yerli" mahallelerinde, eski tarz evlerin de avlu veya bahçe içindedir; etrafı duvarla çevrilidir. Fakirce evler tek

katlıdır, odalar avlu etrafına dizilmiştir. Diğer sosyal mahsuller gibi ev yapmak tarzı da şehirden bu köylere yayılmış olabilir. Fakat vaziyet böyle de olsa, bu tarz evlerin köylerde tutunabilmesi için köy hayatına uygun olması icab eder. Bu köylerde araba ve at -Kepenekli de eşek- çoktur. Avlular arabanın korunması, koşulması, yüklenmesi, boşaltılması işine yarar. Tütün dizmek ve kurutmak, pekmez yapmak, zeytin yağı çıkarmak gibi istihsal faaliyetleri de avluda yapılır. Çamaşır yıkamak, ekmek pişirmek gibi ev faaliyetleri için müşterek çamaşırlık ve fırın yoktur; bu işler de avluda görülür. Sonuncu ve belki de en mühim amil, kadınların evde iş görürken dış gözlerden kaçınmaları mecburiyetidir. Ankara köylerinde ve dağ köylerinde de kaç göç vardır, fakat kadınların ev ve sokak kıyafetleri aynıdır. Davar sağmak, su taşımak vesair faaliyetler için mütemadiyen ve kolayca evden sokağa, sokaktan eve girer çıkarlar. Halbuki bu batı Anadolu ova köylerinde kadınların ev ve sokak kıyafetleri ayrıdır; sokağa çıkarken kıvrak (baştan örtülen bir nevi yeldirme) örtünürler veya "manto" ve baş örtüsü kullanırlar. Onun için kadınların evde iş görürken dışarda görünmemeleri lâzımdır; avlular ve yüksek duvarlar bu kaçınmayı mümkün kılar.

Avlu etrafında küçük binalar sıralamak, aile yeni bölümlere ayrıldığı zaman hasıl olan vaziyeti karşılamağa da elverişli geliyor. Oğul evlendirileceği zaman, avlunun bir köşesine bir hayat üzerine iki oda yapılıyor ve bu, yeni ailenin "evi" oluyor. Bu suretle bir avlunun etrafında toplanarak hem aile birliği, hem de ayrı oda kümelerine ayrılarak ailenin bölünmesi ifade edilmiş oluyur.

Çeşitli mahsul yetiştiren, hayvan ve arabaları bol olan bu köylerde evin müştemilatı fazla oluyor. Avlu olmasa ev dağınık, parça parça olacaktır. Avlu evin ve ailenin birliğini meydana getiriyor.

Ova köyü evlerinin şekli aile hayatını şartlarına faaliyetlerine, hususiyetlerine iyi intibak etmiş görünüyor.

DAĞ KÖYLERİ

Toprağı verimli, iktisadî seviyesi daha yüksek, sosyal hayatı daha ileri olan ova köylerinin mekânda aldıkları şekli de, bu durumlarının neticesi olarak, belirmiş çizgiler, vasıflar, ve nüfusa göre değişmeler gösteriyor. İstihsali az, nüfusu az, kasabadan uzak, geri ve fakir dağ köylerinin toprak üzerinde aldıkları şekil ise, bu köylerin sosyal yapısının diğer her cephesi gibi basittir.

Tetkik etttiğimiz köyler bölgesi vilâyet merkezine hayvanla yedi sekiz saatlik mesafededir. Bu köyleri yer aldığı Yunt dağları ovanın cenup batısını çevreler. Ovanın bir kısmında, Muradiye köyüne kadar, yol şosedir: aynı köye kadar istenilirse trenle de gidilebilir. Oradan öte, bağlar arasıda kıvrıla kıvrıla uzanan çok kumlu patikalar vardır. Gediz, batak olmıyan, sığca bir yerinden geçilir; köprü yoktur. Nehir geçildikten biraz sonra dağlar başlar; köylüler tarafıdan tesviye edilmiş, sellerle yer yer oyulmuş kayalıklı, bir araba geçecek kadar geniş bir yol dağlara tırmanır. Giderken, bir yük arabasına bindik. Dağlarda bazı kısmlarda arabadan inmek icap etti. Arabacı atı geminde tutarak ve bir hayli de küfrederek köye kadar arabayı zor vardırdı. Gelirken at ve merkeple döndük. Köylülerin kulladığı vasıta merkeptir; yazın üzüm kesmeğe yürüyerek gideler vardır; yolda mola vere vere, hatta geceliyerek yol alırlar.

Ovadan ayrılınca ilk tırmanılan dağın tepesine varıldığında büyükçe bir yaylanın cenuba ve hafifce şarka doğru azadığı görülür. Platonun etrafı yine tepelerle çevrilmiştir. Bu düzlük geçildikten sonra yol alçak tepelerin arasından uzanır; ilk tepenin ardında çukurda, yine bir tepenin şark yamacına dayanmış Siyetli köyü, tetkik mıntıkamızın merkezi yaptığımız köy vardır. Yayla köyü, aşılan ilk tepenin şimal cephesindedir; Dazyurt köyü Yayla'nın daha da arkasına, batısına düşer, yüksekçe bir tepenin üstündedir; Kışla köyü Siyetli'nin batısındadır; Kuruköy de Siyetli'nin şarkındadır. Dazyurt köyünün cenup batısında iki aşiret köyü vardır.

Bu bölgeyi ovaya ve kasabaya bağlıyan yol Siyetlinin üzerinde olduğu, yukarıda kısaca tasvir ettiğimiz yoldur. İsmi geçen civardaki diğer köylere nisbetle Siyetli daha büyüktür. Bu bölge köylerinin merkezi olmağa namzet görünüyor. Şimdiki halde bu bölgede pazar kurulan köyler yoktur, fakat ileride, ova köylerinde olduğu gibi dağ köylerinde de yer yer pazar kurulmağa başlanırsa, bu civar için pazar köyü her halde Siyetli olur. Bugün bile Siyetlinin bakkalları civar köylerin bakkallarından daha mühim yer tutuyor; meselâ Yayla köyü bakkalından sabun bulamıyan bir kadın Siyetli de vardır diye oraya geliyor. Palamut ve çitlenbek satışı işinde de Siyetli kısmen ihraç merkezi vazifesi görüyor. Bu civarda mektebi olan yegâne köy de Siyetli'dir. Hem de eğitmenli değil, öğretmenli bir mektebi vardır.

Köylerin şekli: Dağ köylerini mekânda aldukları şekil ve evlerinin şekli, ova köylerininkinin daha basit, daha iptidaî bir çeşididir. Bu köyler de toplu olmakla beraber, evler birbirinden ayrıdır. Arazinin dalgalı, köylerin tepe yamaçlarında oluşu köylerin "yığılı" bir şekil almasına müsait ise de, ova köyü şekli bu dağlık bölgede de devam ediyor.

Bağ yetiştirmek bu köylere kadar girmiş; bunların bağları ovalarınki ile mukayese edilebilecek gibi değil, fakat Siyetli'de ve civarındaki köyde iki, üç dönümlük bağlardan müteşekkil bağlık bir kısım vardır. Bağlar tepelerin arasındaki sel yatakları yanında, fakat düzlük arazidedir. Siyetli köyünün bağlarında kuyular vardır; "orada çıkar su var" diye köylü kadınlar bağlardan övünerek bahsederler. Bağlar civarında hububat yetiştirdikleri küçük tarlalar vardır. Arazinin kalan kısmı, köyün müşterek merası ve hususî mülk olan hayvan "avlu"larıdır. Bu taşlı verimsiz arazide bol miktarda çitlenbek ve palamut ağaçları vardır. Mezarlık da köyün dışında oldukça uzaktır. Siyetli'de bir yaşından küçük çocukların mezarlığı ayrıdır, köyün hemen dışındadır. Hayvan "avlu"larının etrafı da alçak taş setlerle çevrilmiştir. Avlularda koyunlar için tabiî sahibinin koyun sürüsü varsa, köylülerin çardak dedikleri üstleri örtülü ağıllar vardır. Sığırlar da kışın bu avlulara kapatılır.

Köyün iç şekline gelince, bu farklılaşmamış bir bütündür. Siyetli'de belki nüvelenmeğe doğru bir temayülden bahsedilebilir. Cami köyün kasabadan gelen yol tarafında, şark ucundadır. Camiin büyükçe bir avlusu vardı ve heyet odası ile hem dışardan gelen yolcuların misafir edildiği, hem de köy erkeklerinin gece toplandıkları oda da oradadır. Yazın cami önü erkeklerin oturup konuştukları yer olur. Arada dışardan gelen bir testici veya bir başka satıcı da mallarını cami önünde serer. Sivri bir zaviye teşkil edecek surette birleşmiş üç sokak caminin önünden köy içerisine doğru uzanır. Bu sokakların bir buçuk , iki metre kadar ortasındaki bir kısım muntazam taş döşelidir.(Bu kaldırımlar şimdi bozulmuştur, fakat kalan kısımlar evelce sağlam ve muntazam bir suratte döşenmiş olduklarını gösteriyor.)

Köyde iki bakkal, çitlenbek yağı çıkaran iki yağhane vardır. Mevsimi gelince de, palamutların döğülüp ayıklandığı "mağaza"lar ve ilkbaharda da süt toplayıp peynir yapmak için mandıralar açılır. Bakkallarla yağhaneler, köyün orta kısmında olmakla beraber, dağınıktır bir araya toplanmış değildir. Bu hal ilk bakışta ova köylerindeki vaziyeti incelerken ortaya attığımız ipotezi, ticarîleşmiş fonksiyonların merkezde yer aldığı hükmünü yalanlıyor gibi görünüyor. Halbuki hakikatte dağ köylerinin bu durumu nüvelenmenin başlangıcını, ilk safhasını daha iyi aydınlatmış oluyor.

Öyle görülüyor ki işlerin farklılaşması ve bu iş farklılığının mekânda kendini göstermesi, yani nüvelenmenin başlaması tam aynı zamanda başlamıyor. Aile dışında iş bölümü ve iş bölümü zümreleri önce zayıf belirtiler olarak başlıyor; bu noktaya daha öncede işaret etmiş, mesela köyde iş bölümü zümrelerinin olmadığını, köyde berber, bakkal, kahveci vesairenin esas itibarı ile hala toprağa bağlı, toprağı işliyen kimseler olduklarını söylemiştik. Daha iptidaî bir durumda olan dağ köylerinde aile iş bölümü daha da zayıf bir safhadır. Bu köylerde nalbant, demirci, kalaycı, kahveci yoktur. Yalnız bakkal vardır, Siyetli'de bir de berber vardır. Bir fonksiyonun nüvelenmede ve kendi başına yer alması için, o fonksiyonun muayyen bir iktisadî kudrette olması,

yani, mevcut yaşama ve kazanç ölçülerine göre o fonksiyonu gören muayyen bir kazanç temin etmesi gerekiyor. Ova köylerindeki vaziyette, berberlerin nüvede yer aldığını, fakat kendi başına bir dükkân açacak vaziyette olmayıp, berberin kahvenin bir köşesine sığındığını görmüştük. Dağ köylerinde ise daha bakkallar bile müstakil birer dükkân olarak merkezde yer alabilecek bir durumda değildir. Bu köylerde bakkaldan bahsederken "bakkal dükkânı" hatıra gelmemelidir. Siyetli'de iki bakkal oturdukları evin birer odasını dükkân haline koymuşlardı; bu odaların doğrudan doğruya sokağa açılan kapıları yoktur; evin kapısından ve avlusundan geçilir. Bakkallar, "dükkân işleten" kimseler olmaktan ziyade, evinde biraz öteberi bulundurupta istiyen komşularına satan kimselerdir. Siyetli'den başka öbür köylerde de vaziyet temamiyle böyledir. Siyetli'de bakkallar daha kuvvettli bir mevkidedirler; daha fazla mal bulundururlar; civar köy bakkallarından farklı olarak manifatura eşyası da bulundururlar; birinde basma, amerikan, patiska, yemeni ve krep, hatta ipekli emprime gördük. Bundan başka köyün şehirde aldığı başlıca maddeler bulunur; şeker, kahve, çay, gaz, sabun. Bununla beraber Siyetli'deki bakkallar da 'dükkân şeklinde değildir. Halbuki ova köylerinde nüveleşmede yer alan bakkallar 'dükkân" dır, hatta kapısının üstünde hevhası bile vardır. Dağ köylerinde bakkallar belki ova köylerinde olduğundan daha fazla köy topluluğunda sosyal mevki, nüfuz kazanıyor gibidirler. Bilhassa Siyetli'de bakkalları köydeki bu kuvvetlenen mevkii hissediliyor; fakat köy topluluğunda edindikleri bu nüfuz bakkal olmalarından ziyade, aynı zamanda ticaret, komisyoculuk etmelerinden geliyor. Bakkallar köyün aynı zamanda ihracattçılarıdır; palamut, çitlenbek, süt toplayıp harice satarlar.

Ova köylerinnden bahsederken, bakkal ile kahvede hangisinin daha önce belirdiğini belli olmadığını söylemiştik. Dağ köylerindeki vaziyete göre hüküm vermek icap ederse, bakkalın kahveden daha evel belirdiğini kabul etmek lâzım. Gördüğümüz dağ köylerin hiç birinde kahveye rastlamadık; ve başka hiç bir köyde mevcut olduğunu da işitmedik. Köy odaları bu gölgede

büsbütün ortada kalkmamışsa da, kalkmak yolundadır. Eskiden zengilerin açtıkları hususî odalar kalmamış, yalnız, camiin yanında, hem köye gelen yolcuların yatırıldıkları, hem de köy erkeklerin akşamları toplandıkları bir oda var. Siyetli'de delikanlıların da mahalle arasında ayrı bir odaları vardır. Yazın da caminin avlusu Siyetli erkeklerinin toplantı yeri oluyor: Aralarında para toplayıp cami odasında çay, kahve pişirdikleri de olurmuş. Bu köylerde kahvenin yakında belirmesi beklenebilir, şimdiye kadar belirmediğinin sebebi belki de bu köylerin iktisadî durumu, kahve, çay, gazoz v.s. parasının halka fazla gelmesindedir. Kahve açmak kahveciyi korumıyacağı için açılmamaktadır.

Nüvelenme üzerine kasaba ile günlük münasebetler, gidip gelmeler derecesini kasabaya doğru açıldığını, yüzlerini o tarafa çevirmiş olduklarına işaret etmiştik. Bu civardaki köylerin yol vaziyeti kötüdür; yalnız Siyetli doğrudan doğruya ovaya giden ana yol üzerindedir, o da araba, otobüs işlemesine müsait bir yol değildir. Kasaba ile temaslar seyrektir. Onun için bu köylerde kasabaya açılma hali görülmiyor. İkincisi, köy ile kasaba arasında nüfus ve emtia hareketi ile, iktisadî münasebet derecesi ile, köy içinde emtianın hareketi, alış veriş derecesi birbirine ilişkili olması icap eder; zira her topluluğun iç durumu, dışla olan münasebetleriyle sıkıdan ilgilidir. En son ve mühim nokta, nüveleme, her şeyden önce topluluğu iktisadî vaziyetiyle ve sonra nüfus miktarı ile ilgilidir: (1) istihsali daha ileri safhada olan, (2) hayat seviyesi dahaa yüksek, daha müreffeh olan, (3) nüfusu daha fazla olan topluluklarda iş bölümü diğer topluluklardan daha fazla gelişmiş, nüvelenme daha ilerlemiş bir safhada olur.

Dağ köylerinde nüvelenme olmadığı gibi, nüfusun mekânda bölünmesi de (segregation) mevcut değildir. Daha ileri ve zegin ova köylerinde de nüfusun ayrıldığı sosyal tabakaların mekânda kendini göstermediğini söylemiştik. Daha fakir ve iptidaî dağ köylerinde böyle bir ayrılığın olması zaten beklenemezdi. Dağ köylerinde dıştan gelen göçme gurupları da olmadığıdan, nüfusun mekânda dağılışı tam mütecanis bir bütün teşkil ediyor; şüphesiz bu nüfusta nisbeten daha zengin, daha fakir aileler mev-

cut olduğundan, bu ailelerin oturdukları evler arasında müşahede edilebilir bazı farklar var; lâkin evler karışık bir surette yer almıştır, zengin evleri bir tarafa, fakir evleri bir tarafa ayrılmış değildir.

Ova köylerinde olduğu gibi, dağ köylerinde de evvelce aynı sülalede olan ailelerin köyün aynı kısmında topladığını gösteren emareler vardır. Sayımda evleri dolaşırken, aynı ailenin bölündüğü birimlerin bir araya toplandığını müşahede ettik. Fakat Siyettli köyünde ovadaki Adiloba köyünde olduğu gibi, köyün kısımları eski aileleri lakaplarına göre adlandırılmıyor. Zaten köyde, aşağı ve yukarı mahalle tefrikinden başka bir yer ayırması yapılmıyor.

Evlerin Şekli. Kerpiç değil, taştandır. Tam ovada olan köylerde evler tamamile kerpiçten, Kepenekli, ve Sarıçam gibi dağların eteklerindeki alçak tepelerde yer alanlarda, alt kısım taştan, üst kerpiçtendi; dağ köylerinde ise tamamile taştandır. Buna mukabil, ova ve etek köylerinin damları düz ve topraktır. Yalnız bu harici vasıf itibarı ile dağ köyleri Ankara köylerine benzer; tabiî her ikisinde de damların toprak oluşu iptidaîlik ve fakirliklerinin alâmetidir. Zaten iktisadî ve sosyal seviye bakımından, Ankara'nın yakınındaki köylerle Manisa'nın uzak dağ köyleri aynı veya yakın seviyede görünüyor. Bu dağ köylerinin damları üzerinde büyükçe bir taş üstüvane durur; yağmurdan sonra damlar bu taşlarla düzeltilir, bir daha yağdığı zaman akmasın diye... Damın etrafında başka bir mıntakadan getirilen yassı, büyükçe kaya parçalarından saçak vardır. Pencereler gayet küçüktür; bunun için odaların içi ilk girişte etraf görülmiyecek kadar karanlıktır. Oda hava ve ışığı yaz kış açık duran kapıdan alır. Siyetli köyünde zengin ailelere ait olmak üzere üç dört tane iki katlı ev vardır. Yalnız bunların pencereleri büyükce camlı, üst odalarınınn yeri ve tavanı tahta ve damları kiremitlidir. Bu iki katı evler zengin veya hali vakti iyi ailelere ait olmakla beraber, her zengin iki katlı ev yapmak hevesinde değildir. Köyün iki bakkalının evleri diğerleri gibi tek katlı, toprak damlıdır; köyün tanınmış zengini ve aynı zamanda cimrisi olan yalın ayak Arif'in evleri de

öyledir. Köyde kiremit damlı olarak bir de cami ile mektep vardır. Mektep yüksekte, tepe üzerinde olduğu için rüzgâr kiremitleri uçuruyor, fakat kasabadan izin çıkmadığı için, mektebin kiremitli olması şart koşulduğu için damını toprak yapamıyorlar. Bununla beraber, mektebin kiremitlerinin uçmasında köylünün de ihmali var gibi görünüyor.

Evler birbirine bitişiktir; 3-5 evlik guruplar halindedir. Damları birbirine eklenerek devam ediyor, kapıları ve "harim"leri (avluları) vardır. Evlerin şekli esas itibariyle ova köylerinin aynıdır, yalnız daha basit, yahut daha doğrusu daha az "şekilleşmiş" bir çeşididir. Bazı hallerde sokağı avluda, avluları da birbirinden ayırt etmek güçtür; ova köylerinde avluları yüksek kerpiç duvarlarlar çevrilmiş olmasına mukabil bu dağ köyleride avlular, kendi deyimleri ile "harim"ler, harç kullanmadan üst üste yığılmış, alçak setlerle çevrilidir. Bu avlu duvarlarının kapısı yoktur, duvarın münasip bir kısmında açık bir mesafe bırakılır, burası avlunun "kapısı" olur. Ev sahipleri evde olmadıkları zaman, bu "kapı' duvaarın bir açık ucundan diğerine kalın bir sırık uzatılarak kapatılır. Ova köylerinde evler sınırları belli, birbirinden açık bir surette ayrılmış birimlerdir; dağ köylerinnde ise evlerin sınırları her zaman açık bir surette belirmiş değildir. Ova köylerinde temayül, haneler ayrılınca hemen duvar çekerek evleri de birbirinden ayırmaktır. Dağ köylerinde ise aynı harim içinde ayrı hanelerin oturduğu ayrı "evler" vardır. Ova köylerinde bazan iki aile veya hane bir arada otursa bile, bu iki hanenin oturdukları kısımlar birbirinden belli bir surette ayrılmıştır. Avlunun bir başka tarafında, ayrı bir "hayat" (oda önünde açık sofa) üzerinde kendi başına bir oda gurubu teşkil eder; halbuki Siyetli köyünde aynı "hayat" üzerinde yanyana iki odadan birini "işte bu da onun evi diye" gösteriyorlardı. Adiloba köyünde her ev hiç değilse bir oda ve avludan, umumiyetle ahır, samanlık veya anbar, mutbak vazifesini gören başka kısımlardan müteşekkildi. Bu muhtelif kısımlar yüksek kerpiç duvarlar ve büyük tahta kapılar diğer evlerden ayrılmıştır. Dağ köylerinde avluların belirmemiş şekli ve aynı sofa üzerindeki iki odanın icabında ayrı "ev" teşkil edebilmesi, ev mefhumunu

bulanık bir hale getiriyor.

Ova köylerinin toprak üstünde aldığı şekilden ve evlerin şeklinden bahsederken, bunların köy topluluğunun sosyal hayatını ve aile yapısını aksettirdiğini söylemiştik. Bu ipotezi dağ köylerindeki vaziyet de teyit ediyor. Siyetli köyünde ve civar köylerdeki evlerin bu açık olarak belirmemiş şekli, bu köylerdeki hem aile içindeki faaliyetleri hem de ailenin yapısını aksettiriyor. Dağ köylerinde hane ve aile birlikleri ve onlar arasındaki münasebetler, bilhassa iktisadî münasebetler ova köylerindeki kadar vazıh olarak tarif edilmiş değildir. Hane ve aile birimleri birbirinden vazıh, keskin çizgilerle ayrılmış birimler olmayınca, bunların mekândaki ifadeleri de vazıh, belli bir şekil almıyor. İkincisi bu alçak duvarlarla çevrilen avluların dağ köylerindeki ailelerin ekonomik faaliyetlerinde, ova köylerindeki avluların oynadığı fonksiyon yoktur. Ovada avlu, yukarıda teferruatı ile anlattığımız gibi, o köylerin çeşitli mahsulünün araba ile evin yanındaki anbarlara konmak üzere taşındığı, mahsullerin arabadan indirilip, sonra tekrar kasabaya götürülmek üzere yüklendiği 'tahmil ve tahliye yerleri" dir. Kullanılmadığı zaman da araba avlunun bir kenarına çekili durur. Duvarlar ve büyük kapılar, evi ve anbarlardaki malı, mülkü dışarının taaruzundan korur. Bundan başka, ova köylerindeki topkı kasabalarda olduğu gibi, kadınlar erkekten kaçar. Kadının ev sokak kıyafeti ayrıdır. Yüksek duvarlar ev içinde iş gören kadınları dışarının erkek bakışlarından saklar. Dağ köylerinde ise her ne kadar kadınlar tam bir serbestlikle erkeklerle karışmazsa da, erkekten kaçmak için hususî bir kıyafete ihtiyaç yoktur. Bu nokta da Yunt dağı köyleri Ankara köylerine benzer. Ankara köylerinde de kadının ev ve sokak kıyafeti birbirinden ayrı değildir, ve bu köylerde evler doğruca sokağa açılır, avluları yoktur. Yunt dağı köylerinde de kadınlar evden içeri, dışarı, kıyafet değiştirmeden kolayca girip çıkarlar; bu evlerin sözde avlusu vardır, fakat yukarıda gördüğümüz gibi bunlar ova köylerinin avluları ile mukayese edilemezler ve aynı fonksiyonu da görmezler. Belki bir "kültür yayılması" vetiresi ile, yani aynı çeşit ev inşa etme tarzının muayyen bir mıntakada bu tarzın icat edildiği veya

tutulduğu bir merkezden yayılması neticesinde dağ köyleri de "avlu içinde evler" şekilini almıştır, fakat bu avluların dağ köylerinde şimdilik gördüğü bir fonksiyon, bir işe yararlığı yoktur. Şurası dikkate değer ki, Siyetli köyünde de zengin ailelerden birkaçı yüksek duvar ve ova biçimi büyük tahta kapı yaptırtmağa başlamışlar. Bunun amili, bir doğrudan doğruya, bir dolayısı ile olmak üzere, iki koldan zenginliğin tesiri olabilir. Bir kere duvar yaptıracak kudreti vardır ve muhafaza etme istediği malı vardır; ikincisi, "şehirleşme" köylerde umumiyetle üst zengin tabakada görülür; dağ köyleri için taklit ve takip edilecek örnek ova köyleridir, bu örneğe uygun olarak bu zengin aileler avluların etrafına duvar çektirmiş olabilirler.

Bu kısımda, köy topluluklarının faaliyetleri arasındaki bağlılığı belirtmeğe çalıştık. Sosyal yapı ve faaliyetlerle mekândaki şekil arasındaki bu bağlılık, daha umumî bir münasebet olan bünye ile fonksiyon arasındaki bağlılığın hususî bir halidir. Topluluğun maddi şekillerinin gördüğü fonksiyon; topluluğun farklılaşan kısımlarına "kap" veya "zarf" vazifesini görmek, onları içinde barındırmak ve buna bağlı olarak topluluğun "routine" faaliyetlerinin, hareketlerinin aktığı mecralar olmaktır. Bir topluluğun mekânda beliren taazuvunu tetkik etmek, o topluluğun farklılaştığı sosyal tabakalar, iş bölümü zümreleri, farklılaşmış müesseseleri, nüfus hareketleri, hattâ aile hayatı aydınlatıcı bilgi verir. Bir topluluk ne kadar ileri bir safhada ise mekânda taazzuv o kadar belli, vazıh bir şekil alır. Sosyal olguların mekândaki belirtilerinin müşahedesi, birbirile mukayesesi, hattâ ölçülebilmesi nisbeten kolay olaylar olduğundan bilhassa daha ileri cemiyet tipindeki toplulukların mekândaki şeklini ve belirtilerin tetkik etmek çok verimli bir tetkik kolu olabilir. Nitekim Amerika'da yapılan birçok tetkiklerde önce tetkik edilen hadiselerin mekânda yayımını (distribution) tesbit etmek âdeta bir teamül haline gelmiştir. Bununla beraber bizim burada üzerinde durduğumuz nokta, hadiselerin sadece mekânda yayılması değil fakat sosyal yapı ve faaliyetlerle, mekândaki şekil arasındaki uygunluk derecesidir.

EKONOMİK DURUM

OVA KÖYLERİ

Teknoloji. Teknik durumları itibariyle ova ve dağ köyleri el aletleri ve hayvanla çekilen aletler sayesindedir; makine ve gayri uzvî enerji (buhar, elektirk, benzin, mazot gibi) kullanma safhasına henüz girememişlerdir. Hacı Rahmanlı köyünde zengin toprak sahiplerinden birinin ziraatte makine kullandığı söylendi ise de bu istisnaî bir haldir.

Bununla beraber ova ve dağ köyleri arasında teknolojik farklar yok demek değildir. Teknolojik farklılıklar muhtelif çeşitten olabilir. En mühimi, kullanılan enerji çeşidinden olan farklılıktır; mesela teknolojik tekâmülde meydana gelen en mühim değişme, uzvî enerjiden (insan ve hayvan enerjisi) gayri uzvî enerjiye geçiş olmuştur. Fakat kullanılan enerji aynı kalmakla beraber, âletler çeşitlenip çoğalabilir, hatta aynı âlet, meselâ çapa, muhtelif fonksiyonlara göre çeşitlenebilir, büyük çapa, el çapa, pamuk çapası gibi... Veya aynı çeşit aletin daha iyi daha kötü, yani bir alet icat olunduktan sonra o alet ayni şekilde kalmaz, gittikçe daha iyi bir şekle konur, gördüğü fonksiyon için gittikçe daha uygun bir vasıta haline gelir. Bundan başka, âletlerin kullanılma derecesi, yaygınlığı, farklar gösterebilir; muayyen tip âletlerin ne derece yaygın olduğu dikkate alınması gereken mühim noktalardan biridir. Bir topluluğun uzunca bir zaman bölümü içindeki teknolojik evrimi incelenir veya bir zaman noktasında iki topluluğun teknolojik durumlarının mukayesesi yapılırken yukarıda kısaca işaret ettiğimiz noktalar göz önünde bulundurmak gerekir.

Tatbik edilen enerji ve kullanılan aletlerden mâdâ dikkate alınması icap eden diğer mühim bir noktada da tekniklerde, uzsullerde olan farklılıklardır. Toprak ziraatinde, hayvancılıkta, sa-

naî faaliyetlerde kullanılan bütün usuller topluluğun teknolojik durumuna dahildir; kullanılan enerji ve aletlerde bir değişme, farklılaşma olmadan da usullerde az çok ehemmiyeti olan farklar, yenilikler belirebilir. Şüphesiz enerji çeşidi, âletlerin tipi ve usuller birbirlerinden müstakil olaylar değildirler, birbirlerine bağlıdırlar; enerji çeşidi değişmedikçe, âletlerin değişmesi ve farklılaşması muayyen hudutlar içinde mümkündür, o hudutları aşamaz. Enerji çeşidi ve âletler sabit oldukça, usullerin çeşitlenmesi ve farklılaşması da sınırlanmış demektir; fakat bu muayyen sınırlanmalar içinde de âletler ve usûller az çok farklılıklar gösterir ve bunların genel sosyal seviye üzerinde tesirleri olur.

Ova ve dağ köyleri ayni enerji ve umumiyetle ayni tip âlet kullanma vaziyetinde olmakla beraber yukarıda işaret ettiğimiz ikinci derecedeki farklılıkları gösteriyor. Her iki köy gurubunda da uzvî enerji kullanılmakla beraber, daha ileride teferruatıyle göreceğimiz gibi, ova köylerinde at çok daha fazla kullanılıyor; öküz, manda, eşek yerine atın kullanılması ise daha ileri bir durumun ifadesidir. Alet bakımından en mühim fark ovada pulluk kullanılmasıdır. Sapan hemen ortadan kalkmıştır, yeni nesiller sapanı bilmezler bile... Tepecikte kırkını geçmiş birisi bize sapanın muhtelif kısımlarını anlatırken yeğenleri olan iki delikanlı da verilen izahı dikkatle dinliyorlardı; onlar amcalarını anlattığı tafsilatı bilmiyorlardı. Buğdayı çalkalayan, ayıklıyan elle müteharrik bir alet de bu köylerde oldukça yaygın olarak kullanılıyor; bu âlet muayyen bir müddet için parayla kiralanıyor. Diğer ziraat âletleri de oldukça çeşitlidir. Meselâ dört çeşit çapa vardır: demir kısmı enli ve kısa olan bağ çapası veya büyük çapa, orta boyda pamuk çapası, küçük çapa veya el çapası, kazma çapası veya gök çapa. Bu vaziyet aynı âletin, çapanın gördüğü fonksiyonlara göre farklılaşmasını gösteriyor. Bağların derince çapalanması büyük çapa ile, erkekler tarafından yapılır; orta ve küçük çapalar daha sathî çapalama vasıtalarıdır, kadınlar kullanır. Keza üç çeşit tırmık vardır: dişleri demirden, küçük el tırmığı, harmanda yerde dağılan ekinleri toplamak için kullanılır; yine elle kullanılan fa-

kat daha büyük ve uzunca saplı tırmık, ekinleri arabaya yüklerken veya tınaz yaparken saçılan ekinleri topaç topaç olan toprağını ufalar. Yine, gördükleri işe göre farklılaşan iki çeşit yaba vardır, harmanı tınaz (yığın) işinde kullanılan büyük yaba ve ekinleri savurmıya yarıyan beş dişli küçük yaba. Ekinler orakla değil "kosa"yla biçilir. Kosa, oraktan daha mütekâmil bir âlettir; kosa bir vuruşta daha çok miktarda ekin biçer ve daha süratle kullanılabilir. El orağı ekin iyi yetişmediği, kısa kaldığı zaman kullanılır, bunun için de ovadan ziyade dağlarda kullanılır.

Görülüyor ki ova köyleri el âletleri safhasında olmakla beraber, bu tip aletleri kullanmakta oldukça ileri bir durum gösteriyorlar. Aletler fonksiyon farklarına göre çeşitlenmiş ve yani tipin sınırları içinde oldukça tekemmül ettirilmiştir. Toprak işleri âletlerinde gördüğümüz bu nisbî ileri duruma mukabil "sınaî faaliyetler" dediğimiz işlerde kullanılan âletler umumiyetle çok geri durumdadır, hatta bu hususta ova köyleri dağ köyerinden daha geri bir haldedirler. Bu vaziyet ik bakışta beklenmedik, hatta mütenakıs bir vaziyet gibi görünürse de, neden böyle olduğunu izah gayet kolaydır. Sınaî faaliyetler dediğimiz işler ova köylerinde kadınlar tarafından, sadece kendi ailelerinin istihlâki için girişilen faaliyetlerdendir; bu, piyasa için istihsal değildir. Pekmez yapmak, zeytin yağı çıkarmak, yün eğirmek bu kabildendir; bu faaliyetler köy topluluğunun iktisadî temelinde mühim yer olmazlar; onun için de bu işleri yapmakta kullanılan aletler gayet basittir. Meselâ pekmezi kadınlar evlerinin avlularında yaktıkları büyükçe bir ateş üzerinde, çamaşır kazanında kaynatıverirler; halbuki dağ köylerinde hususî pekmez kaynatma ocakları yapılır, pekmezi ezme vasıtaları da daha farklılaşmış aletlerdir. Yün işlemede de ova köylerinin yünü el iğisiyle büktüğü, dağ köylerinde ise çıkrıkla bükmenin de mevcut olduğu görülüyor. "Ev sanayii" faaliyetlerindeki bu vaziyet ova köylerin dağ köylerinden çok daha ileri bir durumda oldukları hakkında vermiş olduğumuz hükmü nakzetmez; mukayese, iki topluluğun iktisadî temelini teşkil eden faaliyetler arasında yapılmalıdır. Ova köyleri dağ köylerinden daha iler safhada olduğu, şehirleşmiş olduğu içindir

ki, ev sınai faaliyetleri ehemmiyetin kaybetmiştir. sınaî faaliyetlerin "ticarîleştiği" hallerde, meselâ kiremitçilikte, âletler, evde yapılan sınaî faaliyetlerde kullanılan aletlerden daha gelişmiş bir durum gösteriyor. Kiremitçilikte kullanılan aletler yine el aletleri olmakla beraber, tuğlalar ve kiremitler muntazam kalıplara dökülerek ve büyükçe fırınlarda pişirilerek yapılır, bu suretle imal edilen tuğlalar, güneşte kurutularak yapılan kerpiç kalıplarından elbette ki daha ileri ihtisal şekilin temsil ediyor.

Teknikler, usulller bahsinde de ova köyleri nisbî olarak ileri bir durumdadırlar. Gayet münbit olan toprağın yetiştirebileceği çok çeşitli mahsullerin yetiştirme usullerini biliyorlar; ileride göreceğimiz üzere, ova köyelerinin istihsali gayet mütenevvidir; istihsalin tenevvüü ziraî usullerin tenevvüü demektir. Bölgenin esas faaliyetini teşkil eden bağcılıkta, ve ikinci derecede olan tütüncülükte oldukça rasyonel, ileri usuller kullanılıyor. Bu bölgede yıllardır bir fidanlığın mevcudiyeti, mahsullerin dünya piyasasına sevketilmesi ve mahsulün rengi, iriliği, kalınlığı, inceliği gibi vasıfların fiyat tesbitinde mühim rol oynaması, tütünde ambalaj hususunda konan kaideler, tüccarların bazı muayyen vasıfları talep etmesi nevinden amiller üzüm ve tütün mahsüllerinin yetiştirilmesinde mevcut vasıtaların imkânı dahilinde, azami itinayı göstermiye köylüyü mecbur ediyor.

İstihsal vasıtaları ve usuller bahsinde olduğu gibi taşıt vasıtalarında da ova ve dağ köyleri arasında keskin farklar vardır; bu noktayı başka sahifelerde ele aldığımız için burada yalnız işaret etmekle iktifa ediyoruz.

Toprak vaziyeti. Sekiz köy, nehrin ovayı böldüğü iki kısımdan şimal kısmındadır. Nehrin şimalinden dağ eteklerine kadar uzanan bir sahadadır. Ovadan dağlara doğru köyler şöyle sıralanır:

Saruhanlı, Yılmaz, Hacı Rahmanlı

Adiloba

Tepecik, Paşaköy

Kepenekli, Sarı Çam

Adiloba köyü bu sahanın âdeta merkezindedir. Ovayı doğu-

dan batıya kesen nehir ilkbaharda taşar, mil getirir. Bundan dolayı ovanın toprağı çok münbittir; fakat şimalde dağlardan gelip nehirle birleşen iki çayın taşması zararlıdır; mil değil kum getirirler. Su taşımı hububat ziraati için zararlıdır, büyütmez. 1941 senesinde su taşması yüzünden ekinler harap olmuş ve köylü kendi ihtiyacına yetecek kadar bile mahsul elde edememiştir.

Toprak başlıca iki nevidir: (1) taban, (2) kır. Taban yumuşak topraktır; rutubeti fazladır. Yaş olduğu için "tavı" güç gelir. Fakat daha kuvvetli, verimli bir topraktır. Kır toprakta çakıl ve taş nisbeti fazla olur; kurudur, suyu daha derindedir. Biz de köylünün "geren toprak" dediği klor sodyumlu toprak vardır. Ziraat için elverişli değildir; iyi mera olur. Geren toprak çömlekçilik için de müsaittir; bunun için köylerin bazılarında kiremit ocakları vardır. Sekiz köy mıntakasında geren toprak azdır. Parça parça tarla ve bağların ortasında bulunuyor; oralarını ekmeden açık bırakıyorlar. Bu sahada ovaya -cenuba- doğru gidildikçe taban toprak fazlalaşıyor, köylerin toprak zenginliği yukarıdaki sıralanışa göre değişiyor.

Toprağın kalitesi hakkında köylüden ve sekiz köy mıntakasının yanında iki senedir devlet tarafından kurulmuş olan üreme çiftliği ziraat öğretmeninden sorduk. Köylünün toprak tefriki ile ziraatcinin anlattıkları birbirini tutuyor, yalnız tabirler değişiyor. Köylü, tabiî, geren toprağın klor sodyumlu olduğunu, suların hammızıyet kesbettiği için ekinlere zarar verdiğini bilmiyor, fakat bu hadiselerden doğan pratik neticeleri biliyor.

Suların taşmasını kontrol edecek kanal, bent gibi tesisat yoktur. Çayların ve nehrin suları tarla sulamasında da kullanılmıyor. Halbuki tesisat yapılsa, pamuk tarlaları için su kullanılabilir, ve pamuklar 1941 senesinde olduğu gibi kuraklıktan yanmazdı. Köy nüfusunun su ihtiyacını esas itibariyle kuyu ve tulumbalar temin ediyor. Çeşme nadirdir, ancak Sarı Çam ve Hacı Rahmanlı'la gördük.

Köylerin altısında da hemen her evde kuyu veya tulumba vardır; Sarı Çam ve Kepenekli'de evlerde su yoktur. Bu yüzden

sıkıntı çekiyorlar. Bu köylerin kadınları su meselesinde diğer köylerden gıpta ile bahsediyorlar. Su derdinden San Çam yavaş yavaş aşağıya, ovaya doğru iniyor. On, on ik sene evvel ilk aile köyün aşağısında ev yaptırmış; diğer aileler taklit etmişler. Şimdi köyün en üst kısmı bırakılmış; evlerin harabeleri halâ duruyor; yeni evler de köyün alt ucuna ekleniyor. Şimdi köyde üç çeşme var. Eskiden su merkeple aşağıdan taşınırmış. Kepenekli'de tepeden aşağıya inmek temayülü var, fakat cesaret edemiyorlar. Kepenekli'nin derdi daha büyük; köyde hiç çeşme yok; bir tane etekte var onun da suyu acı olduğundan içilmiyor. Şu aşağıda kuyularda; merkeplerle getiriliyor. Büyük iki tarafı kulplu su küplerini merkebin iki tarafına yüklüyorlar; bütün su ihtiyacı bu suretle temin ediliyor.

Köyler arasında toprak münasebeti. Her köy tam bir arazi bütünlüğü göstermiyor; köylerin arazileri birbirine girmiş bir vaziyettedir. Adiloba köylerin arazileri birbirine girmiş bir vaziyettedir. Adiloba köyünün diğer civar köyler tımarında, o köylerin de Adiloba tımarında arazileri vardır. Bu köyler birbirlerile kız alıp verdiklerinden, ve kadınlara mirasta topraktan da hisse düştüğünden, toprak alım satımı da mümkün olduğundan, bir köylü kendi köyünün tımarı dışında arazi sahibi olabiliyor. On sene kadar evel bu toprak vaziyetinden dolayı köyler arasında ihtilaf çıkmış. Saruhanlı, Yılmaz, Paşaköy Kepenekli adamları Adiloba toplanmışlar. Şehirden resmî bir heyet gelmiş, sınırları tesbit etmişler. İhtilaf bekçi parası yüzünden çıkmış. Başka köyün tımarında arazisi olandan o köy bekçi parası olmağa kalkmış. Halbuki aynı şahıslar kendi köylerinde de bekçi parası verdiklerinden itirazlar başlamış. Neticede herkesin kendi köy bekçisine para vermesine, ve köylerin arazısı birbirine karıştığı için karşılıklı ödeşme olduğuna karar verilmiş.

Adiloba köylülerinin diğer köy tımarlarında 90 parça toprağı vardır:*

* Aşağıdaki cetvelde "Diğer yedi köyde" başlığı altında verilen rakamlar toprak vergisi cetvellerinden; "Daha uzak köyler" için verilen rakkamlar ise anket cevaplarından çıkarılmıştır.

Diğer yedi köyde		Daha uzak köylerde	
Kepenekli	16	Aydınlar	3
Yaşaköy	32	Azımlı	2
Saruhanlı	31	Hırıkırı	1
Yılmaz	2		
Tepecik	-		
Sarıçam	3		
Hacı Rahmnlı	-		

Toprağın işletilmesi. Köylerin birbirlerine olan yakınlıklarından anlaşılacağı üzere, köy tımarları büyük arazi birlikleri değildir. Arazisi en büyük olan Saruhanlı köyünün tımarı 13 kilometre murabbaına yakındır; en küçük köy de 4 kilometre murabbaından biraz fazla arazisi olan Tepecik köyüdür. Diğer altı köyün arazileri bu iki sınır arasındadır. Köy arazisinin kendi başına büyüklüğü veya küçüklüğü bir şey ifade etmez; mühim olan arazinin verimi ve nüfusa olan nisbetidir. Bu köylerde en mühim istihsal şubesi üzümcülükte başta geliyor. En az üzüm yetiştiren Sarıçam köyüdür; tımarının ancak %22'si bağ olarak, üzümcülükte başta geliyor. En az üzüm şetiştiren Sarıçam köyüdür; tımarının ancak %1'i bağdır.

Bağcılığın yayımı ile köylerin toprak üstündeki yayımında bir beraberlik vardır. Ovanın ortalarına doğru olan köylerde bağ miktarı fazladır. Dağlara doğru yaklaştıkça bağ miktarı da azalıyor. Bu kaideye yalnız Yılmaz köyü bir istisna teşkil ediyor. Yılmaz ovaya doğru olduğu halde bağ nisbeti %9'dur. Bunun sebebi ya rakkamlarda bir yanlışlıktır, (bize verilen rakkamlarda bazı ufak tefek yanlışlar bulduk) yahut da Yılmaz köyünün hususî vaziyetinden dolayıdır. Bu köyün arazisinin küçük olduğunu ve civar çiftliklerden ortaklama ve satın yeniden toprak edindiklerini söylediler. Eğer bu doğru ise, elde edilen yeni arazinin bir kısmı henüz bağ haline konmamış olabilir. Ovaya doğru diğer üç köyde bağ nisbeti %22-20'dir. Dağlara doğru % 14, 13, 11 ve ni-

hayet bire düşüyor. Bağların ekilmiş araziye olan nisbeti hakikatta bu rakkamların ifade ettiğinden daha yüksektir; zira köy arazisinin bir kısmı meradır; o kısmı çıkararak yalnız ekilen arazi miktarını elde etmek mümkün olsa, o zaman nisbetler daha yüksek olacaktır. Bağcılığın ovanın kenarlarına doğru azalmasının iki sebebi olabilir. Birincisi toprağın kalitesidir. Ovaya doğru taban toprak, dağlara doğru kır toprak fazladır. Bağlar ise en iyi taban toprakta yetişir. İkinci sebep, bağcılık bu mıntakada yenidir. Köylülerin anlattığına göre bağcılık son on seneden beri ehemmiyet kazanmıştır. Eskiden tek tük yerli bağlar (Amerikan çubuğu aşılanmamış bağlar) varmış. Bağcılığın yayım merkezi kasaba ve kasabanın etrafındaki sahadır. Gittiçe bağlar ovayı istila etmiş, tarlaların yerini almıştır. Bu yayılma vetiresinde yayım merkezine yakın olan köyler -ovanın ortalalarına doğru olan köyler- bu yeni faaliyeti daha evel kabullenmişlerdir, tütün de para eder mahsul olduğunda bu köyler tütüncülüğe ehemmiyet veriyorlar.

Mıntıkada yeni olan ve üzümle tütün gibi para eden diğer bir mahsül de pamuktur. Pamuk evvelce de ekilirmiş. Sonra pamukçuluk bir inhitat devresi geçirmiş. Yerli pamuk ekilir, ve bunlar el ile ayıklanırmış. Hükümet akala denilen pamuk cinsinin tohumlarını dağıttığından beri pamuk istihsali fazlalaşmıştır. Pamuklar şimdi kasabada fabrikada ayıklanıyor. Para eder dördüncü mahsul susamdır. Susam kolay yetişiyor; üzüm, tütün, pamuk gibi iklim şartlarındaki tahavüllerinden fazla müteessir olmuyor. Araziyi su basıpta başka mahsuller için geç kalındı mı köylü susam ekiyor. Tarlayı susam ekimi için hazırlamak fazla emek istemiyor ve mahsul kısa bir zamanda, hiç bir bakım istemeden erişiyor. Adiloba köyünden bir müstahsil susam için, 'köylünün tayyare piyangosu" dedi; öbür mahsuller zarar görse, susam olur, vaziyeti kurtarırmış. Kooperatif cetvellerine göre bu köylerde diğer 'başlıca istihsal maddeleri" bizim sekiz köyde hububat ziraatinin yerini son on sene zarfında yukarıda saydığımız maddelerin yetiştirilmesi almıştır. Bugünkü cereyan devam ederse, hububat ziraatinin ovada gayet az miktarda, ancak köylünün

kendi ihtiyacına yetecek derecede kalacağı tahmin edilebilir. Ova köylerinde bir miktar zeytincilik varsa da bu istihsal şubesi diğerleriyle mukayese edilecek kadar mühim değildir.

Ova köylerinde hayvancılık yoktur; yetiştirilen hayvanlar ancak köylünün ihtiyacını karşılar.1936'dan evvel koyun oldukça yetiştirilmiş. Arazi darlığından dolayı hükümetin emrile sürüler kaldırılmış. Hayvancılık mühim mikyasta mevcut almayınca, tabiî bununla ilgili diğer istihsal şubeleri, sütçülük, peynircilik, yağcılık da mühim değildir. Birazda arıcılık vardır. Hayvan vaziyeti bakımından en mühim olan nokta, bu köylerde beygirin çok oluşudur. Beygirin çokluğu köylerin iktisadî refah seviyesinin bir belirtisidir: Zira beygirin, bakımı öküzün bakımından çok daha masraflıdır. Beygir, bağları sürmek ve arabaya koşularak taşıt işine yarar. Bağlarda asmaların arası dar olduğundan öküz kullanılamaz, asmaları kırar. Bu mıntaka köylerinde sapanın tamamile yerini alan pulluğa koşularak, beygir toprağın sürümü işini çok daha çabuk bitirir. Beygirin arabaya koşularak taşıt vasıtaları olarak kullanılması, nüfusun hareketli olması demektir.

İktisadî temel değişikliği. Hububat ziraati yerine ovaya üzüm, pamuk, ve tütün ziraatinin yayılması, sosyal sonuçları itibari ile mühim bir hadisedir. Bu mıntakanın iktisadî temelinde bir değişikliktir. Toplulukların iktisadî temelinde, yani o topluluğun geçimini temin eden esas iktisadî faaliyetlerde, değişme olunca, bu hadise kendisini nüfusun miktarında, terekkübünde, sosyal müesseselerin nevinde, sayısında ve durumunda da gösterir. Her topluluktaki iktisadî faaliyetleri temel ve tamamlayıcı olarak ikiye ayırabiliriz. Mesela, madenler etrafındaki teşekkül eden bir kasabanın iktisadî temeli madenciliktir. Orada toplanan nüfusun ihtiyaçlarını temin için beliren bakkal, kahve, lokanta, sinema, kasap gibi teşekküller ise tamamlayıcı mahiyettedir. Mıntakamızdaki köylerde toprağın işlenmesi iktisadî temeli teşkil ediyor; köy kahvesi, bakkalı, hayvancılık, arıcılık, ise mütemmim iktisadî faaliyetleri teşkil ediyor. İktisadî temel değişikliği, toprak istihsalinden hayvancılığa, veya bunlardan senayie, ticarete de olabilir; veya aynı istihsal şubesinde bir maddenin istihsalinden

bir diğerine olabilir. Birinci çeşitten değişmeler sosyal sonuçları itibari ile daha mühimdir. İkinci çeşit değişmede, eğer bir maddenin istihsali diğerininkinden çok farklı teknik ve aletlere dayanıyorsa, bilhassa, iktisadî kıymeti daha düşük veya yüksek ise, o zaman bu değişme de nüfusta ve sosyal yapıda değişiklikler doğurur. Tetkik mıntakamızdaki ova köylerindeki iktisadî temel değişikliği bu sonuncu çeşittendir. Bağcılık, pamukçuluk ve tütüncülüğün tekniği hububat ziraatinden farklıdır; daha çok bilgiye, toprağın daha şedit işlenmesine, daha fazla itinaya muhtaçtır. En mühimi, normal zamanlarda bu maddelerin piyasa kıymeti hububatınkinden daha yüksektir. Ve bunlar ihraç maddeleri, dünya piyasasına tâbi olan maddelerdir. Bu vaziyet hem hayat seviyesinin yükselmesi, hem de bu köylerin para ekonomisine girmesi demektir; her iki hadisenin de köyün sosyal şartları üzerinde büyük tesiri vardır.

Toprağın dağılışı. İktisadî temelin yükselmesine veya alçal-

SEKİZ KÖYÜN ARAZİ VAZİYETİ (1)
(1941)

Köyler	Mesaha m2	Bağ : %	Mükellef sayısı	Mükellef başına arazi	Nüfus başına (2) arazi
Hacı Rah.	10 232 280	22	479	21 362	9 218
Saruhanlı	12 860 920	20	441	29 163	13 273
Yılmaz	10 042 650	9	468	21 459	8 453
Adiloba	5 156 050	20	246	20 960	9 565
Paşaköy	11 824 535	13	797	14 836	16 044
Tepecik	4 307 480	14	118	36 504	17 368
Kepenekli	4 590 402	11	239	20 961	17 896
Sarı Çam	12 659 560	1	520	24 345	21 348

1 Vilâyet resmî kayıtlarından.
2 1935 nüfus sayımına göre.

masına karşı nüfus gayet hassastır. Birincisi, nüfusun artmasını, ikincisi, eksilmesini mucip olur. Hububat ziraatinden bağcılığa, pamukculuğa, tütüncülüğe geçiş, daha fazla nüfusun aynı miktar toprakla beslenebilmesini mümkün kılar. Nüfus muvazenesi (geçim membaları ile nüfus miktarı arasında muvazene) nüfusun lehine olarak değişir. Sekiz köyün sahalarını1935 sayımına göre nüfuslarına taksim edince üzümcülüğün fazla olduğu ovaya doğru köylerde nüfus başına düşen arazinin çok daha az olduğu görülüyor. Ova tarafındaki dört köyde nüfus başına düşen toprak 9 ile 13 bin metre karedir.Dağ tarafına düşen dört köyde ise toprak nüfus başına 16 ile 21 bin metre murabbaı arasındadır. Nüfus başına düşen toprak bağcı ova köylerinde daha az olmakla beraber bunlar, hayat seviyesi, yüksek zengin köylerdir.

Köylerin arazisi ferdî işletmeler halinde işlenir. Köyde aileler geçimlerini, fertlerinin bir meslekte bir gelir mukabili çalışması ile değil, toprağı işleyerek temin ettiklerinden, köy sahasının hane adedine taksimi işletmelerin vasatî büyüklüğünü takribî olarak verir. Yalnız, hane adedinden, toprağı olmayıp ta yevmiye ile geçinen hanelerin veya başlıca geçimleri kahvecilik, seyyar satıcılık ilh. olanların sayısını çıkarmak gerekir. Bu rakkamlar ancak Adiloba köyü için, yaptığımız sayım dolayısı ile mevcuttur. Kendi toprağını, veya ortalama başkasının toprağını işliyerek geçinen 106 hane vardır. Köyün 5 kilometre murabbaını 106 ya taksim edersek, hane başına 48811 metre kare düşüyor. Demek ki ortalama işletme birimi 50 dönüm kadardır.

Toprağın işletmelere ayrılışı ile mülkiyet birlikleri ayrılışı aynı değildir. İşletmelerin bir kısmı ortaklama veya icardır; öyle iken, mülkiyet birliklerine parcalanma, işletmelerin yani bir hanenin geçimini temin eden ve o hane halkı tarafından beraberce işlenen toprağın mülkiyeti, o hene halkı tarafından veye diğer köylülerden birkaç kişide olabiliyor. Ana baba ile oğulların beraber oturduğu hallerde işletme bakımından 106 ya, mülkiyet bakımından 246 ya bölünüyor. Mülkiyet adedi (vergi mükellefiyetine göre ve toprak mülkiyetinin vasati büyüklüğü ilgili tabloda gösterilmiştir. En büyük vasati toprak mülkiyeti Tepekciktedir. (36 504

metre kare); en küçüğü de Paşa köyündedir. (14 836)

İşletme şekilleri. Yukarıki rakkamlar köylerdeki işletme ve mülkiyetin küçük olduğunu gösterdi. Hariçten işçi ile işlenen büyük işletmeler yoktur. Mevcut olanlar, küçük aile işletmeleridir. Toprak doğrudan doğruya sahibi ve ailesi tarafından, veya ortaklama ve icar sureti ile işlenir. Para ile icar şeklinin mevcudiyeti, bu köylerin para ekonomisine girdiklerinin bir belirtisidir. Bununla beraber icar, ortakcılığa nazaran daha az tesadüf edilen bir şeklidir. Bir çok hallerde de karışık şekillere rastlanıyor: hem kendi toprağını işlemek hem de bir başkası ile ortak olmak gibi... Ortaklığa verilen toprak umumiyetle tarladır; bağlar daha çok mal sahibinin kendisi tarafından işleniyor. Bunun sebebi bağları ortağa vermenin mal sahibi için zararlı oluşudur. Asmalar budanırken dallar uzun bırakılırsa o sene üzüm bol olur, fakat bu usul bir iki sene tekrar edilirse ondan sonraki seneler bağ zayıflar, az mahsul verir. Bağ ortakçıya verildiği zaman ortakçı ancak o seneki verimli ilgili olduğundan asmaları uzun budar, mal sahibi zarar görür. Bunun icin zora gelmedikçe bağları ortağa vermiyorlar.

Adiloba köyünde rastladığınız şekiller göre altı sınıfa ayırmak mümkündür: (1) yalnız kendi toprağını işliyor. (2) kendi toprağını işliyor ve bir kısmını ortağa veriyor. (3) Kendi toprağını işliyor ve bir kısım ortak alıyor. (4) Yalnız ortak veya icarla işliyor. (5) Yalnız ortak ve icara vererek geçiniyor. (6) Kendi toprağını geliri ile geçinin ailelerin dağılışı şöyledir:

1- Yalnız kendi toprağını işliyor.....35
2- Kendi toprağını işliyor ve ortağa veriyor.....23
3- Kendi toprağını işliyor ve ortak alıyor 34
4- Yalnız ortaklama ve icar işliyor.....12
5- Yalnız ortak ve icara veriyor.....12
6- Kendi toprağını işliyor, ortağa veriyor ve icar alıyor 2

Görülüyorki 46 hane ya kısmen ya tamamen ortak veya icar işliyor. Sadece ortak işleyenlerin toprağı yok demektir. Kısmen ortak veya icarla işliyenlerin ya toprağı kâfi gelmiyor veya daha fazla işliyerek zenginleşmek niyetindedirler. Şurası dikkate değer bir nokta ki, kendi toprağını veya ortaklama başkasınının toprağını işliyenler arasında yevmiyeye gidenler var. Yevmiyeye gitmek geçimin darlığına işaret eder. Kendi toprağını işleyenlerden 17, 4 üncü sınıftan 5 ve beşinci sınıftan iki aile yevmiyeye de gidiyorlar. Yalnız yevmiye ile geçinin 11 aile vardır, fakat bunların asıl geçim vasıtası başkalarına ücretle çalışmaktır. Bunlardan başka Adiloba köyünde 23 ailenin arabacılık kahvecilik sığırtmaçlık ilh. nevinden taprak işlemekten gayri kaynakları vardır.

Küçük işletmelere ayrılan toprak bütün aile fertleri tarafından işlenmekle beraber, üzüm zamanı aile fertleri ve bu köyden tedarik edilen yevmiyeciler kâfi gelmiyor. Bağ zamanı dağ köylerinden ovaya işçi akını oluyor. Bunlar kasaba civarındaki bağlara varmadan evvel bu köylerdeki bağ sahipleri tarafından çevriliyorlar. Bu mevsimde işçi yetmiyor ve bağ sahipleri arasında keskin bir rekabet başlıyor. Dağ köylerine adam gönderip oradan işçi peyliyorlar. 1941 yazında işçi ücretleri yükselmeğe baylamış. Bağ sahiplerinden bazıları ücreti biraz daha yükselterek öbürlerinin elinden işçi alıyorlarmış. Bunun üzerine Adiloba köyünün hatırı sayılır bağ sahiplerinden bazıları ücreti artıran bağ sahiplerinde birine dayak atıyorlar ve yevmiyeleri yükseltmemeğe aralarında karar veriyorlar. Bu suretle işler düzeliyor.

Mülkiyet şekilleri. Köyde toprak ve binaların mülkiyeti ikiye ayrılmıştır: köy cemaatine ait toprak ve binalar; şahıslara ait olanlar. Köye ait olan kısmın hepsi "müşterek mülkiyet" değildir; yani banlardan köylü müştereken faydalanmaz; köyde mera müşterek mülk olarak kullanılır. Toprağın kalan kısmı köy sandığı namına şahıslara satılır veya kiralanır; kahve, berber dükkanı ve kiremit ocağı da şahıslara kiralanarak, hususî işletmeler halinde işletilir.

Şahıslara ait mülkiyet karışık şekillerde görülüyor. Adiloba'da toprağın hepsinin tapusu olduğunu söylediler; fakat toprağın tapu sahipleri ile bilfiil işleyip vergisini verenler aynı şahıs olmıyabiliyor. Köylü toprak ve ev alım satımını, miras meselelerini resmiyete dökmeden kendi aralarında hallediyor; bunu için bir çok hallerde kanunî mülkiyete fiilî mülkiyet ayrı ellerde oluyor. Ortaklama bağ yetiştirildiği zaman da bağın yarısı ortağın oluyor, fakat resmen kaydettirilmiyor. Tarla ve bağın mülkiyeti ile bu toprak parçaları üzerindeki ağaçların mülkiyeti birbirinden ayrılabiliyor; toprak ve ağaçlar ayrı ayrı alınıp satılabiliyor.

Bu karışık vaziyet haksızlığa, zorbalığa yol açıyor. Köyün eski zenginlerinden S. A. kendi topraklarının tapusunun dedesi üzerinde olduğunu söyledi; 13 sene kadar evel S. A. kasabaya taşınırken bir bağını 55 liraya bir kadına satmış. Bir kaç sene sonra tekrar köyde bağ işletmeğe karar verince aynı bağı kadından on beş liraya satın almış. Kadına sattığı zaman bir senet vermişmiş ama kadın senedi kaybetmiş. Tapu kendisinde olduğu için S. A. kadına, isterse toprağı zorla, hiç para vermeden alabileceğini söylemiş; kadın da 15 liraya bağı memnuniyetle (?) geri vermiş. Hadiseyi S.A. kendisi anlattı, bedavadan alabileceği toprak için 15 lira verdiğinden dolayı kendisini pek insaflı da addediyordu. S.A. şimdi dedesinden öbür akrabalara düşüp te onların sattığı araziyi de kendisinde olan tapulara dayanarak geri alacağını söyledi. Adiloba köyünün muhtarı da bir tarla almış; içindeki zeytin ağaçları bir başkasının imiş; muhtar kendi tarlasında başkasının ağaçlarının bulunmasını istemediğinden, adamı ağaçları satmağa mecbur etmiş; bu hadiseyi de muhtar kendi anlattı. İbrahim çavuş babasına ortaklama bağ yetiştirmiş; kendi hissesine düşen kısmın vergisini veriyor; fakat toprağın bütünün taposu babasında olduğu için İbrahim çavuş "isterse beni kovup çıkarabilir; o zaman iş mahkemeye düşer" diyor.

Miras meseleleri kanuna müracaat edilmeden hallediliyor. Muhtara sorduğumuz zaman, kendisinin ve âzanın delaleti ile ve alâkadarların rızası ile miras bölüşüldüğünü söyledi. Fakat bizim Adiloba'daki müşahedelerimize göre, miras yalnız alâkadar-

lar arasında, kendi bildiklerine göre bölüşülüyor gibi. Köyün ağası Ahmet ağa ile kardeşi H. biz orada iken evi bölmeğe hazırlanıyorlardı. Ahmet ağa hem yaşça hem de zorbalı olduğundan tarla ve bağların bölümünde iyi parçaları kendi almış; şimdide evi kendi bildiğine bölmeğe kalkıyordu; H. nın karısı buna razı olmadığından, kocasını mukavemet etmesi için kışkırtıyordı. Yine Adiloba'da üç erkek kardeş biz köyde iken dedelerinden kalan evi bölüştüler; bölüşme kendi aralarında halledildi. Sekiz köye ait tetkik ettiğimiz mahkeme sicillerine göre miras taksiminden doğan ihtilafların şehirde mahkemeye aksetmesi pek ender hallerden de değildir.

Mirasta kadının hakkı tam olarak veriliyor; bazı Ankara köylerinde olduğu gibi kadının hissesini azaltmak veya ona toprak yerine ev vermek için hiylelere sapılmıyor. Ankara köylerinden bazılarında mülkü, erkek tarafından akraba olan aile grubu içinde devam ettirmek temayülü var. Kıza tam hisse, hele toprak verilmek istenmiyor, zira kızın hissesi aileden çıkmış, yabancıya gitmiş olacaktır. Köyde karının malı ile geçinen, veya kadının malı yüzünden kocanın köyünde oturmayıp Adiloba'da oturan alileler var. Bununla beraber, kadınla erkek arasında evlilik bağı devam ettiği müddetçe erkek, kadının malını kendininmiş gibi kullanıyor; mülkün işletilmesi ve geliri erkeğin elindedir. Kadın mülkün sahibi olduğu halde erkeğin hakimiyetine tâbi bir haldedir. Toprağın mülkiyetini erkeğe veya kadına ait olmak üzere tesbit edemedik; şüphe uyandırıcağından çekindik; fakat evlerin mülkiyetine ait sayımda sual sorduk. Mülkiyetini tesbit edebildiğimiz 132 ailenin oturduğu evlerin 72 sinin mülkiyeti erkeğe, 36 sınınki kadına aittir. Kadının mülkiyet hakkı tam olarak tanınmadığından, mülk, erkek tarafından akraba olan gurubun içinde kalmıyor; aile içinde nesilden nesile devam etmiyor. Kadına ait olan 36 evden 11 i babadan, 18 i kocadan miras kalmış; 5 ev de erkeğe karısından miras kalmış.

Köy kapalı, kendine yeter bir birlik olsaydı, köyde mülkü nesilden nesile mirasla intikal eder; alım, satım, kiraya vermek halleri vaki olmazdır. Mülk aile içinde kalır, el değiştirmezdi. Halbu-

ki bu köyler büyük mikyasta kapalılıklarını kaybetmişlerdir. Hariçten nüfus akını halâ devam ediyor; istihsal vaziyetleri dolayısı ile para ekonomisine girmişlerdir. Bunun için koprak ve ev alım satımı oldukça yaygındır. 25 aile oturdukları evi satın almışlar. 8'i kendileri yaptırmış, 13 aile de yarı satın almış, yarı yaptırmıştır. Toprağı işletme bahsinde, ortaklama ve icarın geniş mikyasta mevcut olduğunu gördük. İcar, köy ekonomisinde ortaklama işlemekten çok daha yeni bir şeydir; köy ancak para ekonomisine girince icar şekli belirir. Kiraya vermek, evlerin kullanışında da var. Adiloba'da sekiz aile kira evinde oturuyor.

İşletme sermayesi temini: Kredi. 1929-1930 senelerinde bu mıntakanın üzüm pamuk mahsulleri için satış ve krede kooperatifleri kurulmuştur. İlk seneler kooperatiflerin itibari iyice düşmüş. Nihayet iki üç yıl önce kadroda köklü değişiklikler yapılmış ve zamandan beri işler düzelmiştir. Kooperatifler üzüm ve pamuk için olmakla beraber diğer mahsuller için de daha az hisbetle kredi veriliyor ve müstahsile gereken istihsal vasıtaları da temin ediliyor. Artık bu köyler, üzüm ve pamuklarını satmak ve kredi temin edebilmek için büyük mikyasta kooperatiflere dayanıyorlar. Kooperatiflerin mevcudiyeti murahabacıya ve hususî şahıslara borçlanmayı hiç değilse bu köyler için ordadan kaldırmış gö-

TETKİK MINTIKASINDAKİ OVA KÖYLERİ
KOOPERATİFLERİNİN VAZİYETİ *

Ko. Adı	Bağlı Köy Sayısı	Ortak Sayısı				
		Yalnız üzüm o.	Yalnız pamuk o.	Üzüm ve pamuk o.	Toplamı	Serbest ortk.
Saruhanlı Kop.	7	106	21	70	197	12
Yılmaz Kop.	8	148	7	60	215	3
Hacı Rah. Kop.	9	202	38	72	312	3
Toplam	**24**	**456**	**66**	**202**	**724**	**18**

* S. Kooperatifinin resmi kayıtlarından.

rünüyor. Köylülere sorduğumuz zaman, o eskidendi, diyorlar. Şimdi varsa yoksa kooperatif. Bizim sekiz köy üç ayrı kooperatife bağlıdır. Bu kooperatiflere bağlı köy ve âza adedi aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Sekiz kooperatifte ortak adedi şöyle yayılıyor:

KOOPERATİF ORTAKLARININ SEKİZ KÖYDE DAĞILIŞI

Köyler	Kop. ortak	Kop. harici ortak
Saruhanlı	95	9
Yılmaz	82	3
Hacı Rahmanlı	131	2
Adiloba	53	1
Kepenekli	21	-
Paşa köy	20	-
Tepecik	17	-
Sarı Çam	1	-

Görülüyor ki tam ova köyü, kooperatif merkezi ve 1940 sayımına göre 1000 nüfuslu köy sınıfında olan Saruhanlı, Yılmaz,Hacı Rahmanlı köylerinde ortak miktarı en fazladır. Dağlara doğru yaklaştıkça ortak sayısı düşmektedir. Bunun bir sebebi üzümcülüğün azalması ise, diğer bir sebebi de dağlara doğru yaklaşıldıkça, diğer cihetlerden olduğu gibi bu cihetten de köylerin daha az şehirleşmiş olmasıdır. Kooperatife ortak olmak; para ekonomisine girmek, o ekonominin müesseselerine, usullerine tabi olmak demektir. Burada köylü, modern kredi muameleleri ile karşılaşıyor. "Gayri şahsi" bir münasebetler sistemi içinde piyasanın temevvüçlerine göre "yüzde şu kadar" hesapları yaparak para alıp vermeyi öğreniyor. Bu iktisadî çevre içinde çalışmak hiç şüphe yok ki köylü zihniyetinde büyük bir değişme yapıyor. Tamamen şahsi münasebetlere dayanan, senedsiz, yazısı, yalvarıp yakararak tanıdık bir tüccardan veya köyün ağalarından borç almakla, kooperatiften taahhüt mukabilinde para almak arasında, orta zaman iktisadî sistemi ile modern iktisadî

sistem arasındaki fark vardır. Yarım gün gidip biz Saruhanlı kooperatifinde oturduk; mallarını teslim edip para alan köylüleri gördük, muhaverelerini dinledik. Bu müşahadelerde bahsettiğim geçişin, değişmenin bariz izleri vardı.

Adiloba'dan tanıdığım Dursun geldi. Yatırdığı üzüm miktarını katibe söyledi. Kâtip, üzümler satıldıktan sonra tediye edilecek olan %20 yi çıkardıktan sonra, yüz küsur lira alabileceğini söyledi. Dursun beğenmedi. Ev yaptıracağım, ahırı tamir ettireceğim, bu yetmez, dedi. Kâtip sabırla tekrar izah etti. Bu sefer Dursun pazarlığa kalkıştı. Bu da işe yaramayınca, tıpkı malını yok pahasına elinden alan bir murahabacıya çıkıyormuş gibi acı acı söylendi: Ben 300, 400 liralık mal veriyorum, sen elime 150 kağıt sıkıştırıyorsun, dedi. Bu sırada kooperatif işlerinde daha pişkin olan bir iki köylü işe karıştı, Dursun'a kendi dilleri ile vaziyeti anlattılar. Dursun yine kanmadı; vaz geçtim öyle ise, diyerek hızla çıktı gitti. Bir zaman sonra Dursun tekrar Kooperatifin kapısında göründü, kasketi arkaya itilmiş, alnı burşuktu. Çekingen masaya yaklaştı. Paraları alırken yüzü güldü; kâtibe ahbapça bir tehdit savurdı. "Bu sefer senin dediğin oldu amma, gelecek sefere iki yüz kağıttan aşağı almam ha!.. O zaman benim dediğim olacak ev yaptıracağım dedi. Dursun'un kafasında hâlâ bu münasebet şahsî bir münasebetti. Vaziyeti eski münasebetler kadrosu için görüyordu. Karşılaştığı zorlukta bu eskiden yeniye geçmenin doğurduğu bir zorluktu.

Yukarıda ki yayımda, kasabaya yakın ve daha şehirleşmiş büyük köylerde kooperatif ortaklarının sayısını fazla sayısının fazla olduğunu gördük. Bir de bir köy içinde hangi köylülerin ve ne miktarının ortak olduğu meselesi vardır. Kredi kooperatifine ortak alabilmek için toprağı olmak şarttır. Adiloba'da toprak sahibi 95 hane vardır. İlgili tabloda Adiloba'lı kooperatif ortağı 55 olarak gösterilmiştir. Fakat bunlardan altısının Adilobada toprağı olmakla beraber, kendileri bu köyden değildir; bunu için ortak sayısını 47 saymak gerekiyor. Şu halde 95, hanenin % 55,8 i kooperatiften faydalanıyor demektir. Kredi, müstahsilin istihsal kabiliyetine göre yüzde yüz açılıyor; bu vaziyette büyük toprak sa-

hipleri daha para alabiliyor. Adiloba 47 ortağın iktisadî durumu incelenirse, bunların daha ziyade zenginçe köylüler arasında oldukları görülür. Köy ihtiyar heyeti salma denilen köy vergisini veren haneleri dört sınıfa ayırmış; çok fakir, kimsesiz, veya o sene askerlik ilh. dolasıyısı ile köyde olmıyanların ailelerini de salma dışı tutmuş. Adiloba da senede 16 lira veren 24 hane, 13 er lira veren 22 hane, 9 ar lira veren 39 hane, 5 lira veren 27 hane, salma dışı kalan 22 hane vardır. 1 inci sınıf salma veren 24 haneden 14 ü, II nci sınıf 22 haneden 13 ü, III ncü sınıf 39 haneden 13 ü, IV üncü sınıf 27 haneden 4 ü kooperatif ortağıdır. Ortaklardan ikisi salma dışı kalmışlardır; fakat bunların salmaya dahil olmalarının sebebi fakirlik değil, o sene köyde olmamalarıdır.

Adilobanın 41 ortağınından bir, 1941 senesinde kooperatiften hiç para almamıştır.Diğerleri ağır teahütlere girerek borçlanmışlar sonrada o yıl mahsüller iyi olmadığından borçlarını ödeyememişlerdir. Ortak, elinde olmıyan sebeplerden dolayı borcunu ödeyemezse, bu yeni yıla eklenir. 1940 da da mahsul iyi olmadığından ortakların borcu daha da fazlalaşmıştır. 1941 yılında 47 ortağın borç yekünü 19715 liraydı; buna göre ortak başına vasatî borç 407 liradır; fakat bu vasatî borç vaziyetini iyi ifade etmiyor; zira 47 ortaktan 34 ünün borcu 300 liradan aşağıdır; bir kaç tane büyük borcun mevcudiyeti (1000 ve binden yukarı dört borç) vesatiyi yükseltiyor. En küçük borç 75, en büyüğü 2635 liradır.

1942 senesinde üzüm fiyatlarının yükselişi bu köyler halkının yüzünü güldürdü; yalnız mahsul az olduğundan yüksek fiyatlardan pek faydalanamadılar; bunun için borç vaziyetinin bir senede pek değişmemiş olması icap eder.

İş Bölümü: Köylerin mekânda aldıkları şekil ve nüvelenmeleri bahsinde gördüğümüz gibi, bu köylerde aile dışında iş bölümü başlamış ve kendi şartlarına göre oldukça gelişmiştir de...Kahve bakkal, berber, demirci, ilk iktisadî teşekküllerin mevcudiyeti aile dışı iş bölümünün ifadeleridir; fakat bu işleri görenler hünüz tam

bir iş bölümü-zümresi teşkil etmiyorlar, yani toprakla ziraatle alâkaları kesilmiş veya başlıca meşguliyetleri olmaktan çıkmış değildir, ziraatle ziratten gayri meşgul olunan işin nisbî ehemmiyeti köylerin ve şahısların hususî durumlarına göre az çok değişim (variation) gösterir. Köy istihsalinde hakim iş bölümü şekli cinsiyete ve kısmen de yaşlara göredir; en mühimi, cinsiyete göre olan iş bölümüdür. İş bölümünde kadının aldığı mevki, kadını sosyal mevkii ile yakından ilgilidir. Bütün ev işleri ve "ev sanayii faaliyetleri" diyebileceğimiz: pekmez yapmak, zeytin yağı çıkarma, domates salçası, tarhana ilh. yapmak gibi işler kadının vazifeleridir. Kadın tarla ve bağ işlerine de iştirak eder. Üzüm kesmek, üzümleri sermek, sergi yerini süpürmek, üzümler kuruduktan sonra kara böceklerini (rengi kararmış fena üzümleri) ayıklamak kadınların işidir. Üzümleri sepetlerle taşımak ve bandırmak, kuruyunca savurmak, çuvala basmak erkeklerin işidir. Kadınlar pamuk toplar, tütün, darı (mısır) kırar, mısır koçanlarını soyar, taneleri ayırmak için döğer; kadınlar küçük çapayı da yapar, fakat büyük çapa bellemek, budamak, aralama, çift sürmek, gök taşı almak erkeklere düşer. Kadınlar bağlara kükürt atmak işine de karışırlar; asmaların filizlerini kırarlar. Hububat yetiştirmenin asıl işi erkektedir: toprağı sürer, tohum eker, mahsul olunca biçer, arabalara yükler ve naklederler. Kadınlar yalnız harman döğerler, fakat döğülen mahsulü savurmak yine erkeğin işidir.

İşlerin erkekle kadın arasında bu suretle taksimi mutâd vaziyete göredir; icabında kadın ve erkek birbirlerinin işini yapabilirler; bu, bilhassa kadının erkek işlerin üzerine olması şeklindedir. Erkek olmazsa, kadın erkeğin yaptığı bir işi de yapabilir. Erkekle kadın arısındaki iş bölümü hakkında şöyle umumi bir netice çıkarmak mümkündür: (1) *routine* şeklinde, uzun, sıkıcı, fazla maharet istemiyen işler kadınların, daha fazla kol kuvveti veya meharet ve kafasını kullanmak istiyen işler erkeklerindir. (2) Kadınların işleri ev, tarla ve bağa münhasırdır; hariçle temas istiyen işler, değirmene götürmek, şehre nakletmek, satmak erkerlerin işidir. Meslek halinde farklılaşan fonksiyonlar da temamen

erkekler tarafından yapılır. Yalnız Adiloba da bakkallardan biri 12 yaşlarındaki kızını dükkânda çalıştırıyordu.

İşlerin kadın ve erkek arasında yukarıda anlattığımız şekilde taksimi, kadını amme hayatından, daha geniş temaslardan, muhitten muhrum etmek oluyor. Kadının iktisadî hayattaki mevkiî ve fonksiyonu ile içtimaî mevkiî arasında bir korelasyonu olup olmadığı münakaşa edilen bir meseledir. Arada bir bağ olduğunu ileri sürenler umumiyetle meseleyi şöyle koyuyorlar: Kadının istisadî hayat, istihsale iştirak ettiği cemiyetlerde kadını sosyal mevkiî yüksektir: kadının ekonomide mühim bir yer tutamadığı cemiyetlerde ise mevkiî düşüktür. Halbuki, mesele böyle konulunca, iktisadî fonksiyonlar sosyal mevki arasındaki bağ açıkça meydana çıkmıyor. Kadını çok çalıştığı, kadın emeğinin kıymetli olduğu cemiyetlerde de sosyal mevkiinin düşük olduğu görülüyor. Bizdeki köy topluluklarındaki vaziyet de böyledir. Kadın erkekten fazla çalışıyor, hiç değilse daha az çalışmıyor. Daha uzun saatler işliyor ve daha çeşitli işler görüyor. Buna rağmen gerek cemiyette, gerek ailede sadece, sarfedilen emek miktarı, istihsale iştirak hissesi değildir. İstihsal organizasyonunda kadına *hangi* işleri gördüğü meselesi üzerinde durmak icap eder. Kadınlar köyde erkeklerden fazla çalışıyorlar. Fakat gördükleri işler -ve faaliyetleri değil, esas istihsal faaliyetlerinde gördükleri işler- erkeğinkine nisbetle daha az meharet istiyen "routine" faaliyetlerdir; hariçle temas ettiren işlerde değil, evle tarlanın ve bağın sınırlarını aşmıyan işlerde çalışıyorlar. Aileyi, iktisadî cephesinde bir işletme telakki edersek, istihsali tanzim, kontrol ve idare fonksiyonları, bu hususta karar vermek selâhiyeti erkektedir, kadın sadece el emeğini temin eder, yani amelelik eder. Şehirde fabrikalarda çalışan ameleler, filen istihsalde bulundukları halde nasıl aşağı sosyal mevkide (status) iseler, fabrikaları idare ve kontrol edenlerin mevkii de yüksek ise, köy istihsal organizasyonunda da, vaziyet öyledir. Köy istihsal orgarizasyonunda erkeğin gördüğü fonksiyonlar ona istihsalde fiilî mülkiyet haklarını ve fonksiyonlarını veriyor.

Yaşa göre iş bölümünde çocuklar, kendi cinsiyetlerine ayrı-

lan işlerde kendi kudretleri dahilinde olanları yaparlar; hayvanlara bakmak, daha büyüyünce araba sürmek, bağda üzüm beklemek erkek çocukların ve delikanlıların işidir. Kızlar daha küçükken çok daha fazla işlere iştirak ediyorlar. Yazın kadın bağa, tarlaya gidince ev işlerini görmek, küçük kız kardeşlerine bakmak kız çocuklarının vazifesidir. On, on iki yaşlarında kız çocukları yemek pişirirler ve büyük kadınlar gibi "iki çocuk" üç çocuk büyüttüm" diye dert yanarlar. Adiloba bekçisinin on iki yaşlarındaki kızı anasına "üç çocuk büyüttüm, bir tane daha doğrursan bakmam gayri" diye çıkıyışordu. Aynı yaşta bir başka küçük kız da, "Bizimkiler büyüdü gayri, eziyetlerini unuttum, geceleri ben kalkar bakardım, başka çocuk istemem" diyordu; en küçük kardeşi beş yaşına gelmişte kendisi de biraz rahat etmiye başlamış.

Hülâsa hangi yaşta olursu olsun, köy iş bölümü sistemi kadınların aleyhine, erkeklerin lehinedir. Bu vaziyetin kadının ve erkeğin köy cemiyetinde aldığı mevkiyle yakından ilgisi vardır.

DAĞ KÖYLERİ

Teknolojik durum. Ova köylerinin durumunu anlatırken dağ köylerininkini de dolayısıyla belli başlı vasıfları itibariyle belirtmiş olduk. Dağ köyleri de yalnız uzvî enerji kullanır, fakat at dağ köylerinde ovadaki gibi mühim bir yer tutmaz. Dağlarda yarı yabani yetişen atlar harman zaman taneleri saplardan ayırmakta kullanılır; altı taşlı düğen yerine, yere serilen başaklar üzerinde atlar koşturulur. Taşıt vasıtası olarak da at yerine eşek kullanılır.

Dağ köyünde pulluk kullanılmaz Siyetli muhtarının ifadesine göre pulluğu denemişler, fakat toprak sert olduğundan kuvvetli hayvan lazımmış, kuvvetli hayvan ise köylüde yokmuş. Tekrar kara sapana dönmüşler.

Diğer âletler umumiyetiyle ova köylerindekilerle aynıdır. Yalnız, dağ köyünde gördüğümüz fonksiyonlara göre çeşitlenme ayni derecede yoktur. Ova köyünün dört çeşit çapasına muka-

bil, dağ köyünde bir çeşit çapa kullanırlar. Bel denilen alet ve bel bellemek usulü yoktur. Bağcılık ehemmiyetsiz olduğu için tekniği de ovadaki gibi gelişmiş değildir. Tütün, pamuk, diğer çeşitli mahsuller dağların verimsiz topraklarında yetişmez; onun için ziraî teknikler bakımdan dağ köyleri çok geri bir durumdadır. Dağ köylerinin piyasaya sevkettiği çitlenbek ve palamut ise kendi kendine yetişir; bakım ve itina istemez. Buna mukabil pekmez, peynir yapmak, yün işliği işlemek piyasa için yapılan faaliyetler olduklarından ova köylerine nisbetle daha gelişmiş bir durumdadır. Bu faaliyetleri daha tafsilatlı olarak iktisadî durum bahsinde anlatacağız.

Toprak durumu ve toprak mahsulleri. Bu köyler, Manisa merkezinden sekiz saat uzakta Yunt dağları ortasındadır. Arazi, fazla yüksek olmıyan tepelerden ve tepeler arasında sıkışmış çok dar vadilerden, küçük dere yataklarının yanında teşekkül etmiş küçük düzlüklerden müteşekkildir. Köyler tepelerin üstünde veya yetiştirdikleri bağlar ise aşağıda, çay kıyılarında, düzlüklerdir. Toprağın kalitesi kötüdür, bunun için de bütün bu köylerin geçimi dardır, hayat seviyesi ova köylerine nisbetle çok daha düşüktür.

Siyetli köyündeki rençberlerin dediklerine göre dört çeşit toprak vardır: (1) kara toprak; kalıp gibidir. işlenmesi çok zordur. (2) "Çağıl" veya "çiğlen" toprak, çakıllıdır. (3) Sarı, boz toprak, bunda tütün yetişir, fakat büyük yapraklı olur. tüccar rağbet etmez; bundan dolayı tütün yetiştirmezler. (4) Ayıt toprak, ayıt otunun yetiştiği topraktır, en verimli olan budur. Çay boyunda vardır ama azdır. Ayıt topraktan mada diğer topraklar hep gübre ile mahsul verir; sürülmeden önce tarlalara tezek atarlar.

Hububat yalnız sonbaharda ekilir, ilkbaharda ekilmez. İlkbaharda gök mahsuller (mısır, kavun, karpuz, sebze) ekilir. Mamafih, dağ köylerinde ovada olduğu gibi sebze, kavun karpuz yetitiren büyük bostanlar yoktur; bağlarda az bir miktar yetiştiriyorlar. Toprağın işlenme zamanı gayet kısadır, sonbaharda yağmurlar beklenir. Toprak biraz yumuşar yumuşamaz işle-

me başlarlar. İşte bu bir iki hafta zarfında ne kadar toprak işliyebilirlerse hepsi o kadardır; fazla ıslanıp çamur olunca toprak yine işlenemez. İlkbaharda da ekim devresi gayet kısadır. Ekinler çıktıktan sonra da hastalık tehlikesi vardır 1928 de tohumları göz taşına bandıktan sonra ekmeleri tenbih ediliyor, fakat bu tedbirin de bir faydası olmuyor, hastalık yine baş gösteriyor.

Tabloda da görüldüğü üzere bağlık arazi azdır; 3 - 4 dönümlük küçük bağlara ayrılmıştır. Çekirdeksiz gayet azdır, çekirdekli kara ve beyaz üzüm yetişir. Ailenin kendi ihtiyacı için biraz kuruturlar, esas kısmı pekmez yaparlar. Üç dönümlük iyi, bakımlı bir bağdan yılına göre 20-40 teneke arasında pekmez çıkar, deniyor. 5-8 teneke arası ailenin istihlâki için alıkonur, kalanı satılığa çıkarılırmış. 1942 sonbaharında pekmezin kilosu bir lira idi. Üzümlerden bir miktar yaş olarak ta satıyorlar. Tanıdığımız bir köylü 20 küfeyi kilosunu beş kuruştan sattığını söyledi.

Bu köyler dışarıya bir de palamut ve çitlenbek satarak geçiniyorlar. Yayla köyünün muhtarının ve kardeşinin anlattıklarına göre palamut eskiden daha rağbette imiş, para edermiş. Onların çocukluğunda rençberlik mühim değilmiş, palamut gayet iyi fiyatla satılırmış. "45 okkalık bir kantar palamut üç mecidiye idi, en iyi pabuçu ise 6 kuruşa alıyorduk" dediler. Şimdi ise köylüler palamutun her sene satılmadığını söylüyorlar. Satılmadığı seneler palamutları yakarlarmış. Eylül sonunda palamutların hâlâ satılmamış olmasından endişe gösteriyorlardı; teşrin başlarında biz köyden ayrılmadan satış başlamıştı, köy bakkalarından biri palamudu kilosu beş kuruştan alıp bir mağazada kabuklarını çıkarmak üzeri döğdürüyordu.

Çitlenbekten yağ çıkarılıyor, dışarıya, tüccara da satıyorlar. 1941 de kilosunu 10 kuruştan vermişler. Çitlenbek o sene çok rağbette imiş, gelen tüccarla arasında kavga, gürültü bile olmuş. Köyde gerek sıcak gerek soğuk yemekler için sadece çitlenbek yağı kullanılıyor.

Hayvancılık dağ köylerinde ova köylerinde olduğunda daha mühim bir yer tutuyor. Buralarda koyun yetiştirme yasağı yok-

tur.Sürülemeyen arazi mera olarak kullanılıyor. Köyün bir müşterek merası vardır, bir de herkesin kendi hayvanı için hususî otlakları vardır, bunların etrafı alçak, harçsız, taş duvarlarla çevrilmiştir; "avlu" denir. Yazın buralarda büyüyen otlar hayvanlara yedirilmez, olduğu gibi, bırakılır. Kışın hayvanlar avlulara kapatılır, bırakılan otla beslenirler. Hayvanlar avlulardaki bütün kış kendi başlarına bırakırlar, sahipleri arasıra gidip yoklarlar. Hayvanlar işaretlidir, herkesinki bilinir. Yalnız 8-10 sene önce bir defa hayvan hırsızlığı olmuştur. Harman zamanı düğen işini görmek için yetiştirilen beygirler de kışın dağlarda başı boş bırakılır. Harman zamanı köylüler gurup halinde gidip beygirleri bir geçide doğru

Hayvan çeşidi	Hayvan sayısı		Mükellef sayısı		Mükellef başına ortalama hayvan sayısı	
	Ova köyü	Dağ köyü	Ova köyü	Dağ köyü	Ova köyü	Dağ köyü
Koyun	141	1324	4	32	32,25	41,38
kıl keçi	3	165	3	2	1	82,50
deve	-	14	-	8	-	1,75
sığır	182	331	70	86	2,60	3,85
manda	59	-	31	-	1,90	-
eşek	28	72	21	65	1,33	1,11
at	104	63	62	30	1,68	2,1

sürürler ve orada yakalarlar, harman yerine getirirler. Dağ köyü olan Siyetli ile ova köyü olan Adiloba'nın hayvan durumu şöyle gözüküyor:

Adiloba'da koyunun az oluşu devletin koyduğu kanunî yasaktan dolayıdır; 141 koyunun 122 si kanundan kaçmanın bir yolunu bulan köyün zorba ağasındadır. Siyetli'de koyun topları daha yüksek olmakla beraber ancak bir kişide 78 koyun, 6 kişide de 60-69 arası koyun vardır. Yukarıdaki rakkamlar dağ köyünde hayvancılığın daha fazla olduğunu gösteriyor, fakat rakkamlar arasındaki fark büyük değildir: yalnız koyun yetiştirmekle

belli bir fark vardır ki onun da sebebi ova köylerinde koyun beslemenin menedilmiş olmasıdır. Böyle bir yasak olmasıydı ova köylerinin koyun yetiştirmek bakımından da dağ köylerine üstün olabilecekleri tahmin edilir: nitekim dağ köyü Siyetli'de en büyük sürü 78 koyunluk iken ova köyü Adiloba'da kaçak olarak bir kişinin 122, bir diğerinin de 17 koyunu vardır. Hayvancılığın dağ köylerinde daha mühim olması, yetiştirilen hayvan miktarının fazla olmasından değil, fakat bağcılık, tütüncülük, pamukculuk gibi bir istihsal faaliyeti bulunmadığından dağ köylerinin geçimleri için hayvancılığa daha fazla bel bağlamalarındandır.

DAĞ KÖYLERİNİN TOPRAK DURUMU

	Mesaha M2	Bağ %	Arazinin kıymeti (lira)	Mükellef sayısı	Mükellef başına arazi M2	Nüfus başına arazi M2
Siyetli	3852800	0,22	25.914	215	17.920	8658,00
Yayla	2656960	0,40	20.991	176	15.097	12592,2
Kuru köy	1584700	0,28	9.401	120	13.206	6985,5
Dazyurt	2553695	0,29	16.978	178	14.347	10281,00
Kışla	1829785	0,70	11.073	117	15.639	7378,5

Toprak işletimi ve mülkiyeti. İlgili toblolarda görüldüğü üzere dağ köylerinin tımarları ova köylerininkinden daha azdır. Nüfus başına arazi alındığı zaman ova köyleri ile dağ köyleri arasındaki büyük bir fark görülmüyor. Meselâ, tetkik sahamızın merkezleri olan dağ köyü Siyetli ile ova köyü Adiloba'da nüfus başına düşen arazi hemen hemen aynıdır. Fakat dağ köylerinin toprağı çok daha verimsiz olduğundan, nüfus başına düşen arazi hemen hemen aynı almakla beraber, dağ köylerinin geçimi çok daha dardır; bu köylerde nüfus başına daha fazla arazinin düşmesi gerekiyor. Dağ köylerinin arazisinin iyi olmadığı bu topraklara biçilen değerde de kendini gösteriyor. Sekiz ova köyünden altısın-

da 1000 metre kare arazinin (toparlak hesap bir dönümü) vasati değeri 10 liradan yüksektir, dağ eteğinde olan Sarı Çam'da ve Kepenekli'de 10 liradan aşağıdır; ama bu köylerde de nüfus başına düşen arazi dağ köylerinde olduğundan çok daha fazladır. Dağ köylerinde ise hem nüfus başına toprak azdır; hem de arazisi verimsizdir, beş dağ köyünün beşinde de 1000 metre kare toprağın vasati değeri 10 liradan aşağıdır. (Vergi cetvellerindeki tahmin edilmiş değerlere göre)

Dağ köylerinde işletmeler ovaya nisbetle daha küçüktür. Toprak vergisi veren her bir mükellefin bir işletmeyi temsil ettiğini kabul edersek, ova köylerinde mükellef başına düşen arazi, yani vasatî işletmelerin vasatî büyüklüğü dağ köylerinde olduğundan fazladır. Ova köylerinde işletmeler ortalama olarak 20 bin metre kareden yani aşağı yukarı 20 dönümden aşağıya düşmüyor, dağ köylerinde ise, hepsinde ortalama işletmeler yirmi dönümden aşağıdır.

Gerek ova köylerinde, gerek dağ köylerinde başlıca servet şekli topraktır; ova köylerinde "para zenginliği" de başlamıştır; "falancanın toprağı o kadar fazla değildir ama, o para zenginidir" gibi sıfatlandırmala yapılıyor. Dağ köylerinde de bakkallık ve komisyonculuk yapanların zenginliklerinin bir kısmı ticaretten geldiği için onlarında servetini yalnız toprak mülkiyeti ile ölçmek doğru olmaz. Bununla beraber, esas servet köylerde topraktır ve toprak mülkiyetinin mükellefler arasında tevezüü bir sosyal tabakalaşma belirtisi olarak ele alınabilir. Ova köyü Adiloba 'da 11 ailenin toprağı olmayıp veya pek az olup yevmiye ile geçindiklerini, 12 ailenin ortak ve icar işlediklerini, 23 ailenin de arabacılık, kahvecilik ilh. gibi faaliyetlerle geçimlerini tamamladıklarını görmüştük. Dağ köyü Siyetli için yalnız yevmiye ile geçinenleri ve yalnız ortak ve icar işliyenleri tesbit edemedik; bu köy ova köyünden daha "kapalı" bir topluluk olduğundan bizi daha fazla bir şüphe ile karşıladılar ve biz köylüleri kuşkulandırmamak için ve doğru cevap vermiyeceklerini tahmin ettiğimiz için, toprağın işletilmesine, ailenin geçimine ait olan suali bu köyde ev ve dolaşarak yaptığımız anketten çıkardık, o suali sormadık. Yalnız Siyetli

muhtarının bize verdiği defterler ve diğer vesikalar arasında devlete mahsul vermeği tekeffül edenlerin bir listesi vardı; 61 hububat mükelefinden 24 ünün, yani % 39,3 ünün, ortak işlediği kaydedilmişti. Muhtarın ve diğer birkaç köylünün müşterek ifadelerine göre köyün yarısı ortak işlermiş. Siyetli'de iki çeşit ortaklaşmak vardır; bazı hallerde tohumu toprak sahibi verir, o zaman orak işine karışmaz, bu işi ortak tutan yapar; bazan ise tohum da ortaklama olur, o zaman toprak sahibi orak işinde yardım eder, tarlaya gübreyi toprak sahibi atar, çift hayvanını ve aletleri ise ortak tutan temin eder. Siyetli'de tarla, bağ icarlamak yoktur; 1942 de ilk defa bir köylü tarlasını seneliği 5 liraya kiraya vermiş, "siftah ettik, bakalım ne olacak?" diyordu.

Siyetli de toprağın mülkiyeti tapuya göre değildir; tapu muamelesi uzun sürer ve masraflıdır. Konuştuğumuz köylülerden biri 300 liraya bir tarla aldığını, önce tapuya kaydettirmeyi düşündüğünü fakat, 40 lira masraf gideceğini öğrenince vaz geçtiğini söyledi. Tapu noterden 600 liralık bir senet yapmışlar; mal sahibinin, 300 liraya sattığı tarla için 600 liralık senet vermesi ileride tarlayı geri alamamasını sağlamak içindir. Ova köylerindeki vaziyetten bahsederken, böyle tapusuz yapılan satışların ne gibi suiistimallere yol açtığını belirtmiş, toprak kıymetinin yüksekliği bu senelerde, vaktiyle senetle satılan toprakların ilk sahipleri tarafından, senedin bu vaziyeti önlemek için, senetleri, satış fiyatından daha yüksek yapıyorlar.

Vergi cetvellerine göre, dağ köyü Siyetli'de en büyük toprak mülkiyeti 138-180 metre karedir, yani aşağı yukarı 140 dönüm kadardır; yüz dönümden fazla toprağı olan yalnız bu bir kişidir, diğerlerinki 80 dönümden aşağıdır; 13 köylünün de bir dönümden az toprağı vardır. Ova köyü Adiloba ile mukayese edilince, Siyetli'de toprağın daha küçük mülkiyet birliklerine ayrıldığı ve 140 dönümlük o tek kişi bir tarafa bırakılırsa, toprağı fazla en üst tabaka ile en alt tabaka arasındaki farkın daha az olduğu görülüyor. Ama diğer taraftan, arazisi en az olan tabaka yani 10 dönüme kadar arazisi olan gurup, Siyetli de daha kalabalıktır, toprak sahiplerin yüzde 40.8'i bu guruba girer. Ova köyü Adiloba'da ise

bu gurubun yüzde nisbeti 35.6 dır. En az toprağı olan gurup Siyetli'de Adiloba'da olduğundan daha kalabalıktır, on dönümden fazla arazisi olanlar ise ova köyünda daha fazladır. Bu iki nokta-

HAYVAN VERGİLERİNİN DAĞILIŞI
(her cins hayvan dahil)
Mükellef Sayısı

Verginin kıymeti 1 liradan aşağı	Ova köyü	Dağ köyü
	77	15
1 - 4 lira	14	38
5 - 9	14	16
10 - 14		1
15 - 19	1	1
20 - 24		2
25 - 29		2
30 - 34		3
35 - 39		7
40 - 44		1
45 - 49		5
50 - 54		5
55 - 59		
60 - 64		1
65 - 69		1
70 - 74		
75 - 79		
80 - 84		
85 - 89		
90 - 94		
95 - 99	1	

TOPRAK VERGİSİ

	Adiloba köyü		Siyetli köyü	
Kuruş	Mükellef sayısı	Mükellef sayısı % olarak	Mükellef sayısı	Mükellef sayısı % olarak
1 - 99	41	21,8	111	56,6
100 - 199	34	18,1	43	21,9
200 - 299	23	12,2	26	13,3
300 - 399	22	11,7	10	5,1
400 - 499	13	6,9	2	1,0
500 - 599	11	5,9	3	1,5
600 - 699	7	3,7	-	-,0
700 - 799	5	2,7	-	-,0
800 - 899	1	0,5	1	0,5
900 - 999	7	3,7		
1000 - 1099	5	2,7		
1100 - 1199	3	1,6		
1200 - 1299	2	1,1		
1300 - 1399	5	2,7		
1400 - 1499	1	0,5		
1500 - 1599	1	0,5		
1600 - 1699	2	1,1		
1700 - 1799	-	-,0		
1800 - 1899	1	0,5		
1900 - 1999	1	0,5		
2000 - 2099	-	-,0		
2100 - 2199	-	-,0		
2200 - 2299	2	1,1		
2300 - 2399	-	-		
2400 - 2499	-	-		
2500 - 2599	-	-		
2600 - 2699	-	-		
2700 - 2799	-	-		
2800 - 2899	-	-		
2900 - 2999	1	0,5		

dan bu iki çeşit köydeki tabakalanma hakında şu neticeler istidlâl edilebilir.: Bir, ova köyünde tabakalanma daha kesindir, yani üst tabakalarla en aşağı tabakalar arasındaki mesafe, iktisadî fark, daha fazladır. ikincisi, ova köyünün ortalama refah seviyesi dağ köyündekinden daha yüksektir. Bu iki netice, toprağın yayımını değil de, toprağın kıymetinin yayımını inceleyince daha açık olarak meydana çıkıyor. Toprak hep aynı kalitede olmadığı için dönüm miktan tam doğru bir mukayese zemini teşkil etmiyor; aynı büyüklükte iki toprak parçası, aynı kalitede değillerse aynı refahı temin etmiyorlar. Toprak mülkiyetinin bu refah seviyesi ve tabakalanma için taşıdığı mânayı sosyal tabakalanma bahsinde ele alacağız. Şurada diğer bir noktaya da işaret edelim ki, yalnız

TOPRAK MÜLKİYETİ

	Adiloba köyü		Siyetli köyü	
1000 m2	Mülkiyet sahibi sayısı	Mülkiyet sahibi % olarak	Mülkiyet sahibi sayısı	Mülkiyet sahibi % olarak
1 - 9	67	35.6	80	40.8
10- 19	55	29.3	48	24.5
20 - 29	13	13.8	24	12.
30 - 39	7	6.99	19	9.7
40 - 49	6	3.7	11	5.6
50 - 59	3	3.2	8	4.1
60 - 69	3	1.6	3	1.5
70 - 79	4	2.1	2	1.0
80 - 89	2	1.1	-	-
90 - 99	1	0.5	-	-
100 - 109	1	0.5	-	-
110 - 119			-	-
120 - 129			-	-
130 - 139			1	0.5

toprak mülkiyetinin dağılış vaziyetinden çıkardığımız bu neticelerden birincisini kısmen tadil eden başka amiller de var; dağ köylerinde zengilikleri ve nüfuzları ticaret sermayesinden gelen küçük bir zümre tabiî kendisini göstermiyor. Ticarî zümrenin bu köylerdeki durumunu biraz ilerde anlatacağız.

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, dağ köyü Siyetli'de toprağın işletilmesine ait olan suali soramadık, bunun için de bu köyde topraksız olanların sayısını öğrenemedik. Eğer her hanenin işlediği toprak bir tek mülkiyet teşkil etseydi, o zaman, köyde toprağı olanların sayısını hane sayısı ile mukayese ederek topraksız köylü olup olmadığı, ve topraksızların sayısı hakkında dolayısıyla bir bilgi elde ederdik. Halbuki hanelerin işlediği toprakların mülkiyeti hane azasından muhtelif kimselerin arasında dağılmış olabiliyor; bunu için toprağı olanların sayısı hane sayısından çok daha yüksektir: Siyetli'de 94 hane, 196 toprak mükellefi vardır. Salma cetvelinin bu hususta aydınlatıcı bir şey verebileceği akla gelebilir; ova köyü Adiloba'da 21 ailenin fakirliklerinden dolayı salma dışı bırakılmış olduklarını gördük; Siyetli'de salma dışı kalanlar ne kadardır? Bu köyde salma dışı kalanlar yoktur. Siyetli'de salma beş sınıftır. 17 hane yılda 575 kuruş salma verir; 22 hane 425 kuruş; 21 hane 350 kuruş; 15 hane 275 kuruş; 21 hane de 175 kuruş salma verir; toplamı 96 hane eder. Biz yukarıda, Siyetli köyünde 94 hane olduğunu söylemiştik; salma cetveliyle bizim anketten çıkardığımız rakkam arasındaki bu fark "hane" sayılıyor. Yeni evlenen bir çiftten bir yıl salma alınmıyor, yılın sonunda yeni evliler ayrı ev açmasalar, kocanın ailesiyle birlikte oturmakta devam etseler bile yine onlar ayrı "hane" sayılıp salma cetveline konuluyor. Ova köyünde ise hane bir "geçim birliği" dir. Hanenin bir geçim birliği olarak tarifini biz daha mânalı, sosyolojik bakımdan daha uygun bulduk, zira bu fonksiyonel bir tariftir. Diğer taraftan, ova köyü ile dağ köyü arasında mukayese yapabilmek için hane kelimesini her iki halde de aynı anlamda kullanmak mecburiyeti vardı.Bu sebeplerden, dağ köyü Siyetli için de bir "Hane"yi "geçim birliği" olarak kabul ettik ve yaptığımız ankette bu tarife uygun olarak haneleri tesbit etmeğe

çalıştık ve Siyetli'de bu anlamda 94 hane olduğunu gördük. Bizim yaptığımız ankete göre 1942 sonbaharında Siyetli'de 95 evli çift, dört parçalanmış aile (karı kocadan biri ölmüş olan aileler) ve 11 yalnız yaşıyan kadın vardı. Siyetli'de yalnız yaşıyan kadınların durumu, ova köyü Adiloba'da yalnız yaşıyan kadınların durumundan farklıdır.Adiloba'da yalnız yaşayıp malını mülkünü işleten, kendi başına bir hane teşkil edip salma veren kadınlar vardır; Siyetli'de yalnız yaşıyan kadınlar geçimleri bakımından oğul veya kızlarının yanında sığıntı vaziyetindedirler, iktisaden müstakil değillerdir; bunun için, yalnız yaşıyan kadınları bir hane saymaktan vazgeçebiliriz. Geriye; parçalanmış aile kalıyor ki Siyetli'deki hane tarifine göre 95 çift ve dört parçalanmış aila daha 99 hane eder. 96 dan salma alındığına göre, üçünden alınmıyor demektir. Fakat bu noktada şuna işaret edelim ki salma cetveline giren alilelerin adedi bir yıldan ötekine değişebilir; salma cetveli 1941 e aitti, biz ise anketi 1942 sonbaharında yaptık; binaenaleyh, aradaki üç hanelik fark hakiki bir fark olmıyabilir.

Bu vaziyetten, Siyetli'de hiç topraksız, salma veremiyecek kadar fakir haneler olmadığına mı hükmedeceğiz, yoksa esasen köyün hayat seviyesi çok düşük ve ailelerin ekseriyetinin geçimi dar olduğundan, bazı aileleri salmadan hariç bırakmak gibi bir vaziyetin mümkün olmadığı neticesini mi çıkarmalıyız? Bize ikinci netice daha doğru geliyor. Siyetli'de 13 kişinin bir dönümden az arazisi olduğunu gördük, bu topraksız köylü demektir; 111 mükellefin de 10 dönümden az toprağı vardır, ki bu da geçinmek için gayet azdır. Bu vaziyette, toprağı olmıyan veya pek az olanlardan salma alınmamaya kalkılsa köyün belki ekseriyetinin salma dışı kalması gerekecektir.

Toprak mülkiyetine ait diğer bir ilgilendirici nokta da, dağ köyü Siyetli'de toprak sahibi kadınların fazla oluşudur. Ova köyü Adiloba'da toprak vergisi veren mükelleflerin yüzde 36,2 si (188 den 68 i) kadındır, Siyetli'de ise yüzde 49 u (196 dan 96 sı) kadındır. Acaba bu fark tesadüfi midir, yani birbirlerile ilgisi olmıyan birçok amillerin neticesi midir, yoksa belirli bir sosyal sebebin neticesi midir? Cevabı kat'i bilmemekle beraber, Siyetli'de

gör duğümüz, Adiloba'da ise mevcut olmıyan bir duruma işaret ed: n. Siyetli'nin kızları hemen hiç dışarıya gelin gitmiyorlar; bu köy çok büyük mikyasta içten evleniyor. Bu sebepten, köyde kızlara miras düşen topraklar yine köyün mükellefleri listesinde kalıyor; halbuki kızlar başka köylere gelin gitselerdi, onlara düşen hisseler,başka köyde oturanlara ait olarak gösterilirdi. Bu durum, Siyetli'de kadın mükelleflerin sayısının daha yüksek olmasında bir amil olabilir.

Gerek ova köyünde, gerek dağ köyünde toprak sahibi kadınların odukça bir yekün tutmaları ilk bakışta insana aldatıcı bir takım fikirler verip, yanlış istidlâllere yol açabilir. Kadının mülkiyet sahibi olması demek manasında tefsir edilebilir ve bunun neticesinde, bu köylerde kadının sosyal mevkiinin fazla düşük olmadığı, erkeğin tahakkümü altına çok fazla girmemiş olduğu istidlâl edilebilir. Halbuki başka sosyal amiller mülkiyete sahip olmanın doğuracağı bu sosyal neticeleri önliyor; kadının köylerdeki mülkiyet hakkı yalnız nazaridir; fiilen kadın sahip olduğu toprak üzerinde hiçbir hakka malik değildir; toprağın işletilmesi, gelirin harcanması tamami ile kocasının elindedir; toprağın işletilmesi, gelirin harcanması tamami ile kocasının elindedir; kocası yoksa, oğlunun, damadının idaresindedir, onlar ne kadar münasip görürlerse o kadarını kadına kendi geçimi için verirler. Bunun için, kadını mülkiyet hakkının kanunen tanınmasının köy topluluklarında hemen hiç bir sosyal ehemmiyeti yoktur; ailenin geçimini temin eden toprağın kocasının değil de kadının üstüne yazılı olusu ancak boşanma ve ölüm hallerinde farklı bir durum meydana getirir.

Köyler Arasında Toprak Münasebetleri: Ova köylerinde olduğu gibi bu dağ köylerinde de her köy, yalnız kendi halkı tarafından işletilen bir toprak bütünlüğü göstermez. Siyetlilerin diğer köy tımarlarında, onların da Siyetli tımarında toprakları vardır. Kendileri Siyetli'de oturan ve toprakları da Siyetli tımarında olan 196 mülkiyet sahibi vardır. Siyetli tımarında toprakları olup kendileri diğer köylerde oturanların sayısı ise 14 dür. Siyetli'de tablo, Adiloba ve Siyetli'de de toprak nmülkiyetinin köy tımarlarına

göre mukayesesini veriyor. Bu tabloya göre, ova köyü Adiloba'da toprağın mülkiyeti muhtelif köyler arasında daha fazla karışmıştır; Siyetli ise mütecanis bir manzara göstermektedir. Ovada toprağın muhtelif köyler arasında daha dağınık olduğu lahde köyler arasında toprak kavgaları yoktur. On yıl kadar önce hudut meselesi ihtilaf doğurmuş fakat bu da fazla çatışmalara meydan vermeden halledilmiştir. Dağ köylerinde ise köyler arasında ve başka başka köylerden olan kimseler arasında toprak kavgalarının hatırı sayılır derecede olduğu anlaşılıyor.

1927-28 yılında Siyetli ile komşusu Kışla köyü arasında hududud nereden geçtiği hakkında anlaşmazlık çıkıyor, iş mahkemeye düşüyor; mahkeme de bu tepenin Kışla'ya ait olduğuna karar veriyor; fakat köy kanununun bir maddesi, eskiden beri müşterek olarak kullanılan yerlerin yine müşterek olarak kullanılacağını kaydeder; bunun için Siyetli'nin de tepeyi kullanmak hakkı olduğu tesbit ediliyor. Fakat Siyetliler kanunun bu maddesinin farkında olmuyorlar ve kendilerine tanınan bu haktan faydalanmıyorlar. 1939 da yine hududun arazinin hangi noktasından geçtiği hususunda bir ihtilaf çıkıyor ve şehirden keşif getiriliyor ve bu arada tepenin müşterek olarak kullanılacağı noktası da meydana çıkıyor. Bunun üzerine Siyetli'ler bu müşterek tepenin ağaçlarından birer sene münavebe ile faydalanmayı

KÖY TIMARLARINA GÖRE TOPRAKLARIN YAYIMI

Adiloba köyü		Siyetli köyü	
Toprakları Adiloba köyünde olan mükellefler sayısı : 188		Toprakları Siyetli'de olan mükellefler sayısı : 196	
Toprakları diğer köy tımarlarında olan mükellefler	78	Toprakları diğer köy tımarlarında olan mükellefler	53
Yılmaz'da toprağı olanlar	2	İlyaşçılar'da toprağı olanlar	9
Saruhanlı'da " "	31	Kuru köy'de " "	14
Tepecik'te " "	-	Yayla'da " "	22
Kepenekli'de " "	16	Kışla'da " "	5
Sarı Çam'da " "	2	Akça köy'de " "	3
Paşaköy'de " "	27		
Hacı Rahmanlı'da "	-		
Toprağı Adilobada olup kendilerin başka köylerde veya kasabada oturanlar : 58		Toprağı Siyetlide olup kendilerin başka köylerde veya kasabada oturanlar : 14	

teklif ediyarlar ve o sene ağaçlardan mahsulü topluyorlar. Kışla köyü bunu kabul etmek istemiyor ve o zamandan beri bu iki köyün arası şeker rengi oluyor.

Kışla köyü Yayla köyü ile de çatışıyor. Yayla hududunda da Kışla köylülerinin arazileri var, bunun yüzde yetmiş kadarı ortakmış. Kışla köylüleri yazın birkaç ay gidip mahsüllerini topluyorlar, diğer zamanlarda bu toprakları Yayla köyü kendi hayvanları için otlak olarak kullanıyor. Birkaç yıl önce Kışlalılar bu topraklara yine mahsül toplamağa gittiklerinde hayvanlarını da beraber götürüyorlar. Kışla ile Yayla köylüleri arasında kavga çıkıyor; Kışla köyü muhtarı hadiseyi haber alınca bir kaç kişi ile birlikte vaka yerine geliyor. Yaylalılar Kışla muhtarı aleyhine taarruz ve bıçak çekme davası açıyorlar, muhtar beraat ediyor. Yaylalılar, muhtarın ifadesine göre gelip yalvarıyorlar ve ağaçları kesmemek, zarar vermemek şartı ile Yaylalıların bu topraklardan faydalanmalarına terkar müsaade ediliyor.

İki köy böyle çatışırken, bu durumdan zarar gören bir üçüncü köy de Kışla ile bozuşuyor. Dazyurt köyünün hayvanları da aynı araziden faydalanırmış; Yayla ile ihtilaf devam ederken Kışla köyü Dazyurt'lulara söz de hayvanlarınızı bir müddet bu araziye sokmayın, diyorlar; Dazyurtlular da bundan güceniyorlar.

Köyler arasındaki bu toprak, hudut mücadeleleri 1935 de bir başka belirti daha veriyor. Siyetli ile Yayla yeni yapılacak karakol binasının kendi köylerinde olması için çekişiyorlar. Siyetli'ler iki katlı bir karakol binası yapıyorlar; sonradan bunun mektep olarak kullanılması ve karakolun Yayla'da yer alması karşılaştırılıyor. Siyetli'ler binalarının mektep yapılmasına razı olmıyorlar, karakol olmasında ısrar ediyorlar. Nihayet vali köye geliyor, karakol istemelerinin sebebini soruyor; Siyetli'ler köyün daha iyi muhafaza edilmesi için karakolun köyde olmasını istediklerini söylüyorlar, vali bunu makul bir sebep olarak kabul etmiyor; Siyetli"nin yaptığı bina mektep oluyor ve vali Siyetli muhtarına işten el çektiriyor. Karakol hangi köyde olursa, oranın büyüklerinin azçok tesiri altına giriyor. Yayla'nın zorba muhtarı Jandarma on-

başısı ile birleşerek senelerce diğer köyleri hırpalamış; bu muhtar. kendine para çıkarmak için, köyler arasındaki ihtilafı kundaklarmış. Yayla köyü muhtarının bu zorbalığından şikayette ittifak vardı; hatta köylünün nihayet dayanamayıp jandarma onbaşısını mahkemeye verdiğini mahkeme kayıtlarından öğrendik. Anlaşılan Siyetli'ler, Yayla köyünün bu tahakkümüne bir son vermek ve karakolun otoritesini lehlerine kullanmak istiyorlardı.

Köyde sınai faaliyetler. Sınai faaliyetler Siyetli'de ova köyü Adiloba olduğundan daha belirli bir hal gösteriyor; bununla beraber sınai faaliyetler o kadar iptidai bir seviyededir ki köyün umumi iktisadî durumu üzerinde mühim bir tesir icra etmiyorlar.

Siyetli'de çitlenbek yağı çıkaran iki yağhane vardır; civar köylerde de bu çeşit yağhanelere sık sık rastlanıyor. Yağhane sahibi yağhanede yalnız bir kadın içşi bulunduruyor; bu kadın yağ çıkarılmak üzere getirilen çitlenbekleri ateşte kavuruyor. Çitlenbekleri yarmak ve ezmek için iki çeşit alet vardır; bu işleri yapmak çitlenbek sahibine aittir. Kavrulan çitlenbekler önce yarılıyor, sonra kıl bir torba içine doldurulup mengene altına konuyor; mengene sıkıştıkça, alt tarafına bir oluktan yağ azar azar bir kovanın içine akıyor. Yağhane sahibine iki teneke yağda bir kupa (büyüküçe bir bardak kadar yağ veriliyor; bu hisse çitlenbekleri kavuran kadınla yağhane sahibi arasında yarı yarıya paylaşılıyor. Siyetli'de görüştüğümüz bir yağhane sahibi yağhaneyi birkaç ay önce açtığını, çitlenbeğin bol olduğu yıllarda çitlenbek alıp kendi hesabına yağ çıkarmayı, kasabaya piyasaya sevketmeyi tasarladığını söyledi. 1941 de çitlenbeğin kilosu 15 kuruştan gitmiş, çitlenbek yağının kilosu ise 100 kuruştan... Dört kilo çitlenbekten bir kilo yağ çıktığına göre -yağhane sahibinin ifadesi- çitlenbeklerin yağını çıkararak yapılacak kârın büyüklüğü açıkça beliriyor. Yağhanede işliyen kadının teneke ve kupa ölçüleri ile anlattığı meseleyi yağhaneci sekiz kiloda yarım kilo yağ alıyorum onun da yarısını çalışan kadına veriyorum diye anlattı. Bu görüştüğümüz yağhaneci yağhaneyi yaptıralı bir iki ay olmuş, "makineler" altmış liraya çıkmış; bina ise daha önce koyun damı imiş.

Palamutların toplanması sona ermiye başladığı zaman, Eylül sonlarında, köyde palamut dövmek için "mağaza"lar açılır. Palamutları alan tüccar veya komisyoncu boş bir binaya palamutları doldurur ve gündelikçi tutarak dövdürür. Biz köyde iken bakkallardan biri böyle bir mağaza açmıştı. Palamutlar önce kalburdan geçiliyor, sonra kalın sopalarla dövülüyor, içinin "ağacı" nı kadınlar çivi ile çıkarıyorlar, dış "tırnağı" içi kırılarak ayrılıyor; işe yarıyan bu dış "tırnak" dır: bu tarnaklar da daha ince bir kalburdan geçiriliyor. " İç ağacı" hayvanlara verilirmiş veya yakılırmış, o sene bu işe yaramıyan içler için de Konya'dan talep vaki olduğunu ekmeğe katacaklarını söylediler. Palamutları köyde dövdürüp, yalnız piyasası olan "tırnak" kısımlarını nakletme ile nakliye masrafından yüzde 20 tasarruf ediliyormuş. Diğer taraftan işçi ücretinin köyde düşük olmasından da faydalanıyorlar; palamut ticareti yapan bakkallardan birinin ifadesine göre, İzmir'de o mevsim erkek işçiler iki liraya, kadın işçiler de bir liraya çalıştıryorlarmış, halbuki köyde bu bakkal erkeklere bir lira, kadınlara 30-40 kuruş veriyordu.

İlkbaharda da köyde "mandıra" açılırmış. Palamutları alıp dövdüren bakkal ilkbaharda süt toplar ve yine boş bir binayı bu seferde mandıra haline koyup peynir yaparmış. Böyle muvakkat peynirhaneler diğer köylerde de kurulumuş.

Palamutun hazırlanması, çitlenbek yağı çıkarılması ve peynircilik köyün başlıca sınaî faaliyetlerini teşkil ediyor. Aile dışında yapılan bu faaliyetlerden mada bir de aile içinde yapılan ev sanayii faaliyetleri vardır. Bu köylerde ev sanayii de ova köylerinde olduğundan fazladır ve bu, hakiki ev sanayiidir, yani, yalnız ailenin ihtiyaclarını karşılamak için değil, piyasa için yapılan faaliyetlerdir. Bunların başında yün ipliğini işlemek geliyor. Bu köylerde yün ve biraz da pamuk bükülüp dokunuyor. İlkbaharda kırpılan yüne "yapağı" diyorlar. Yapağından halı yapılır, yünden ise çorap, fanila ve kilim yapıyorlar. Halı ve kilim ihraç edilmez, nadiren dışardan sipariş gelir. Çorapları kendileri örüyorlar, bir iki zengin kimse şehirde fanila (örme hırka ördürüyorlar. Yün ve yapağının bir kısmını da büküp iplik olarak Manisaya satıyorlar.

Kendi hayvanlar: olmıyanlar arasında da Manisadan kırpılmış yün alıp, tarayıp, büküp tekrar Manisaya satanlar var. Bir kadının dediğine göre 1942 de yünü bir buçuk, beş liradan satmışlar; biz orada iken bükülmüş yünlerin kilosunun 3 lira olduğu söyleniyordu.

Pamuk ve yünleri iği ile değil çıkrık ile büküyorlar; bu daha süratli bükme demektir. Hemen her evde bir "ağaç" (gayet basit ve kaba bir çeşit tezgah) vardır. İplikler iki kalın ve düzgün kesilmemiş ağaç parçasına tutturularak gerilir ve ağaçlardan biri desteklerle yukarı kaldırılır, diğeri ise aşağı sarkan ipleri tutar. Bu suretle gerilen boy ipler arasından yan ipler el ile geçirilir, mekik yoktur, bu tarzda dokumak tabii yavaş ilerler ve dokuma düzgün olmaz. Torbalık pamuklu bezler ve kilimler böyle dokunur. Düz çizgili kilimleri hemen her kadın dokurmuş, halı dokumakta ise ancak dört kişi usta sayılabilirmiş, bir kacı da usta yanında dokuyabilirlermiş. Evelce halıcılık köyde yaygınmış. Halının yününü halıyı dokutan boyayıp, hazırlayıp veriyor, dokuyan yalnız emeğini veriyor. Halıcılık ticarî bir şekil olmamıştır; tek tük ustalar, çeyiz için ısmarlanan halıları dokurlar.

Üzüm çiğnemek için kullanılan pamuk torbaları kadınlar kendileri, yukarıda anlattığımız tezgahlarda dokuyorlar. Pamuğu dışardan satın alıyorlar, kendileri temizleyip büküyorlar. Pamuklu kumaş dokunmıyor. Daha içerlek köylerde giyecek için pamuklu dokuyanlar da varmış. Patiska ve Amerikan bezlerinin pahalanması üzerine bu köylerde pamuk alıp bükmek ve dokumacılığı hala mevcut olan köylere yollayıp dokutturmak adeti başlamış. Harp durumu, milletler arasındaki ticarete sekte verdiği, milli birlikleri daha kapalı bir hale getirdiği gibi daha geniş cemiyet çerçevesi içindeki bu küçük toplulukları da daha kapalı, daha kendilerine yeter bir hale getirmiş; bu hal iktisadî ve sosyal gelişmede muvakkat bir gerileme demektir. İktisadi münasebetlerin sekteye uğradığı buhranlı zamanlarda böyle otarşiye doğru bir gerileme,y iktisadî kriz zamanlarında daha ileri iktisadî yapılarda kendini gösteriyor. Bunun belirtilerine Amerika Birleşik Cumhuriyetlerinde 1929'u takip eden buhran yıllarında rastlan-

mıştır; orada da bazı ev sınai faaliyetlerinin nisbî bir canlanması belirmiştir.

Bağlardan bahsederken işaret ettiğimiz gibi, yetiştirilen üzümler ovada olduğu gibi kurutulmuyor, pekmez yapılıyor. Ovada ise pekmez yalnız ailenin ihtiyacını karşılayacak miktarda yapılıyor. Pekmezciliğin iki çeşit köydeki farklı durumuna uygun olarak, dağ köylerinde pekmez yapma aletleri ovaya nisbetle daha iyidir. Pekmez yapılacağı zaman komşu olan birkaç aile birlikte bağlara gidip birkaç gün kalırlar. Pekmez kaynatmak için yakılan ocaklar büyükçe birer fırın gibi kapalı ocaklardır; üstlerinde bir leğen oturtulacak kadar birer delik vardır. Tıpkı fırın gibi bir menfezden odun konularak yakılır ve leğen fırının için gömülür. Üzüm çiğneme tekneleri de taştandır, yalnız bu iş için kullanılır; üzümler kadınların dokudukları pamuk torbalarda çiğnendikten sonra, üzüm sularının akabilmesi için hususi bir şekilde oyulmuş bir taşın üzerine torba konuyor ve mengene ile sıkıştırılarak cibrelerden çiğnemekle çıkarılamıyan usare de son damlasına kadar çıkarılıyor. Üzümleri kadınlar keser, erkekler taşır ve çiğner, kadınlar da kaynatır.

Kışın evlerde yağ ve peynir de yapılırmış, fakat asıl peynircilik mandıralarda yapılıyor.

Dağ Köylerinde Ticaret. Ticaret de dağ köylerinde ova köylerindekinden farklı bir durum gösteriyor. Dağ köylerinde ticaret, köyün dışla iktisadî münasebetleri, birkaç elde toplanmıştır. Ova köylerinde de bakkallara vardır ve onların işi iyidir; köyün iktisadî durumları iyi olan tabakasına mensupturlar, fakat dağ köylerindeki bakkalların oynadığı rolü oynamazlar, köydeki ehemmiyetleri o derece büyük değildir. Dağ köylerinde bakkallar, köyün iktisadî hayatına ve dışarı ile olan iktisadî münasebetlerine hakim olmak temayülünü gösteriyorlar. Şimdiki halde bu hakimiyet bakkalların ve komisyonculuk, hayvan ticareti yapan köyün eski nüfuzlu ailelerinden birkaç kişinin elindedir. Bakkalların mevkii köyden köye değişebilir; bazan köylerde, bakkallar, evlerinde bir iki satacak madde bulunduran kimselerden başka bir şey değil-

dirler. Bu civarın en büyük köyü olan, ve ana yol üstünde yerleşmiş Siyetli'de ise bakkallar mühim bir yer tutarlar ve köyün iktisati hayatında ve dışla münasebetlerinde hakim bir rol oynarlar.

Siyetli'de iki bakkal vardır; birisi daha yeni türedilerdendir; alayişi, gösterişi seven adamdır. Diğeri daha geriye çekilmiş, daha az göze çarpar bir yer olmıştır, ama bazı köyülerin ifadesine göre köyde asıl nüfuzu olan odur; diğerininki kuru gürültüdür. Her toplulukta yeni zenginlere "sonradan görmelere" eskiden beri nüfuzlu olanlar kadar itibar edilmez; fakat fiilî vaziyetlerde, iktisadî münasebetlerde rol oynamada bu durum, yeni türedinin daha müessir olmasına mani değildir; Siyetli'de iki bakkalın durumu da böyle görülüyor; birinin köyde itibarı daha fazla, diğerinin ise iktisadî kudreti daha yüksek... Bununla beraber her ikisi de köyde aynı işi yaparlar ve köyün ticareti, dışla münasebetleri bu iki bakkalda, hayvan ticareti yapan diğer bir iki kişide ve komisyonculuk eden birkac kimsede toplanmıştır.

Yeni zengin bakkal, kendi ifadesine göre 12-13 yıl öncesine kadar tütün kaçakçılığı yaparmış. Sonra işi ticarete dökmüş.Hem Siyetli'den, hem civar köyleden palamut, çitlenbek ve süt satın alıyor. Palumutları dövdürüyor; sütlerden yepnir yapıyor. Biz orada iken yakınlarda kömür yapmak için orman olduğunu, 100 ton kömür çıkaracağını söylüyordu.

Civar köylerin bakkalları Siyetli'ninkiler kadar çeşitli emtia satmıyor. Onlarda manifatura bulunmuyor; Siyetli"dekilerde ise var. Bu bakkalın dükkânında dokuma, basma, patikka, Amerikan bezi hatta ipekli emprime kumaş vardı. Sabun, şeker, kahve, çay çocuklar için renkli akide şekeri, gaz yağı da satılan şeyler arasındadır.

Böylece Siyetli, etrafındaki köyler için kısmen ihracat ve ithalat merkezi vazifesini görüyor; palamut, çitlenbek ve sütler Siyetli'ye gönderiliyor. Mesela, Yayla köyünün de bakkalı palamut alırmış fakat kendi hesabına dövdürüp dış piyasaya göndermez, Siyetli köyüne gönderirmiş. Diğer taraftan şehirden gelen maddeleri kısmen kendi bakkallarından temin ediyorlarsa da daha

mühim şeyler için Siyetli bakkallarına geliyorlar. Bir gün rasladığımız Yayla'lı ihtiyar bir kadın kendi bakkallarında sabun bulamadığı için Siyetli'ye geldiğini söyledi. Yağhanesi olmıyan köyler de bu iş için Siyetli'ye geliyorlar.

Siyetli'de iki bakkaldan başka sığır, at ve koyun ticareti üç kişi vardır. Köyün zenginlerinden ve nüfuzlularından Molla Mehmet asıl ticaretle geçinirmiş. Hayvan ticareti yapan iki kişi Aksekilidirler; bunlar aynı zamanda ayakkabıcılık yaparlar, dükkanları vardır; ayakkabıları Manisa'dan almazlar, bu yolsuz, taşlık dağlarda giymeğe uygun ayakkabı ve çizmeleri kendileri yaparlar. Civardaki Kışla köyünde de böyle bir ayakkabıcı varsa da Siyetli'dekiler daha iyi olmakla meşhur. Diğer iki kişi de -bunlar da köyün zenginlerinden ve nüfuzlularından- şehirli tüccarlar namına komisyonculuk yaparlar.

Çitlenbeğin bir alıcısı İzmir'de Turan yağ fabrikasıdır. Peynir yapmak için süt almağa dışardan da tüccar gelir. Sütü satın alacak olanla pazarlığı, köy namına köyün nüfuzlu bir kimsesi yapar; köylüler yapılan pazarlığı kabul ederler ve sütlerini o alıcıya, tesbit edilen fiayattan verirler. Sütü satın alacak olan, daha süt zamanı gelmeden köylüye mahsuben para dağıtır; bu suretle köylünün taahhüt ettiğini zamanı gelince vermesi temin olunur; süt zamanı piyasaya nisbetle verilen fiyat düşük olsa bile, daha yüksek fiyatla alacak başkaları bulunsa bile, köylü önceden borçlanmış olduğundan sütü pazarlığa uygun olarak teslim etmek mecburiyetindedir. Palamut için de aynı şey yapılıyor; palamut toplanmadan önce köylüye borç veriliyor ve palamut zamanı köylü satın alanını biçtiği fiyattan palamudunu itiraz etmeden veriyor. 1942 sonbaharında bir Siyetli'de iken yeni zengin bakkal palamudu kilosu beş kuruştan satın alacağını köyde ilan etti. Kendisi o günlerde palamudun kilosunun İzmir'de 9-10 kuruşa satıldığını bize söyledi. Ondan önceki yıl, palamutların fiyatları kışın daha da yükselmiş, onun için bu bakkal beş kuruştan aldığı palamutları bekletip, kışın daha da yüksek kârla satmayı tasarlayordu. Biz dükkanda iken gelen ihtiyar bir kadın fiyatın beş kuruş olduğunu duyunca tereddüt etti: bakkal, "piyasa bu, belki al-

çalır, beki yükselir, şimdi beş kuruşa. veremiyecek mi?" diyordu. İhtiyar kadın elden ne gelir gibi bir tavırla "verecem, oğul, verecem,"dedi ve palamutları bastırmak için birkaç çuval alıp gitti.

Bu köylerde kooperatif olmadığı için kredi hususî şahıslar tarafından temin ediliyor. Yukarıda gördüğümüz gibi başlıca kredi kaynağı, palamut ve süt alan tüccarlar ve köy bakkallarıdır. Siyetli'de borç ya konu komşudan, veya yeni zengin bakkaldan alınırmış. Borçların, alacakların hesabını tutan da yine bakkalın kendisidir.

Taşıt vasıtaları ve durumu: Palamutlar eskiden yani, harp yıllarından önce, kamyonla taşınırmış; köylülerin şöylesine tesviye ettikleri dağ yolundan kamyonlar köye kadar gelirmiş; kilosu kırk paradan mahsulleri Manisa'ya taşırlarmış. Şimdi ise deve ile taşıyıcılığa düşmüşler. Görülüyor ki bu sahada da -dokumacılık bahsinde işaret ettiğimiz gibi- bir gerileme durumu ile karşılaşıyoruz. Taşıt zorluğunun köyün dışarı ile münasebetlerine nisbî bir sekte verdiği anlaşılıyor. Yukarıda adı geçen Molla Mehmet daha önceleri hayvan ticaretinden başka palamut ticareti de yaparmış, fakat, taşıt zorluğundan bu son yıllarda vaz geçmiş, Taşıt durumundaku bu gerileme de yine köyün evvelkine nisbetle daha kapalı, dış çevrelerden daha uzak bir hale dönmesi demektir.

Siyetli'de devecilik bir ailenin elinde toplanmıştır. Köyde devecilik yapan beş kişiden dördü akrabadır; üçü, yeni zengin bakkalın kardeşidir, biri de dayısının oğludur. Biz köyde iken bu bakkalın kardeşlerinde biri bir deve daha aldı, yüz lirasını bakkaldan borç almış; bakkal bir 300 lira daha verip bir deve daha almasını kardeşine teklif etmiş. Deve ile taşıma hem çok daha ağırdır, hem de taşıt tarifesi fiyatların umumî yükselişine uyarak, yükselmiştir.Harpten önce kamyonla kilosu 40 paradan taşıtılırken, şimdi ovadaki tren durağı olan bir köye kilosu 60 paradan götürülüyor. Bergama ve Manisa'ya olan taşımalarda ise fiyat kilo başına 3-4 kuruşa kadar yükseliyormuş.

İş bölümü ve farklılaşması. Dağ köyleri, hemen her montada

ova köylerinden daha geri bir durumda olmakla beraber, bu köylerde de aile dışı iş bölümü, fonksiyonların farklılaşması şeklinde belirmiştir. Köyün, nüveleşme bahsinde işaret ettiğimiz gibi, iki bakkalı vardır. Diğer köylerde de birer bakkal bulunur. Peynirciliğin, çitlenbek yağı çıkarmanın, kısmen aile dışı, farklılaşmış faaliyetler olduğunu gördük. Bunlar, ticaret- sınaî faalitlerde farklılaşmanın belirtileridir. Diğer farlılaşan fonksiyonlar, terbiye, din, ve topluluğun emniyetinin korunması işleridir; köyde bir imam, bir öğretmen bir de bekçi vardır. Biz orada iken öğretmen askere alınmış olduğundan köyde değildi. Siyetli'de imam senede 90 lira bekçi 70 lira muhtar ise 150 lira alır. İmam ve bekçi "gezek"ten yer; yani her aile nöbetleşe imam, bekçi ve köy odasına gelen yolcular için akşam yemeği hazırlar. İmamın ailesi bu yemekten faydalanmaz.

Ticari-sınaî olmıyan fonksiyonlardan muhtarlık, öğretmenlik, ve belki de bekçilik köyün kendi bünyesinden gelen değil, dışardan sokulan, daha geniş cemiyet yapısının kabul ettirdiği birer fonksiyondur. İmamlık ise öyle değildir; köyün kendi sosyal şartlarının neticesidir: köylüler kendi istekleri ile imam tutarlar. Ova köyünde de bu fonksiyonlar dışardan sokulmuş olmakla beraber, ova köyleri bunları daha benimsemiş kendi yapısına geçirmiş bir durumda görünüyor. Bu bilhassa terbiye fonksiyonunun durumunda belli oluyor; çocuklarını okutmak, iyi bir öğretmene sahip olmak arzusu ova köylerinde belirmişti; Siyetli'de ise mektebe karşı tam bir lakaydî vardı.Muhtarlık da dağ köylerinde ova köylerinde aldığı ahemmiyetli mevkii almıyor; bununla beraber dağ köylerinde de muhtarlık çalışmaları bazı köylerde belirmiştir.

Bu köylerde de hakim iş bölümü şekli içinde, kadınla erkek arasında olandır. Kızlar, ova köyü Adiloba'daki kadar ev işlerine iştirak etmiyor görünüyorlar; esasen kadınların işleri, erkeklerinkinden çok ve ağır ise de, ova köylerinde olduğu kadar çok ve çeşitli değildir; çünkü bu köylerin istihsali çeşitli değildir. Sonbaharda çitlenbek ve palamut işleri bittikten sonra çok çeşitli değildir; çünkü bu köylerin istihsali çok çeşitli değildir; Sonbaharda

çitlenbek ve yapalam işleri bittikten sonra bütün kış yün, yapağı eğirirler ve biraz da çorap örerler.

Erkeğin başlıca işi çflt sürmek ve değirmene, kasabaya pazara gitmektir. Erkeklerden bazıları ovaya üzüm bandırmağa da gidiyorlar veya köyün palumuthanesinde çalışıyorlar. Harmanda kadın, erkek birlikte çalışırlar; orak işi müşterektir. Erkek destek yapar, kadın destekleri arkasında taşır (destek çeker). Çocuklar döğen döğerler; kadın döğen yerini süpürür taneleri döğen altına sürer; taneleri savurmağı kadın da yapar, erkek de. Savrulan mahsulü erek hayvanla köye nakleder.

Çitlenbekle palamudu kadınlar toplar. Çitlenbek ağaca çıkılarak elle toplanır; palamut toplarken ise ağaca çıkılıp uzun sopalarla vurulur. Toplanan mahsul sırtta veya hayvanla köye taşınır. Kadın, sırtında taşır, erkek hayvanla taşır. Eşyanın taşınmasında bu bir kaide gibi görünüyor; kışın çalı çırpıyı da kadınlar birkaç saatlik yerlerden sırtlarında taşıyorlar, erkek oduna gittiği zaman daha kalın dalları kesiyor ve hayvana yüklüyor. Büyük, ağır su destilerini de, ikisini üst üste sırtlarına koyup, ellerine de daha küçükçe bir desti alarak, kadınlar taşıyorlar.

Çitlenebek yağını kadınlar çıkarır, erkekler de yardım eder. Palamudun dövülmesini erkekler, çivi ile içlerinin "ağacı"nı çıkarmayı kadınlar yapar.

Bağları kadınlara çapalar; asmaların filizlerini de onlar kırar; fakat asmaların verimine tesir eden budama işini erkekler görür. Pekmez yapmak için üzümleri erkekler çiğner, kadınlar da şırayı kaynatırlar.

Koyunları erkekler kırpar; kırpılan yünleri kadınlar yıkar, tarar, büker. Bu yün ipliklerden bir kısmını erkek Manisa'ya götürür satar; bir kısmından ise ihtiyaca göre çorap örülür, kilim halı dokunur. Dışardan alının pamukları hazırlamak ve ipliğinden bez dokumak kadının vazifeleri arasındadır. Tarhana bulgur gibi ailenin gıdasını sağlamak faaliyetleri de kadının işidir.

Tarla, bağ ve koyun kırpmak işlerinde köylüler arasında karşılıklı yardım vardır. Siyetli köyün bu hususta, ova köyü Adiloba

kadar ferdiyetçi değildir. Koyun kırpmak, üzüm kesmek işlerinde birbirlerine ödünç işlerler. Adamı olmıyanların da tarlaları diğerlerinin yardımı ile işlenir. Çift sürmek zamanı kim arkada kalırsa bir gün sekiz, on kişi toplanır, onun tarlasını sürerler. Tarla sahibi o akşam çalışanlara yemek verir, gündelik ücret vermez. Sosyal tesanüdün dağ köyünde ova köyünden daha fazla oluşu, ova köyü kadar kapitalist istihsale, para ekonomisine girmemiş olmasıdır.

Erkekle kadın arasında işlerin bölünme tarzı, ova köylerindeki vaziyeti incelerken ileri sürdüğümüz hipotezi teyit ediyor. Yalnız bir noktada iki çeşit köydeki işbölümü durumunda bir fark var görünüyor, o da eşyanın taşınması bahsinde... Ova köyünde, ağır işler, fazla kol kuvveti istiyen işlerin erkekler tarafından yapıldığını gördük, mesela üzüm sepetlerini taşımak, üzümleri savurmak gibi. Dağ köylerinde ise taşımak işi kadınlara düşüyor ve kadınlar bunu sırtlanarak yapıyorlar. Ama şu cihet te dikkate alınmalı ki, taşınacak şey fazla ağır oldu mu, erkek tarafından hayvanla taşınıyor (kalın odunların kesilip taşınması gibi). İki köy arasındaki fark belki şöyle izah edilebilir: ovada taşıt işi temamile hayvana yükletilmiştir; mahsulün tarla ve bağlardan köye taşınması hayvan sırtında da değildir, araba iledir; araba sürmek ise umumiyetle erkek işidir. Dağ köyünde araba hiç kullanılmaz, harman zamanı biraz kağnı ile taşıma olurmuş. Yük taşımak umumiyetle sırtta ve hayvanladır. Dağ bölgesinde suyun köylerin dışındaki haznelerinden taşınması mecburiyeti ve bu işin kadın işi oluşu ve kadınların suyu büyük, ağır destilerle sırtlarında taşımaları kadını, "yük taşıyıcısı" olarak bir kere damgalamış oluyor. Diğer taraftan, yük taşımak "routine" bir faaliyet, "şerefsiz" bir iş: böyle işler umumiyetle erkekden ziyade kadına düşüyor.

İşte kadınla erkeğin iş bölümündeki bu vaziyetidir ki -iş bölümündeki vaziyet, istihsal organizasyonundaki vaziyet demektir- erkeği daha hakim bir mevkie koyuyor, kadını ise daha düşük bir mevkie... Fonksiyonların kadınla erkek arasında bu suretle ayrılışı, mülkiyete sahip olmanın verdiği selahiyetleri, istilzam ettiği işleri fiilî olarak erkeğin eline veriyor ve kadını mülkiyete sa-

hip oluşu sadece nazarî kalıyor. Ova köyünde olduğu gibi dağ köyünde de istihsali tanzim ve kontrol etmek, mahsulleri satmak ve gelire sahip olmak hep erkeğin selahiyetindedir. Hatta bu noktada kadınla erkek arasındaki fark dağ köylerinde daha belirlidir; ova köyünde, kendi toprağını işleterek kendi başına, başkalarına muhtaç olmadan yaşıyan yalnız kadınlar vardır, halbuki dağ köyünde yalnız yaşıyan kadınların hepsi oğullarının veya kızlarının yardımına sığınmışlardır. Ova köylerinde kadınlar da erkekler kadar olmamakla beraber, şehirle temastadırlar, görgüleri daha geniştir: dağ köylerinde ise kadınların hayatı köyün sınırları içine münhasırdır.

Hülasa: Ova köyleriyle dağ köylerinin iktisadî durumları arasında bazı mühim farklar ve bazı hususlarda da benzerlikler meydana çıkıyor. Ova köyleri şehre yakındır ve toprakları çok verimlidir; dağ köyleri uzaktır, yolsuzdur; toprak çakıllı, işlenmesi güç, verimsizdir. Ova köylerinin başlıca iktisadî faaliyetleri bağcılık, pamukçuluk, tütüncülük gibi dünya piyasasına satılan, fiyatları yıldan yıla dalgalanmalar göstermekle beraber, umumiyetle habubatları çok daha fazla para eden mahsullerdir. Dağ köyünün başlıca geçimi ise o verimsiz topraklarda yapılan hububat ziraatidir, ve bunu tamamlayıcı olarak, hayvancılık, bağcılık, çitlenbek ve palamut satışıdır; bu faaliyetlerinden hiç biri çokca para getirecek mikyasta değildir. Yunt dağı köyleri de kendi istihsallerini kendileri istihlâk eden tam manâda kapalı birimler değiller. Süt, palamut, çitlenbek, pekmez, yün ipliği dış piyasaya satılır. Demek dağ köyleri de dış piyasa için istihsalde bulunuyorlar, fakat ova köyleriyle aralarında şu mühim fark var. Ova köylerinin dış piyasa için istihsali daha büyük mikyastadır; ova köylerinin istihsali artık, ailenin asgari hayat seviyesinde geçimini sağlamak için istihsal değil, "kar için istihsal", yani kapitalist istihsaldır. Halbuki dağ köyünde umumi vaziyet ailenin, çok düşük olan hayat seviyesinde geçimini sağlamaktır; onun için dağ köyünün istihsal şekli -mahsul köy dışında satılsa da- yine geçim için istihsaldir. Dağ köyünde umumi seviyenin üzerine yükselmiş olan birkaç aile bile büyük müstahsiller vaziyetinde değil-

dirler; onlar, köyün ve bu yoldan kazanç elde eden tüccar veya komisyoncu unsurlarıdır. Ova köylerindeki durumu "kar için istihsal", dağ köyündekini "geçim için istihsal" diye vasıflandırırken şunu da hatırda tutmalıdır ki bu verdiğimiz hükümler izafîdir, yoksa ova köylerinde dahi yüzlerce veya binlerce dönüm araziyi modern makinelerle, ileri teknik, rosyonel teşkilatla işleten, "azami kar", güden büyük arazî sahipleri yoktur; mesela Amerika'daki bu çeşit kapitalist ziraî işletmelerle mukayese edilince ova köylerinin kapitalist istihsali tabii çok yaya kalır.

Bu saydığımız farklara bağlı olarak ova köyleri kasabayla günlük temastadır. Kasabayla temas, dışla olan münasebetlerin tanzimi birkaç elde toplanmış ta değildir. Köyü teşkil eden nüfus zümreleri arasında dışla temas bakımından farklar olmakla beraber, ova köyleri bütünlüklerinde dışa açılmıştır denilebilir. Dağ köylerinde ise dışla münasebetleri ellerinde tutan birkaç kişidir; diğer müstahsiller için hemen bütün faaliyetler köyün sınırını pek aşmaz; dağ köyleri bütünlüklerinde dışa açılmamıştır. Bu durum toprak mülkiyetinin dağılış tarzında da eklenerek, ova köyünde, muhtelif tabakaların hayat şartlarında daha tedrici bir farklılaşma, dağ köyünde ise köyün mahsullerinin ticaretini yapan küçük bir zümreyle topraksız veya yok denecek kadar az toprağı olan ekseriyet arasında daha keskin bir farklılaşma meydana getiriyor.

Dağ köylerinde ziraat geçimi temin edecek durumda olmadığı için ve arazi hayvancılığa nisbeten elverişli olduğu için buralarda hayvan yetiştirme ve bunu neticesi olarak yağ ve peynircilik, yün ipliği işlemek, kilim, halı dukumak faaliyetleri vardır; yani sınaî faaliyetler ova köyünden daha fazladır. Palamut ve çitlenbeğin kendiliğinden bu dağlarda yetişmesi de palamut ticaretine ve çitlenbek yağı çıkarmağa yol açıyor. Bağların nisbî bir ehemmiyet kazanmasına sebep oluyor. Ova köylerinde ise ticarî mikyasta ancak kiremit imali vardı, diğer sınaî faaliyetler ailenin ihtiyacını karşılamak içindir, piyasaya sevkedilmez.

Muhtelif faaliyetlerin gelişme derecesine uygun olarak, ova

köyü ile dağ köyü arasında alet ve teknikler bakımından farklar vardır. Ova köylerinde pulluk kullanılır ve toprak işlerinde kullanılan el aletleri çok çeşitlidir. Buna mukabil pekmez, peynir, yün ipliği yapmak ancak aile faaliyeti olduğu için dağ köyüne nisbetle daha basittir. Her iki köyde hayvan enerjisi kullanılır; fakat atın kullanılması ova köyünde daha fazladır; hele taşıt vasıtası olarak ova köyünde yalnız hayvan enerjisi kullanılır.

Her iki köy tipinde de aile dışı iş bölümü sistemi başlamıştır, fakat ova köyünde aile dışında fonksiyonlar adetçe daha çoktur; demek ki bu köylerde iş bölümü daha ilerlemiştir. Daimî ticarî bir müessese olarak dağ köyünde yalnız bakkal vardır; ova köyünde ise kahve, berber, demirci, hele bazı büyükçe köylerde kasap ve fırıncı bile vardır. Aile içindeki iş bölümüne gelince, iki köy çeşidinin durumunda bir benzerlik, kadınla erkek arasında belirli bir iş bölümü vardır. İş bölümü vaziyetinde mühim ve müşterek olan nokta, kadının daha ziyade "routine" uzun zaman alan faaliyetleri yapması erkeğin ise istihsali tanzim ve kontrol fonksiyonlarını ve mahsulün piyasaya sevki ve geliri kullanmak fonksiyonlarını elinde toplumasıdır ki kadınla erkeğin istihsâl organizasyonundaki bu farklı mevkii, sosyal mevkilerinin neden farklı olduğu bahsinde izah edici prensibi veriyor.

SOSYAL TABAKALAŞMA

OVA KÖYLERİ

Bu köylerde mülkiyetin küçük parcalara ayrılmış olduğunu gördük. Köylü kitlelerinden kuvvetle ayrılan büyük mülk sahipleri kalmamıştır. Bunun için sosyal sınıfların keskin kutuplaşması vaziyeti yoktur. Toprağın işletilmesi bakımından aileleri "ortak alıyor", "ortak veriyor" gibi sınıflara ayırdık amma, servete göre tabakalanma bakımından bu ayrılış pek mühim değildir. Ortağa vermek muhakkak surette toprak fazlalağına, zenginliğe delalet etmiyor. Toprağı tamamı ile ortağa vererek işleten aileler, kendileri çalışmadan yan gelip yatan, zengin aileler değillerdir. Bunlar, kimsesiz dul kadınlar, veya oğulları askere gitmiş ihtiyar ana babalardır; kendileri çalışamadığından mecburen ortağa veriyorlar. İlgili tabloda "ortağa veren" sınıfına giren on bir aileden ikisi geçinebilmek için köyde yevmiyeye gitmeğe mecbur oluyorlar. Bunun için. "kendi toprağını işliyor ve ortağa veriyor;, "kendi toprağını işliyor ve ortak alıyor", "yalnız kendi toprağını işliyor" sınıfları birleştirilebilir. Asıl bölünme bunlarla, hiç toprağı olmıyan veya pek az olan ve geçinmek için yevmiyeye gitmek mecburiyetinde olan aileler arasındadır. Bu sonuncuların sayısı 42 dir; köydeki hanelerin % 31,5 dir.

Ailenin geçimine göre tayin edilen "Salma" vergisine göre Adiloba köyündeki ailelerin az çok müsavi dört sınıfa ayrıldığını ve 21 ailenin de salma dışı bırakıldığını gördük. Bu beş bölümü köy topluluğunun tabakalanması olarak telakki edecek olsak köyde tepesi dar, kaidesi geniş bir hiyerarşi olmadığını kabul etmemiz lazım gelecektir. Halbuki böyle bir netice çıkarmak yanlış

olur; salma vergisi bakımından buraya konulan mükellefler arasında da servet farkları vardır; salma vergisinin ayırışı kâfi derecede esas servet durumundan ziyade o yılki mahsulünün durumuna göre kesilir. Bir şahsın salma vergisi ve her gurup için tesbit edilen miktar bir yıldan diğerine değişebilir. Bu sebepler dolayısı ile, salma vergisi cetveli mevcut durumu belirtmeğe yeter değildir.

Şahısların servetini toprak yerine para ile ölçmek şekli belirmiştir. Konuşulurken, "filanca para zenginidir" deniliyor. İstihsal edilen maddeler dünya piyasası için, para eder mahsuller olduğundan dolayı, fertlerin birden zengin oluvermeleri mümkündür. 1941 gibi üzümün para ettiği bir yılda, üzümlerine zarar gelmiyen biri iyi üzüm kaldırdı mı, birden birkaç yüz lira sahibi oluyor. Adiloba köyünde S. Ali böyle bir vakayı yana yakıla anlatıyordu.: "daha birkaç yıl önce benim hizmetkârımdı, dedi. Birde geçen gün gördüm, bağ edinmiş, iyi üzüm kaldırmış, 600 lirayı kıvırmış. Bizde gine 600 lira yok". Bunun için yeni türemiş zenginler var. Köyün şimdi ileri gelenleri, bir iki nesil önce dışardan gelmiş ailelerdir. Adiloba köyü ilk defa bugünkü mevkiinde kurulduğu zaman hangi ailelerin mevcut olduğu bilinmiyor. Köyün en eskilerinden olarak birkaç aile sayılıyor, fakat bunlardan hangisi ilk zamanlardan beri mevcuttu, tesbit edilemiyor. Sorduklarımız iki ailenin en eskilerden olduğunda ittifak ediyorlardı; halbuki bunların lakabına nazaran bunlar da ya hariçten gelmiş veya hariçten gelen unsurların karışmış olduğu ailelerdir. Bu iki ailenin bugün köyde mevkii yoktur; birisine mensup iki şahıs para zengini olarak tanılıyor, fakat aileden gelen bir servet olmaktan ziyade bu şahısların kendi kazançlarının neticesidir. Bütün köyün ileri geleni sayılan iki şahsın dedeleri köye dışardan gelmişlerdir. Şimdi bunlar köyün eskisi, yerlisi gibi sayılıyorlar.

Köyde mevki sahibi sahibi olmak servete dayanıyor, fakat yalnız servet kâfi gelmiyor. Zenginliğin hiç değilse bir iki nesil devam etmesi, servet sahibinin artık köyün yerlisi sayılması gerekiyor: yani ailenin köy cemiyetinde yerleşik bir mevki almış, bu yeri cemaatin tanımış olması gerekiyor. Mevki temin eden ve yi-

ne servet ile ilişkili olan üçüncü amil de köy işlerinde "kontrol" mevkiinde olmaktır.

Köy işlerini kontrol meselesinde köyün şehirle, daha geniş cemiyet çerçevesinin idari teşkilatı ile olan münasebetini göz önünde tutmak lazımdır. Muhtarlık neden kontrol mevkiidir? Çünkü muhtarlık, şehirden gelen teşkilat zincirinin köye kadar dayanan son halkasıdır; bu idarenin dayandığı otoriteyi köyde temsil eder; şehrin istediği işleri köyde gördürür; köyün şehirle olan resmi münasebetlerinin tanzim eder. Köyün şehirden uzak ve şehirle münasebetinin az olduğu, köy kendi işlerini kendi hallettiği hallerde muhtar şeklen haricî otoriteye dayanmakla beraber fiilen cemaatin tayin ve kontrolüne tâbi olur; muhtarın kendi mevkiine dayanarak işleri istediği gibi görmesi pek mümkün olmaz. Halbuki köyün şehirle münasebetlerinin sıkı olduğu hallerde, muhtarlık mevkii kendi başına köyde hükmü geçen bir kuvvettir. Bu hallerde köy cemaatinin muhtar ve azalar üzerine olan tazyıkı daha azdır. Bunlar daha ziyade şehrin kendilerine verdiği otoriteye dayanarak iş görürler.

Şehirle olan münasebetleri tanzim edebilmek bu çeşit köylerde o kadar mühimdir ki, muhtar olmıyan, fakat başka sebepler yüzünden şehirle ve şehir ve şehir idare teşkilatı ile kolayca temasta bulunabilen ve şehirde köyün işlerini gördürebilen şahıslar köyde kontrol ve mevki sahibidirler. Köyde bu nevi adamlar mevcut ise, bunlar ya doğrudan doğruya muhtar olarak, veya muhtarlığı kendi adamlarını seçtirerek, veya seçilen muhtarı elde ederek köy işlerinde hakim bir rol oynarlar. Bu nevi kuvvetli şahısların mevcut olmadığı hallerde muhtarlık yegâne kontrol vasıtasıdır; bu mevkii elde edenler, köy işlerine hakim olurlar ve bu idari mevkiî kendi iktisadî vaziyetlerini kuvvetlendirmek için vasıta olarak kullanırlar. Adiloba ve Tepecik köyleri bu iki vaziyetin misallerine verir. Tepecik, evvelce de işaret ettiğimiz gibi, dağılma alâmetleri gösteren bir köydür. Köyün en zengini Mehmet ağa ölünce toprağı 9- 10 mirasçı arasında bölünüyor. Büyük oğlu evvelce muhtarmış, ama şimdi çekilmiş, işlere karışmıyor; diğer oğulları henüz pek genç, kendilerinin ifadesine göre bir

şey yapamıyorlar.Bunun için imam, muhtar, kâtip gibi yeni türediler işleri ellerine almışlar. Muhtarlık, azalık, kâtiplik mevkileri köyde yükselmek emelinde olanların elde etmek için çekiştikleri post olmuş. Bu mevkilerde olanlar, imamla da anlaşarak, köy gelirin kendi ceplerini doldurmak için kullanıyorlarmış. Adiloba'da en üstün mevkii olan, kimse engel olmadan borusunu öttüren, Ahmet ağadır. Ahmet ağanın dedesi köye dışardan gelmedir. Aile köyde çok mülk edinmiş, köyün sokaklarından biri bu ailenin lakabı ile adlanıyor; evvece bu sokaktaki bütün binalar bu aileye aitmiş. Şimdi bu ailenin iki oğlu Ahmet ile Hasan mülkü idare edememişler. Ahmet ağa çok müsrif, sefahata düşkün bir adamdır; serveti tehlikeye girmiştir. Buna rağmen köyde şimdi kendisinden daha zengin olanlardan üstündür; zira Ahmet ağa şehirle olan münasebetlerde mühim bir rol oynar; kendisi şehirleşmiştir; tecrübelidir; ailesi kışın kasabada oturur; en mühimi kayın biradesi kasabada eski bir memurdur. Köyün şehirle olan işlerini büyük mikyasta Ahmet ağa tanzim eder, köye gelen misafirleri ağırlar; köyde başı sıkışan Ahmet ağaya koşar. Yeni evlenen bir çiftin ayrılmaması için oğlanın kasabada askerliğini yapmasını temin eden odur. İmam efendi hastalanınca arabası ile kasabaya hastaneye götürür; biz orada iken bir cebren kız kacırma vakasını "rızası ile kaçırma" şekline koyan ve kaçıran gençleri köylünün kendi tabiri ile "yedi sene hapis yemekten" kurtaran odur.

Ahmet ağanın yardımcıları da vardır: İbrahim çavuş köyün zenginlerinden değildir, fakat hali vakti yerindedir. Askerlik dolayısı ile çok yer görmüş, akıllı, konuşkan, girgin bir adamdır. Bunun için şehirle olan münasebetlerde o da ikinci derecede mühim bir rol oynar. Köye gelen memur ve şehirlilerle nasıl konuşulacağını, sorulan suallere nasıl cevap verilmesi lazım geldiğini gayet iyi bilir. Kooparatif içtimalarında diğer köylülerin kalkıp anlatamadıkları şeyi o münasip bir lisanla anlatıverir. Köyde camı yapıldığı zaman işleri teşkilatlandırmak vazifesi İbrahim çavuşa düşmüştür. Biz köye gelince de İbrahim çavuş bizi tartmak, hakkımızda hüküm vermek işi ile meşgul oldu.;arkamızdan

tahtikat yaptığını öğrendik. Muhtar olmadığı halde köyün filen muhtarlığını o eder. Muhtar da köyün yerli, eski ailelerindendir; geçimi iyidir. Muhtar, Ahmet ağa ve İbrahim çavuş üçü bir gruptandır. Bu üçü kadeh ve eğlence arkadaşıdır. Muhtarda hakiki otorite yoktur; işleri diğer iki şahıs idare eder; ama bu üçü bir gruptan oldukları için, köyde hakiki ve şekli otorite bir arada, birleşik olarak yürür.

Köyün ikinci ileri gelenlerinden Seyit Ahmet'in vaziyeti Ahmet ağanınkine benzer; o da eski ve zengin bir ailedendir, fakat şimdi borca batmış bir vaziyettedir. O da köyün en "şehirleşmiş" adamlarındandır; 10;12 senedir kasabada oturur, yazları köydeki bağına gelir. Kasabaya göçmeden önce köyde faal bir rolü varmış; muhtarmış, köye göçenleri o yerleştirmiş: satılan arsaların parası ile bir kahve ve berber dükkânı yaptırmış. Köye radyo alınmasına sebep olan da kendisi imiş. Şimdi köyde birlik kalmadığından, işlerin ihmal edildiğinden şikâyet ediyor. Kasabaya çekildiğinden beri köy işlerine pek karışmıyor; onun için Ahmet ağa ile aralarında belli bir rekabet yoktur; beraber içki ve eğlence arkadaşlığı ediyorlar. Diğer resmi mevkii olanlardan imam, köye gelmiş bir rumeli göçmenidir; köyde hiç mevki yoktur. Köy azalarının ismi bile geçmiyor; eğitmen, fakir bir adamdır; muhtarın akrabalarından ve yukarıki grubun adamlarındandır.

Yedi sekiz sene kadar önce Ahmet ağanın grubunun otoritesine meydan okuyan bir hareket beliriyor. Bu civar köylerinden hükümet emri ile koyun sürüleri kaldırılıyor. Ahmet ağa sürülerin saklıyor; köyden ihbar ediyorlar; ağa sürülerin kendi arazisinde otlatacağını söylüyor ve kayınbiraderinin yardımı ile sürülerini muhafaza ediyor. Ahmet ağaya karşı koyan grubun başında genç bir adam bulunuyor. Onun köyde mevkii yoktur; zenginlerden, büyüklerden değildir; amma anlatıldığına göre okur yazar, akıllı, genç, cesur emelleri olan bir kimse imiş. Arkadaşlarından biri onun yazdığı uzun bir şiiri bize okudu. Köyün gençlerinden ve hoşnutsuzlarından bir grubu başına topluyor. Ahmet ağaya muhalif olan diğer zenginler ve büyükler de galiba onu tutuyorlar. Köyde park, okuma odası, gençlik teşkilâtı yapmak istiyor,

ama iş aslında iktisadî amillere dayanıyor. Bu işin kahramanlarından olan Tekelilerin Hüseyin'ın anlattığına göre, muhtar ve "köyün büyükleri", "başta olanlar" (tasrih etmedi) köyün arazisini dışardan gelenlere satıp paraları iç ediyorlarmış; gençler de buna içerliyorlarmış. Bir gün Hüseyin'in kafası kızmış, köyün dışında boş arazinin bir parçasına bir kazık çakmış, burası park olacak demişler, ama maksat herkes gibi kendilerine bir yer edinmek imiş. Muhtar ve azalar Hüseyin'i çağırıyorlar, köyden bir kadının evine zorla girmişsin diye iftira ediyorlar, küfür savuruyorlar, Hüseyin'de kızıyor, bıçak çekiyor. İş mahkemeye aksediyor. Baştakilerin her halde açığa vurulmasını istemedikleri işleri vardı ki, Hüseyin'i davadan vaz geçirmeğe kandırıyorlar, "iş Ankaraya yazılacak" köy rezil olacak, yakışır mı?" diyorlar; Hüseyin de davadan vaz geçiyor. Bize anlatırken "onlar gine köyün büyükleri" diyordu, ben neyim ki? Bir misafir, dışardan bir büyük geldi mi onlara iner, onlar ağırlar; köyün şerefi var". Hüseyin'in bu sözlerinden de şehirle olan münasebetlerde rol oynamısının köyde nasıl itibar ve mevki temin ettiği anlaşılıyor. Koyun meselesinde, elebaşı olan genç Ahmet ağayı hükümete haber veriyor; fakat Ahmet ağa daha kuvvetli basıyor; koyunları muhafaza ediyor. Nihayet elebaşı genç köyde tutunamıyor; başka bir köye gidiyor; orada ölüyor. Bu suretle Ahmet ağaya karşı muhalefet sönüyor. Biz köyde ağa düğününe geldi, çengi oynattı. Hüseyin yerleşik otoriteye boyun eğmiş, bu otorite de onun gençlik isyanını unutmuş görünüyor. Ahmet ağanın muhalifleri sinmişler, bir şey yapmıyorlar.

Ahmet ağa hem şehirde nüfuzu olan, iş gördürebilen bir kimse, hem de kendi menfaatine dokunmadığı zaman köy işlerini üzerine alıp diğerlerine yardım eden bir adamdır. Köylü onun geceleri köy merasında otlıyan sürülerine ses çıkarmıyor; Ahmet ağa da köyde başı sıkışanların işlerine bakıyor; içki, kadın alemleri ile kendi gurubunu eğlendiriyor.

Paşa köyünde vaziyet, iki kuvvetli grup arasında çatışma halidir. Şerif Ali ile Ali Bey köyün ileri gelenlerinden ve zenginlerindendir. Bundan dokuz sene kadar evvel Şerif Alinin yıldızı parla-

mış; muhtarmış; köye hakimmiş. Şerif Ali, o zamanlar kasabada belediye işlerini ellerinde tutan eski Kara Osman oğulları ailesinden iki zatın adamı imiş. Kasaba intihabında ikilik belirmiş. Kara Osman ağallarına muhalif bir namzet varmış ve halk onu tutuyormuş. Şehirdeki iki zat Şerif Aliye kırk, elli atlı ile intihap günü kasabaya gelmesi için haber gönderiyor; Şerif Ali de gidiyor. Kasabada bir şey yapmıyorlar(?), sade dolaşıyorlar amma, o intihap sonradan fesedilip o iki zat iktidardan düşünce Şerif Ali de köyde mevkiini kaybediyor; müntehibi sani olmaktan çıkarıyorlar. Rakibi Ali Bey muhtar oluyor. Ali Bey köyde pek az oturur, hovarda bir adamdır; bu hususta Adiloba'nın Ahmet ağasından da üstündür, deniliyor. Köyden partiye, hükümete (her halde Şerif Ali'nin kışkırtması ile) muhtar aleyhine şikayetler oluyor. Şimdi Şerif Ali şehirde kuvvetli yeni hamiler aramakla meşguldür; Ankara'dan geldiğimiz için bizden bir şey çıkacak sandı; alakadar oldu; evinde misafir etti; civar köyleri gezdirdi. Gelecek intihapta yine mütehibi sani çıkmağa uğraşıyor. Paşaköyünde muhtarlık kavgaları adam öldürmeğe ve öldürmekle ithama kadar varıyor. 1927- 28 de bir düğünde iki tarafın adamları arasında kavga çıkıyor; bir genç vuruluyor, Paşa köyünde düğünlerde davul çalmak o zamadan beri yasak ediliyor. İki sene evvel de bir taraf diğer tarafı bir hizmetkârı öldürmekle itham ediyorlar; itham edilenler hizmetkarı geri gittiği memleketinden bulup getiriyorlar; bu sefer itham edenler tevkif ediyorlar.

Diğer bir köy hakkında işittiklerimiz de yukarıki vaziyetlere benzer bir hale işaret ediyor. O köyün muhtarı da işleri kendi bildiğine ve kendi menfaatine göre idare edermiş. Nihayet öyle bir hal olmuş ki, kasabadan teftiş için memur göndermek gerekmiş; fakat muhtarın köy bürosundaki "ahbabı" muhtara vaziyeti haber vermiş; o da defterleri ona göre düzeltmiş. Memur geldiğinde "defterlere şöyle bir bakmış", sonra muhtarla beraber rakı içmeğe gitmişler.

Bu haller köyün, şehrin idari teşkilatı ile nasıl bağlandığını, bu bağlanmada mutavassıt rolü oynıyanların köyde nasıl nüfuz ve mevki kazandıklarını gösteriyor. Köyde işlerin kontrolünü elleri-

ne alanlar, köy cemaatinin kontrolünden hemen hemen kurtulmuş ve vaziyette, şehirdeki nüfuzlu ahbaplarına dayanarak köy işlerine hakim oluyorlar. Bu vaziyet köy içtimaî düzeninde bir yarılma doğuruyor. Köy cemaati kendi tanzim etmiyor. Rakip gruplar arasında veya idare mevkiinde olanlarla köy halkı arasında geçimsizlik, mücadele doğuruyor ve bu ihtilafların halli için şehrin müdahalesine müracaat ediliyor. Köy cemiyetinin kendi müesseseleri fertler ve gruplar arasında çıkan ayrılıkları halletmeğe yeter gelmiyor. Bu vaziyette bir taraftan şehirdeki ahbapların, akrabaların nüdahalesine müracaat ediliyor; diğer taraftan bir tahkir, bir iftira, bir döğüşme bahane edilerek dava açılıyor, iş mahkemeye düşüyor.

Köylüler bu çatışma ve çekişme vaziyetinden, muhtarların keyfi hareketinden şikayetçidirler. Vaziyetin mesuliyetini hep Paşa köyüne yüklüyorlar; bu hal orada doğdu, sonra öbür köylere de yayıldı diyorlar. Halbuki bu sahadan uzak diğer ova köylerine ait muhtarlık mücadeleleri de anlatılıyor. Çatışmaların ilk Paşa köyünde belirmesi bir tesadüftür; orada almayıp da başka bir köyü de başlıyabilirdi. Şimdiki vaziyetin doğuşu eski köy düzenin yıkılmasındandır. Eskiden ağalık, aile mevkii, yaşlılık, köy cemaatinde itibar temin ederdi; bunlar, köy efkârı umumiyesinin de tasvibi ile köy işlerini tanzim ediyorlardı. Şimdi eski manasında ağalık kalmamıştır. Eskiden ağa oda açar, yardım istiyenlere yardım eder, faizsiz borç verirmiş. Hatta Sarı Çam, Kepenekli köylerinde olduğu gibi meclis kurar, mahkeme edermiş. Harp seneleri, kargaşalık seneleri, daha evvelki kısımlarda anlattığımız değişmeler eski düzeni alıp götürmüş; neticede eski aileler zayıflamış, dışardan yabancılar gelmiş, yeni zenginler türemiştir. Kısacası, köy eski kapalı halini, istikrarını kaybetmiştir; sosyal değişme halindedir. Bu karışık vaziyette muhtarlık, köyde nüfuz kazanmak ve köy işlerini kontrol etmek vasıtasıdır. Köy cemiyetinde yükselme emelleri besliyen fertler, bu vasıtayı elde etmek için çekişiyorlar. Eskiden idare ve kontrol fonksiyonları köyün eskisi ve zengini olan ağalarda imiş; ağalık bu kimselerin köy cemaati tarafından tanınan vasıfları imiş. Bu günkü köyün ağalık

mevkiinde olanlar şehir idare sisteminin köye girmesi ile ağalıktan gayrı bir mevkie - muhtarlık mevkiine - verilen kontrol ve idare fonksiyonlarını, bu mevkie doğrudan doğruya veya dolayısı ile sahip olarak elde etmek istiyorlar. Burada mühim olan diğer bir nokta, iktisadî kudretle, idarî kuvvetin birarada gidişidir. Evelce bu iki kuvvet ağalık, beylik müessesesinde tabiî olarak birleşmişler; şimdi ise şeklen ayrılmışlardır, fakat fiîlen beraber gidiyorlar. Köyün eski zenginleri olanlar, eski düzende ağa olabilecekler, muhtarlığı elde ediyorlar veya muhtarı nüfuzları altına alıyorlar. Diğer taraftan siyasî fonksiyon -muhtarlık- iktisadî kudreti arttırmağa yarıyor. Muhtarlık, âzalık, hatta kâtiplik bu mevkide olanların kendi ceplerini şişirmeğe yarıyor. Meselâ tepecik köyünde köyün merasını kasabadan bir yoğurtçunun sürülerine kiralıyorlar; yoğurtcu ile anlaşarak meranın kirasını olduğundan daha az göstermiştirler. Ağaç dikimi için bütçeye altmış lira konmuş, fakat dikim, imece denilen ücretsiz sai ile yapıldığında, bu para fiîlen harcanmış. Adiloba'da beş altı sene evel parası ve kısmen malzemesi köylüden toplanarak bir cami yaptırılmış; bu, para entrikalarına yol açmış. Adiloba'daki çatışmanın da köy gelirini "baştakiler"in kendi menfaatleri için kullanılmasından çıktığını gördük. Köy topluluğunun, başta olanların ve tutulan hesapların üzerine bir kontrolü yoktur. İntihaplar evelceden hesaplanmış. Kararlaştırılmıştır. Geçen intihapta büyükçe bir ova köyünde yolsuzluktan şikâyet edilmiş; kasabadan bir memur gönderilmiş; memur canından korkmuş, bir şeye yapamadan dönmüş.

Tetkik mevzuumuz olan sekiz köy ve bu mıntakadaki bütün ova köyleri sosyal değişme halindedir. Eski nizamı çözülmüştür; Hakikî, iktisadî ve sosyal otorite ile siyasî-idarî otorite birbirinden şeklen ayrılmıştır; fakat gerçekte beraber gitmektedirler. Eski köy ağasının yerini kasaba burjuvasına benzeyen, rekabete dayanan bir sistem içinde sosyal mevkiinde tutunmağa uğraşan bir nevi "ziraî burjuva" almaktadır.

Sosyal yapıda yaş grupları. Adiloba'da öğrendiklerimize göre, eskiden köy cemaati, sınırları az çok belli dört yaş grubuna

ayrılmış imiş. Erkekler; kızanlar (bekârlar), küçük köseler (genç evliler), büyük köseler, ihtiyarlar olarak dört grupta ayrılmışlarmış. Bunlar, ayrı ayrı odalarda toplanırlarmış. İhtiyarlar şimdi mektebin bir dersanesi olan odada toparlanırlarmış. Herkes kendi kahvesini getirirmiş, ocak başında bekliyen bekçiye atar, pişirtirmiş. Adiloba bekçisi o zaman da bekçi imiş. Onun anlattıklarına göre bu oda 1927-28 senelerine kadar devam etmiştir. Öbür gruplar, başka odalarda toplanırlarmış. Üç büyük yaş grubunun muayyen bir teşkilâtı olmadığı anlaşılıyor, fakat kızanlar bir gençlik teşkilatı manzarası gösteriyor. Bugün üç büyük grup ortadan kalkmıştır; artık bu tefrik kullanılmıyor. Kızanların teşkilâtı zayıflamış, ehemmiyetini kaybetmiş bir tarzda hala devam ediyor. Kızanların bir bayrakları vardır. Bu köyün zengin ve eski ailelerden değilse bile, iyice ailelerden birinin oğludur; diğerlerine söz dinletebilen kavga olduğu zaman ayırabilen, biraz zorbalı bir gençtir. Eskiden (yedi, sekiz sene evveline kadar) kızanların bayrağı da varmış. Bayrak taşıyarak düğün alaylarına iştirak ederlermiş. Başka köylerden gelenlerin de toprakları ile gidilirmiş; başka köylerden gelenlerin de bayrakları yere çakılır, oyunlar oynanırmış. Kızanların düğün için köye gelenlerden ayakbastı parası ve düğün evinde de para almak hakları vardır. Eskiden kızanların nüfuzu fazla imiş. "beş, on kağıt" koparırlarmış. Şimdi bir iki liraya, hatta beş on kuruşa razı oluyorlar. Kızanlar için düğünde serhoş olmak adettir. Serhoşluk, ayıplamak şöyle dursun, bilakis erkekliğin şanından addediliyor. Biz orada iken yapılan düğünde kızanlar şişeleri ağızlarına dikerek, iki gün iki gece bol bol içtiler. Serhoşlukları hakiki olmakla beraber biraz gösteriş te işin içine karışıyordu. Biz resim alırken nareler, eğilip eğilip kalkmaları fazlalaşıyordu. Gelin, oğlan evine ayak basar basmaz da dağıldılar. Meydanda serhoştan eser kalmadı. Köy adetlerine göre artık düğün bitmişti; davul, rakıs ve serhoşluğa müsaade edilmiyordu.

Kızanlar gurubuna muayyen bir yaşta girilmiyor. On beş yaşından sonra gencin şahsına göre herhangi bir düğünde kızanlar arasına katışmağa çağrılıyor. Bu çağrılma, gruba girmeyi işa-

retliyor. Çağrılan genç, kızanlara tavuk, sair yiyecekler hediye getiriyor. Serhoş gençler arasında bir vaka çıkmasına mani olmak, misafirlerden, düğün evinden para almak, kızanlara rakı temin etmek, bayraktarın vazifesidir. Kızanlar sokakta davulun yanında yere oturur içerler ve sıra ile kalkıp oynarlar; bayraktar elindeki değnekle işaret ederek veya dürterek gençleri sıra ile oyuna kaldırır.

Kadınlar arasında mukabil bir gruplaşma ne eskiden ne de şimdi mevcut değildir. Genç kızlar arasında kızanlarınkine benzer bir teşkilât yoktur. Yalnız, "manto giymek" eskiden şehirlerde çarşafa girmenin mukabili çocukluğu genç kızlıktan ayırıyor. Manto giymenin buluğa erişme ile tam bir ilişiği yoktur; kız, uzunca boylu, iri yarı olursa daha genç yaşta manto giyiyor. Manto giyen kızlar kendi aralarında toplanır, dümbek çalarlar, rakseder, oyunlar oynarlar. Manto giymemiş kızları bu toplantılara çağırmazlar.

Yaş grupları dağılmış olmakla beraber, yaşlı olmanın halâ köyde saygı edilen bir mevkii vardır. Yaşlıya saygı bilhassa erkekler arasında daha kuvvetle mevcuttur. Kadınlar arasında, kaynanası ile veya başka ihtiyar kadınlarla başkalarının yanında çekişenlere tesadüf ediliyor. Umumiyetle, yaşlı kadınlara saygı edildiğini görmedik. Halbuki erkekler arasında büyükleri saymak oldukça kuvvetlidir; bu ihtimal, eski yaş grupları zamanından kalma bir vaziyetin devamıdır. Eğitmene akrabası olan İbrahim çavuş yanında sigara ikram edince, eğitmen hem sigarayı almadı, hem de sonradan bana "aman ne ettiniz?" dedi. Gençlerden Hasan kahvede olan bir münakaşayı anlatırken, "onların dedikleri bana doğru gelmedi ama, büyüklerin yanında fazla söz etmek istemedim" dedi. Düğünde kızanlar, İbrahim Çavuştan çekiniyorlar, onun dediğinden çıkmıyorlardı.

Devam ede gelmekte olan büyük saygısına rağmen nesiller arasında çatışmalarda mevcuttur. Bir kaç yıl önce Adiloba'da becerikli bir gencin nasıl diğerlerini başına topluyarak Ahmet ağaya kafa tutuğuna işaret etmiştik. O zamanki harakete iştirak

edenlerden ikisi halâ köyün halinden şikayetçidirler. Seyit Ahmet muhtarlığı zamanındaki işlerden bahsederken, yaptıklarına köyün ihtiyarlarının mani olmağa çalıştığını söyledi; 'onlar (ihtiyarlar) köy hep bize kalsın, başka kimse gelmesin, diyorlardı" dedi. Paşa köyünde Şerif Ali pazar kurmak, köye dışardan nüfus kabul etmek taraftarı olduğu için köyün ihtiyarlarının kendisini sevmediklerini söyledi. Bu gün köylerde nüfuzlu zümre, ihtiyarlar veya gençler değil müstahsil çağda olan orta yaşlılardır.

Etnik gruplar münasebeti: Bu köylerin nüfusu hakikatte çok karışık olmakla beraber, kendilerini yerli addeden grupla köye dışardan gelen gruplar arasında az çok bir ayrılık var. Mekânda taazzuv bahsinde, göçmen gruplarının köylerde ayrı kümelenmeler teşkil ettiklerine işaret etmiştim; fakat mekânda bölünmenin, dışardan gelenlere karşı duyulan uzaklıktan doğmadığını, gruplar arasında böyle yer üstünde ayrılığı icap ettirecek kadar kuvvetli sosyal ve pisikolojik ayrılıklar olmadığını söyledim. Bununla beraber, köyün yerlisi olanlarla yabancılar arasında hiçbir fark görülmüyor da demek değildir. Muhtelif etnik grupların karıştığı her yerde olduğu gibi burada da gruplar arasında az çok birbirini beğenmemek, her birinin kendisini üstün görmesi hali vardır. Meselâ, Adilbo'da, Aydınlar dağ köyünden gelenlerin oturduğu dağlılar mahallesinden bahsedilirken, bu adlandırmada küçümse ve tepeten bakma edası vardır. Adiloba'da bir göçmen ailesine başka bir köyden yine göçmen bir gelin gelişi, Adiloba da alayla karışık bir tecessüs uyandırdı; göçmen düğünü ile yerli düğünü arasındaki farklara işaret edildi. Gelin oğlan evine geldikten sonra, genç kadın ve kızlar arasında gelinin üstünü başanı göstererek gülüşenler, alay edenler vardı. Bununla beraber, zamanla göçmenlerin, yaylı araba, evi badana etmek, çeşitli yemekler gibi yerli şartlara nazaran üstün kültür unsurları getirdiği olmuş.

Yeni gelen göçmenleri karşı gösterilen soğukluğun köyünde toprak meseleleri olduğu görülüyor. Adiloba'da Aydınlar dağ köyünde gelenler parayla arsa satın alarak yerleşiyorlar; bunun için bunların gelişi, ilk defa biraz mukavemete uğramış görünü-

yorsa da artık tabiî karşılanıyor. Halbuki yeni Rumeli göçmenlerine toprak vermeğe köyü hükümet mecbur ediyor. Böylece bedavadan köyün en iyi toprağı olan müşterek merayı teşkil eden yerden göçmenlere hisse vermek köylünün hoşuna gitmiyor. Adiloba arazisinin darlığını öne sürerek köye göçmen ailesinden bahsedilirken, "Toprağı nüfuz başına vermiştik; şimdi biri Konya'ya gitti, onun hissesini geri almalı" diye konuşuldu.

Hükümet bu köylere birer tane de şarktan sürülen ailelere vermiştir. Adiloba köylüleri kürt diye adlandırdıkları Musa'nın köye yerleşmesine karşı kuvvetli bir mukavemet göstermişlerdir. Köyün arazi darlığı ortaya sürülerek, kasabadan keşif heyeti getirtilerek, Musa'ya verilen toprak geri alınmıştır. Şimdi Musa topraksız, geçimini temin edemeden, hazır parasını yiyerek oturuyor. İddiasına nazaran muhtar ortaklama bağ tutmasına da mani olmuştur. Musa köyde ev yapmış olduğundan -belki biraz da iş inada bindiğinden- başka bir köye gitmek istemiyor. Mahkeme dosyalarına nazaran Musa ile muhtar arasındaki çatışma mahtemeye de aksetmiştir.

Adiloba, istenmiyen bu unsuru köyden atmak için, resmi ve hususi, elden gelen tazyıkı kullanıyor. Bizim köyden ayrılmamıza yakın Musanın kızı nişanlısı tarafından kaçırıldı. Köyün başında olanlar kızın kaçırılacağından önceden kaçırıldı. Köyün başında olanlar kızın kaçırılacağından önceden haberdardı; kaçıran gençlerden bir kısmı araba ile beraber köyün ileri gelenlerinden, Ahmet ağanın ve muhtarın ahbabı, İbrahim çavuşun bağına saklanarak kızın geçmesini beklemişler. Kız akşam üstü kaçırıldı; o gece tahkikat için köye gönderilen iki candarmayı köylü oyaladı; kimsenin ifadesi alınamadı, civarda araştırmalar yapılamadı. İbrahim Çavuş ve birkaç kişi daha Kürt Musa'ya elçiliğe gittiler, onu bol para ve bağ vaitleri ile kandırdılar. Kaçırma günü hadiseden birkaç saat evvel Musa muhtara gelip, evinin kapısının kilidi kırıldığından, altınları çalındığından şikâyet etmiş. Arada tavassut edenler bu çalınan paranın bir kısmını da ödemeyi vadediyorlar. Musa'dan dava açmayacağına dair söz aldıktan sonra, ertesi gün köyün otoritesi Ahmet ağa atına binip kızı ve

kaçıranları aramağa gitti ve tabii bulup getirdi. Kızı da beşibiryerde vaitleri, nasihatlarla kandırarak davadan vaz geçirdiler; kız, "babam nişanlıma vermiyordu, askere gidecekti, rızamla kaçtım" diye ifade verdi. Bu işler olurken köylüler, "beşi biryerdeler, bağlar verilecek, köprüyü geçinciye kadar ayıya dayı denir" diye kendi aralarında konuşuyorlardı. İş kapandıktan sonra kıza ne bağ, ne altın verildi; ne de düğün yapıldı. Oğlan asker oldu gitti. Hadise kapanmadan bir köyden ayrıldığımız için Musa bu vaziyette ne yaptı, hala köyde midir, bilmiyorum.

DAĞ KÖYLERİ

Köylerin iktisadî durumunu incelerken toprak mülkiyeti ve mülkiyetin köy nüfusu arasındaki dağılışı üzerinde durduk. Mülkiyet münesebetleri durumu doğrudan doğruya tabakalanma olayını ifade eder. Her iki köyde de toprağın dağılışının bir piramit teşkil ettiğini gördük, toprağı az olanlar piramidin kaidesini, çok olanlar tepesini teşkil ediyor. Ova köyü Adiloba'nın piramidi daha dar ve uzun, Siyetli köyündeki ise daha geniş ve basıktır. Toprağın dönüm miktarını değil de kıymetini alırsak piramitlerin bu vasıfları daha keskin olarak beliriyor; mesela 10 dönümden az arazisi olan mükellefler Adiloba'da yüzde 35,6, Siyetli de ise yüzde 40,8 dir; iki köy arasında belirli bir fark olmakla beraber bu fark o kadar keskin değildir. Halbuki dönüm yerine arazinin kıymetini alınca görüyoruz ki Adiloba köyünde bir liradan az toprak vergisi verenlerin nisbeti yüzde 21,8 Siyetli köyünde ise yüzde 56,6 dı; Adiloba'dan en yüksek toprak vergisi 29 lira Siyetli'de 8 liradır. Tabakalanma bakımından toprak kıymetinin dağılışı, toprak miktarının dağılşından daha mühimdir, çünkü toprak verimlilik itibarı ile değişir ve vergi için takdir edilen kıymet toprağın kalitesini aksettirir. Mesela Siyetli'de mükelleflerden birinin 9 bin metre kare, bir diğerinin de 17 bin metre kare toprağı var; toprak miktarına bakarak ikinci mükellefin geçiminin, başka mütemmim geçim kaynağı yoksa, birinciden oldukça üs-

tün olduğuna hükmedilir ve bu ikisi iki ayrı gruba konur; halbuki vergilerine baktığımız zaman, birincinin 71. ikincinin de 72 kuruş vergi verdiğini görüyoruz; bu durumun tesbit edince iki mükellefin geçimi hakkında verdiğimiz hükmü değiştirmek icap eder; vergilerin eşit oluşu, 17 bin mertre karenin 5 bin metre kareden daha verimli olmadığını, geçim kaynağı olarak her iki toprağın eşit olduğunu gösterir, her iki mükellef aynı sınıfa girer. Toprak kıymetini gösteren toprak vergisinin dağılış şekli (vergi toprağa takdir edilen kıymetin yüzde birine muadildir) dağ köyü Siyetli'nin hayat seviyesinin ne kadar düşük olduğunu açıkça gösteriyor. Siyetli'de mükellefin yüzde %96,9 u dört liradan aşağı vergi veriyor, Adiloba'da ise bu miktar vergi verenlerin nisbeti yüzde 63,8 dir. Siyetli muhtarı konuşmamızda, köyde ancak 8-10 kişinin geçiminin olduğunu, diğerlerinin hep fakir olduklarını söylemiştir; bu rakkamlar onun ifadesinin teyid eder görünüyor. Şüphesiz Siyetli'de toprak yegâne geçim kaynağı değildir, hayvancılık da vardır, fakat köylülerin kendi ifadelerine göre esas geçim kaynağı toprak ziraatidir. Hem hayvan adetlerinin köylüler arasındaki dağılışında gördük ki ancak 32 mükellefin koyunu vardır, toprak mükellefi sayısı ise 196 dır; hane sayısı ile mukayese edersek, Siyetli'de 96 haneden 32 tanesinin koyunun var demektir. Mevcut koyun sürüleri de büyük değildir, yalnız bir kişinin 78 koyunu vardır; 20 mükellefin koyunu 50 den azdır; iki kişide de, birininki 101 diğerininki 64 olmak üzere kıl keçisi vardır. Bununla beraber, yalnız hayvan adedini gözden geçirerek hayvancılığın ehemmiyeti hakkında hüküm vermek pek doğru değildir; hayvan adedine bakınca, hepsinin küçük sürüler oluşundan, hayvancılığın geçimde fazla bir ehemmiyeti olmadığı hissi doğabilir; halbuki hayvan vergisi cetvellerine bakınca durum başka bir manzara gösteriyor. En zengini 8 liradan fazla toprak vergisi vermiyen Siyetli'de 82 lira hayvan vergisi veren var. Hayvan vergisi cetvellerini ilave edince, Siyetli'nin iktisadî durumu başka bir renk alıyor ve sırf hayvan vergisi cetvellerine bakarak insanın, Siyetli'nin ova köyün Adiloba'dan daha iyi bir durumda olduğuna, hiç değilse Siyetli'de muayyen bir zümrenin

böyle bir durumda olduğuna hükmedeceği geliyor. Ova köyü Adiloba'da ve dağ köyü Siyetli'de hayvan vergisi şöyle bir dağılış gösteriyor:

Siyetli'de daha yüksek vergi veren mükelleflerin bulunuşu, koyun sürülerinin mevcudiyetindedir. Adiloba'da ki hayvan vergileri düşük bir durum gösteriyor. Siyetli'deki 10 liradan fazla olan vergi veren 30 mükellef var, bunlardan 23 tanesi 30 liradan fazla vergi veriyor; Adiloba'da en yüksek toprak vergisi ise 29 liradır. İmdi, Adiloba'da hayvancılık mühim olmadığına, geçim kaynağını toprak ziraati teşkil ettiğine göre, Siyetli'de ise toprak ziraati verimsiz olup, hayvancılık da geçim ehemmiyetli bir kaynak olduğuna göre, toprak ve hayvan vergileri arasındaki bu büyük farkı, dağdaki hayvancılığın ovadaki toprak işletiminden daha karlı olduğu şeklinde mi tefsir etmek lazımdır? Eğer bu netice zaruret ise, o zaman dağ köyündeki hayvancılığın, hayvan sahibi zümre için, ki bunlar köydeki hanelerin üçte birini teşkil ediyor, ovadaki en zengin toprak sahiplerinkinden daha üstün bir hayat seviyesi sağladığını kabul etmek gerekir, ve dağ köylerinin ova köylerinden daha fakir olduğu hakkında verdiğimiz hüküm nakzedilmiş olur. Toprak vergisi ile hayvan vergisi arasındaki farkın böyle bir mana taşıdığı bize hiç muhtemel görünmüyor. Bu, iki istihsal şubesinin verimliliğini değil, vergi skalasındaki farlılığı gösteriyor; vergi sistemleri her çeşit mülkiyeti aynı mükellefiyete tabiî tutmaz; bazı mülkiyet çeşitleri üzerinde vergi daha ağır, bazıları üzerinde ise daha hafif olur. Hayvan vergileri toprak vergilerinden daha ağır gözüküyor. Birkaç misal alalım: Adiloba köyünden bahsederken köyün ağası olarak müdeaddit defa adı geçen Ahmet ağanın vergi kayıtlarına göre 110 dönüm kadar arazisi vardır; Adiloba'nın toprağı gayet verimlidir, öyle iken bu 110 dönümün vergisi 10 lira 58 kuruştur, halbuki aynı ağa 122 koyunu için 98 lira vergi veriyor. Yine Adiloba'da diğer bir mükellef 80 dönüm için 15 lira 25 kuruş veriyor; eğer 80 koyunu olsa idi 64 lira vergi verecekti. Adiloba'nın toprağı hem verimlidir, hem de bu toprak hububat değil, piyasası yüksek olan üzüm, incir, tütün yetiştirmek için kullanılıyor, yani ye-

tiştirilen mahsulün cinsinden dolayı toprağın kıymeti artmış oluyor.; öyle iken toprak vergisi ile hayvan vergisi arasında bu kadar büyük bir fark oluşu, toprağın daha hafif, hayvancılığın ise daha ağır vergiye tabi tutulduğu hakkında şüphe bırakmıyor. Bu mülâhazalarla, dağ köyünün verdiği hayvan vergilerinin ova köyünün verdiği toprak vergilerinden fazla oluşunun, dağ köyünün geçiminin daha iyi, refahlı olduğuna delalet etmediğini kabul ediyoruz.

Bununla beraber, yüksek hayvan vergisi veren 30 mükellefin bulunuşu, Siyetli köyünün iktisadî durumu hakkında yalnız toprak veziyetine bakarak hüküm vermenin doğru olmadığına delildir; hayvan vergilerinin yüksek olduğunu kabul ettikten sonra da, yine bu kadar vergi veren mükelleflerin bulunuşu, onların geçim seviyesinin nisbî yüksekliğini gösterir; demek toprak vergisine nisbetle ağır olan bu vergileri verdikten sonra da hayvan yetiştirmek kurtarıyor, kâr getiriyor ki hayvan yetiştirmekte devam ediyorlar.

Ziraat ve hayvancılıktan başka, geçim seviyesine ve tabaka durumuna tesir eden diğer bir iktisadî faaliyet de ticarettir. Siyetli'de çitlenbek, palamut, süt hayvan ticaretinin mühim yer tuttuğunu, bu faaliyetlerin birkaç kişinin elinde toplandığını görmüştük. Bu faaliyetleri elinde toplıyan zümrenin mevkii toprak ve hayvan zengini olan zümrenin mevkiinden daha üstündür diyebiliriz. Birincis, ticaret ziraat ve hayvancılıktan daha ileri bir iktisadî faaliyettir; geliştiği yerlerde ticaret, ziraatten daha mühim bir rol oynar. İkincisi, bu tüccar ve komisyoncu zümresi köyün hariçle münasebetini kontrol ediyorlar; müstakil köylü çitlenbek, palamut, süt gibi mahsullerini kendisi doğrudan doğruya piyasa sevkedemiyor, bu tüccar ve komisyonculara satıyor, onlar piyasaya sevkediyorlar; bu suretle müstahsil, geliri için bu zümreye bağlı bir duruma giriyor; halbuki ova köylerinde vaziyet böyle değildir; köyün istihsal ettiği maddelerin piyasaya sevki küçük bir zümrenin inhisarına girmemiştir. Her müstahsil ya kasabaya, ya civar köydeki satış kooperatifine mahsulünü kendi götürür. Bunu için ova köylerinde bütün köyü iktisaden hâkimiyetleri al-

tında tutan bir zümre yoktur; oradaki üstün zümre de köyün zenginidir ve köyün dışla, yani şehirle olan münasebetlerinde nüfuzlu olan kimselerdir, fakat onların nüfuzu siyasî - idarî münasebetleridir; halbuki Siyetli'deki zümre köyün şehirle olan idarisiyasi münasebetlerinde aynı derecede mühim bir rol oynamaz, zaten, daha sonra göreceğimiz üzere bu dağ köylerinin şehirle fazla münasebetleri yoktur; şehirde nüfuzlu ahbabı, akrabası olmak bu köylerde büyük bir ehemmiyet ifade etmez; bu köyler ova köylerine nispetle daha kapalıdır, daha geniş mikyasta kendi meselelerini kendileri hallederler. Buna mukabil dışla iktisadî münasebetleri kontrol altına almak mühim bir rol oynar.

Dağ köylerinde ağalık müessesesi ova köylerindekine nispetle daha kuvvetle devam eder görünüyor. Ziyaret ettiğimiz 7 köyden beşinde eski bir ağa veya bey ailesinin otoritesi hâlâ devam edip gidiyor; iki tanesinde, bütün köye rakipsiz otoritesini kabul ettirmiş bir aile yok ve bunlarda otorite mevkii için mücadele başlamış; fakat bu iki köyde de daha bir nesil öncesine kadar böyle otoriteyi elinde toplamış aileler varmış, bu ailelerin erkek âzası kalmamış ve başka bir kimse de çıkıp bütün köyü nüfusunu kabul ettirmiye muvaffak olamamış.

Dağ köylerinin dışla olan iktisadî münasebetleri, yani ticareti, ya nüfuzunu devam ettiren ve köye hâkim olan eski ağa ailesinin bugünkü mümessilinde yahut da köyün sonradan belirmiş, ticaret veya komisyonuculuk yapan zenginin̲de toplanıyor. Dazyurt köyü birinci halin, Siyetli köyü de ikinci halin birer örneğini veriyorlar. Dazyurt da Molla Hacılar ailesi hakimdir; şimdi muhtar bu ailedendir. Biz orada iken (1942) üç buçuk yıldır muhtarlık yaptığını söyledi. Fakat muhtar olmasa da köyün fiilen hakimi kendisi imiş. Bu muhtar palamut ticareti ve komisyonuculuğu yapıyor; kendi ifadesine göre 7-8 yıl önce palamudu kendi hesabına satın alır, dövdürürmüş, fakat bu işi ağır gelmiş, hesapları beceremem̲iş. Şimdi işi komisyonculuğa dökmüş, kiloda yirmi para oluyormuş. O yıl da (1942) 20-30 günlük bir çalışma ile 300 lira almış. Sütçülere de komisyonculuk ediyor, fakat bu işten para almıyormuş. Çitlenbekte de komisyon varmış; 'Sütten de alı-

nır ama, ben almıyorum" diyordu. Köy namına sütçülerle pazarlığı bu muhtar yapıyor, onun kabul ettiği fiyattan diğer köylü de sütünü o tüccara satıyor. Rakip sütçüler, "Hadi sana yüz lira vereyim de senin köy sütü bana satsın" derlermiş ama muhtar mutabık kaldığı tüccar namına daha sütlerin teslimi başlamadan köylüye borç para dağıtıyor. Bütün bu işler, mukaveleler, borç alıp vermeler senetsiz, kayıtsız yapılıyor. Anlaşmazlık, ihtilaf çıkmazmış, köylü otoriteyi tanır sesini çırakmazmış; icabında zırıltı edene dayak da atılırmış. Muhtar gülerek. "köylerde işler orman kanunu kullanılmadan dönmez" diyordu. Orman kanunundan kasdettiği dayaktı.

Siyetli'de bu işleri iktisadî durum bahsinde gördüğümüz gibi, iki bakkal ve birkaç komisyoncu yapıyor. Siyetli'deki bu adamlar yalnız o köyün değil, civar köylerin mahsülu için de mutavassıt vazifesini görüyorlar. Ve bu gördükleri işlere bağlı olarak bu adamların Siyetli'nin ileri gelenleri arasında mevkileri vardır. Fakat yeni türedilerden oldukları için Dazyurt muhtarı gibi otorite sahibi değiller.

Köyde mutavassıt rolünü gören bu zümrenin köylüyü nasıl istismar ettiğini bize Kışla'dan Osman çavuş gayet açık anlattı. Osman çavuş bu köylerde gördüğümüz ve münevver kimsedir; doğru müşahedeleri vardır ve bildiklerini, düşündüklerini olduğu gibi söylemekten çekinmez. Osman çavuş vaziyeti şöyle hülasa etti:

Köye iki tüccar pazarlığa gelir; köyün sözü-geçen adamı ile pazarlığa girişirler. Nihayet tüccarlardan biri biraz daha yüksek bir fiyat verir; o alıcı olur, diğeri de çekilir gider. Tüccardan bir tanesi diğerini uzaklaştırmak için kilo başına on para, yirmi para fazla vermiştir, fakat bunun açısının sonra çıkarır. Evvelâ köyde mahsulün kaymağını toplar; sonra tüccardan köydeki adamına bir mektup gelir, piyasının düştüğünü bildirir, köyde de fiyat düşer. Biraz sonra bir mektup daha gelir, fiyat biraz daha düşer. Derken sonbahar yağmurları başlar, köylü tüccarın adamından çuval istemeğe gelir, mahsulleri yağmurdan korumak için.. Fa-

kat tüccarın adamı piyasa durmuş, kalsın der. Köylü artık fiyata filan bakmaz. Yağmurlardan sonra zaten tarla işine başlıyacaktır (toprağı işlemek mevsiminin gayet kısa olduğunu iktisadî durum bahsinde söylemiştik); mahsulün iyisini toplamış bulunduğu için tüccar kalanı almakta istiğna gösterir; ortada satabileceği başka tüccar da olmadığından köylü yok bahasına malını elinden çıkarır. Tüccarla, köy namına pazarlığa girişen, köyde sözü-geçen adam arasında hususi anlaşmalar da olur; tüccar sözü-geçen-adama komisyon verir, veya onun malını daha pahalıyo satın alır; köylü yanında sureta bir pazarlık yapılır; sözü- geçen-adama köylüyü ucuzdan satmağa razı eder, fakat kendi mahsulünü gizliden daha yüksek fiyatla satar. Bu çeşit dalaverelerle ve köylüye önceden borç verip bağlıyarak, ticarette tavussut eden zümre köyün iktisadî ve âmme hayatında nüfuzlu, kontrol edici bir mevki edinir.

Dağ köyleri şehirden uzak ve şehirle münasebetleri az olduğundan, şehirle olan münasebetlerde nüfuz ve kudret sahibi olabilmenin şehirde nüfuzlu akraba ve ahbap edinmenin ova köylerinde olduğu kadar mühim bir rol oynamadığına işaret ettik. Bir başka şekilde, dolayısı ile, şehirle olan münesebet, daha doğrusu köyün içtimaî sınırlarını aşan ve daha geniş cemiyet çerçevesini temsil eden kuvvet ve müesseselerle olan münasebet bu köylerde de mühim bir âmil olarak beliriyor. Köyün dışında olan ve köy topluluğunun kendi müeyyedelerinden daha kuvvetli bir otoriteyi temsil eden müessese karakoldur. Köylüler arasında ve köyler arasında nihaî otorite karakol ve en kuvvetli müeyyede de onbaşının kararları ve icraatıdır. Köylüler arasındaki kavga ve döğüşlerde, alacak verecek meselelerinde, arazi kavgalarında, inşa veya tamir edilecek yolların köyler arasında taksimi meselesinde karakol, hakem vazifesini görür.

Bize her gün su taşıyan köylü kıza "Sence dünyada en büyük kimdir?" diye sorduğumuzda, "Ne bilem ben", bilemem ki... Onbaşı mı ki?" diye cevap vermişti. Bizi güldüren bu cevap kızın kendi dünyasının gerçeklerine uygun bir cevaptı. Köyün büyüklerinin, muhtarının dışında, bir başka otoritenin daha nüfuzlu ol-

duğunu biliyordu ve "hükümet" adında, hakkında ancak müphem bir fikir edindiği realitenin köy için müşahhas, tesirli mümessili karakol ve orada hükmeden onbaşıydı. Tetkik ettiğimiz köylerin bağlı oldukları karakol Yayla köyündeydi. Ora muhtarı Koca Mehmedin, bir kaç yıl önce, karakolun onbaşısıyla birleşerek gerek kendi köyünü gerek civar köyleri adeta haraca kesdiği, hemen her köyde tekrarlandığını işittiğiniz bir hikâyeydi. Karakolun otoritesinden faydalanmak sadece Yayla köyüne mahsus bir hal de değildi. Kışlanın eski muhtarı Osman çavuş her köyün muhtarının karakolla birlik ettiğini ve buna dayanarak muhtarların köydeki işleri kendi bildiklerine idare ettiklerini, köylünün ses çıkarmadığını uzun uzun anlattı. Çok realist bir adam olan ve işlerin nasıl döndüğünü örtbas etmeden açıkça anlatan Dazyurt muhtarı hatip Nazmi, köydeki işleri herkese göz dağı vererek nasıl idare ettiğini anlatırken sorduğum, "köylü itiraz etmez mi? mesela gidip karakola şikâyet etse?" sualine karşı "Muhtar bir kolayını bulur" diye cevap verdi. Köyde kimse muhtarın aleyhine şehadet etmiye cesaret edemezmiş, bunu için de şikayetçi davasını isbat edemezmiş. Karakolun ve köydeki yerleşik kuvvetlerin kendi menfaatlerine uygun olarak işleri idare etmensine kafa tutan Osman çavuş da her ne kadar mücadelesinde kısmen muvaffak olmuş, muhtarlığı elde etmişse de nihayet her şeyden bizar olarak, muhtarlıktan çekilmiştir. Biz kendisiyle konuştuğumuzda köyüne küskündü, ahbaplık etmek için civar köylerdeki tanıdıklarına gidiyordu. Karakolun köy topluluğu için öyle bir ehemmiyeti var ki 1935 de Yayla ile Siyetli köyü arasında karakolun hangi köyde kurulacağı hususunda ihtilaf çıkıyor ve iş daha önceki fasılda anlattığımız gibi valiliğe kadar aksediyor.

Yerleşik kuvvetlerin zorbalığına karşı bu köylerde baş kaldırma başlamıştır. Kışla köyünden Osman Çavuş muhtarlığından evvel ve muhtarlığı zamanında karakolun keyfî idaresi ile mücadele ediyor. Onun ifadesine göre köylerde para ihtilafları şöyle halledildiyormuş: zengince taraf onbaşıya para yediriyor; karakolda karşı tarafa dayak atılıyor ve haklı olan haksız çıkarak köyü-

nü dönüyor. Köy kanununu hemen hemen ezber bilen Osman çavuş alacak verecek işlerinde hakemlik etmek, karakolun selahiyetleri arasında değildir diye ısrar ediyor; köy kanununa göre elli liraya kadar olan para ihtilaflarının köy muhtarı tarafından daha yükseklerinin ise şehirde mahkeme tarafından halledilebileceğini ileri sürüyor. diğer hallerde fakir olup ta şehirde mahkemede işini takip edemiyecekler dayakla karakoldan geri çeviriliyorlarmış. Osman çavuş davasını münferit vakalarda kazanıyorsa da umumiyetinde kaybediyor, yani işlerin kurulmuş düzenini kökünden düzeltemiyor. Bütün reformistler gibi o da kurulmuş sisteme galebe çalamıyor.

Yayla köyü muhtarı Koca Mehmetle onbaşı Adil nihayet işi öyle azıtıyorlar ki bir kaç köyden bir kaç şikâyetçi birleşip onbaşı Adil aleyhine dava açıyorlar ve davayı kazanıyorlar. Onbaşı Adil tası tarağı topluyor, Koca Mehmet de bir müddet muhtarlıktan çekiliyor (Ama 1942 sonbaharında, biz oradayken Koca Mehmet yine muhtardı ve görünüşe göre sistem yine işlemekte devam ediyordu) Bu dağ köylerinde köylü ile jandarma arasındaki ihtilâf olduğu mahkeme kayıtlarında da kendini gösteriyordu. Tütün kaçakçılığı davalarına ve Jandarmnın iftira ettiği iddialarına oldukça sık rasladık; ova köylerinde ise bu hal görülmüyordu.

Tetkik ettiğimiz dağ köylerinin eski sosyal nizamında köylerde iktisadî ve siyasî kudreti ve sosyal prestij kendilerinde toplamış olan zümrenin aynı zamanda dinî otoriteyi ellerinde tuttukları, iktisadî, siyasi dini otoritelerin birbirlerine sıkı sıkıya ve bir çok hallerde doğrudan doğruya bağlı olduklarını anlaşılıyor. Eski nüfuzlu ailelerin mevcut oluduğu ve nüfuzlarını devam ettirdikleri köylerde dinî .otoritelerinin iktisadî ve siyasî otoriteyle birleşip aynı ellerde toplandığı açıkça görülüyor. Dazyurt'un muhtarı Nazmi, Mollalar sülâlesindenmiş, babası hatipmiş, kendisi de hatip, cuma ve bayram namazlarını köyde o kıldırıyor; 1942 ramazanında yakındaki Otmanlar köyüne de her gece teravih kıldırmaya gidiyordu. Şimdiki imamın babasını Nazminin babası köye getirtmiş, ikisi çok yakın arkadaşmışlar. Kuru köydeki muhtarın ailesine de Mollalar deniyor. Muhtar Almet'ten önce baba-

sı, ondan evvelde dedesi köyün büyüğü imiş. Ahmet çocukken senelerce Manisa'da medrese okumuş. Dizlen'de uzun seneler muhtarlık etmiş olan şimdi çekilmiş olduğu halde yine köyün tek hakikî otoritesi sayılan Yusuf ağa da hocasıymış. Eski "müdür" ailesinden gelen Yayla muhtarı Koca Mehmet de iki kızını imamın iki oğluna vermiş. Kaldığımız Siyetli köyünden görünen, tepe üzerindeki Akça köyü vaktiyle dinî bir merkezmiş, medreseleri varmış, tabiî o fonksiyonunun artık kaybetmiş. Bugün bu köylerde din kendi başına bir otorite teşkil etmiyor; köy hayatında hakim rol oynıyan şahıslar hâkimiyetlerini kabul ettirmekte dini otoriteden istifade etmiyorlar; yukarıda saydığımız misallerde olduğu gibi köyde otorite sahibi olan şahıs eğer şartlara malikse bu ona ancak olsa olsa bir prestij veriyor, hakkında "derin okumuştur" deniliyor. Türkiyenin umumi içtimai bünyesinde görülen hal, dinin sosyal kudretini kaybedişi, bu köylerde de müşahede ediliyor.

Ova köylerindeki vaziyetin tahlili, kapalı, istikrarlı cemiyetlerde muhtarlıkla (şekli siyasi otorite ile) eski sosyal organizasyonun devamı olarak gelen otoritenin (ağalığın) daha doğrudan doğruya birleşeceği ipatezini belirtmiştil. Tetkik ettiğimiz dağ köylerindeki vaziyet bu ipotezi teyit ediyor. Şüphesiz bu köyler de eski kapalı, feodal vaziyetten çıkmışlar, eski sosyal organizasyon bu köylerde de çözülmüş ve değişmiş. Fakat gördüğümüz köylerin ekseriyetinde eski aileler nüfuzlu mevkilerini muhafaza ederek devam ediyorlar. Bütün bu köylerde de muhtarlık nüfuzlu ailelerden gelenlerin elinde bulunuyor, veya arada bir başkasının eline geçse bile muhtar sadace bir kukla vaziyetinde oluyor. Eski ailelerinin belirdiği köylerde muhtarlık mücadeleleri, köylelerin kendi tabirlerince "fıkracılık" kendini göstermiye başlamıştır. Dazyurt, Yayla, Otmanlar, Düzlen, Kuru köy birinci vaziyetin, Siyetli ve Kışla ise ikinci vaziyetin örnekleridir. Otmanlarda ve Kuru köyde muhtarlık üç nesilden beri Dazyurt ve Düzlen'de iki nesilden beri aynı ailede devam ediyor. Yayla muhtarı Koca Mehmet eski "müdür" ailesinden, çocukluğunda takriben elli sene kadar önce, dayısı "müdür" müş ve köyün son müdürü

olmuş. Karakol meselesinden dolayı muhtarlıktan bir ara çekilmiye mecbur kalınca kendisininkinden daha da eski fakat mevkiini kaybetmiş bir aileden gelen ve ahlaksızlığıyla şöhret bulmuş birisini, rivayete göre köylü daha beterini görüp te pişman olsun diye, muvakkaten muhtar yapıyor. Dazyurt muhtarı Nazmi devamlı surette muhtarlık etmemiş ama, muhtar olmadığı zaman da otoritesini azaltmadan devam ettirmiş. Düzlen'de Hacı Yusuf ihtiyarladığı için muhtarlığı bırakmış kendi yerini alacak oğlu veya kardeşi bulunmadığı için de fakir bir adamı muhtar yaptırmış, fakat hakiki otorite yine kendisindeymiş. Şimdiki muhtar için "fakirin biri.. yorganı yok, yiyeceği yok, ne olacak?" Siyetli"de eski nüfuzlu aile veya inkiraz etmiş.Orada da "müdür" ailesi varmış, aileden şimdi yalnız çok ihtiyar iki kadın kalmış. Köyün son nüfuzlu ağası Koca Kulak diye tanınan biriymiş, on beş sene muhtarlık yapmış, ölünce yerini alacak kuvvetli bir muhtar çıkmamış. Bundan evvelki bahislerde anlattığımız gibi Siyetli bu mıntakanın en büyük ve belki en zengin köyü; şehirle münasebetleri diğerininkinden daha fazla ve diğer köyler için bir ihraç merkezi vazifesini görüyor. Siyetli'de ticaret komisyonculuk yaparak zenginleşen yeni aileler belirmiş. Bunlar arasında az çok muvazene olduğu anlaşılıyor. İki bakkaldan birisi bilhassa köyün nüfuzlusu olarak söyleniyorsa da diğer köylerde gördüğümüz şekilde bütün köyü eli içinde tutabilecek bir tek şahıs Siyetli'de belirmemiş ve bugünkü şartlar altında belki bir daha da belirmiyecek, nüfuz bir kaç zegin şahsın arasında paylaşılacaktır.

Rakip kuvvetler arasında bir muvazene olduğundan dolayı muhtarlığı zararsız, sessiz, fakir bir adama vermişler. 1942 de muhtar olan şahıs daha evvelce de muhtarlık etmiş, fakat 1935 de karakol meselesinden dolayı muhtarlıktan çekilmek zorunda kalmış. İki arada atılgan ve biraz da zorbaca olan Hüseyin Çavuş muhtar oluyor. Hüseyin yumuşak başlı olmadığı, icabında herkese kafa tutabildiği için muhtarlıkta tutunamıyor. Eski muhtar tekrar yerine geliyor. Köyde yeni zenginlerden ve gençlerden, henüz otorite tesis edememiş olan iki kişi, bakkal Ahmet ve

ticaret yapan Molla Mehmet için biz oradayken "Muhtara aykın gidiyorlar" deniyordu, hatta bakkal Ahmet muhtarla mahkemeli olmuştu.

Bakkal Ahmnet zengin fakat daha pek yeni; eskiden kaçakçılık yaparmış, şimdi de köyün en şehirleşmiş insanı ve yegâne iki karılı erkeği; belki bütün bu sebepler dolayısıyle köyde sayılan insanlardan değil. Rakibi bakkal ise bazılaınca köyün hakikî otoritesidir; şüphe yok ki Ahmet'e nazaran köy topluluğundan çok daha sayılan bir şahıstır; Ahmed'in aslında sessiz ve fakir bir adam olan muhtara çatması belki bu iki bakkal arasındaki rekabetin bir tezahürüdür.

Kışla köyünde de eski nüfuzlu aile inkiraz etmiş. Adı yazımızda sık sık geçen islahatçı Osman çavuş ana tarafından bu aileye mensupmuş; karısının babası da aynı ailedenmiş ve köyün son mütevellisi imiş. Osman'ın kayınpederi öldükten ve mütevellilikler kaldırılıp muhtar teşkilâtı yapıldıktan sonra kışla köyünde de vaziyete rakipsiz hâkim olabilen bir aile çıkmamış. Osman çavuş kendi kendine eski yazıyı öğrenmiş, sonra yeni yazıdan da imtihan vermiş, kendisine imtihanda yazdırılan cümleyi ezberlemiş, hâlâ tekrarlıyor. Askerlikte jandarma mektebine gitmiş. Karakol kumandanlığı yapmış, 1928 de köye dönmüş. Osman çavuş köy kanununu da hemen hemen ezberlemiş ve onun bütün maddelerine içten inanmış. Köye gelince yukarıda bir iki misalini verdiğimiz şekilde köy işlerine karışmıya ve işlerin kanuna uygun bir şekilde görülmesini temin etmiye çalışmış. Nihayet muhtar olmuş, fakat kanun köyün örf ve âdetine uygun gelmediği için inthabından onbeş gün sonra köyde kendisine karşı kuvvetli bir muhalefet başlamış. Eski vaziyette köyün ağaları, nüfuzluları salma vermezlermiş, halbuki köy kanununa göre herkesin salma vermesi ve zenginlerin daha fazla vermesi icabediyor. Osman Çavuş kanunu tatbike kalkınca bu unsurlar kendisine karşı ceple alıyorlar. Eski muhtar ve taraftarları münhal olan köy azalıklarına intihap yapılmasını önlemek istiyorlar ve kimsenin azalığı kabul etmemesi için faaliyete geçiyorlar. Bunun üzerine Osman Çavuş kendi akrabalarını kandırıyor, onları azalıklara

seçtiriyor. Fakat, salma meselesi çıkınca akrabalan da dirsek çeviriyorlar, "Biz akrabasıyız, hem de onu muhtar seçtirdik, yardım ettik, bize salma yazmamalıydı", diyorlar. Bu vaziyeti realist bir politikacı olmıyan Osman Çavuş'un kafası almıyor; "halbuki onlar herkesten önce salmalarını vermeliler, beni tutmalılar, örnek olmalılardı" diyor. Köylü arasındaki ihtilaflarda Osman Çavuş hangi tarafın zengini, nüfuzlu olduğuna bakmadan, haklı tarafı tutuyor, bu da tabiî düşman kazandırıyor. Fakir köylü ise bir gün ağanın, nüfuzlu kimsenin öc alacağından korktuğu için ses çıkarmıyor. Diğer taraftan Osman Çavuş, şehirdeki idarî makamlarla olan temaslarından da memnun kalmıyor. Kırtasiyecilik işlerin görülmesindeki lakaydî ve düzensizlik onu bezdiriyor; bu sahada da boyun eğmiyor, mücadele ediyor ama inkisara da uğruyor.

Kuru köyde üç nesilden beri nüfuzu ve muhtarlığı elinde toplamış ailenin oğlu bugün de muhtar olmakta devam etmekle beraber, iki kardeş arasında rekabet olduğu anlaşılıyor. Siyetli'de, Kuru köyde muhtarlık için çekişmeler olduğu ve bunun hâlâ da devam ettiği, çekişmelerin akraba arasında vuku bulduğu ova köylerinde keskin bir surette gördüğümüz "fırkacılık", muhtarlık mücadeleleri, köy topluluğuna hâkim olabilmek için rekabet, bu köylerde de yer alacaktır. Bugün bu köylerde kuvvetli mevki edinmiş olanlar zengin, köyün iktisadî münasebetlerinde kontrol edici bir rol oynıyan, hiç değilse bir kaç nesilden beri köyde nüfuz kazanmış ailelere mensup, muhtarlığı elleri altında tutan ve karakolla elbirliği eden kimselerdir. İktisadî kudret ve karakolun otoritesi köydeki kuvvetlerin gerçek dayanaklarıdır. Bu gerçek kuvvet kaynaklarını elde edebilen şahıs, ayna zamanda eski, köyde nüfuzunu tanıtmış bir aileden olursa iş daha kolaylaşıyor, köyde otoritesini kolayca yürütebiliyor; eğer yeni türedi zengin ise, rakipleriyle ve eskilerle mücadele etmek zorunda kalıyor, köy topluluğu tarafından "köyün nüfuzlusu" olarak tanınmakta az çok mukavemete uğruyor ve bu çatışma bilhassa muhtarlık meselesinde kendini gösteriyor. İkincisi, sadece şahsi malik olmaktan ziyade, köyün dışla iktisadî münasebetlerinde çitlenbek,

palamut, süt satışlarında karar veren, kontrol edici bir rolü serveti olmıyan, fakir bir adam oynıyamaz. Üçüncüsü, şahsi serveti olan kimse, sosyal hayatta bir rol oynayabilbilmek için, veya topluluğunda itibar kazanabilmek için servetinin icap ettirdiği sosyal mevkie uygun bir tarzda yaşaması lâzım geliyor. Aksi halde servetinin mümkün kıldığı sosyal itibarı tam kazanamıyor. Meselâ, Siyetli'de Yalın Ayak lakabıyla maruf Arif ismindeki köylü için köyün en zengini diyenler vardı, serveti hakkında adeta efsaneleşmiş rivayetler dolaşıyordu. Ama bu adan erkek kardeşleriyle birlikte servetiyle mütenasip olmıyan bir hayat sürüyor. Ayakkabıları eskimesin diye elinde taşır, yalın ayak gezermiş; fevkâlade cimriymiş. Yalın Ayak Arif'ten bunun için köyde alayla bahsediliyor. Diğer taraftan Ali efendi namıyla anılan kimse, hali vakti yerinde olmakla beraber, Yalın Ayak Arif kadar zengin değildir; fakat iki katlı, temiz bir evde oturur; evi de Manisa usulü döşenmiştir. Oğlunu Manisa orta mektebine gönderiyor, kendisi de okuma yazma biliyor; sözü sohbeti yerinde, hali vekarlı bir adamdır, tüccarlara komisyonculuk yapar. Ali efendi'nin lakabından anlaşılacağı üzere köyde oldukca itibarı vardır; vakıa köyün "nüfuzlusu", "ağası" mevkiinde değildir, ama köyde sayılan kimseler arasındadır. İşte burada gerçek şartlarla sosyal değerler arasındaki münasebetlere dokunmuş oluyoruz. Tabakalanmanın gerçek şartları mülkiyet münasebetlerindeki durur, servet ve buna eklenen siyasî kuvvettir. Fakat gerçek hayat şartlarındaki duruma göre meydana gelen tabakalaşma etrafında topluluğun sosyal değerler sistemi de şekilleşir, değerler de "tabakalaşır". Sosyal değerler müşahhas tezahürlerinde tabakadan tabakaya farklı vaziyetler gösterir. Her aile ve şahıs, servet durumu itibarıyla girdiği tabakaya tam intisap edebilmek, o tabakanın mensubu olarak tanınabilmek için o tabakanın hayat tarzına, sosyal değerlerine uymak mecburiyetindedir. Bunu yopmazsa, tabaka mevkiinin kendisi için mümkün kıldığı sosyal itibarı tam olarak elde edemez.

Yaş grupları - Dağ köylerinde de yaşa göre bir ayrılama vardır, fakat bu, ova köylerinde bir nesil önceye kadar devam etmiş

olan yaş gruplaşmaları kadar şeklileşmiş bir halde değildir. Gençlerin toplanıp eğlendiği bir oda vardır; fakat gençler arasında ne şimdi, ne de eskiden belirli bir teşkilât yokmuş. Genç evli erkeklerden müteşekkil orta bir grup da yok ve hiç bir zaman da olmamış. Şimdi, köyün gençleri istedikleri zaman boş, bakımsız bir odada toplanıyorlar, evli barklılar da camiin yanıdaki oda da toplanıyorlar, köye gelen tanrı misafirleri de orada kalıyor; yazın cami avlusunda, taşlar üzerinde oturuyorlar. Yayla köyünde Koca Mehmed'in anlattığına göre, Birinci Cihan harbinden önceye kadar "Müdürler" ve "Dombaylar" ailelerinin birer odaları varmış; günde kırk misafir geldiği zaman oda sahibi bir kurban kesermiş, memnun olurmuş. Şimdi büyüklerin toplandığı cami yanında bir oda var, bir de delikanlılar odası... Delikanlıların bir "efe"si bir de bayrakları vardır. Eskiden, müdürlük zamanında, sakmalı, saçaklı renkli bayrakları varmış, şimdi bayrakları kırmızı bir bez parçası. Ova köylerinde olduğu gibi burada da delikanlı teşkilâtı asıl düğünlerde meydana çıkıyor. Köyde düğün olduğu zaman gelenler sınırda tabanca, mavzer atarlar, delikanlılar karşılamıya çıkar, ayak bastı parası alırlarmış. Gerek ova köylerinde gerek dağ köylerinde yaş guruplaşmalarının mevcudiyeti bu halin hiç değilse memlekinin bu bölgesinde oldukça yaygın bir olay olduğunu gösteriyor. Eski sosyal nizamımın çökmesiyle beraber yaş guruplaşmaları da ehemmiyetin kaybetmekte, ortadan kalkmak yolunu tutmuş bulunmaktadır. Her ne kadar yaş gruplaşmaları eski feodal nizamla birlikte çöküyorsa da eski feodal sosyal organizasyona has bir vasıf olduğunu zannetmiyoruz. Zira dünyanın başka yerlerindeki cemiyetlerde ve henüz feodal safhaya erişmemiş, daha iptidaî durumdaki cemiyetlerde yaş guruplaşmalarına rastlıyoruz. Bu yaşlara göre teşkilâtlanmanın daha eski bir menşei olması ve feodal nizam teşekkül ettikten sonra da, bu nizamın zaruretleriyle doğrudan doğruya çarpışmayan diğer adet ve ananelerle birlikte bu teşkilâtın da feodal nizam içinde köylerde tutunup devam etmiş olması daha muhtemeldir.

DIŞLA MÜNASEBETLER

OVA KÖYLERİ

Köy-şehir Bütünleşmesi (İntegration). Ova köyleri ile mıntakanın merkezi olan kasaba sıkı surette bütünleşmiştir. Bunu neticesi olarak ova köyleri şok şehirleşmiş -kasabalaşmış- bir durumdadır. Bizim sekiz köy, bilhassa Hacı Rahmanlı, Saruhanlı, Yılmaz ve Adiloba köyleri hayat seviyesi ev hayat tarzı bakımından kasabanın "yerli" mahallerine çok benziyor. Denilebilir ki asıl fark, bu köylerle kasaba arasında olmaktan ziyade, kasabanın yerli ve memur kısımları arasındadır. Mıntakanın merkezini teşkil eden kasaba ancak 30 binden biraz fazla nüfuzlu olduğu halde, ova köylerinin şehirleşme derecesi, 140 bin nüfuslu ve çok daha "modern" Ankara şehrinin civarındaki 1940 senesinde müşhade ettiğim şehirleşme derecesinden çok daha fazladır. İlk bakışta bu vaziyet garip görünyor; fakat kasabanın ve Ankara'nın kendi hinterlandlarına olan münasebetleri dikkate alınırsa vaziyet kolayca izah olunabiliyor. Tetkik sahamızdaki köylerin şehirleşmiş olması bir taraftan bu köylerin iktisadî seviyesinin daha yüksek oluşundandır; diğer bir sebep de köylerin merkezle olan bütünleşme derecesidir. Bizim kasabanın nüfusu ve sosyal durumu kendi hinterlandının ekonomik durumunun neticesidir. Kasabanın ekolojik mevkii, hinterland mahsullerinin harice sevki için bir toplama merkezi ve mıntakanın hariçten gelen maddelerinin tevzi merkezi oluşudur. Hinterland dünya payasası için iyi para getirir mahsuller yetiştirdiğinden ve bunun için de hariçten daha bol miktarda eşya satın alabildiğinden, kasaba, hinterlandına sıkı bir surette bağlıdır. Kasaba ve hinterland aynı iktisadî

temele dayanıyorlar. Kasabada kazançlı işlerde çalışan nüfusun % 42.6 sı toprak işlerile meşguldür. Kasaba da civar köyler gibi üzüm yetiştirir. Hakikatte ziraatle uğraşanların miktarı daha fazladır; şahsi müşhahedelerimden biliyorum, kasabada esnaflıkla veya bir el sanatı ile geçinenlerin bir kısmı, hatta bazı memurlar bile aynı zamanda bağ sahibidirler. Kasabada ticarî ve sınaî zümreler mühim değildir. Dıştan gelen mamul eşya kullanıldığı için kasaba, hinterlandının ihtiyaçlarını temin eden bir el sanayîi merkezi olmaktan çıkmıştır. Şimdi sadece bir toplama ve tevzi merkezidir. Fakat bu fonksiyonlar bakımından da kasabanın ileride mühim bir ticaret şehri olması pek muhtemel görünmüyor; İzmir'e yakın olduğundan o şehrin ekolojik hakimiyeti altındadır.

Halbuki Ankara'nın hinterlandı ile olan münasebetlerini ele aldığımız zaman vaziyetin başka türlü olduğu görülüyor. Ankara köyleri hububattan başka harice bir şey sevketmezler; bu da dış piyasalar için olmaktan ziyade, memleket istihlâki içindir; üzüm, pamuk, tütün gibi mahsuller nisbetle çok daha az para getirir. Ankara köylerinde doğrudan doğruya şehir nüfusunun istihlâki için istihsâl de azdır (sütçülük, sebzecilik, meyvecilik gibi). Bundan dolayı köylerin şehirle münasebetleri azdır. Ankara, hinterlandını iktisadî ve sosyal merkezi olarak bugünkü durumuna erişmemiştir. Ankaradaki nüfus temerküzünü doğuran amiller mıntakanın iktisadî faaliyetleri değildi. Eğer Ankara hinterlandı için bir sanayî ve ticaret merkezi olarak bugünkü durumuna erişse idi, hinterlandı ile münasebetleri, bütünleşme derecesi büsbütün başka olurdu. Şehir ile şehrin burnunun dibindeki köyler arasında bu kadar büyük farklar, tezatlarlar karşılaşılmazdı. Şehirle köyler, daha tevazün halinde olurlardı. Ankara'nın yanındaki köylerin şehirle olan münasebetleri oz olduğu gibi, bu münasebetler şehrin 'eski' veya "kasaba" kısmı iledir. Kasaba olan Ankara'nın köylerle az çok bütünleşmesi vardır; "yeni Ankara, hinterlandından kopmuş vaziyettedir.

Ankara'nın durumunda gördüğümüz hal, az çok diğer kasabalarımızda da belirmek temayülünü gösteriyor. Tetkik sahamızdaki kasabada da yerli kısımla memurların oturduğu kısım farklılışmıştır ve asıl fark köylerle kasaba arasında olmaktan ziyade

kasabanın bu iki kısmı arasındadır. Şehirlerimize görünüşte hâkim vasıfları, gittikçe bu ikinci kısım ve ikinci zümrenin hayatı veriyor. Bu suretle şehirlerimiz ikiye bölünmek temayülünü gösteriyor: yeni şehir, eski şehir. Eskiden bu ikilik vardı, fakat şimdi daha keskinleşiyor. Yeni kısım büyük mikyasta idareci zümreden, kısmen yeni beliren ticaret ve sanayî zümrelerinden, kısmen de modernleşen eski kasaba eşrafından, vaziyetini düzelten kasaba esnafından müteşekkildir. Yeni şehir harici manzarası, vasıfları ve hayat seviyesi itibarı ile "modern" bir şehir hali gösterir; eski şehir ise hala kasaba iktisadî teşekküllerini, hayat tarzını devam ettiriyor. Eğer ziraî ve sınaî kalkınma başarılmayacak olsa, şehirlerimizin bu iki kısmî ve böyle şehir arasındaki ayrılık fazlalaşacaktır. O zaman şehirlerimizin bir kısmının modern bir yüzü olsa bile, bu şehirlerimiz hinterlandları ile sıkı bütünleşme halinde olmıyacaklarından, memleket yapısında birer yama gibi kalacaklardır. Nitekim nüfusu, ekseriyetinde hayat seviyesi düşük zürra'dan ve idareci küçük bir üst tabakadan ibaret olan cemiyetlerde şehirler bu vaziyettedirler. (Merkezî ve cenubî Amerika ve uzak şark memleketlerinde olduğu gibi).

Münakale ve muhabere. Sekiz köy, bilhassa Saruhanlı, Yılmaz Hacı Rahmanlı, Adiloba köyleri kasaba ile günlük temas halindedirler. Adiloba ve Hacı Rahmanlı köylerinin pazardan mâdâ her sabah kasabaya gitip akşam dönen otobüsleri vardır. Bunlar köylerin değil şahıslarındır. Adiloba köyünden kasabaya gidip gelme 1941 yazında 80 kuruştu. Evelce Kepenekli'nin de bir otobüsü varmış. Adiloba ile Kepenekli otobüsleri birbirleriyle rekabet ederlermiş. İkisi de sabahları Kepenekli köyünün arkasındaki düzlük sahaya gelir, müşteri beklermiş. Bu rekabette Kepenekli köyü otobüsü kaybetmiş, artık işlemiyor. Adiloba otobüsü de Kepenekliye kadar gelmekten vaz geçmiş. Sabahları Adiloba'dan kalkıyor, yol üzerinde olduğu için Yılmaz köyüne uğruyor. Diğer civar köyler ve dağ eteklerindeki köyler Adiloba otobusunu kullanıyorlar. Saruhanlı'nın doğrudan doğruya demiryolu üzerinde, istasyonu var.

Paşaköy ve Tepecik şehirle irtibatı, çeçen denilen üstü kapalı payta arabaları ile temin ediyor. Tepecik köyününkü askere git-

tikten sonra arabayı başka biri işletmemiş. Sarıçam köyünün de posta arabası var, fakat üstü kapalı değil ve her gün kasabaya inmez.

Bu müşterek taşıt vasıtalarından mâdâ köylüler kendi arabaları ile de kasabaya gidiyorlar. Köylerde at arabası bol olduğundan bu suretle de sık sık şehre gidilir.

Adiloba'da yaptığımız sayımda sorduğumuz suallerden biri "kasabaya gider misiniz?" idi. Çok küçük yaştaki çocuklardan mâdâ kasabaya gitmeyen kimse yoktu. Kasabaya o kadar çok gidiliyor ki sorduklarımız bu ne biçim sual der gibi bir tavır alıyorlardı. Kasabadan tirenle 2-3 saat olan İzmir'e bile çoğu gitmiştir. 15 yasından büyük 176 erkeğin 114 ü, ve 202 kadının 58 i İzmir'i de görmüştür. İzmir'e olduğu gibi kasabaya da erkekler kadınlardan daha çok gidiyorlar. Kasabaya gidip gelmeler, gitmeyi icap ettiren günlük iktisadî faaliyetlerden dolayı da değildir (her gün süt, veya pazara sebze, yumurta götürmek gibi). Sekiz köyde bu nevi faaliyetler yoktur. Kaldırdıkları senelik mahsulü satmak için bile muhakkak kasabaya gitmek mecburiyeti yoktur; kooperatifte âza olanlar mahsullerini Saruhanlı'daki kooperatife teslim ederler. Kasabada misafirliğe, çarşıda alış verişe, mahkeme işlerini veya diğer resmî işlerini takibe gidilir. Adiloba'da 61 hanenin kasabada akrabası, 5 inin de ahbabı vardır; bu da, köyün şehirle olan sıkı münasebetlerinin, bir ifadesidir.

Sekiz köyün sekizinin de telefon ve radyosu vardı. Şimdi pil yokluğundan telefon ve radyoların bir kısmı işliyemiyor. Telefon köyler arasında hususî işler için de kullanılıyor. Bir köyde diğerine misafir gidilirken telefonla haber veriliyor. Paşaköy'de bir kadın başka bir köydeki ahbaplarından, "Geleceğiz diye telefon saldılar da hazırlanıp bekledim, gelmediler", diye şikâyet etti. İzmir'de sünnet düğününe davet edilen Adiloba'da ihtiyar bir kadın, Saruhanlı'ya gittiğimde verdiği adrese telefon etmem için bana ricaya gelmişti.

. Biz orada iken Adiloba'nın radyosu işlemiyordu. Köylülerin dediklerine göre radyo işlediği zamanlar kadın erkek herkes kapı önlerine çıkar dinlermiş. Kasabaya gidenler gazete getiriyor-

lar, yüksek sesle kahvede okuyorlar. Otobüsün sahibi ve şöförü vasıtası ile Adiloba hariçle posta münasebetini de devam ettiriyor. Köyden mektuplar şöföre veriliyor, ve köye mektuplar şöför elile diye yazılıyor.

Köylerin kasaba ile günlük irtibatları mevsime göre değişiyor. Kışın yolları çok zaman su bastığından veya yollar çok çamur olduğundan otobüs ancak şösede işleyebiliyor, köye kadar gelemiyor. Kışın bazı zamanlar ancak atla gidip gelmek mümkün olduğunu söylediler. Kışın kasaba ile münasebeti icap ettiren iktisadî faaliyetler de az olduğundan veya büsbütün durduğundan, köyler daha kendi işlerine kapalı bir hayat sürüyorlar.

Otobüsten evvel şehre posta arabası servisi varmış; yukarıda işaret ettiğimiz gibi bazı köyler hâlâ şehre araba ile gidip geliyorlar. Atlı posta arabası 20- 25 sene evvel başlamış; daha evvel de, demir yolu yapılmadan evvel, kasabaya kervanlarla gidilirmiş. Otobüsün bir buçuk saatte yaptığı kasaba yolunu bir akşam tek atlı bağ arabası ile üç saatte yaptık; kervanın arabadan da daha iki misli ağır olacağını farzederek, şimdiki vasıtanın köyü şehre ne kadar yaklaştırmış olduğu meydana çıkar. Muntazam postalar, köylerin şehirle münasebetinde ve köylerin şehirleşmesinde mühim bir rol oynuyorlar. Otuz sene kadar evvel Adiloba'da yalnız dört kişinin arabası varmış, onlar da yaysızmış. Yaylı arabayı, 93 de gelen Rumeli göçmenleri getirmiş; sonradan yay iki büyük tekerlekli arabaya konarak bu mıntakaya mahsus olan bağ arabaları ortaya çıkmış. Yaylı arabanın köyde bu kadar yeni oluşu, otuz sene yaysız arabadan otobüse geçiş, sosyal değişmenin bu mıntakada ne kadar hızla yol aldığının bir belirtisidir.

Şehir-köy nüfus hareketleri. Köylerden kasabaya doğru hafif bir hareket seziliyor. Bu hareket bilhassa Tepecik ve Sarıçam köylerinde görülüyor. Nüfusun kasabaya gitmesi, köylerde tutunamıyan, topraksız kalan şahısların iş bulmak için şehre gidişi değildir. Kasaba bir ticaret ve sanayî merkezi olmadığı için ziraatî mıntakalarından işçi çekecek durumda değildir. Bunun için nüfusun kasabaya akışı, garpta şehirler büyüdüğü zaman orala-

ra olan nüfus akını kadar çok ve o neviden değildir. Ticaret ve sanayî merkezi olup da nüfus çeken şehirlere umumiyetle bekâr erkekle ve kadınlar gider; halbuki bizim köylerden kasabaya olan nüfus akınından kasabaya göçen ailelerdir. Bunlar şehirde iş bulmak için değil, şehrin nimetlerinden istifade etmek için göçerler; hali vakti iyi ailelerdir. Tepecik köyünden bahsederken dediğimiz gibi ancak "işini denk getiren, eli para tutan" aileler kasabaya gider. Bunlar kasabada ev alıyorlar; köydeki topraklarını ortağa vererek, veya yazları gelip kendileri işleyerek geçiniyorlar. Böyle kışın kasabada yazın Adiloba'da oturan üç aile vardır. Sarıçam da çocukları mektepte okutmak, kasabaya gitmenin sebeplerinden biri olarak ortaya sürüldü. Geçimi iyi genç bir dul, oğlunu okutmak için kasabaya gitmeyi tasarlıyordu; yaşlıca köylülerde teşvik ediyorlar, "git, oğlanı okutursun" diyorlardı. Tepecikte Saime hanım iki kızını kışları kasabada ağabeyinin yanında bırakıyor; kızlar ilk mektebe gidiyorlar. Hacı Rahmanlı'da kasabada orta mektepte okuyan talebeler olduğunu öğrendik, hatta gittiğimiz bir evin oğlu İstanbul'da üniversitede okuyordu (Bu aile aslında kasabalı idi).

Kasabadan köylere doğru da tek tük gelenler var. Köyden şehire muvaffak olan, halini düzeltmiş aileler gidiyorsa, şehirden köye aksine, şehirde tutunamıyan, fakir aileler geliyor. Garp memleketlerinde de buhranlı zamanlarda şehirlerden köylere nüfus hareketi görülür. Aile tesanüdünün daha fazla olduğu ve ailenin az çok kendi ihtiyacını kendi temin ettiği köylerde geçinmek, hiç değilse aç ve açıkta kalmamak mümkündür. Onun için böyle zamanlarda nüfusun bir kısmı şehirlerden köylere göçer. İktisadî buhranlardan mâdâ harp gibi diğer sarsıntılı zamanlarda da şehirde geçim zorlaşınca köylere doğru nüfusun benzer iki akını beklenebilir. Yunan işgali zamanında bazı aileler, ehemmiyetsiz şartlar yüzünden şehre sığınmışlar. Harpten sonra da kasabada yerlerini kaybeden bazı aileler köylere gelmişler. Şimdi de şehirde iş tutamıyan kimseler köye -hele köyde aile ilişkiliği varsa- geliyorlar. Adiloba'da bu çeşitten üç aile gördük.

Şehirle kız alıp verme. Şehirle olan evlenme münasebetleri de yukarıda gördüğümüz nüfus hareketinin vasıflarına uygun-

dur. Köyde, şehre zengince ailelerin, ağaların kızları gelin gidiyor; bunlar belki daha ziyade zengince ve köyün yerlilerinden alan fakat şimdi vaziyeti sarsılmış, eski ailelerin kızlarıdır; kasabada bekçibaşı gibi küçük aylıkçı kimselere, veya arabacı kasap gibi esnaftan olanlara gidiyorlar. Kasabadan köylere de gelin geliyor; hatta bunların sayısı şehre gelin gidenlerden daha fazla görünüyor. Adiloba'da 130 evli çiftten 16 sında kadın kasabalıdır. Kasabadan köye sosyal mevkii düşük veya sarsılmış ailelerin kızları gelin geliyor. Kasabalı olan her kadının ailesinin tahkik etmedik ama öğrendiklerimiz bize vaziyetin böyle olduğu kanaatini verdi. Paşa köyünde kasabadan geldiği söylenen bir kadın bir ailenin evlatlığı imiş; aile kasabadan giderken kız, bu mıntakadan ayrılmak istememiş Paşa köyüne gelin etmişler. Adiloba'ya gelin edilen bir kadın da kızken kasabada ağabeyinin eline bakıyormuş; üvey anası varmış. Ahmet ağanın karısı kasabada bir memurun kardeşidir. Ağabeyi maaşı yüksek olmıyan bir memurdur; babası ölünce kadın başka bir kız kardeşi ve anası ile beraber ağabeylerinin yanına geliyorlar; ağabeyin yanında zaten erkek kardeşi oturuyor; kendi çoluk çocuğu da var. Kızın yaşı da ilerlemiş; Adiloba'nın zengin ve ağalarından Ahmet ağaya gelin ediyorlar.

Şehirle İktisadî münasebetler. Kasabaya sık sık gidildiğinden, Adiloba'ya hariçten satıcı az geliyor. Biz orada iken bir ayda iki yayımcı (kumaş satıcısı) geldi. Mallarını sokakta, kahvelerin biraz ötesine yayarak sattılar. Arada bohçacı kadın da geliyor. Bohçacı kadının köylülerle münasebeti hem ticarî hem de ahbaplık nevindendir. Evlerde misafir kalır. Kredi ile mal satıp mahsul zamanı alacaklarını toplar. Eylül'de bu iş için Adiloba'ya gelmişti. Getirdiği mallar, kadınlar tarafından, bilhassa çeyiz için talep edilen oyalı yemeni, işlemeli yastık, mendil, kumaş nevindendir.

Köylüler kendi istihsâl etmedikleri şeyleri köy bakkalından, orada bulanmıyanları Hacı Rahmanlı veya Saruhanlı pazarından alıyorlar; daha da mühim alış verişler için kasabaya gidiyorlar; araba satın almak için daha da uzak olan başka bir kasabaya gidildiği oluyor.

Mahsuller Saruhanlı köyünde kooperatife yatırılarak, veya kasabada borsaya götürülerek satılıyor. Yalnız tütün için tüccar köylere geliyor.

Şehir idare sistemi ile münasebetleri. Köylerin resmî dairelerle olan münasebetleri köy cemaatinin açıklık-kapalılık derecesini göstermek bakımından çok mânalıdır. Köy cemaati kapalı olduğu nisbette kendi işlerini kendi tanzim eder; işleri tanzim için şehrin müesseselerinin müdahalesine müracaat edilmez. Köy cemaatinde örf âdetlerle kanunların oynadığı nisbî rol bunun için mühimdir. Topluluk kapalı istikrarlı olduğu nisbette örf ve âdetler köy efkârı umumiyesinin yaygın müeyyedesine dayanan kaideler ve topluluğun kendi içinden tanıdığı otoritelerin köy ağalarının, büyüklerinin kabul ettirdiği kararlar köyde çıkan meseleleri, kaidelerden inhirafları düzeltmeğe kafi gelir. Böyle hallerde köyün şehirle ve şehrin idare mekanizması ile olan münasebetleri asgari dereceye iner; şehrin idare mekanizması kendiliğinden müdahale etmedikce, köyden müracaat vaki olmaz veya pek az olur. Ancak, köy dıştan gelen tesirlere açıldığı, kapalı bir bütün olmaktan çıktığı, sosyal düzen istikrarını kaybedip değişmiye koyulduğu hallerde sosyal değişme hızlanır, köy efkârı umumiyesi örf ve adetleri yeter gelmez, kanunlara, kanunu temsil eden müesseselere baş vurur. İşte bu düşünceelerle, sekiz köyün kasabada mahkemede düşen işlerini tesbit etmeğe çalıştık. Rakkamların bir mâna ifade edebilmesi için beş buçuk senelik bir müddet aldık; bu senelere ait muhtelif mahkemelerin karar dosyalarını tetki ederek sekiz köye ait olan davaları ayırdık, tasnif ettik.

Senelere ve köy tipine göre açılan dava çeşitlerini gösteren ilişik tabloda ilk dikkati çeken nokta, ova köyleri davalarının kabarık bir yekün tuttuğudur. Beş sene yedi ay zarfında bu köylere ait 864 dava görülmüş; yalnız yedi ayını aldığımız 1941 senesi bir tarafa bırakılırsa, dava adedi hiç bir yıl 130 dan aşağı düşmüyor; köy başına düşen senelik ortalama dava sayısı da 16,8 ile 24,8 arasında bir dalgalanma gösteriyor. Bu köylerin nüfusları 200-1200 arasında tahalüf eden küçük topluluklar oldukları ve umumiyetle köylünün "mahkeme kapılarında sürünmek" ten

duyduğu korku göz önünde bulundurulursa, bu dava sayıları, önceden beklenilmiyecek kadar yüksektir.

Davaların muhtelif sınıflar arasında dağılışı da dikkate değer noktalar belirtiyor. İki yüz ellisekiz sayısıyla mülkiyet münasebetlerini ilgilendiren davalar başta geliyor; dava toplamının yüzde 29,9 unu teşkil ediyor. Para ekonomisine girmiş, piyasa için istihsâlde bulunan, dışla münasebetleri fazla ve iktisadî durumu nisbeten ileri olan bu köylerde mülkiyeti ilgilendiren davaların fazlaca oluşu sosyal olaylar arasındaki illî münasebetlere dair bilgimizin ışığında beklenir bir haldir. Bu 258 davadan da 107 si, ekserisi kasaba esnafı ile köylü arasında olan alacak davalarıdır.Köylerin kasabaya olan iktisadî münasebetlerini ve bu münasebetlerin ne derece "şeklî", "gayri şahsî", münasebetler haline geldiğini göstermesi bakımından alacak davalarının bu yüksek sayısı dikkate değer bir olaydır. Münasebetlerin büyük mikyasta şahsî "teklifsiz", olduğu hallerde alacak verecek meseleleri senetsiz sepetsiz, mahkemelere müracaat etmeden ilgili şahıslar arasında halledilir; olsa olsa belki yakın konu komşunun, topluluğun büyüklerinin müdahalesi icap eder. Görülüyor ki ova köylerinde alacak verecek münasebetleri, bilhassa köylülerle kasabalılar arasındaki bu çeşit münasebetler, ilgililerin kendi aralarında halledivердikleri şahsî münasebetleri oldukça çıkmıştır. Bu bakımdan, miras davaları da aynı istikamette bir seyir gösteriyor. Miras davalarının da sayısı oldukça yüksektir. Demek ki miras meselelerini halletmekte de köy topluluğu, bu topluluğun kendi mahalli otorite vasıtaları yeter olmaktan çıkmıştır. Miras davalarının çokluğu, aile bağlarının, tesanüdünün gevşemesinin de bir belirtisi olarak telâkki olunabilir.

Köy-şehir münasebetlerini, köy topluluklarının "açıklık-kapalılık" durumlarının aydınlatmak bakımından muhtelif çeşitten davaların taşıdığı mâna ayrıdır. Beşinci sınıfa koyduğumuz "Mevzuata aykırı hareket etmek"ten doğan davalar, şehirdeki otoritesinin, daha geniş cemiyet organizasyonu temsil eden müesseselerin köylere kadar ne derece nüfuz edebildiğini, müdahale edebildiğini gösteren indekslerdir. Bu sınıfa giren vazifeyi sui-istimal, sahtekârlık, müsaadesiz silah taşımak, kaçak tütün

taşımak, veya tütünlerin ambalajında gereken kaidelere riayet etmemek, yangına sebebiyet vermek gibi hadiselerden mütevellit davalar, köylüden müracaat vaki olmadan da şehir otoritesinin ve müesseselerinin kendiliklerinden müdahale ettiği vakalardır; bunlar, haricin köye müdahalesinin ifadeleridir.

Dördüncü sınıfa koyduğumuz "Mevzuata uymak" için, aykırı hareket etmemek için mahkemelere yapılan müracaatları ise, köy topluluğunun, daha geniş cemiyet çerçevesine ait kaidelerden hangilerini, ne nisbette ve nasıl kendi bünyesine geçirdiği bahsini aytınlatan vakalardır. Bu bakımdan "yaş düzeltme" müracaatları bilhassa ilgilendiricidir. Beş buçuk senede sekiz köyden yaş düzeltilmesi için 81 müracaat vaki olmuştur; bir iki istisna ile bunların hepsi kızların yaş büyütülmesidir. Bu hal, medeni kanunun evlenmiye müteallik mevzuatını bu köy sosyal bünyeleri tarafından nasıl değiştirilerek benimsendiğini gösterir. Bu köyler evlenme bahsinde daha geniş cemiyet çerçevesinin kaidelerini benimsemişlerdir; mahallî örf ve âdetlere göre, veya imam nikâhıyle evlenmeler hemen temamiyle ortadan kalkmıştır. Fakat evlenme yaşı noktasında köyler kanuna intibak etmiyorlar; bu nokdaka köy sosyal yapısının şartları ağır basıyor; aradaki intibaksızlık kanunun verdiği diğer bir imkândan faydalanarak düzeltiliyor; gençler hem köy sosyal şartlarının gerektirdiği yaşta evleniyorlar, hem de kızların yaşı büyütülmek suretiyle evlenme kanununun talebi şeklen yerine getirilmiş oluyor. Aynı sınıfa giren, evlenme izni için yapılan müracaatlar da yine evlenme bahsinde köyün mahallî kaidelerinin değil, daha geniş cemiyet organizasyonunun müessir olduğunun ifadesidir. Yine bu sınıftan olan " nüfusa yeniden kaydolma veya kaydın teşhihi" davaları da dolayısıyla aynı noktayı kuvvetlendiren delillerdir; evlenme, karı-koca münasebetleri, mal bölüşülmesi, miras meseleleri köyün kendi içinde kendi otoritesiyle halledilmekten çıktığı için nüfusa kaydolma ve doğru olarak kaydolma mühim addediliyor. En son olarak, bu sınıftan "vasi tayini" davaları, hemen temamiyle mahkûm olup hapse girenler içini tayin edilen vasilerdir.

Birinci, ikinci ve üçüncü sınıftaki davalar dürdüncü ve beşinci sınıf davalardan ayrı bir hususiyet gösteriyor. Bu davalar köyün

içinde, köylüler arasında çıkan ihtilâfların, çatışmaların ne derece köy topluluğunun dışındaki vasıtalarla halledildiğinin indeksleridir. Çünkü bunlar öyle hadiselere aittir ki, ancak bir köylü tarafından diğer bir köylü aleyhine müracaat vaki olduğu taktirde mahkemeye aksedebilir. Köy topluluğu kendine yeter bir bütün, köyün gelenekleri, kaideleri, otorite makamları yeter derecede nüfuzlu ve müessir olduğu hallerde bu çeşit müracaatlar az olacaktır. Bu çeşit davaların ova köylerinde, saydığımız senelerde, 553 ü bulmuş olması, bu köylerin iktisaden olduğu kadar, onunla bağlı olarak, hukuk münasebetleri bakımından da ne kadar "açılmış" olduklarını ifade eder.

Birinci sınıf içinde "Tahkir, tehdit, iftira" davalarının kabarık bir yekûn tutması bilhassa üzerinde durulmaya değer bir haldedir. Tahkir, tehdit, iftira hadiseleri, katil, yaralama, miras, kız kaçırma, alacak ilh. gibi hadiselerle aynı derece ehemmiyetli addedilecek mahiyette değildir. Komşusu kendisine küfretti diye köylünün işini gücünü bırakıp ta şehre gelmesi, günlerce mahkeme koridorlarında iş takip etmesi ilk bakışta hayret uyandırıyor. Halk, köylü arasındaki "mahkemelerde sürünmek" korku ve yılgınlığı göz önüne getirilince tahkir ve iftira davalarının bu fazlalalığı büsbütün anlaşılmaz bir hal gibi görünüyor. Halbuki hadiseler biraz daha yakından tahlil edilince bir küfür, bir dedikodu yüzünden köyden şehire, mahkemeye müracaat edilmesi bir başka şekilde, dolambaçlı bir yoldan yine mahkameden, şehir vasıtalarından duyulan çekingenliği ifade etiyor. Birçok hallerde mahkemede alenen söylenen şikâyet ve ittihâm, ihtilâfın hakikî sebebi değildir. Küfür köyde bol sarfedilen sözlerdir; hatta sesin tonuna ve küfrün çeşidine göre iltifat yerine de geçer. Başka hallerde nihayet birkaç laf atıştırmaktan iler gitmiyacak bir hadise, iki taraf arasında dava mühim bir noktadan ihtilaf mevcut olunca, bir tarafın diğerini altetmesi için bir fırsat telâkki ediliyor ve hadise mahkemeye aksediyor. Davaların altında esaslı çatışmaların gizlendiği mahkeme kayıtlarında da yer yer beliriyor. Meselâ, kaldığımız ova köyünün oldukça oldukça ileri gelenlerinden birine 1939'da bir kadın tarafından ırza tecavüz davası açılıyor. Köylü müdafaasında, köyde ikilik olduğunu (hakikatten de

vardır) ve düşmanları tarafından kendisine böyle iftira edilmek istenildiğini söylüyor. (Davayı açan kadın da esasen iyi diye tanınmıyan, damgalanmış bir kadındır). Diğer köylerin dosyalarında da sosyal çatışmalardan doğan ve bir tehdit veya tahkiri bahane eden davalara rastladık. Daha önceki sahifelerde anlattığımız köyün gençleriyle ileri gelen büyükleri arasında köyün boş topraklarından ve gelirinden faydalanmak bahsinde çıkan çatışma da mahkemeye bir "bıçak çekme" davası şeklinde aksetmişti.

İkincisi, işi gücü bırakıp şehre gitmek, günlerce mahkemelerde iş takip etmek külfeti ve bu makamlardan duyulan çekingenlik her köylü için aynı dağildir. İktisadî vaziyeti iyi olan, işlerine bakacak adamı bulunan, şehir usullerine âşina, tanıdıkları bol olan bir kimse "mahkemelerde süründürmek" tehdidini vaziyeti daha az müsait olan birisine karşı kullanabiliyor. Gerek birinci şekilde, gerek bu ikinci şekilde mahkeme, bir yıldırma ve sindirme vasıtası olarak kullanılıyor. Köylü, şehir müessese ve vasıtalarının icabında kendi hususî gayeleri için kullanmasını öğrenmiştir.

Şu halde mahkemelere yapılan müracaatlar iki mâna taşıyor, veya başka deyimle, mahkemeler birbirinden ayırt edilebilir iki ayrı fonksiyon görüyor. Birincisi, köy topluluğunun ve vasıtalarının yeter gelmediği, ihtilâfları halledemediği hallerde nihaî hakem, otorite olarak müracaat edilen makamlardır, ihtilâfları halletmek vazifesini görürler. Meselâ, bir miras bölümünde anlaşmazlık çıkar, araya giren muhtar ve büyükler de söz geçiremezler, iş mahkemeye akseder ve miras mahkeme kararıyle bölüşülür. İkincisi, dava etmek "mahkemelerde süründürmek" ve neticede mahkûm ettirmek bir yıldırma ve sindirme vasıtası olarak kullanılır; mahkemeda resmen görülen dava iki tarafın arasını açan hakikî dava değildir, mahkemede söylenen hadisenin altında gizli, esaslı çatışmalar vardır; mahkeme köylü tarafından bir meseleyi "halletmek" için değil, bir tarafın diğerini tazyik etmesi, yola getirmesi için bir vasıta olarak kullanılır.

DAĞ KÖYLERİ

Bundan önceki bahislerde birçok noktalarda, köyün hariçle olan münasebetlerine, mevzuun icabı temas ettik. Meselâ, köylerin dış piyasa için olan istihsâlleri harice nasıl sevkediliyor? Kimler ve nasıl tavassut ediyorlar? Kullanılan nakil vasıtaları nelerdir? Bunları köyde ticaret ve tabakalaşmadan bahsederken gördük. Bu kısımda hariçle olan münasebetler bahsinde şimdiye kadar söylediğimiz noktaları kısaca ele alacağız.

Dağ köylerinin kasaba ile günlük, muntazam münasebetleri yok, haftanın ve ayın muayyen zamanlarında köyle kasaba arasında otobüs, posta arabası gibi taşıt vasıtaları işlemez. Zaten bu köylerden kasabaya düzgün yol olmadığını söylemiştik. Köylülerin kendilerinin açmış oldukları bugünkü yolda bugünkü yük arabası müşkilâtla işliyebiliyor., biz köyden köye böyle gittik. İcabettiği zaman valinin veya jandarma kumandanın otomobili de buralara kadar gelebiliyor. Önceden haber verilince, kötülerini tesviye ediyorlar, otomobilin gecebileceği bir şekle sokuyorlar. Bununla beraber harpten önceki yıllarda tüccarlar mallarını köyden ovaya kamyonla nakladelermiş; şimdi taşıt işini münhasıran develer görüyor. Köylüler kendiler, kasabaya işleri düştüğü zaman, eşeklerini öne sürüp gidiyorlar. Esasen köyde tek bir at arabası bile yoktur. Bu köyler ovadakiler gibi telefon ve radyoyla dış dünyaya bağlanmış değildirler; yalnız yayla köyündeki karakolda bir telefon vardır ve yalnız Kışla köyünde Osman çavuş muhtarlığı zamanında köyüne güç belâ bir radyo alabilmiştir.

Köyün mahsullerinin satışının ve harice sevkedilmesinin birkaç elde toplandığını gördük. Bu köyler, ova köyleri gibi bütünlüklerinde şehre, dış münasebetlere açılmış değildirler: köy, bütünlüğünde, oldukça kapalı bir durum muhafaza ediyor, arada mutavassıt bir zümre köyün dışla, şehirle iktisadî münasebetlerini tanzim ediyor. Dıştan köyün ihtiyaçlarını temin etmek, yani dıştan mal getirmek bahsinde de dağ köylerinde daha temerküz

etmiş bir vaziyet görüyoruz. Köy bakkaları köyün ihtiyaçlarını temin etmekte ova köylerinde olduğundan daha mühim bir yer alıyorlar, meselâ manifatura eşyası Siyetli köyü, bakkallarında Adiloba köy bakkalında olduğundan daha büyük bir yer tutuyor. İpekli krepler, patiska, ipekli empirme, dokumalar, yemeniler bakkalda tedarik ediliyor. Köye dışardan sebzeci, destici, boncukcu, kokucu, (bu köylerde lavanta, kolonya nevinden kokular pek makbuldür) gelir. Bakkaldan ve köye gelen seyyar satıcılardan temin edilmiyen şeyler için Muradiye köyü pazarına (ovanın ve büyük köyün) ve Manisa'ya gidilir. Bununla beraber pazarlara rağbet azdır; dışardan alış veriş bu köylerde mühim bir yer tutmaz.

Siyetli köyünde kasabayı görmemiş ergin insanlar var. Sorduğumuz 105 erkekten hepsi kasabayı hiç değilse bir defa olsun görmüş, fakat 120 kadından 27 si kasabaya hiç gitmemiş, 48 kadın ise kasabanın kendisine gitmiş. Erkeklerden yalnız 33'ü İzmir'i görmüş, kadınlardan ise ancak üçü oralara kadar gidebilmiş. Kapı kapı dolaşarak yaptığımız ankette, ancak yedi ailenin kasabada akrabası olduğundan, birinin de bir ahbabı bulunduğunu tesbit ettik.

Görülüyor ki dağ köyü ova köyünden çok daha az hareketli ve dışa karşı daha kapalı bir durumdadır. Burada da ova köylerinde olduğu gibi kadın erkek arasında hareketlilik bakımından keskin bir fark var. Kadınlar daha dar bir sahada daha az hareket ediyorlar. Ama dağ köylerinde erkeklerin hareketlilik (mobilité) durumu da ova köyündeki durumdan farklıdır. Küçük bir zümre (komisyoncu, tüccar, bakkal) müstesna köyün erkekleri için dahi kasabaya gitmek ihtiyâdi bir hal değildir. Meselâ erkeklerden biri kasabayı ancak askerliği dolayısile görmüş, bir diğeri on beş senedir bir üçüncüsü de yirmi senedir kasabaya gitmemiş. Kasabaya gitmiş olduğunu söyleyen 45 kadından 16 sı bir defa, evlenirken doktora muayyene olmak üzere gitmişler, ikisi de hastalındıklarında birer kere doktora gitmişler. Evlenirken çeyiz düzmek için bile kadınların kasabaya gitmeleri âdet değildir; kadın eşyasını dahi erkek alır getirir.

Köyden harice daimi veya mevsimlik muhaceretler yoktur. Yaz sonlarında bir hafta on gün için ovaya üzüm kesmiye gidilir; daha önceleri ilk baharda bağ budamaya da giderlermiş; şimdi yalnız kesmiye gidiyorlar. Köyün iktisadî temeli dar olduğundan nüfuz üzerinde tazyik hissediliyor. Buna rağmen dağ köylerinden ovaya veya kasabaya belirli bir göç etme hareketi görülmüyor. Siyetli'de kasabaya göç etmekten bahseden üç aileye rastladık, hatta bunlardan biri kasabada bir hafta kalmışlar, sonra kızın nişanlısı köyde kaldığı bahanesiyle geri dönmüşler. Civar köylerden de kasabaya tek tük inen olduğu söyleniyordu. Kuruköy belki bu temayülü en fazla gösteren köydü. Kışladan Osman Çavuş'un ifadesine göre herkes kasabaya inmeği düşünüyormuş ama orada tutunamıyacağından endişe ederek cesaret edemiyormuş.

Dıştan kız alıp verme. Kız alıp verme bahsinde de Siyetli kapalı bir hal gösteriyor. Hatta bu sahada kapalılık çok daha kuvvetli. Siyetli nadiren dıştan kız alıyor ve hiç kız vermiyor, 1942'de ilk defa olarak köyden bir kızı yakındaki Yayla köyüne gelin vermişler, köyün bütün kızları ağlamışlar. (Bu dıştan kız alıp verme bahsinde Siyetli diğer köylerden daha kapalı görünüyor). Hele şehre kız vermek akla bile gelmez, böyle bir vaziyet hem fiilen vaki olmuyor, kimse dağ köyünden kız almak istemiyor, hem de dağ köyü için şehre kız gelin etmek pek havsalarının alacağı bir şey değil; şehir çok uzak, çok yabancı görünüyor.

Şehirle hukukî münasebetler. Hukukî bakımdan da dağ köyler ova köylerinden daha kapalı bir vaziyet gösteriyorlar. Hatta bu alanda iki köy tipi arasındaki kapalılık açıklık farkı en bariz bir surette beliriyor, diyebiliriz. On yedi köylük bir mıntakaya bakan Yayla köyü karakollarının onbaşısı, bu vazifeye geleli altı ay olduğu halde mühim hiç bir vaka ile karşılamadığını söylemişti; kasabaya döndükten sonra tetkik ettiğimiz mahkeme kararları da bu ifadeyi teyit eden neticeler verdi. Bu dağ köylerinde hem daha az vaka çıkıyor, hem de çıkan anlaşmazlıklar daha büyük mikyasta kendi aralarında hallediliyor. Karakola kadar akseden bir çatışma bile, onbaşı "mahkemeye veririm" deyince kendi ara-

larında halledilirmiş.

Ova köylerindeki durumla mukayese edebilmek ve istatistikî nümunenin 'yeter' liğini sağlıyabilmek için tetkik sahamıza giren beş dağ köyüne ilave olarak hemen civardan üç köy daha seçtik; böylece dağlık mıntakadan da sekiz köyün 1937-1941 senelerine ait mahkeme kayıtlarını gözden geçirmiş olduk. Sekiz ova köyünün bu seneler zarfındaki 864 davasına karşı sekiz dağ köyünün aynı senelerde ancak 149 davası olmuştur; hiç bir senede dava sayısı kırktan fazla olmamıştır. Dava sayıları nüfusa nisbet edildiğinde, ova köylerinde yüz nüfus başına 15,3 dava; dağ köylerinde ise yüz nüfusa 7,8 dava düşüyor; birincisi, ikincisinden hemen hemen iki misli fazladır.

Davaların sayısı çok daha az olduğu gibi, dava çeşitlerine göre dağılış ta dağ köylerinde farklı bir vaziyet gösteriyor. Ova köylerinde mülkiyet münasebetlerini ilgilendiren davalar, şahsa karşı işlenen cürümlerden dolayı açılan davalardan daha kabarık bir yekûn tuttuğu halde (%23.1'e karşı % 29'9), dağ köylerinde şahsa karşı işlenen cürümlerden mütevellit davalar yüzde 26.2, mülkiyet münasebetlerinden doğan davalar ise yüzde 11.4 tutuyor. Bu hal, toplulukların iktisadî durumları ile hukukî durumları arasında illî bir bağlılık olduğu, iktisadî durumu daha ileri topluluklarda mülkiyete ait davaların da daha teferruatlı dağılışına bakılınca, ova köylerinin bilhassa alacak ve miras davalarının çokluğu yüzünden dağ köylerinden kesin surette ayrıldıkları beliriyor. Ova köylerinin 107 alacak davasına karşı dağ köylerini 3 davası, 60 miras davasına karşı da 5 miras davası olduğu görülüyor. Alacak davalarının ova köylerinde bu kadar fazla, dağ köylerinde ise bu kadar az oluşu, bu iki çeşit köy grubunun şehirle olan iktisadî münasebetlerindeki farkla izah edilebilir. Ova köylerinin bütünlüklerinde şehre kapalı olduklarını, ancak küçük bir zümrenin iktisadî münasebetlerde mutavassıt rolü oynadıklarını bir kaç kere tekrar etmiştir. Ova köylerindeki alacaklı davalarının büyük kısmı kasabalı esnafla, borca giren köylü arasındadır. Miras davalarında görülen vaziyet ise, ova köylerinde aile müessesesinin iç birliğinin kırılışının bir belirtisi olarak telakki

edilebilir. Siyetli'de miras meselesinden dolayı mahkeme kayıtları bu ifadeleri kuvvetlendiriyor.

Dağ köylerine ait en kabarık dava sayısı, devletin kuymuş olduğu mevzuata uymak üzere mahkemeye yapılan müracaatlardan mütevellittir. Yüz kırk dokuz davanın kırk yedisi yani yüzde 31'5'i bu sınıf giriyor. Bu 47 müracaattan 40'ı da yaş düzelmek için yapılan müracaatlardır. Yaş düzelmelerin büyük ekseriyetini kızların yaşlarının büyütülmesi teşkil ediyor. Bu hal de, köylerdeki hakiki evlenme yaşıyla kanunun talep ettiği yaş arasındaki farktan doğan bir haldir. (Kanunun dağişmesiyle bu son senelerde bu vaziyetin değişmiş olması tahmin edilebilir) Evlenebilmek için yaşı düzeltme müracaatlarının fazla oluşu, kanunî evlenme şeklinin bu dağ köylerinde de hakim evlenme şekli olduğunu gösteren bir belirti olarak telâkki edilebilir. Bu demektir ki evlenme işinin tanziminde köy topluluğu, onun âdet ve gelenekleri, otorite sayılmaktan ve bu sosyal münasebetler alanında köy kapalı bir topluluk olmaktan çıkmıştır.

Görülüyor ki, gerek yollar, taşıma ve haberleşme vasıtaları bakımından, gerek iktisadî münasebetler, nüfus hareketleri bakımından, gerek hukukî-idarî bakımdan ova köyleri ile dağ köyleri arasında keskin farklar vardır; birinciler, hemen her cihetten büyük mikyasta dışa açılmış topluluklar, ikinciler ise, büyük mikyasta kapalı topluluklardır. Bununla beraber, kasabaya sekiz saatlik mesafedeki bu "kapalı" dağ köyleri dahi, memleketimizin bazı mıntakalarındaki köy topluluklarına kıyasla yine nisbeten açık topluluklardır; kapalı toplulukların tipik örnekleri değillerdir.

AİLE

OVA KÖYLERİ

Cemiyetlerde gördüğümüz münasebet nevileri arasında iki nevi münasebetler sistemi vardır ki, herhangi zaman, mekân, ve tipte olursa olsun, her cemiyette bu iki münasebetler sistemi mevcut ola gelmiştir. 1- İktisadî organizasyon 2- akrabalık münasebetleri sistemi (1). İktisadî organizasyon ve akrabalık münasebetleri sistemi şekilde değişir, fakat şu veya bu şekilde daima mevcuttur. Yalnız bu iki münasebetler sisteminin içtimaî tekâmülde aldığı seyir, mühtelif tip cemiytelerdeki nisbî ehemmiyetleri birbirinden farklıdır. Akrabalık münasebetleri cemiyetin taazzuvundan çok mühim bir yer tutmakla başladı; en iptidaî cemiyetlerde, kendilerine has müesseseler doğuracak kadar kuvvetli olmıyon iktisadî münasebetler, fonksiyonlar; akrabalık münasebet ve müesseselerine eklendiler ve en baştan aile ve klan iktisadî birer teşekkül mahiyetini aldı. Daha sonra dinî ve siyasî fonksiyonlar, mülkiyet hakları da aileye eklendi. Cemiyetler sosyal sınıflara da ailelere ayrıldı. Ancak Rönesanstan sonra Avrupa'da beliren yeni cemiyet tipinde, bilhassa on dokuzuncu asırdan beri, aile, fonksiyonlarını ve bunun için de cemiyet taazzuvundaki eski ehemmiyetli mevkiini kaybetmeğe başladı. Diğer taraftan iktisadî münasebetler cemiyetlerin taazzuvuna gittikçe daha kuvvetle, daha apaçık damgasını basmıştır. İktisadî münasebetler bir taraftan ailenin şekline tesir eder ve ailelerin sosyal sınıf ve iş bölümü bölümlerine göre ayrılmasını intaç ederken, diğer taraftan, aile dışında iktisadî müesseselerin (mesela loncalar) doğmasına sebep oluyordu. Modern cemiyetlerin organizas-

1 Aile demiyorum, çünkü iptidaîlerdeki klan teşkilatının "aile" olup olmadığı münakaşalı bir mevzudur.

yonunda iktisadî müesseselerin çeşidi ve sayısı gördükleri fonksiyonlar daha evelki cemiyet tipleriyle mukayese edilmeyecek kadar çoktur. İşte bu mülâhazalar dolayısiyledir ki, sosyal tekâmül ve sosyal değişme tetkiklerinde iktisadî organizasyonla aile arasındaki ilişikliği bulmak ve belirtmek en mühim meselelerden biridir.

Ova köylerinin yüksek iktisadî seviyesi, köylerin gittikçe "açık" bir hale gelmesi, şehirleşmesi tesirini köy aile yapısında da gösteriyor. Bir evlenme âdet ve kaidelerinde değişiklikler olmuştur. İkincisi, aile grupu "basitleşmiş", küçülmüş, akrabalık münasebetleri gevşemiştir. Adiloba'daki aile şekli bazı vasıfları itibarı ile o kadar "modern aile" dediğimiz şekle benziyor ki, ne kadar şehirleşmiş olsa köyde aile durumunun bu vasıfları göstereceğini daha evvelce savunmamıştık.

Ailenin kuruluşu: Evlenmede ananevî usul evlenmenin aile tarafından tanzimi, kız ve erkeğin birbirini görmemeleridir. Fakat filen delikanlılarla kızlar birbirlerini görüyorlar, münasebetler tesis ediyorlar ve bu münasebetler evlenme ile de neticeleniyor. Adiloba'da bir kadın, "bizim kızlar şehir kızlarından asrî" diyordu, "nişanlılarının karşısına dikiliveriyorlar" Bu sözleri işiten başka bir kadın da köyde görüşmek fırsatının kasabadan daha çok olduğunu söyledi. Bununla beraber kadın erkek münasebetlerinin eskidenberi bu köylerde müslümanlığın dar, sıkı kaidelerine pek uymadığı anlaşılıyor. Paşa köyünde gittiğimiz bir kına gecesi toplantısında erkekler, misafirlerin, gelinin ve çalgıcıların toplandıkları avluya girmişler, kadın kümesinden beş on adım geride durarak genç gelinlerle kızlarını oyunlarını seyrediyorlardı. Hatta bir delikanlı başına bir kıvrık örterek kadınların arasına karışmış, sevdiği kızı yakından seyre dalmıştı. İhtiyarlar bu delikanlıyı koruyordu. Zaten, böyle sözde kıyafet değiştirerek kadınlar arasına karışmak adet olduğundan, herkes işin farkında olduğu halde görmemezliğe geliyordu. Paşaköylü genç bir gelinin anlattığına göre, o köyde küçüklükten her kızın bir gönül verdiği olurmuş. Hatta kızlar, yavuklu ve sevgilileri kına gecesinde bulunmazlarsa kalkıp oynamazlarmış. Bizim sekiz köyün dışındaki bazı köy-

lere ait anlatılan hikâyelere göre aralarda kızlara kına gecesinde tatala otundan bir içki yapıp içirilir, kızlar kendilerinden geçer, ne yaptıklarını bilmezlermiş. Bu kına gecesi âdetleri çok eskiden beri devam edip gelen bir ananenin izleri gibi görünüyor, iptidaîlerinin cünbüşlerini (orgies) hatırlatıyor.

Köyler şehirleştikçe bu adetler ortadan kalkıyor. Bizim sekiz köyde erkeklerin kına gecesine gelmeleri âdeti çok zayıflamış; Adiloba'da kalmamış. Diğer köyler bu hususta Adioba'yı övüyorlar. 'Erkekler gelmiyor da kızlar, gelinler süslü süslü giyiniyorlar" diyorlar. Köylerin şehirleşmesi , kasabalaşmaları demek olduğuna göre, kasabanın sıkı, kapalı adetleri köylere de dağılıyor: kadın erkek hayatının büsbütün ayrılmasına, kaçgöçün fazlalaşmasına meydan veriyor. Ama diğer taraftan, kasaba kendisi değişiyor, kadınlar daha fazla serbestliğe kavuşuyor; eski kıymetler kasabada zayıflıyor. Köye giren eski kasaba kıymetleri, kuvvetlerini kaybetmiş kıymetlerdir. Bundan başka, köyün küçük ve açık havada çalışmayı icap ettiren muhitinde kadınlarla erkeklerin birbirlerile temasa gelmemeleri pek mümkün olmuyor. Bu şartlar altında, eski kasaba sosyal kıymetlerinin koymak istediği keskin kadın erkek ayrılığı kaidesine uymaz haller beliriyor. Böylece, mevcut kıymetlere göre olması icap edenle fiilen mevcut olan durum birbirine uymuyor.

Evlenmeden evvel alâkaların, münasebetlerin belirdiğini bir genç kızdan, bir yeni evli erkekten, iki kadından ayrı ayrı dinledik. Yazı bilmeyen kızlar bilen arkadaşlarına gidip sevgililerine mektup yazıdırıyorlar; sevgililer gizli olarak buluşuyorlar, hatta kız sevgilisini eve bile alıyor. Biz Adiloba'da iken evlenen bir genç, evlenmeden evvelki münasebetlerini anlattı. İlk nişanlanıp ayrıldığı kızla nasıl buluştuklarını anlatırken kızın evine gittiğini söyledi; köy âdetlerine göre erkeğin kızın evine gidemiyeceğini bildiğimden bunun nasıl mümkün olduğunu sordum. Delikanlı benim anlayışsızlığıma âdeta kızdı, "duvardan atladım diyoruum, sen hala nasıl giderdin diyorsun" diye çıkıştı. İhtiyar bir kadının teyit ettiğine göre "kızın gönlü olursa" kapıyı aralık bırakmak gibi bir tedbir alırmış. Biz köyde iken olan kız kaçırma vakasında kız-

la nişanlısı arasındaki münasebet uzun uzadıya anlatıldı, tahlil edildi. İki nişanlının sık sık kolayca buluştukları ve köy halkının da bunu bildiği söylenenlerden anlaşılıyordu. Köyde gizli olan vaziyetler gerçekten gizli değildir; bu vaziyetlerin açığa vurulmasına müsaade edilmiyor, fakat güya gizli kaldıkları müddetçe bilindiği halde göz yumuluyordu.

Görülüyor ki, süratle değişen her cemiyette olduğu gibi Adiloba'da da sosyal değişme kıymetlerde ikilikler, ayrılıklar doğuruyor. Kıymetlere göre nazarî olarak anlatılan vaziyetler hakikî vaziyet bir birine uymuyor. Şüphesiz en kapalı ve istikrarlı cemiyetlerde bile mevcut kaidelere, kıymetlere temami ile uygun bir hal görülmez; daima kaideler kırılabilir; ama değişme halinde olan cemiyetlerde kaideler ve kıymetlerle fiiller arasında uymazlık artar ve bir "ikilik" vaziyeti meydana gelir. Bunun için şahıslara nasıldır veya nasıl olmalıdır? diye sorduğumuz suallere aldığımız cevaplarla aynı şahısların müşahhas vaziyetlerde aldıkları tavırlardan çıkardığımız neticeler birbirine uymaz. Meselâ, köy kızlarının şehir kızlarından daha asrî oldukların tasvip etmiyerek söyliyen kadın, gayri meşru münasebetlerini bize kendisinin anlattığı bir kadının kızını oğlan kardeşine almakta tereddüt etmedi ve bunda ahlâkî addedilmiyecek bir şeyin mevcut olduğunun farkında bile değildi.

Eski şekilde aile hâkim surette "patrilocale" dir; evlenen çift kocanın köyünde veya evinde oturur. İç güveyliği nadirdir ve pek hoş görülmez. Adiloba'da bu vaziyet oldukça değişmiştir. Orada da aile umumiyetle "patrilocale" dir, fakat iç güveyliğine oldukça sık rastlanır ve buna karşı kuvvetli bir hoşgörmezlik de mevcut değildir. Bugün köyde itibarlı mevkii olan iki kişi vakti ile eski zengin ailelerin yanını içgüveyi girmişler ve bu vaziyetten faydalanarak bugünkü mevkilerini elde etmişlerdir. Yaptığımız sayıma göre 114 aileden 78 inin oturduğu ev erkeğe, 36 sının oturduğu ev kadına aittir. Evin kadına ait olduğu haller içgüveyliği gibi sayabiliriz Görülüyor ki, kadının evinde oturan aileler, erkeğin evinde oturan ailelerin hemen yarısına yakındır. Patrilocale kaidenin kırıldığını gösteren diğer bir belirti de 129 evli çiftten

14 ünde kadının köyden, erkeğin dışardan oluşudur. Bununla beraber iç güveyliği daha ziyade ikinci evlenmelerde görülür.

Köy "açık" bir topluluk olduğundan, "içerden" veya "dışardan" evlenmek bir kaide halinde belirmiyor. 129 çiftten 30 unda hem erkek hem kadın köydendir; 39 unda erkek köyden, kadın dışardandır; 46 sında hem kadın, hem erkek dışardandır. Kadının dışardan geldiği 39 ailede; 10 gelin kasabadan, bir İzmir'den, 11 gelin de ova köylerinden gelmiştir. Diğer 17 gelin daha uzak köylerden, dağ köylerinden gelmişlerdir. Uzak dağ köylerinden gelen gelinlerin yakın ova köylerinden gelenlerden daha fazla oluşu, nüfusun dağlık mıntakalardan ovaya inişinin bir belirtisidir. Tepecik köyünde bir kadın da bu hadiseye işaret etmiş, 'uzak köyler bize vermek ister, biz de şehire" demişti. Dağ köyleri ovaya, ova köyleri kasabaya yüzlerini çevirmişlerdir.

Ailenin kurulmasının başlangıcı eve temeli olan nikâh mukavelesi de temami ile şehirleşmiştir. İmam nikâhı ile evli çiftler Adiloba'da mevcut değildir: yalnız Paşaköy'de imam nikâhı olması muhtemel olan bir evlilik vaziyeti ile karşılıştık. Birden fazla kadınla evlenmek de temami ile ortadan kalkmıştır. Adiloba da iki karılı yalnız bir adam var, o da medenî nikâhdan evvel evlenmiş. Erkeklerin neden birden fazla evlenmedikleri konuşulurken bir kadın "A şimdi bir tanesini geçindiremiyorlar" dedi. Medenî nikâhtan başka bir de imam nikâhı yapılıyor mu? tesbit edemedik. İbrahim Çavuş"un anlattığına göre medenî nikâh ilk tatbik edildiği senelerde nikâhtan sonra imam bir de dua okurmuş, zira duasız nikâh alabileceğini köylelerin aklı almamış; yavaş yavaş alışmışlar; artık duaya filan lüzum kalmamış. Bizim bulunduğumuz nikâhta yegâne dinî unsur "Allanı emri, Peygamberin kavli ile" sözüle nikâh kıymaları idi.

Aile yapısındaki değişmeler. Ailenin hacmine ve iç yapısına baktığımız zaman bu müessesenin küçülmekte ve basitleşmekte olduğu görülüyor. Ailenin hacminin küçülmesinden, nüfus adedinin azaldığını; basitleşmesinden tek bir çiftin müteşekkil bir hale geldiğini kastediyorum. Birden fazla evli çiftten ve onların çocuklarından müteşekkil aileye mürekkep aile diyorum, zira bu

çitflerin her biri ayrılarak birer bütün aile teşkil edebilirler. Halbuki tek çiftli aile, aile olmak bütünlüğünü kaybetmeden daha küçük bir birliğe irca olunamaz. Çiftten biri ölür veya boşanırsa, çocuklarla beraber ana veya babanın teşkil ettiği birliğe "parçalanmış aile" diyorum. Ailenin nüvesini evli çift teşkil eder. Birkaç çiftin bir arada yaşadığı aile birkaç nüvelidir. "Modern aile" tek nüveli, yani tek çiftlidir. Bu nüvenin etrafına diğer akrabalar da toplanabilir, aile birliğine katılabilir: Teyze, hala, nine, evlenmemiş kardeşler gibi... Tek çiftli olup da diğer akrabaların karıştığı aileye "karışık aile" diyebiliriz. Nüve ortadan kalktıktan sonra da -ana baba öldükten sonra- kardeşler bir arada yaşamakta devam edebilirler; o zaman aile "parçalanmış" neviden olur; fakat bu grup bir aile olmak vasfını yine başlangıçta bir evli çiftin bulunmasından alır. Kardeşler büyüyüp evlendikten sonra da bir arada yaşamakta devam ederlerse, o zaman parçalanmış aile yeniden nüvelenerek mürekkep bir aile şekli alıyor demektir. Kardeşler evlendikten sonra ayrılırlarsa, parçalanmış aileden tek nüveli, müstakil aile birlikleri meydana gelir.

Köyde bir de "hane" tabiri vardır. Bir topluluğun sosyal durumunu tahlil bakımından hane mefhumu çok farklıdır. Hane, nüfusun geçim birliği bakımından tahlilidir; haneler, nüfusun ayrıldığı "geçim birlikleri" dir. Geçimi bir olan fertler grupu bir hane'dir. Hane tek bir fert de olur, eğer o fert kendi geçimini kendi temin ediyor ve ayrı yaşıyorsa... Hane mefhumunda mühim olan, "grup" vasfı, veya "akrabalık", "evlilik" vasıfları değildir, bu vasıflar ailenin tazammununa girer. Hane de mühim olan geçim birliği veya ayrılığı halidir. Bunun için tek bir fert bir kazanç ve geçim birliği ise köy defterine bir "hane" olarak geçer. Hane ile aile tarifleri bakımından birbirinden ayrı iseler de, müşahhasda birbirileri ile sıkı sıkıya ilişkilidir. Her aile bir hanedir; yalnız her hane bir aile değildir.Bir evde oturan bir akraba grupunun tek bir mürekkep aile mi, yoksa tek -nüveli bir kaç aile mi teşkil ettiğini bu hanelik vasfına göre ayırıyoruz. Bir evde oturan ve akraba olan evli çiftlerin - meselâ erkek kardeşlerin- kazanç ve geçimi birbirinden ayrı ise, bunlar birer basit aile teşkil ediyorlar; bir ise tek

mürekkep aile teşkil ediyorlar demektir.

Aile veya hane durumu kadar olmamakla beraber, bu bir evde oturmak keyfiyetinin de sosyal bir ehemmiyeti vardır. Aynı aileler teşkil eden evli çiftler birarada oturuyorlarsa, ayrı hane olmalarına rağmen bunların arasındaki münasebetlerin ayrı evlerde oturan akraba ailelerinkinden daha sıkı olması ihtimali fazladır. Bunu için aile gruplarını bir evde oturmak bakımından da tasnif etmek mânalıdır. Bununla beraber, ilk kısımlarda ev şekilleri bahsinde işaret ettiğim gibi, aileler bölündükçe evler de bölünüyor. Fakat ailenin bölünmesiyle evlerin bölünmesi hadisesi arasında zaman itibariyle bir "gecikme" var. Bu iki hadise birbiriyle ilişiktir, fakat ikisi ayni zamanda vaki olmıyor; biri gecikerek diğerini takip ediyor.

Aile, hane, ev bahislerinde kısaca ele aldığım bu noktaları göz önünde tutarak Adiloba köyündeki durumu inceleyelim.

Adiloba köyünde 126 ev, 134 hane var. Bunlardan 16 hane, ikişer hane bir arada olmak üzere 8 evde oturuyor, diğerleri tek hane, tek evdir. Zamanla bu on altı hanenin de ayrı evlere bölüneceğini şimdiden kestirebiliriz. Daha biz köydeyken iki ev bölünmiye hazırlanıyordu; bu suretle birarada oturan hane adedi 12'ye inmiş olacaktır.

İster bir evde, ister ayrı evde olsun, hanelerin iç yapıları bakı-

HANE VE AİLELERİN İÇ DURUMU

Köy çeşidi	Hanelerin iç durumu						Ailenin iç durumu		
	1 Çift	2 Çift	3 Çift	Parçalanmış Aile	Yalnız Yaşıyan E	Yalnız Yaşıyan K	Yan Mürekkep	Dik Mürekkep	Basit
Ova Köyü	100	14	1	9	9	1	3	12	100
Dağ Köyü	63	13	2	4	11	-	-	-	-

mından tasnifine göre, 134 hanenin 100'ü tek evli çift 14'i iki evli çift, biri de 3 evil çiftten müteşekkildir; 9 hane parçalanmış aile, 9'u yalnız oturan tek kadın, biri de yalnız oturan bekâr erkektir.

NÜFUSUN HANELERE GÖRE DAĞILIMI

Hane içinde nüfus sayısı	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Adiloba hane sayısı	10	11	15	29	32	18	11	3	1	3	-	-	-	1	-
Siyetli hane savısı	10	7	10	14	16	12	15	5	4	-	1	-	-	-	-

Onbeş aileden 12'si "dikine mürekkep" tir, yani ana baba, evli bir oğul ve çocuklardan müteşekkildir: 3'ü de "yanlama mürekkep" dir, yani evli kardeşlerden ve çocuklardan müteşekkildir. Eğer mürekkep aile bütün evli oğulları içine alırsa, o zaman aile olduğu kadar yanlama da mürekkeptir. Köy ailesi yanlama mürekkepliğini en evvel kaybetmiş bulunuyor. Öyle görünüyor ki mürekkep aile parçalanır, basitleşirken, evvela evli çocuklardan bir kısmını, büyüklerini kaybediyor; küçük oğul ana babanın yanında kalıyor. Bu suretle aile yan kısımlarından kaybediyor, dikine bir mürekkeplik kalıyor. Patriyarkal mürekkep -aile şeklinin kuvvetle mevcut olduğu hallerde de, iktisadî tazyik dolayısiyle aile yan kısımlarından kaybedebilir. Fakat bu hallerde aileden kopan kısım genç kısımdır. Küçük oğullar ayrılır, ayrı aileler teşkil ederler; büyük oğul ailenin baba öldükten sonra reisi ve devam ettiricisi olarak ana babanın yanında kalır. Bu hallerde küçük oğulların ayrılması, aile şeklinin bozulması, çözülmesi demek değildir; bilakis, aile mülkünün parçalanmaması, patriyarkal aile müessesesinin kuvvetle devamı için tatbik edilen bir kaidedir. Halbuki Adiloba köyündeki vaziyette aileyi devam ettirmesi lâzım gelen büyük oğul aileden ve evvel ayrılıyor. Bu ayrılma, patrıyarkal ailenin bozulması, zayıflaması demektir. Küçük

oğlun ana baba ile kalmasına iki sebep vardır: Biri büyük oğullar daha evvel geçimlerini temin edip ayrılıyorlar, ikincisi, küçük oğul yetişip evleninceye kadar ana baba ihtiyarlıyor, eskisi gibi çalışmıyor. Hem küçük oğul da giderse ihtiyarlıklarında büsbütün yalnız kalacaklardır. Onun için küçük oğlu yanlarında alıkoyuyorlar. Mamafih, geçimlerini temin edip te iktisadî istiklâllerini kazanabilecek hale geldikten sonra isterlerse küçük aile durumu bunu da mümkün kılıyor.

Ailenin küçülüp parçalanmasının, akrabalık bağlarının gevşemesinin en mânalı belirtilerinden biri de 9 kadının kendi başına yalnız yaşamalarıdır. Bunlardan yalnız biri anormaldir ve geçimi için köy halkının yardımına muhtaçtır. Diğerleri hem yalnız oturuyorlar hem kendi geçimlerini kendileri temin ediyorlar; bunlar, ya topraklarını ortağa verip işleterek, yahut da - toprakları yeter değilse- işe gederek, küçük hizmetler yaparak geçiniyorlar. Bu kadınların köyde akrabaları vardır. Muhtarın annesi bunlardan biridir. Oğlu muhtar, hali vakti yerinde olduğu halde ihtiyar kadın ayrı bir evde tek başına oturuyor; bağlarını kasabada küçük bir memur olan güveyisine işleterek geçiniyor. Muhtarın annesinin böyle ayrı oturuşu onun haysiyetine dokunur, yakışık almaz bir hal telâkki edilmiyor.

Ailenin mürekkep bir şekilden basit bir şekle geçmesi, ayni zamanda hacminin de küçülmesi demek oluyor. Fakat ailenin hacmi, ailenin şekli değişmeden de, çocukların sayısı azalarak

EVLERİN MÜLKİYETİ

Evin mülkiyeti	Kocanın	Kadının	Müşterek	Hisseli	Kayın babanın	Kayın biraderin	Kira	Meçhul	Hane toplamı
Adiloba Hane sayısı	73	36	1	4	4	1	8	4	132
Siyetli Hane sayısı	69	22	-	-	-	-	2	5	98

küçülebilir. Bu suretle de köyde ailenin küçülmüş olduğu beliriyor. Evvelce aile başına çocuk sayısı daha fazla mı idi? Bilmiyoruz; fakat bugünkü halinde ailenin hacmi küçüktür. Hanelerin nüfus adedine göre tasnifi 1 ile 14 arasında tahavvül ediyor. Fakat 133 haneden ancak 4'ü 9'dan daha fazla nüfusludur. Hane başına vasati nüfus 4,62dir; demek ki umumiyetle tipik aile olarak alınan 5 kişilik - ana baba ve üç çocuk -aileden daha küçüktür. Hanelerin %72,2 i 5 ve daha az nüfusludur, ve köy nüfusunun %57.4 ü beş ve daha az nüfuslu hanelerde toplanıyor. Tek fertli haneler müstesna, diğerleri aynı zamanda birer aile olduğu için bu rakkamlar ailenin hacmini de belirtmiş oluyor. Ailenin bu küçülmüş hacmi, çocuk doğumlarında gördüğümüz vaziyete de uyuyor. Yalnız ailenin parçalanması 'basitleşmesi" değil, doğum nisbetinin düşük oluşu veya sağ kalan çocuk sayısının az oluşu da ailenin hacmini küçültüyor.

NÜFUSUN HANELERE GÖRE DAĞILIMI

KÖY ÇEŞİDİ	Ova köyü		Dağ köyü	
Evin mülkiyeti	Kocanın ev sayısı	Kadının ev sayısı	Kocanın ev sayısı	Kadının ev sayısı
Evin menşei:				
Babadan miras	20	11	50	8
Anadan miras	1	-	-	1
Önceki karı veya kocasından miras	5	18	1	11
Satın alınmış	22	3	5	1
Yaptırılmış	6	2	6	-
Yarı satın, Yarı yaptırılmış	13	-	3	1
Satın ve miras	1	-	-	-
Miras ve yaptırılmış	1	-	3	-
Meçhul	5	2	1	-

Akrabalık ve aile münasebetleri. Parçalanıp küçülmekte olan patriyarkal aile şekli ile beraber, erkek tarafından akrabalığın da ehemmiyeti azalıyor. Nazarî olarak baba tarafından akrabalar daha mühim, daha yakın addediliyor, fakat fiilen ana baba tarafından akrabalar aynı derecede, hatta bazılarının iddiasına göre daha fazla seviliyor. Bundan bahsederken ana tarafından akrabalar için, "ne de olsa aynı karından" dediler. Kız oğlandan daha hayırlı çıkarmış, anasını bırakmaz, gelir arar, hasta olunca çorbasını pişirirmiş. Kocası mani olsa gizli gelir, olmazsa ayak direr "Anamdan vaz geçmem" dermiş. Çoluk çocuk olduktan sonra da adam ne yapsın? razı olurmuş. Ama kızın çocukları oğlun çocukları kadar yakın değilmiş. Kızınkiler için "Elin çocukları" diyorlar. Ölüm ve askere gitme gibi hallerde kadın ve çocuklar muhakkak kaynata ve kaynana ile beraber kalıyorlar. İsmail Çavuş'un kızının kocası bir sene evel ölmüş; kadın, kocasının ailesi aynı köyde olduğu halde, çocuğu ile beraber babasının evine dönmüş. Erkek tarafı çocuğa sahip çıkmıyorlar. Kocası askere gitmiş olan bir gelin kendi ninesi ile beraber oturuyor, kaynatanın yanına gelmemiş. On iki yaşlarında küçük bir kızın anası ile babası ayrılmışlar, annesi tekrar evlenmiş, kız anne annesi ile beraber oturuyor. Diğer bir kız çocuğu dayısının yanında oturuyor.

Ailenin şekilde geçirdiği değişiklikleri anlatırken dolayısı ile aile münasebetlerine de dokunmuş olduk. Aile bağları gevşemiştir, tesanüd azalmıştır. İçtimaî tekâmül seyrinde aile, kuvvetli, büyük mikyasta kendine yeter, hacimce büyük bir birim olmakdan, bağları gevşemiş, ferdidilmiş, kendine yeterliğini kaybetmiş, küçük bir birim olmağa doğru bir seyir takip etmiştir. Köye yeni şartlar girdikçe, köydeki aile da aynı istikamette değişiyor. Köyde aile şehirdekine nisbetle hâlâ kuvvetli iktisadî bir birliktir, fakat tam patriyarkal aile tipine göre iktisadî birlik vasfından çok kaybetmiştir. Mülkiyette kadının müsavî haklarının tanınması, mirasta kızlara müsavî hisse verilmesi bu birliğin zayıfladığının en birinci belirtisidir. Bu vaziyet mülkün ailede erkek tarafından devamına mani oluyor. Erkek çocukların babalarından ayrılmala-

rı mülkiyetin parçalanmasını ve aile iktisadî birliğinin çözülmesinin diğer bir belirtisidir. Aile tam bir istihsâl birliği olmaktan çıkmıştır. Baba ile oğul ayrı ayrı geçimlerini temin ediyorlar; iktisadî, mukavelevi nünasebetlere de girişiyorlar. Meselâ babanın toprağını oğul ortaklama bağ haline getiriyor: yetişen bağın yarısı babanın, yarısı oğulun oluyor (Adiloba'da İbrahim Çavuş'la babası arasındaki anlaşma gibi). Baba ile oğullar arasında mülk kavgaları da çıkabiliyor; oğullar baba ölmeden mülkü parçalamak veya idaresini ellerine almak istiyorlar. Bu yüzden Hacı Murat ile oğullarından ikisinin arası açıktır. İki oğul babalarının dişlerini döküncüye kadar dövmüşler, iş mahkemeye intikal etmiş. Oğullardan birin anlattığına göre birkaç yıl önce bir iki çuval üzümü babasından izinsiz satmış. Babası dava etmiş, oğlan mahkemede, "bu üzümleri ben çalıştım yetiştirdim, babam bana hisse ayırmadı" demiş ve berat etmiş. Yine aynı şahsın ifadesine göre ailelerin yetişkin oğulları üzümler kururken gece bağda sergiyi beklerlermiş. O zaman münasip bir miktar üzümü gizlice ayırır saklarlar ve bunu satarak kendilerine harçlık ederlermiş. Köy çocuklarının anlattıklarına göre ana babadan gizlice, tarladan mısır da aşırılırmış. Delikanlılar mısırları uzun torbalar içinde, torbalar da pantolonlarının içinde saklı, bakkala getirirler satarlarmış. Daha küçük oğlanlar mısırı kasketlerine doldururlarmış. Bu vaziyetin önüne geçmek için muhtar köyün iki bakkalına böyle getirilen mısırları satın almamalarını tenbih etmiş. Biraz önce anlattığımız, köyde akrabaları hatta evli oğulları olduğu halde yalnız oturan kadınların, ihtiyar ana babayı yalnız bırakarak ayrı çıkan oğulların mevcudiyeti aile tesanüdünün zayıflamasının diğer belirtileridir.

İstahsâl faaliyetlerinin çeşidi bakımından da aile istihsâl birliği olmak vasfından kaybetmiştir. Yalnız gıda maddelerinin istihsâli aile içindedir; ziraat aletlerinin giyecek eşyasının, ev eşyasının imali, sınaî istihsâl temami ile aileden ayrılmıştır. Adiloba'da yalnız bir ailenin bir sene evel ölen oğlu ziraat aletlerinin bir kısmını kendi yaparmış. Köyde hâlâ onun ne kadar meharetli olduğundan bahsediliyor. Dokumacılık hiç mevcut değil, çorap ör-

mek de azalmış; kadınlar hemen tamamen, erkekler kısmen çarşı çorabı giyiyorlar. Çarık hiç kalmamış. Gıda maddelerinin istihsâlinde, piyasa için yetiştirilen maddelerin istihsâli bütün aile fertleri tarafından, ailenin istihlâki için gıda maddelerinin hazırlanışı (pekmez, tarhana, bulgur, zeytin yağ vs.) kadınlar tarafından yapılıyor.

Ailenin birliğini yapan haricî şartlar (mülkiyet birliği, iktisadî fonksiyonlar) ortadan kalktıkça ailenin fertleri arasındaki bağlar gevşiyor, ana babanın kuvvetli otoritesine karşı tâbi fertler (oğulla, kızlar, gelinler) baş kaldırmağa başlıyorlar. Aile daha ferdiyetçi bir durumu geliyor. Oğullar ana babaya karşı geldikleri gibi gelinler de kaynanaya kafa tutuyorlar. Adiloba'da ağanın anası âdeta bir işçi gibidir; durmadan çalışır; kılığı kıyafeti iyi değildir; oğulları ile gelinler kasabaya veya İzmir'e gezmeye gittikleri zaman o arkada, köyde kalır. Gelinler istedikleri gibi hareket ederler, kaynanadan korkuları yoktur. Bu ifrat bir vaziyettir, öbür kaynanaların otoritesi bu kadar düşük değildir. Fakat umumiyetle gelin kaynananın geçinemediği, en iyisi ayrılmak olduğu söyleniyor. Diğer bir misal: Genç gelin Fadime uykusunda çok düşkündür; geceleri altı aylık çocuğuna bakmaz; kaynanası kalkıp bakma mecburiyetinde kalır; kaynanası bu vaziyetin bize anlatırken Fadime de aldırış etmeden gülüyordu. Fadime kaynanası ile kavga da eder, hiç bir lakırdının altında kalmaz. Kocası askerden ona ayrı mektup yazar, kaynana da bunu bilir. bir şey demez. Halbuki eski âdetlere göre erkek karısına ayrı mektup yazmak değil, ondan açıkça mektubunda bahs bile edemezdi. Şüphe yok ki, oğul-baba, gelin-kaynana münasebetleri aileden aileye değişiyor. Evvelce de işaret ettiğimiz gibi büyüklerin otoritesini tanımak köyde şehirden daha kuvvetlidir; fakat bu vaziyet yeni şartlar altında gittikçe zayıflamaktadır.

Karı koca münabesetlerinde erkek kuvvetle hâkim bir mevkidedir. Bu münasebet sahasında diğer aile münasebetlerinde olduğu kadar değişme görülmüyor. Kadın erkek münasbetleri aile için hâlâ eskisi gibi devam ediyor. Erkek karısını döğebilir; kadın erkeğin sözünden çıkmaz; ona temami ile tâbidir. Kadınlar ger-

çekte kocalarından çok dayak yemiyorlar; biz köyde iken hiç bir vak'a iştimedik; fakat kocasının karısını döğmesi mümkündür ve tabiîdir de. Kansını medheden genç bir koca, karısına ne kadar kıymet verdiğini anlatmak için "ben ondan öyle hoşnutumdur ki hani şimdiyecek bir kerre el kaldırmış değilim" diyordu.

Nesiller arasındaki münasebetler sahasında ana baba otoritesi yıkılır, aile daha ferdiyetçi bir hal alırken kadın erkek münasebetleri neden aynı derecede bir değişme hali göstermiyor? Evlâtların şahsi istikbâllarinin kazanmalarının iktisadî istiklâllerini kazanmaları ile beraber gittiğini gördük. Geçimini temin edebilen veya edebiliceğini aklı kesen oğul, babasına tâbi olmak zaruretini, ne de arzusunu his etmiyor. Toprağın gayet verimli olması, mahsullerin iyi para etmesi, köyde dükkan açabilmek veya diğer köylerde seyyar satıcılık etmek gibi imkânların mevcudiyeti fertlere "iktisadî fırsatlar" veriyor, fert ailenin saçağı altına sığınmadan iktisadî sistemde kendisine bir yer bulup tutunabiliyor. Erkek evlâtlar için mevcut olan bu imkânlar kadın için mevcut değildir. Köyde kadın mühim ekonomik unsurdur, fakat yeri sıkı surette aile istihsâl sistemine bağlıdır; onun haricinde, iktisadî sistemde kendisine bir yer bulabilmesine imkan yoktur. Aile istihsâl sisteminde kadının fonksiyonunun sadece "emek temin etmek" olduğunu gördük. Kadın işçidir; erkek ise istihsâli tanzim ve kontrol eden "*manager*" veya "*entrepreneur*" dür. Bunun için mühim bir iktisadî fonksiyonla sosyal mevkiin ilişikli olduğunu kabul etmek istemiyen bazı sosyal antroploglar, kadının mühim istihsâl unsuru olduğu cemiyetlerde de erkeğe tâbi olduğuna işaret ediyorlar. Halbuki mühim olan nokta sadece istihsâlde bir unsur olmak değil, fakat istihsâl sisteminde alınan mevkidir. İstihsâle idare ve bilhassa kontrol mevkileri otorite taşır, diğer istihsâl unsurlarına hakimdir. Yalnız kol kuvveti temin etmek sosyal mevki vermez, kol kuvvetini temin eden zümre tâbi bir mevkidir; bu zümre şehirde işçi, köyde de bilhassa kadın zümresidir. Kadının işçi olarak çalıştığı iktisadî teşekkülünün idarecisi, patronu erkek olduğu için kadın erkeğe nispetle aşağı bir mevkidedir; ona tâbidir. İslâm dininin telâkkileri, kadına verdiği

mevki iktisadî şartlara dayanan bu vaziyeti daha da destekliyor. Bununla beraber, iktisadî şartlar değişse, şehirde olduğu gibi köyde de kadının mevkii dinin tesirlerine rağmen değişir.

Kadının tabi ve aşağı bir mevkide olduğu cinsî ahlâk kaidelerinde de kendini gösteriyor. Erkek ve kadın için ayrı ayrı iki ahlâk miyarı var: kadın için sıkı bir sadakat, erkek için tam bir hürriyet. Şehirde de ahlâk kaidelerinde ikilik vardır, fakat bu örtbas edilmeğe çalışılır; evli erkek hiç değilse karısından aile dışı münasebetlerini gizlemeğe çalışır; gayri meşru münasebetler nazarî olarak tasvip edilmez, ayıplanır. "O kadınlar" mahalleye, aileye sokulmaz. Bu hususta erkek kendisi, herkesten çok "o uygunsuzların" aile muhitlerine girmesine muarızdır; karısı hesabına büyük bir taassup gösterir. Halbuki köyde bu riyakâr vaziyet yoktur. Karısı da dahil olmak üzere bütün köy erkeğin maceralarını bilir. Erkeğin karısına sadakati diye bir mesele yoktur. Erkek öbür kadını evine bile getirebilir ve karısı mutbakta onlara meze hazırlar. Bir kadın anlatıyordu; bundan beş altı sene evvel kocası eve bir çengi getirmiş, bir müddet sonra nedense çengi küsmüş, gitmiş. Kadın mutbakta onlara tavuk pişiriyormuş. Bakmış kocasının keyfi kaçık, bir surat bir surat.. Hemen mantosunu sırtına takıp sokağa fırlamış, köyü dolaşıp çengiyi bulmuş; yalvarıp yakarıp gönülünü etmiş, tekrar eve getirmiş. Kadın bunu anlattıktan sonra "A deli, diyordu, şimdiki aklım olsa yapar mı idim?" Erkeğin bu hürriyetine itiraz etmek kadının aklından geçmez. Sorulduğu zaman "Ne yapacaksın? Erkek o" diyorlar. Erkek ayıplanmadığı gibi çengiler, gayri meşru münasebetleri olan kadınlar da şehirdeki kadar kötü görülmüyor. Şehrin "düşmüş kadın" etiketi ile adlandırıp cemiyet dışı bıraktığı kadın köyde cemaat dışı edilmiyor. Köylü kadınlar çalgıcı ve çengilere yükseklik hissi ile tepeden muamele etmiyorlar; bilâkis çalgıcılar, çengiler nazlanıyorlar, taleplerde bulunuyorlar: getirten evin kadınları da onlara hizmet ediyorlar. Çalgıcı ve çengi grupu ile köy topluluğu arasında adeta -beraber yaşama (symbiotique) münesebetleri teessüs etmiş. Bu köylere muayyen çalgıcı ve çengi geliyor. Senelerdir gele gide bunlarla köylüler arasında ahbaplık belirmiş.

Biz Adiloba'da iken yapılan düğüne İzmir'den bir çengi geldi. Köyün ağalarından birinin karısı içeri girince çengi yerinden fırladı ağanın karısı ile sarmaş dolaş oldular, hal hatır sordular. Kadın o akşam kocasının bu çengi ile eğlenecek erkekler arasında olduğunu ve evvelce de eğlendiğini biliyor, öyle iken çengi sanki çoktandır görmediği bir ahbabı imişi gibi onun boynuna sarılıyordu. Aynı çengi biraz sonra köyün efesi Ahmet ağanın on dört yaşlarındaki kızına babasının köyde olup olmadığını sordu kız da bunu gayet tabii karşılayarak cevap verdi. Düğün müddetince, eğlenti olmadığı zamanlarda çalgıcı ve çengiler düğünevi halkına karışıyor, herhangi bir kadın gibi muamele görüyorlardı.

Köyde gayri meşru münasebetler de oluyor. Bu münasebetler de şehirde olduğundan daha müsamahalı karşılanıyor. Bu kadınlar köyde mevkilerini kaybetmiyorlar, cemaat dışı edilmiyorlar. Adiloba'da bize böyle birkaç kadın saydılar; hepsi de köyün günlük hayatına normal bir surette iştirâk ediyorlar. Bütün bu meselede köy gayet pratik bir zihniyet gösteriyor; bu nevi hadiseleri daima olan tabiî hadiseler gibi karşılıyor, üzerinde fazla durmıyor. Mamafi fazla çapkınlık pek hoş görülmüyor ve çengi oynatıp eğlenenler daha çok muayyen bir zümredir; köyün zengince, hiç değilse hali vakti yerinde hovardaları ve bir de bunların oğulları olan delikanlılardır. Adiloba'da bu evelce bahsetmiş olduğumuz kumpanyadır. Köyün erkeklerinin ekseriyeti işi gücü ile uğraşan kimselerdir.

Köydeki bu müsamahakâr vaziyet için iki amil gösterilebilir. Biri, kasabalı, islam zihniyetinin "zina"ya karşı aldığı kuvvetli cephe, gösterdiği taassup köyde yoktur; çünkü dinî kıymetler köyde kasabada olduğu kadar kuvvetle yerleşmemiştir. İkincisi, kadının sosyal mevkii o kadar katî bir surette erkeğinkinden aşağıdır ve erkek o kadar sorgu götürmez otoriteye sahiptir ki ahlâki kaidelerdeki ikili örtbas edilmeğe lüzum görülmiyor, bu vaziyet gayet tabiî karşılanıyor.

Köyün iktisadî refah seviyesi yükseldikçe ve şehirleşme vetiresi ilerledikçe kadının sosyal mevkii telâkkisinde bir değişiklik olması muhtemeldir. Adiloba'da müşahedelerimize göre kadının

tarlaya gitmemesi temayülü başlamıştır. Daha ileri teknik kullanılması ve aile efradının emeği yerine ücretli işçi emeğinin ikamesi ile kadın tarla ve bağ işlerinde çekilebilir. Buna bir de kadına edilecek muamele hakkındaki kaideler ve şehrin yeni kadın telâkkisi köye girip eklenirse, kadının sosyal mevkii değişebilir. Birinci neviden değişiklilklerin daha uzun zaman alacağı tahmin edilebilir. Makineleşmeğe doğru süratli bir cerayan yoktur. Şehirden gelen kıymetlerin bir rol oynaması daha muhtemeldir, zira bu köyler esasen çok şehirleşmiştir; kasabayı âdetlerde ve kıyafette takip ediyorlar. Yalnız bu kadın erkek münasebetleri meselesinde kasabanın yerli kısmı değiştiği, "modemeleştiği" nisbette köylere tesir edebilir. Evelce de söylediğim gibi, köyler şehrin "yeni" kısmı ile değil "yerli" kısmı ile sosyal münasebettedirler. Mamafi köyün iktisadî organizasyonunda değişiklik olmadığı müddetçe şehirden gelen tesirler ne dereceye kadar kadının mevkiini değiştirir bilinemez. İhtiyar kadınların kendi gençliklerine dair anlattıklarına göre erkeğin eve başka kadın getirmesi, kadına zulmetmesi gibi hallerin azaldığı ve hafiflediği görülüyor ama hâlâ kadın erkeğe müsavî bir duruma gelmekten çok uzaktır.

DAĞ KÖYLERİ

Evlenme ve aile bahsinde ova köyleriyle dağ köyleri arasında benzerlikler aykırılıklardan daha ziyade dikkati çekiyor. Evlenme ve aile münasebetleriyle ilgili âdet ve kaidelerde benzerlikler hatta ayniyetler oluşu kolayca izah edilebilir; her iki çeşit köy kendi başlarına birer cemiyet sistemi teşkil etmiyorlar. Bunlar daha geniş bir cemiyet çerçevesinin ve kültür birliğini içinde yer alan birimlerdir. Bu daha geniş kültür ve cemiyet organizasyonun genişliğinde yaygın olan kültür vasıfları (cultural traits) her ikisinde de müştereken mevcuttur. Fakat ailenin hacim ve içyapı itibariyle de her iki çeşit köyde aynı esas vasıfları gösterişi ilk bakışta şaşırtıcı görünüyor. Dağ köylerinin daha geri ve kapalı durumundan dolayı, patriyarkal aile şeklinin azçok bozulmuş

ta olsa, bu köylerde daha kuvvetle devam etmek de olması beklenirdi; halbuki aile hacim ve yapı itibariyle de ova köylerindeki vaziyete benzer bir hal gösteriyor.Bu benzerliğin sebeplerinin tafsilâtlı tahlilini bahsin sonuna bırakarak dağ köylerindeki durumu ilkin hülâsa edelim.

Evlenme: Ailenin kuruluşu: Evlenme, kaide olarak kızla erkeğin aileleri tarafından tertip olunur. Oğlanla kızın müstakbel eşlerini seçmek hususundaki hakları mahduttur. Burada da erkeğin seçmek hürriyete kızınkine nisbetle daha fazladır; ana baba bir mahzur görmüyorlarsa, oğullarının istediği kızı almıya teşebbüs ederler. Kızlar da isteyip istemediklerini belli edebilirler ve bazı hallerde, hele aneyle kız bu hususta birleşirlerse, babaya karşı da koydukları olur. Bize anlatılan bir vakada, babası kızını dövdüğü halde onun nişanlısını kamul ettirememiş, anası da kızının tarafını tutmuş olduğundan nihayet nişan bozulmuş, geri gönderilmiş.

Köy hayatı gençlerin birbirlerini görmelerine ve isterlerse buluşmalarına müsaittir; fakat fiilen gençler arasında ne derece serbest bir münasebet vardır, tesbit edemedik. Dağ köyünde, köyün iç işlerini öğrenmek çok daha zor oldu ve ne kadar dostluk, ahbaplık ettikse de sır kapılarını zorlıyamadık; belki vaziyet hakikaten seyledikleri gibiydi; fakat bizde kalan intiba bize açılmak iştemedikleri intibaı olmuştur. Civar köylerde, Siyetlilerin kendi aralarında muayyen günlerde buluşmalar vaki olduğu, Siyetli'lerin bu hususta pek ketûm davrandıkları hakkında rivayetler işittik. Her gün suyumuzu getirdiği için en fazla temasta bulunduğumuz, muhtarın delişmen kızı da bir gün ağzından bu rivayetleri teyit eder sözleri kaçırdı. Siyetli'lerin umumiyetle birbirlerini pek tuttukları tekrar edilen bir kanaatti ve köyün dışandan kız alıp verme hususunda gösterdiği çekingenlik de bu köyde, belki aşiret menşeinden gelen bir gelenek olarak hususi bir tesanüt mevcut olduğu şüphesini uyandırıyor.

Kızı istemiye oğlanın ana veya babası değil, konu komşudan, tanıdıklardan biri gelir. Kız tarafı razı olursa, oğlan tarafı yüzük, bilezik, yemeni getirir, kıza söz kesilir. Daha sonra ayakkabı, ço-

rap ve diğer küçük hediyelerle, ailenin hali vaktine göre, bir veya daha fazla altın takılır "şerbet içilir" . Asıl bu merasimden sonra oğlanla kız yavuklu addedilirler. Düğünü kadar arada geçen bayramlarda hediye gönderilirse de kurban bayramında koç göndermek gibi pahalı hediyeler verilmez.

Düğün âdetlerinin umumî şekli ova köylerindekinin aynıdır. Yalnız daha kısaltılmış, daha külfetsiz bir şeklidir. Davul üç gün çalar; Salı günü keşkek düğünü; Çarşamba günü kızın evinde toplanılıp eğlenilir, fakat gelin giyinip süslenmez, bu toplantı "kız düğünü" şeklini almaz. Akşam kına gecesi olur, o zaman gelin giydirilir, oğlan evi gelir. Erkekler de oğlan evinde toplanırlar, meydanda içip davul zurnayla oynarlar. Perşembe günü, "duası günü", gelin at üstünde oğlanın sağdıçlarının kasabadan pehlivan getirilir, erkekler arasında oyunlar oynanır. Biz köye gelmeden biraz önce yapılan bir düğüne pehlivanlar gelmiş; o gelinden artık "pehlivanlı gelin" diye bahsediliyordu. Çengi getirmek âdeti yoktur, nadiren getirtilir. Çengi getirmek, daha ziyade bir eski kasaba âdetinin köylere yayılması hadisesi olarak beliriyor.

Düğün âdetlerine ova ile dağ köyleri arasında diğer bir fark da ova düğünlerinin daha fazla "kasabalaşmış" olması, dağ köylerinin ise eski düğün adetlerini devam ettirmesidir. Geline yapılan çeyiz baştan başa don (şalvar) ve zıbından, yemenilerden ve birkaç pul işlemeli örtüden ibarettir. Yalnız, gelin düğün günü çitare don üzerine ipekli bir elbise giyer. Civar köylerden nüfusça daha büyük ve iktisadî durumu daha iyi olan ve kasaba ile münasebetleri daha fazla bulunan Siyetli'de çeyiz eşyası daha basitleşme temayülü gösteriyor, fakat henüz kasaba giyim eşyası çeyize girmemiş. Dazyurt'da muhtarın gelinlerinin her birinin kırkar don ve zıbını vardı (duvarda asılı olanları sayabildiğimiz kadar), halbuki Siyetli'de zengin bir gelinin çeyizinde 25-30 zıbın saydık. "Al tartma" denilen beyaz pul işlemeli üç köşe al bezden baş ördüsünden Siyetli'de bir tane yapmak âdettir ve yanı şekilde beyaz bezden yapılan 'beyaz serpme' pul pahalılaştı diye artık yapılmıyor; halbuki Dazyurt'ta al örtüden birkaç tane, beyazdan da mutlaka bir tane yapılmakta devam ediliyor. Kıza altın

takma bahsinde de, Siyetli'de hiç bir kızda, en zenginleri de dahil olmak üzere, birden fazla altın görmedik, halbuki Dazyurt'ta boynuna birden fazla altın takmış kızlara sık rastlanıyordu. Siyetli'de çeyiz eşyası basitleşiyor gibi; kasaba giyim eşyası bir iki yerden biraz girmişse de henüz çeyiz eşyası arasında yer almıyor.

Hediye teatisi daima bir çeşit eşya mübadelesi mahiyetindedir, fakat Siyetli'de hediye alıp vermenin bir iktisadî mübadele mahiyetinde oluşu daha açıkça belli oluyor. Esasen, bu köylerin geçimi dar, fakir olduğundan sosyal münasebetlerin her sahasında iktisadî mülâhazalar çok daha açık, örtbas edilmeden kendini gösteriyor. İki ailenin düğünlerde birbirlerine verdikleri hediyelerin muadil olmasına çok dikkat ediliyor, bu muadelet değişmez, inhiraf etmez bir kaide halinde beliriyor. Meselâ müstakbel gelinin kaç yorganı olacağını hesaplıyan bir kadın, "iki tane ben veririm, bir tanede filancalar getirir, onların düğününde ben bir yorgan vermiştim etti üç..." diyordu. Bir nişan bozulunca da kız tarafı yalnız oğlan evinin verdiği hediyeleri değil, oğlan evinin misafiri olarak gelenlerin hediyelerini de oğlanın ailesine hediye ediyor. Oğlan bir başkasiyle nişanlandığı zaman o misafirler artık başka bir hediye vermiyeceklerdir; ilk nişanlıya verdikleri ve onun da iade ettiği hediyeler ikinci nişanlıya ciro edilecektir. Muhtelif çeşitten eşyayı kimlerin hediye edeceği önceden bilinir. Bakır kaplar hısım akraba ve sağdıçlar tarafından temin edilir; sağdıçlar bir sandıkta getirirler; kızın "yaren"leri kağıttan "çiçek" hediye ederler; bunlar kıvıcık renkli kağıtlardan yapılmış tezyinattır; yapma çiçek değildir. Oğlan tarafının verdiği bir halı, iki sili (kilim) bir kaç yatak ve yorgan ve kızın düzdüğü çeyiz yeni evlilere lâzım olan ev ve giyim eşyası tamamlanmış olur. Bu eşyalar arasında iktisadî kıymeti en fazla olan halı ve kilimlerdir. Her ne kadar bunları oğlan evi verir deniyorsa da, kız evi de masrafa kısmen iştirak ettiriliyor. Yünü oğlan evi kız evine gönderir; orada yünler taranır, bükülür, boyanır ve dokunur. Boyama parasını ve dokuma parasının oğlan tarafı verir. Bununla beraber, halı ve kilimleri oğlan evinin kendi başına hazırladığı da

olur.

Yeni evlenen çift umumiyetle oğlanının evinde oturur. Aile dağ köylerinde de hâkim surette patriyarkaldir. Bununla beraber, erkeğin karısının evinde oturmasına karşı kuvvetli menfî bir vaziyet alınmıyor. Siyetli muhtarı ailesi kadının evinde oturuyorlardı. Oturdukları evlerin kime ait olduğunu tesbit edebildiğimiz 93 haneden 69 unun oturduğu eve erkeğe, 22'sininki de kadına aitti. İki aile de kirayla oturuyordu. Oğlanın ana babası sağsa, yeni çift mutlaka oğlanın evinde oturuyor, oğlan iç güveysi girmiyor. Kadının evinde oturan aileler daha ziyade ikinci evlenmelerle kurulan ailelerdir. Evin kadına ait olduğu yirmi iki aileden on birinde ev kadına daha önceki kocasından miras kalmıştır; sekizinde ev kadına babasından, birinde de anasından miras kalmıştır; ancak iki vakada kadın evi kendisi yaptırmış veya satın almıştır.

Siyetli köy içinden evlenmeyi tercih ediyor, dıştan kız alıp verme hususunda büyük bir hassasiyet gösteriyor. Uzun yıllardır köyde dıştan evlenme olmamış, bizim gittiğimiz 1942 sonbaharında bir kızı yaylaya gelin vermişler; bundan istisnaî, mühim bir hadise gibi bahsediyorlardı. Denildiğine göre, kızın anası huyu dolayısıyla "bir tuhaf" tanındığından kızı köyden kimse almak istememiş, onun için dışarı gelin gitmiş. Nereli olduğunu sorup tesbit ettiğimiz 115 evli veya dul kadından 96 sı aynı köydendir ve dördü yakın civar köylerden, beşi de daha uzak köylerdendir.

Doksan altı evli veya dul erkekten ise 93 ü köyden, üçü de uzak mıntakalardandır. Nüfusun menşei itibariyle dağ köyü ova köyünden çok daha mütecanis bir hal gösteriyor. Bunun bir sebebi dışardan kız alıp vermemek ise, diğer daha mühim sebebi de nüfus hareketlerinin, muhaceretin az oluşundandır. Bu köyler, doğdukları yerde ölen, hareketsiz (immobile) nüfus toplulukları teşkil ediyorlar.

Bundan önceki, davaların tahlili de temamiyle kanunu hükümleri için girmiştir. Aile müessesesi hâkim bir surette monogamdır ve kanunî nikâh mukavelesiyle kurulur. Siyetli'de iki karısı olduğu söylenen tek kişi, yeni zengin bakkal Almet'ti; o da

alenen değil, fısıldanarak söyleniyordu. Dulların, yaşlıların ikinci evlenişlerinde tek tük imam nikâhıyla birleşmiye rastlanıyor. Evlenmeyi tanzim hususunda köy topluluğu kendine yeter bir bütün, bir otorite kaynağı olmaktan çıkmıştır. İmam nikâhı ve köy topluluğunun bir çifti "evli" olarak tanıyıp kubul etmesi, evliliğin devamı, ailenin istikrarı için yeter bir garanti teşkil etmiyor. Siyetli'de çocuklu, dul bir erkeğe varan bir kadının hikâyesini kendinden dinledik. Erkek kadını mahsullerin yetiştirilip toplanmasında çalıştırdıktan sonra bir bahane ile hiç bir şey vermeden evden kovmuş çıkarmış; kimsesi ve malı mülkü de olmıyan kadın bir komşunun yanına sığınmış; erkeğin kanuni nikâhlısı olmadığı için hiç bir hak iddia edemiyor, ağlayıp, dövünüp duruyordu. Köy topluluğunun, efkârı umumiyesinin, örf ve âdetlerinin erkek üzerine tazyik icra eden bir tepkisi yoktu. Bunun için evlenmeler, bilhassa gençlerin ilk evlenmeleri, kanuna uygun olarak yapılıyor, sağlama bağlanıyor. Bu suretle çocukların meşruluğu ve miras hakkı sağlanmış oluyor.

Ailenin iç - yapısı ve aile münasebetleri. Dağ köyünde aile içyapısı ve hacmi itibarıyla da ovadakine benzer bir durum gösteriyor. Babanın otoritesi altında toplanan, evli erkek çocukları da için alan kalabalık, tesanüdü kuvvetli, patriyarkal aileye dağ köyünde de rastlanmıyor. Akraba grupları, tek çift ve çocuklardan mürekkep birimlere ayrılmıştır. Bu köylerde de hakim şekil monogam, küçülmüş aile şeklidir. Bununla beraber, daha yakından tahlil edince ova köylerinde ailenin basitleşmesi ve küçülmesiyle, dağ köylerinde ailenin bölünmesi arasında bazı mânalı farklar beliriyor ve bu farklar aynı zamanda, dağ köylerinde beklenilmiyecek bir hal gibi görünen bu ailenin bölünüşü olayını izah için bir anahtar veriyor.

Yeni evli bir çift, evlendikten bir sene sonra ayrı bir hane addiliyor ve salmaya dahil oluyor. Dağ köylerinde "hane" ayrı, müstakil bir geçim birliği değildir. Ayrı bir hane sayılıp salmaya dahil edilen evli çiftin geçimi oğlanın ailesiyle bir olmakta devam edebilir. O ğlan geçim bakımından babasından ayrılmamakla beraber, babasından ayrı oturur, ayrı sofra kurar. Böylece, ana

babadan ve evli oğuldan müteşekkil büyük aile gurupu, istihsâl bakımından bir birim , istihlâk bakımından ise iki ayrı birim teşkil eder. Bu vaziyette uygun olarak, Siyetli'de "çift" tabiri kullanılıyor. Bir çift bir işletmedir; ovada bir hane bir geçim birliği, bir işletme olduğu gibi... Fakat ovada bir "hane" aynı zamanda beraber oturan birlikte istihlâk eden bir gruptur, halbuki bir "çift" istihlâk bakımından birkaç aile gurupuna ayrılabilir. Bir "çift"in ayrıldığı aile grupları ya bir harimde (avlu içinde) ayrı ayrı evlerde yani odalarda, veya oda gruplarında otururlar: yahut geçimsizlik fazla olursa genç evli çiftler yarı çıkarlar. Bir arada oturdukları müddetçe, sofraları ayrı almakla beraber, günlük işlerde birbirlerine yardım ederler, müşterek çalışırlar.

Dağ köyünü hanelere, aile birimlerine göre ayırıp tahlil ederken, ova köyüyle mukayese edilebilir olması için dağ köyündeki vaziyete hane mefhumunu ova köylerinde kullanıldığı şekilde tatbik ettik; yani geçimi bir olan fakat ayrı oturup ayrı sofra kuran akraba aile birbirlerini bir "hane", bir aile saydık; halbuki bunlar yukarıda gösterdiğimiz gibi, tam ovada kullanıldığı mânada bir "hane" değildirler ve dağ köyüne ait, hane ve aile durumunu gösteren cetveldeki rakkamlara göre hanelerin yüzde 67.7 sinin tek evli çiftten, yüzde 16.1 i de iki veya daha fazla evli çiftten müteşekkildir. Halbuki hakikatte bu yüzden onaltı içinde, ayrı evde oturan, ayrı istihlâk eden, köydeki tarife göre ayrı "hane" teşkil eden çiftler de vardır; hatta bekli hepsi bu durumdadır, anketi uzatmamak, zaten cevap vermekte çekingen davranan köylüyü büsbütün ürkütüp zihinlerini çelmemek için anketimizde yalnız geçim birliği üzerinde durduk. Sofraların ayrı olup olmadığını araştırdık. Dağ köyündeki aileleri de önce iç durumlarına göre "mürekkep" ve "basit" olmak üzere sınıflandırdık, fakat "hane" aile mefhumlarının dağ köyünde işaret ettiğimiz vuzuhsuzluğundan dolayı tasnifte güçlükler belirdi ve neticelerin güvenilir olmayacağına hükmederek bu tasnifi vermekten vazgeçtik.

Geçim iyi olursa, baba oğul, hep beraber olurlarmış; baba, oğullarının salmasını da, yol vergisini de verirmiş; ama oğullar babayı dinlemezlerse, hele geçim dar olursa, dırıltı çıkarmış, ba-

ba da oğulları ayırırmış. Bu ifadeyi veren Yayla muhtarı geçim genişliğinin veya darlığının en mühim rolü oynadığı üzerinde duruyordu. Şimdi babaların, oğullarını umumuyetle ayırdıklarını söylüyordu. Baba, isterse ve hali vakti müsaitse oğlana biraz toprak ve hayvan verir ayırırmış; yahut da hiç bir şey vermez, oğlan ortakcı işlermiş. Kendisi iki oğluna kırkar dönümlük birer avlu vermiş. Bir kaç da hayvan. Her birine birer de oda ayırmış; karısıyla kendi için yeni bir oda yaptıracakmış. Yeni evlendirdiği oğlu, geline taktığı altını babasına iade etmiş, yerine babasından bir iki davar almış.

Babanın oğlunu ayırmadığı, birlikte çalıştıkları hallerde, elde edilen mahsul oğulla baba arasında müsavî olarak taksim edilmiyor; hattâ oğlanın ailesinin geçimini tam temin edecek kadar mahsulden vermek mecburiyetini de baba her zaman yüklenmiyor. Denildiğine göre baba oğluna mahsulden münasip gördüğü miktarda verirmiş, oğlan asla itiraz edemezmiş. Babanın verdiği, oğlanın ailesini geçindirmeye kâfi gelmezse oğlan kendi başına gelir menbaları bularak geçimini sağlarmış. Şu halde, oğlan ayn bir ev açmakla beraber babasıyla işlemekte devam edebilir, fakat bu tam bir istihsâl birliği teşkil etmeleri demek değildir. Eğer istihsâl kaynakları ve elde edilen istihsâl hem babamın hem de oğlanın evini geçindirmeye yetecek kadar verimli ve bolsa o zaman istihsâl ve geçim bakımından iki eve bir birlik teşkil ediyor, ama istihsâl iki evi de geçindirmeye kâfi gelmiyorsa, o zaman babanın istihsâl üzerindeki hakkı oğlunkine takaddüm ediyor, baba kendi ihtiyaçları için lâzım olanı ayırıyor ve oğluna ancak münasip gördüğü bir miktar veriyor; ve oğlan ortaklama işlemek, karısına yün işletmek, süt satmak gibi faaliyetlerle kendi geçimini düzenlemiye çabalıyor.

Bu tahlilden çıkan netice, dağ köylerinde aile gurupunun bölünüşünün ve küçülüşünün ova köyündeki vaziyetten farklı olduğu ve farklı sebeplerden neşet ettiğidir. Ovada büyük - aile grupu bölündüğü zaman kesin, pürüzsüz, ilişikler bırakmadan bölünüyor; istihsâl bakımından da istihlâk bakımından da iki ayrı grupa ayrılıyor. Ova köylerinin iktisadî şartları oğulların babala-

rından ayrı iş tutarak geçimlerini sağlamalarına müsaittir, toprak verimlidir, az bir toprak yeni evli bir çiftin geçimini sağlıyabilir; esnaflık, seyyar satıcılık, celeplik gibi tamamlayacı işlere girip gelirini artırmak kolayca mümkün oluyor. Halbuki dağ köylerinde vaziyet bunun tam aksidir: toprak gayet verimsizdir, bunun için nüfus başına gereken toprak miktarı çok daha fazladır; diğer taraftan "extensif" ziraat için bol miktarda geniş topraklar da mevcut değildir. Hayat seviyesi düşük, fakir, dışla münasebetleri az, kasabadan uzak olan bu köylerde esnaflık için açık imkanlar yoktur. Bu vaziyette baba oğluna yeter miktarda toprak verip ayıramıyor, fakat tam manasıyle yanında da alıkoyamıyor, çünkü o zaman oğlanın ailesinin geçimininin de mesuliyetini yüklenmiş olacaktır. Mahsulden münasip bir miktar verip istihlâk bakkımından oğlanı ayırmak, iki taraftan da mahzurlu olan bu müşkil vaziyete en uygun gelen bir hal çaresi oluyor. Bu suretle baba (1) istihsâlde oğlunun ve ailesinin emeğinden faydalanmış oluyor, (2) iktisadi imkanların çok dar olduğu köy hayat şartları içinde oğlunu büsbütün yüzü üstü bırakmamış, (3) ama oğlunun ailesinin geçiminin mesuliyetini de yüklenmemiş, o mesuliyetten kendini kurtarmış oluyor. Oğlu bu vaziyete itiraz edemiyor, çünkü dar iktisadî imkânlar içinde temamiyle kendi başına iş tutması çok güç, hatta bekli imkânsızdır; babasının verdiği, emeğine tekabül etmese bile hiç yoktan iyidir, babasının verdiğine karısının ve kendisinin diğer yollardan edindiklerini ekliyerek kıt kanaat geçinebilir. Babanın oğlunu büsbütün ayırmasıyle yarı yarıya ayırması hallerinin ne derece yaygın olduğu tesbit edilmiş değildir.

Böylece, ova köylerinde aile iktisadî gelişme ve dışla münasebetlerin artması neticesi olarak bölünüyor ve küçülüyor; ayrılan aile gurupları arasına münasebetler sarihtir, ilişiksizdir. Halbuki dağ köylerinde aile iktisadî tazyik ve darlık neticesi bölünüyor, fakat bu bölünme bir çok hallerde tam, pürüzsüz, ilişiksiz meydana gelmiyor; iktisadî şartlar bir taraftan aileyi parçalanmıya zorlarken, diğer taraftan istihsâl münasebetlerinde bağlılığı devam ettiriyor.

Aile fertleri arasında "*status*", karşılıklı saygı, alâka, bağlılık münasebetlerine gelince, kadının mevkiinin dağ köylerinde de erkeğinkinden çok daha aşağı olduğu görülüyor. Erkeğin tahakkümü ovadakinden de daha fazladır. Erkeğin kadını döğmesi gayet tabiî görülen, erkek tarafından da, kadın tarafından da itirazsız kabul edilen bir hadisedir. Kadınların da mevcut olduğu bir konuşmada erkekler karılarını döğdüklerini açıkça gülerek söylediler. Dinliyen kadınlar da gülüyorlardı. Erkeklerden birine niçin dövdüklerini sorduğumuzda, "Eve gelirsin yemek hazır olmaz, dedi. Ya da işler denk gitmez, canın sıkılır, döversin", "hem elle değil, uzun bir sopayla" döverlermiş. İş bölümü bahsinde anlattığımız gibi, dağ köylerinde de kadınlar erkeklerden daha fazla çalışırlar; bütün "*routine*" işler onlardadır; çuvalla yük taşımak gibi ağır işleri bile görürler. Kadının kanunî mülkiyet hakkı vardır, fakat evlilik hali devam ettiği müddetçe fiili mülkiyet kadındadır. Aile içinde "senin benim olmaz" diyorlar; kadının mülkünü de erkek idare ve gelirine tesahüp ediyor. Gelirden kadına bir hisse bile verilmez. Kadının ihtiyacı olan şahsi eşyayı dahi erkek gider alır, kadını alış veriş için kasabaya götürmez. İstihsâl faaliyetlerinde yalnız kol kuvvetini temin eden, istihsâlin kontrol ve tanzimine iştirak etmiyen, meydana gelen gelire tesahüp edemiyen, bütün hayatı köyün dar hudutları içinde geçen, daha geniş hayat münasebetleriyle temasa gelmiyen kadının ailede ve cemiyette mevkiî erkeğinkinden aşağıdır ve verilen kararlarda onun bir diyeceği yoktur. Şüphesiz erkeğin kadına tahakküm derecesi her ailede aynı değildir; ferdî farklar vardır. Her yerde olduğu gibi köyde de kılıbık kocalar, çeçeron, mütahakkim tabiatlı kadınlar bulunabilir; ama bu farklar nihayet esas kadın erkek münasebeti şeklinde derecelenmeler meydana getirir, o şekli kökünden değiştiremez.

Kadınla erkeğin sosyal mevkileri arasındaki fark öyle keskindir ki, bu yalnız kocanın karısına tahakkümü şeklinde tecelli etmez, oğlanlar da annelerine tahakküm ederler ve hatta döverler. Oğullardan dayak yediklerini iki kadının kendi ağızlarından dinledim. Bunlardan birine, "Babası karışmaz mı?" dedim. " O

daha da vur der" diye cevap verdi. Komşularının anlattığına göre bu kadının böyle kocasından ve kocasının teşvikiyle oğlundan da dayak yemesinin sebebi, kocasıyla karı-koca hayatı yaşamayı reddetmesinden dolayımış. Bu vaziyette kadının pasif mukavemeti dayak yemesinin sebebi mi, yoksa erkeğin haksız tahakümüne karşı bir mukavemet ve mukabele silâhı mıdır, münakaşa edilebilir.

İktisadî şartların darlığı çocuklara karşı alınan tavırda da kendini gösteriyor. Oğlan babasına yardım ettiği, kız ise büyüyünce ele gittiği için, oğlan daha kıymetlidir; oğlanların gece sürü gütmeleri gördükleri en mühim fonksiyondur. Birkaçı oğlan olmak şartıyla bir kız evlât da isteniyor. Üç oğlu bir kızı olan bir kadın, oğullarından birini evlâtlığa vermiye razı idi, ama kızını "bir tanecik" diye vermiye kıyamıyordu. Bu misalde görüldüğü üzere, oğlan da olsa, çok çocuk istenmiyor. Ziyaret ettiğimiz evlerde, anaların çocuklarından birini gösterip "Al bunu şehre götür" dediklerini sık sık işittik. Hali vakti iyi görünen bize komşu bir ailede de aynı vaziyetle karşılaştık. Kadının dört kızı vardı. Konuşurken sözü kızlarına getirdi, her birini birer birer methetmiye başladı. Hazır bulunan diğer komşu "E söyle söyle bunlar satılık gayri" diye kadına takıldılar. Biz kadının telmihlerini anlamamazlığa gelip "çok iyi, Allah bağışlasın" deyince, kadın içini döktü, "Allah bağışlasın, bağışlasın ama dört tene kızı ne yapayım? Oturup dururlar. Varsın gitsinler" dedi. Çocuklar fazla olunca, ölümleri bile lakaydî ile karşılanabiliyor. Dört çocuklu bir ailenin en küçük bir buçuk yaşındaki oğlu hastalıklı idi, yürüyemiyordu; "Babası kasabaya gittiğinde bunu da bir doktora götürse" dedim. Bu sözümü işiden bir komşu kızı "A onu ölsün diye bakıyorlar, onlar" dedi. Bu söze anne kızacak, kızı tersliyecek, "Allah korusun" filan gibi şeyler söyliyecek sandım; halbuki kadın hiç itiraz etmedi, sustu. Mamafî kadının bu tavrı,umumiyetle küçük çocuk ölümünün fazla oluşunun bu çeşit ölümlere karşı doğurduğu daha lâkayt, hadiseyi tevekkülle ve daha tabii surette karşılama tavrının (attitude) bir ifadesi olabilir. Ölen küçük çocuklar büyüklerden ayrı bir mezarlığa, hemen köyün yakınına gömülü-

veriyor; çocuğun ilk yaşlarda elden gitmesi ihtimalinin kuvvetli olması, bu hadisenin sık sık vuku bulması, çocuklara ilk yaşlarla fazla bağlanmamayı, onları kuvvetle benimsememeyi intaç etmiş olabilir.

Siyetli'de on bir tane tek başına yaşıyan ihtiyar kadın var. Bunların bazıları temamiyle müstakil, bazıları ise yarı tâbi halde yaşıyorlar. Bu noktada da ailenin bölünüşü pürüzsüz, tam değildir; bu ihtiyarlardan biri köyün ayrı bir kısmında, ayrı bir evde oturuyor fakat gündüzleri kızının evine gidiyordu. Diğer bir ihtiyar, kızından ayrı bir "evde" ama bitişiğinde oturuyordu (ayrı "ev" dedikleri aynı avluya açılan yan yana iki oda, birinden kız kocasıyla, diğerinde anası oturuyor) Anket için biz önce ihtiyar ananın odasına girmiş bulunduk; kadın inliyerek yatıyordu, konuşacak halde değildi. Sonra bitişik odaya girip de orada oturananın ihtiyarın kızı olduğunu öğrenince anasının pek hasta olduğunu söyledik; kız bunu mutat bir hal olarak karşıladı, bir gidip anasına bakmadı bile.. Diğer bir ihtiyar kadın oğulun yanında fakat ayrı bir "evde" oturuyordu, yani aynı avluya açılan odalardan yeni edindikleri torunu ile genç karısının, diğeri oğluyla diğer kalan çocuklarının, üçüncüsü de kendinindi. Bu kadının tarlaları vardı, onları oğluna ortaklama sürdürüyor, onunla geçiniyordu. Ama bu ortaklıkta oğlan hakim bir mevkideydi, mahsulden ne kadarını münasip görürse o kadarını annesine veriyordu. Gelini ve yetişmiş kız torunları bitişik odalarda oturdukları halde, bu ihtiyar kadın bütün işini kendi yapıyor, yemeğini kendi pişiriyor, hatta çamaşırını kendi yıkıyormuş; gelinlerden ve genç kızlardan yardım görmezmiş. Dul ihtiyar kadınların sosyal mevkii çok aşağı, küçük çocuklar bile onları saymıyorlar, alay ediyorlar ve büyükleri çocukların bu hareketine müdahele etmiyorlar. Bu tek başlarına yaşıyan on bir kadına mukabil aynı surette yaşıyan tek bir ihtiyar erkeğe ratlamadık. Halbuki köyde yaşı altmıştan yukarı olan 19 kadın, 30 erkek vardır. Kadının esasen kocasının ve oğullarının yanında çok düşük olan mevkii, kocası öldükten, kendisi ihtiyarladıktan sonra büsbütün düşüyor.

*
**

Aile müesseesesinin iktisadî temele ve topluluğun açıklık-kapalılık derecesine göre gösterdiği değişim, bu müessese mudilesinin bütün cephelerinde aynı nisbette belirmiyor. Ailenin kurulmasını perçinleyen sosyal mukavele değişmiye daha hassas görünüyor; her iki çeşit köyde de bu mukavele köy topluluğun otoritesinden çıkmıştır. Buna mukabil düğün âdetleri, bilhassa giyim daha ağır bir değişme temayülü gösteriyor, ova köyüyle dağ köyü arasındaki iktisadî temel ve açıklık derecesi farklarına muvazî olarak bu hususlarda bariz farklar vardır. Ailenin hacmi, iç yapısı ise, açıklık-kapalılık münasebetlerine, yani dışardan gelen tesirlere göre olmaktan ziyade daha doğrudan doğruya iktisadî temelin durumuna bağlı görünüyor. İlk bakışta ova köyüyle dağ köyü arasında ailenin küçülmesi parçalanması bakımından görülen benzerlik, daha inceden tahlil edince mânalı farklar gösteriyor ve bu benzer iki vaziyetin farklı iktisadî şartların, sebeplerin neticesinde meydana geldiği, ve değişme istikameti aynı olmakla beraber değişmenin her iki çeşit köyde aynı şekilde belirmediği meydana çıkıyor.

*
**

Aile müessesesinin ova ve dağ köyünde böyle benzer bir durum göstermesi, bir taraftan dağ köylerinin dahi tam kapalı topluluklar olmamaları ve değişmelere meydan verecek kadar açılmış bulunmalarından, diğer taraftan da farklı iktisadî şartların farklı bir şekilde fakat aynı istikamette (ailenin küçülmesi, parçalanması istikametinde) bir tesir icra etmesinden ileri geliyor. Benzerliği meydana getiren üçüncü mühim amil, bu köylerin kendi başlarına birer bütün teşkil etmemeleridir; daha geniş bir cemiyet yapısında yer alan birimler oldukları için, ancak bu daha geniş cemiyet bünyesinin şartlarına bağlı olan, ancak onların değşimesiyle değişecek olan vaziyetler her iki köy çeşidinde de, değişik derecelerde de olsa, müştereken beliriyor. Diğer bir deyimle, teknolojik ve iktisadî seviye, istihsâl organizasyonu bakı-

mından ova ve dağ köyleri iki ayrı *tip* teşkil etmiyor; nihayet her ikisi de yanı umumî, vasatî seviye etrafında, biri daha ileri, diğeri daha geri istikametlerde muayyen bir inhiraf gösteriyorlar. Mesela, kadının istihsâldeki mevkiinin ve sosyal durumunun, az bir derece farkı ile, iki köy tipinde de aynı olması bu esas bünye şartlarındaki iştirâktan geliyor. Benzerliği meydana getiren bu üçüncü aille ilgili olarak gösterebileceğimiz bir dördüncü amil de, bazı kültür vasıflarının dar mahallî bir mahiyet taşımayıp, memleketimizin geniş bölgelerinde müşahade edilebilen yaygın hadiseler olduklarından, bunları her iki köy çeşidinde de buluyoruz; düğün adetlerinin esas şeklinin (pattern) aynı olması bu kabildendir. Görülüyor ki aile müessesesinin muhtelif cephelerinin değişik derecelerde benzerlikler ve farklar göstermesi, iktisadî temel ve açıklık kapalılık vaziyetindeki iştirâka ve ayrılıklara göre ayarlanıyor.

KÖYLERİN ŞEHİRLEŞMESİ

OVA KÖYLERİ

Şehirleşme süresi: (vetiresi). Bundan önceki kısımlarda köylerin şehirle olan münasebetlerini ve şehirleşmenin köy iktisadî ve sosyal yapısında meydana getirdiği değişiklikleri gözden geçirdi. Bu kısında şehirleşmenin köy hayatının diğer cepheleri üzerindeki tesirlerin ele alacağım. Kültür birimlerinin bir cemiyetten diğerine geçmesine veya bazı merkezlerden aynı cemiyet içince yayılmasına "kültür yayılması" diyoruz. Kültürün yayılması bazı merkezlerden başlar va mani olan şartlar yoksa az çok dairevî bir şekilde merkezin etrafındaki bölgede yayılır. Bir kültür birimi merkezden uzaklaştıkca şeklini ve vasıflarını az çok değiştirir ve kesreti azalır, nihayet sınır bir bölgeye gelinir ki orada çeşitli yayım merkezlerinden gelen kültür birimleri bir arada bulunur. Etnologlar tarafından ileri sürülen, kültürün bu şekilde yayıldığı iddiası bilhassa modern taşıt ve haberleşme vasıtalarının belirmediği zaman ve yerler için doğrudur. Bugünkü vasıtalarla kültür birimlerinin yayım merkezinden uzak bir bölgeye sıçradığı da Problemi vazettiğimiz ilk kısımda da söylediğimiz gibi, bugünkü şartlar altında yayım merkezleri şehirlerdir. Yeni beliren bir kültür birimi, belirdiği şehirden dairevî şekilde civar bölgeye yayılacağına, diğer büyük şehirlere, sonra daha küçüklerine yayılır; şehirler arasındaki ziraî bölgelerde yeni kültür birimi uzun zamana, hatta hiç bir zaman, görülmiyebilir. Nihayet, sosyal sebeplerden dolayı kültür biriminin yayılması muayyen sınırlar içinde duraklamazsa ziraî toplulukların sosyal durumu o kültür birimini temessül etmiye müsaitse, o zaman şehirlerle münasebetleri ve iktisadî seviyelerinin yüksekliği nisbetinde ziraî topluluklar da kültür yayımı sahasına girer.

Kültür yayılması otomatik, mihanikî bir süreç değildir. Kültür birimlerinin bir cemiyetten diğerine, bir merkezden civar bölgeye yayılması, suyun borular içinde akmasına benzemez; kültür yayımına maruz kalan topluluklar gelen herşeyi top yekûn, pasif bir surette temessül etmezler. Kültür yayamının ne şekil ve suratte olacağını yayım merkezi ile yayılma sahasının sosyal bünyelerinin şartları tayin eder. Bunu için aynı yayım merkezinin muhtelif bölgeler, cemiyetler üzerindeki tesiri, o bölge ve cemiyetlerin farklı bünye şartlarına göre farklı neticeler meydana getirebilir.

Kültür yayımı iki cepheli bir manzara gösterir: (1) bir tarafta yayılan birimler, girdikleri cemiyetin mevcut şartlarına göre az veya çok değişirler; (2) diğer taraftan, girdikleri sosyal çevreyi değiştirerek kendilerine uydururlar, fertler husule gelen yeni vaziyete şu veya bu şekilde intibak ederler. Bu karşılıklı uyuşma sürecinde (vetiresinde) ilk zamanlar aksaklıklar olur, nihayet zamanla yayılma vetiresi tevazüne erişir ve kültür birimi o cemiyete yerleşmiş olur. Şehirden gelen kültür mahsullerinin köye yerleşmesinde bu iki cephede görülüyor.

Sosyal değişme ve şehirleşme hali, şehirden şehire uzaklığa ve şehirle olan münasebetlerin sıklığına göre değişiyor. Ova köyleri arasında şehre daha yakın, ve otobüs, tiren gibi irtibat vasıtaları olan köyler, daha gerideki ve bu vasıtaları olmıyan köylerden daha fazla şehirleşmiş görünüyorlar. Dağ köyleri ise, şehirleşme bahsinde ova köylerinin hepsinden keskin bir surette ayrılıyor.

Köyleri, iç yapılar bakımından aldığımız zaman, köy topluluklarının birer bütün olark tek-örnek (uniforme) değişmedikleri görülüyor. Köy tohluluğu içinde, şehirle en fazla temasta ve iktisadî vaziyeti iyi olanlar daha şehirleşmiştir. Meselâ, kadınlardan ziyade erkekler ve fakir köylüden ziyade zengin köylü şehirleşmiştir. Topluluğun ayrıldığı nüfus zümrelerine, ve sosyal tabakalara göre şehirleşmede farklar belirdiği gibi, ayrıca fertlerin hususî sosyal durumlarına göre de şehirleşmede derecelenmeler müşahede ediliyor. Umumî bir hal olarak diyebiliriz ki, kendi

şahsî hayat şartları dolayısiyle köy cemaatinden kopan şahıslar daha fazla şehirleşiyorlar. Mesela, Adiloba'lı İbrahim Çavuş orta hallidir, fakat uzun seneler askerlik etmiş. Rusya'da esir kalmıştır, hayat tecrübeleri geniş ve çeşitli, feleğin çenberinden geçmiş bir adamdır. Adiloba muhalefet gurubunun ele başası olan genç te okuma yazma öğrenmiş, askerlikte çavuş olmuş uyanık bir gençmiş. İkiz olan Hasan'la Hüseyin, babalırın köyce meşhur hasisliği yüzünden genç yaşta ailelerinden ayrılmışlar, kendi başlarının çaresine bakmışlar. Hüseyin bir kadın meselesinden dolayı hapse girmiş. Orada kaçakçılıkla biraz para edinmiş, vaktiyle gençlerin büyüklere açtığı isyanda o da mühim rol oynamış, muhtara karşı gelmiş; bütün bu sebeplerle, köyden kopmuş, dışarı gitmek, seyahat etmek emelleri var. Kardeşi Hasan da köyde maceralı bir kadınla evlenmiş, aile daha ziyade kadının terzilik etmesiyle geçiniyor. Hasan da şehirleşmiş, köyü beğenmiyor, değiştirmek istiyor. Ne zengin, ne fakir olmıyan bu orta halli insanlar görülüyor ki muhtelif sebeplerle köy topluluğundan kopmuş kimselerdir.

Kıyafette değişmeler. Evvelce kadınlar "kıvrak" denilen bir çeşit yeldirme giyerlermiş; Adiloba'da hâlâ birkaç ihtiyar kadın giyiyor. Daha gerideki köylerde, Paşaköy, Sarı Çam ve Kepenekli'de daha da fazla giyiliyor. 1933-34 senelirinde kadınların kıyafetleri değişmeğe başlıyor. Muhtar ve bekçiler kıvrak giymemeleri için tazyık ediyorlar. Kıvrağın yerini manto almağa başlıyor; fakat bu manto, köy şartlarına göre değişyor. Kıvrak yeldirme biçimindedir. Giyilmez, yakası alnına gelmek ve kolları iki yanda boş sarkmak üzere baştan örtülür. Bunun için yakası alma bir kapak gibi geçerek tarzda yapılmıştır. Kadınlar evvelce bir de "cüppe" giyerlermiş. Cüppe bol bir yeldirmeye benzer. 1934 den beri giren manto esas itibarı ile daralmış bir cüppeden başka bir şey değildir. Bunu giyip üzerine kadın bir baş örtüsü örtüsü örtüyorlar. Acele hallerde manto kıvrak gibi kullanılıyor. Sokak kapısının önüne oturmağa çıkıldığı zaman da kıvrak gibi baştan atılıyor. Köylüler farkında değiller ama köyde iki çeşit manto var. Biri astarsız, pamuklu kumaştan düz biçimde yapıl-

mış, aslında yeldirme olan fakat köylünün "manto" dediği ve icabında kıvrak gibi kullanılan, onun yerini olan sokak kıyafeti: öbürü, biz şehirlilerin de manto dediğimiz hakiki mantolar. Bunlar umumiyetle yeni gelenlerde ve hali vakti iyi olanlarda vardır. İnce yünlüden, astarlıdır. Kasaba veya İzmir'den umumiyetle hazır alınır. Biçimleri, şehirlerde altı yedi sene evvel moda olan çeşittendir. Mantosunu giymiş, eline "portmen"ini almış bir köy gelini, şehrin kenar mahallelerinden sayılabilir.

Şehir biçimi mantonun, şemsiyenin, portmenin köy hayatında pratik bir fonksiyonu yoktur. Manto yoktur. Manto giymek ancak şehre giderken icap eder; o zaman da giyilmese, yeldirme bozması manto ile gidilse olur. Portmen ise hiç bir işe yaramaz; ama gelinin muhakkak bir portmeni olması gerekir; düğün günü gelin, alışık olmadığı portmeni sımsıkı sapından yakalıyarak karnının üzerinde sarkıtır. Manto, şemsiye, portmen köyde "prestige", sosyal temayüz alâmetleridir. Düğünden evvel "telli kesilirken" -gelinin giyecekleri düzülürken- muhakkak bunlar da alınır. Adiloba'nın en zenginlerinden, hasisliği ile meşhur Hacı Murat, küçük oğlunu evlendirirken, gelin ve anası ile beraber kasabaya telli kesmeğe gitmiş. Öbür eşyayı aldıktan sonra artık portmen almıyacağını, çok para gittiğini söylemiş. Kız anası ile Hacı Murat çarşıda kavga etmeğe başlamışlar. Kız portmensiz gelin olmağa razı olmamış; bu yüzden az daha son dakikada düğün geri kalıyor, iş bozuluyormuş. Komşulardan biri kıza düğün hediyesi olarak portmen almağı vaadetmiş de mesele halledilmiş. Portmensiz gelin olmak, kız tarafının kabul edemiyeceği, haysiyete dokunur bir şey gibi telâkki edilmiş.

Kıvrak ovanın ortasına doğru olan köylerden bir daha gelmemek üzeri gitmiş bulunuyor; fakat daha geri köylerde Paşaköy ve Kepenekli'de kıvrak hâlâ mevkiini muhafaza ediyor. Paşaköyünde "bekçilerin kovalaması" azaldığından, kıvraklar yine çoğalıyormuş. Kıvrak her gün için mantodan daha pratik geliyor. Mantoyu kollarını geçirerek giymek, ayrıca örtü örtmek lazım. Halbuki kıvrağı başlarına attığından seyirtiyorlar. Bununla beraber kıvraklar ne kadar çoğalsa, artık manto ortadan kalkmaz,

daha ziyade manto ile kıvrakarasında bir fonksiyon farklılaşması oluyor. Manto, bayram, düğün, şehre gitmek gibi vesilelerle bilhassa giyinildiği zaman, kıvrak ise her gün iş başında kullanılır. Tam-ova köylerinde bu farklılaşma, yeldirme şeklindeki manto ile şehir biçimindeki manto arasında oluyor.

Terlik te köylere iyice girmiştir; gayet rağbettedir. Kızlar, "düğmeli rugan terlikler"den özenerek bahsediyorlar. Ama terlik te köyde kullanışını değiştirmiş. Evde her gün terlik giyilmiyor; hususî giyinilip süslenildiği zaman çorapla beraber rugan terlikler de ayağa geçiriliyor. Terlikle bahçe hattâ sokağa çıkılıyor; kısmen ayakkabının yerin alıyor.

Az mikyasta köye moda mefhumunu bile girmiştir. Bundan yirmi sene kadar önce evlenmiş olan, Paşa köyünden zengince bir ailenin kızı o zaman çeyiz olarak yapılmış elbiselerini gösterdi. Bunlar, o zaman şehirlerde moda olan biçimdeydiler; zamanın moda olan pahalı kumaşlarından, 1920'lerdeki modaya uygun olarak bel dikişi düşük, kısa ve dar etekli elbiselerdi. Adiloba'da da düğüne giydiğimiz elbiselerin biçimine dikkatle, evirip çevirip baktılar.

Erkek kıyafetleri kadın kıyafetlerinden daha evvel değişmeğe başlamış; ev eskiden hiç bir iz kalmadan değişmiştir. Yalnız golf pantalona benziyen -üstü bol, dizden aşağısı dar- düz pantalon tarla ve bağda çalışmağa golf pantalon kadar elverişli değildir. Kabında golf pantalonla çizme de giyebiliyorlar. Şehirlerde yüksek zümrenin boş zamanında, spor faaleyetlerinde giydiği pantalon - ki şehirde muayyen bir içtimaî tabakaya delâlet ederköyde iş pantalonu, günlük kıyafet haline gelmiş.

Ev eşyasında değişme. Evlerin eşyası yazın toplanıp kaldırıldığdan, evlerin döşemesini tam olarak göremedik. Yalnız bazı yeni gelin odaları gördük. Bunların döşenmesi kasaba tarzındadır. Yerde hali ve kilimler. Duvarlardan birinin boyunca bir sedir; üzerinde beyaz, dantelli patiska örtüler; kanaviçe ve kasnak işlemeli köşe yastıkları; üzerlerinde işlemeli yastıklarla birkaç tahta sandalya... Konsol, ayna karpuz lambalar, sürahi ve bardak takımları odanın eşyasını tamamlıyor. Biz orada iken evlenen

gelinin çeyizinde ütü de vardı. Ama ütü de kullanılmaktan ziyade, "olması lazımgelen eşya" arasında sayılarak satın alınmış; zira sandıktan çıkardıkları elbiselerini ütülemeden buruşuk giyiyorlar.

Ova köylerine çatal da iyice girmiş. Gittiğimiz her evde çatal vardı, ama yalnız bir şehirlilerin önüne konuyor, ev halkı elleri ile yiyorlardı. Çatal erkekler vasıtası ile köye girmiş görünüyor. Paşa köyünde söylediklerine göre misafir olmadığı zaman da sofrada erkeklerin önüne çatal konurmuş; kadın ve çocuklar el ile yerlermiş.

Sandalya hemen her evde var; fakat karyola hemen hiç görülmüyor. Yalnız sünnet düğününde çocukların yatağı siyah boyalı demir karyolaya yapılmıştı. Ahmet ağların bir karyolası var, ama odaya sığmadığından kaldırmışlar. Ahmet ağanın kardeşinin çocuklarının sünnet düğününde karyola kuracak olmuşlar; cibinlik demiri uzun gelmiş, tavanı delmek icabetmiş, düğünden sonra tekrar kaldırmışlar. Karyolanın en güç ve geç tutunacak eşyalardan olacağı tahmin edilebilir. Köy evlerinde oda adedi azdır; aynı odada hem oturulur, hem yenilir, hem yatılır. Üstelik odalar küçüktür; karyola ise yer kaplar, ortada kalabalık eder. Aile başına oda sayısı artmadıkça ve odalar büyümedikçe, karyola ancak *prestige* için satın alınır, kullanılmayıp kaldırılır. Burada yine şehirden gelen bir unsurun köy hayat şartlarına uygun olmadığı için tutunamadığını, ve şehirlerde, hayat seviyesi yükseldikçe, ailenin zaruri ihtiyaçlarından olan karyolanın köyde ancak bir prestig alameti sosyal mevki alâmeti olduğu görülüyor.

Adetlerde Şehirleşme. Evlerinin biçimi, eşyası, kıyafeti kasabanın yerli kısmındakine benzeyen bu köylerde yaşama tarzı, insanlar arasındaki münasebetleri tanzim eden kaideler, âdetler de şehirdekine benziyor. İnsanın davranışı (behavior) münebbihlere yapılan aksülâmeller olduğuna göre, haricî, maddî şartlar insan münasebetlerinin aldığı şekiller üzerine tesir ediyor. Ayrıca, şehir âdetleri birer kültür unsuru olarak şehirle olan sık ve devamlı münasebetler neticesinde köylere yayılıyor. Bu köyler, yakınlıkları ve iktisadî münasebetleri dolayısıyla kasaba ile

uzunca bir zamandan beri temasta olduklarından, âdetlerin büyük bir kısmı şehrin "yerli" kısmı ile aynıdır. Kasaba, yeni şartlar altında değişiyor; kasabada değişip ortadan kalkan unsurlar, köylerde daha bir zaman devam ediyor. Kasabanın memur veya yeni kısmı en çabuk değişiyor; yerli kısım daha arkadan geliyor; yakın köyler de kasabanın yerli kısmını takip ediyor.

Aile bahsinde sosyal kıymetlerde husule gelen ikiliğe işaret etmiştik. Şehirleşme, günlük münasebetleri tanzim eden âdetlerde de ikilikler doğuruyor. Bazı hallerde, köylünün şehirli ile temasa geldiği zaman tatbik ettiği kaidelerle, kendi aralarında cari olan kaideler aynı değildir. Meselâ, bizim köylere el sıkma âdeti girmiş. Gittiğimiz misafirliklerde birçok defa biz el uzatmadan genç köylüler ellerini uzatıyorlar, sonra hazır bulunan diğer köylü misafirlerin de ellerini sıkıyorlardı: ama kendi aralarında mutad selâmlaşma tarzı el sıkmak değildir. Kahve pişirmek adeti de pek yayılmış, ama köylü kadınlar birbirlerine misafir gittikleri zaman kahve pişirmek, şehirdeki gibi zarurî değildir. Kahve, şehirdeki gibi, misafire edilecek "asgarî ikram" telâkki edilmiyor. Bazı evlerde tabakla şeker de tuttular; kahveye nisbetle bu çok daha nadir bir ikramdır; çok daha "şehirli" telâkki ediliyor. Köylere has ikram, mevsime göre meyve veya kuru yemiş çıkarmaktır.

Düğün âdetlerinde de ikili izleri görülüyor. Kız şehre gelin gittiği zaman umumiyetle kına yakılmıyormuş. Paşaköydeki gördüğümüz düğünde kız şehre gidiyordu, ama ellerine ve ayaklarına kına yakılmıştır. Bebarber gittiğimiz köylü kadınlar, "şehre gidiyor, nasıl olur?" diye şaştılar. Şehre giden gelinler ata da bindirilmiyor ve al duvak örtülmüyor. Fayton arabası veya otomobil ile şehre götürüyorlar. Nadiren köy içindeki düğünlerde de gelin zengince ve "asrî" olursa kasabadan araba getiriyorlar. Ata binmek âdetinin artak bir küsur nüfuslu Hacı Rahmalı köyünde kalmadığını söylediler.

Düğün âdetleri esas itibari ile kasabadaki gibidir. Arada bazı farklar vardır; fakat bunlar acaba kasaba ile köy arasında bir fark mı gösteriyor, yoksa, değişen kasaba âdetleri ile köylerde

hâlâ devam eden eski kasaba âdetleri arasında bir fark mı?... Bunu tesbit edebilke için durumu da tetkik etmek lâzımdır. Evlenme âdetleri kısalıyor ve basitleşiyor. Artık civar köylerinde iştirâk ettiği büyük düğünler kalmamış; sekiz on sene evveline kadar bu çeşit düğünler olurmuş. Mevcut kıymetlere göre evlenme müteaddid merasimi, toplantıyı, hediyeler teatisini icap ettiriyor; ama filen şimdi bunlar kısaltılmış ve hediyeler azalmıştır. Gelin kasabadaki gibi beyaz elbise giydirip, mum çiçeği takıyorlar; yalnız oğlan evine götürülürken, penbe veya kırmızı renkte, dallı, kalın bir ipekli kumaştan duvak yapıyorlar, üzerine çevre bağlayıp, taze çiçeklerden bir taç örtüyorlar. Güvey girinceye kadar gelin o kalın duvakla oturuyor. Adiloba'da gördüğümüz düğünde kızın anası oğlan evine varınca kalın duvağı çıkarmamızı bize sıkı tenbih etti. Fakat gelin oğlan evinde attan inince bunun münakaşası oldu, ve kadınların çoğu duvağın kalmasına taraftar olduklarından biz sesimizi çıkarmadık. Bu münakaşa da artık eski kalıpların kırıldığını gösteriyordu. Sosyal kıymetlerin sağlam ve yerleşmiş olduğu hallerde, her vaziyet için yapılması icap eten şey muayyen ve açıktır; munaşakaya yer kalmaz. Sonradan gelinin anlattığına göre kalın duvağın açılmasına taraftar olmıyan kadınlar dağıldıktan ve gelin, oğlan evinde birkaç akraba ile yalnız kaldıktan sonra, güvey gelmiş ve gelinin duvağı açık olarak beraber oturmuşlar. Bu, mühim bir âdetin kırılışını gösteriyor; yatsı namazı okunup ta güvey girme zamanı gelmeden, gündüz güveyinin gelini görmesi, hele beraber yalnız oturmaları, köylerde kolay raslanılmıyacak kadar "asrî" bir harekettir.

Evlenmede olduğu gibi lohusalık, kırklama, çocuğun tırnak kesilmesi âdetleri de çok zayıflamış, ortadan kalkma üzeredir. Yapıldıkları zaman da bu merasimler masraflı davetler şeklini almıyorlar.

Zaman ve mekân ölçülerinde de değişmeler belirmiş, fakat bu sahada değişme daha ağır görünüyor. Mekân ölçüsünde hala hâkim olan ölçüler dönüm ve zamana göre mesafenin tayinidir. Adiloba'nın muhtarı, şimdi dekar filân diye ölçüyorlar ya biz onları daha bilemiyoruz; biz dönüm biliyoruz, dedi. Aynı köyün

eğitmeni diğer köylerin uzaklığını anlatırken kilometre hesabı ile söyledi; fakat mutat olan şekil, bağ arabası ile kaç saat tutuğunu söylemektir. Zaman ölçülerinde dinî aylar, rumî aylar, kasım, zemheri gibi halk taksimleri hepsi kullanılıyor. Resmî aylardan mada, diğer ay taksimlerini bilhassa kadınlar biliyor. Bununla beraber resmî aylar kadınlar arasında bile yayılmış; Adiloba'da ihtiyar Cemile Abla ayları sırası ile saydı. Saat kullanılmakla beraber, hem alaturka hem alafranga saat mevcut. Saate bilhassa ramazanda ihtiyaç his ediliyor; o zaman da alaturka olarak kullanılıyor. Öyle görünüyor ki, zaman ve mekân ölçüleri bahsinde, yeni şekiller daha ziyade erkekler arasında, eski şekilleri ise daha ziyade kadınlar arasında biliniyor.

Şehirleşmenin dikkate değer ber sonuç verdiği bir sahada hastalık tedavileridir. Sarıçam'da ve civar diğer bazı köylerde eskiden beri devem edip gelen "ocaklar" vardır. Bazı muayyen hastalıkları tedavi edebilmek sırrı muayyen bir ailede nesilden nesile geçiyor. Köylüler bu ocaklara hâlâ rağbet ediyorlar. Diğer taraftan kasaba yakın ve gidebilmek vasıtası da mevcut olduğundan, köylüler doktor ve hastane nedir onu da biliyorlar. Ağır hastalık halinde doktoru köye getiriyorlar, ama daha ziyade kendileri kasabaya gidiyorlar. Bu köyler sıtmadan teşkilâtına tâbi olduğundan, muayyen fasılalarla sıhhiye memuru gelip kinin dağıtıyor; hastalığa tutulanlar sıhhiye memuru gelip kinin dağıtıyor; hastalığa tutulanlar doktora muayeneye götürüyorlar. Sıtma tedavisinde halk doktora ve kinine inanmış. Sıtma şiddetli olursa kasabaya gidip "iğne vurduruyorlar" (kinin enjeksiyonu). Sıtmanın tedavisi için artık sihhî usullere müracaat edilmiyor. Sıtma tedavisinde "koca karı" tedavi usulleri o kadar unutulmuş ki, suruşturduğumuzda bir çok kimse hiç hatırlıyamadı, ancak parmağı kanatarak bir ot bağlandığından bahsettiler. Halbuki öbür hastalıkların tedavisinde köylü hâlâ ocaklara, koca karı ilâçlarına, okuyup, üflemeğe, kurşun dökmeğe bel bağlıyor.

Hastalıkların tedavisinde görülen bu ikilik, sihrî usullerin hangi sosyal şartlar altında tutunduğuna dair ileri sürülen sosyolojik bir naziriyeyi, teyid ediyor. Tabiat üstü kuvvetlere müracaat (din

ve sihir) mevcut vasıtaların (âlet ve usullerin) karşılaşılan vaziyetleri kontrol altına almakta kifayet etmediği hallerde gelişir. Yukarıki vaziyette, sıtma kontrol altına alınmıştır; sıtma mücadele teşkilâtı, doktor ve kinin hastalığı ortadan kaldırmamışsa bile, hastalananların tedavisinde sihri ve ampirik usuller artık kullanılmıyor. Halbuki diğer hastalıkların tedavisinde sıtmanınkinde olan kolaylık ve katiyet yoktur. Sıtmada olduğu gibi doktora bir görünüp, kinin alıp veya iğne vurdurarak iyileşilmiyor. Bir kaç defa doktora gitmek icap ediyor, her zaman doğru teşhis konulmıyor, verilen ilaç hemen tesirini gösterimiyor; sıtmada olduğu gibi doktor ve sıhıye memuru kendiliklerinden köye gelip parasız hasta bakmıyorlar. Bu şartlar altında diğer hastalıkların tedavisinde sihrî ve ampirik usuller, ciddi tehlikeli hallerde doktora da müracaat edilmekle beraber devam edip gidiyor.

Köylünün şehir karşısındaki tavrı. Dünya piyasası için istihsâlde bulunan, gıda maddelerinden mada diğer ihtiyâçlarını şehirden temin eden köy artık kapalı iktisadî bir birlik değildir. Temelde alan bu duruma, bir de şehirle sık temaslar, nüfus hareketleri, şehirden gelen kültür yayımı da eklenince, köy iktisadî sosyal bakımdan kapalı bir cemaat olmaktan çıkıyor; daha geniş münasebetler sisteminde fonksiyonel bir birlik haline geliyor. Şüphesiz şehirdeki vaziyete nisbetle bu şehirleşmiş köy dahi daha kapalı, daha kendine yeter bir vaziyettedir. Kapalılık, açıklık nisbî durumlardır; hiç bir topluluk ne yüzde yüz kapalı, ne de yüzde yüz açıktır; bu iki kutup arasında dereceler vardır. Topluluk kendi hayatını kendi menbaları ile temin edebiliyorsa, harice tâbi değilse, o topluluk kapalıdır; topluluk geçimini teminde hariçle münasebetlere muhtaç olduğu nisbette ve sosyal hayatına hariçten müdaheleler olduğu nisbette açıktır.

Toplulukların açıklık, kapalılık derecesi, pisikolojik safhada da kendini gösterir. Topluluk kapalı ve kendine yeter olduğu nisbette gurup-içi ve gurup- dışa tavırları arasında keskin farklar mevcuttur. Gurup-dışı topluluklara ve onların sosyal kıymetlerine karşı, husumet ve yükseklik hisleri vardır. Gurup kendisinden emindir; kendi kıymetleri, kendi örf ve âdetleri, kendi sosyal ya-

pısı diğerlerinkine üstündür. İyi, güzel, doğru, ahlakî, yüksek, ilh. sıfatlarını kendine, zıtlarını da gurup dışı topluluklara atfeder. Topluluk, kapalılık halini kaybedince, gurup-içi ve gurup-dışı tavırlarında da değişiklik olur. Topluluk hariçle temasa şiddetli mücadele vaziyetinde girerse (-harp, iktisadî ve siyasî rekabet) gurup-içi kıymetleri kuvvetlenir; fakat hariçle temas mücadele vaziyetinde değilse kapalı olan topluluk, sosyal seviyece daha üstün bir topluluğun baskısı açılıyorsa, veya harpte mağlup olup da tâbi bir duruma girerse, o zaman gurup-içi kıymetleri çözülür, zayıflar ve eski üstünlük hissi yerine aşağılık hissi, çekingenlik ve korku belirir.

Bu tetkikde ele aldığımız köyler, bu ikinci durumdadırlar. Dünya piyasasına mahsuller yetiştirdikleri için geçimlerinin akibeti bu piyasanın akibetine bağlıdır. Daha hâkim bir mevkide ve kendi de değişmekte olan şehirden gelen tesirler, yenilikler, köy hayatını, sosyal yapısını değiştiriyor. Dıştan gelen yeni, yabancı âdetler, zevkler eskilerin yerini alıyor. Bu vaziyet köylüde, şehirli yanında bir aşağılık hissi, şehirliye gıpta, aynı zamanda çekingenlik ve korku doğuruyor. Köyler eskiden beri siyasî ve askerî hakimiyeti altında idiler; fakat bu sahada hakimiyet, köyün birliğini, kendi için kapalı halini bozmaz. Böyle bir vaziyette köylü şehirliden maddi manada korku duyar: cezaya çarpılmak, zarara girmek korkusu. Halbuki şehrin kültür baskısı altında kalan köyün bir de sırf yeninin, yabancının karşısında duyulan, vaziyete intibak edememezlikten doğan bir güvensizlik ve çekingenlik hissi vardır. Köylünün kendi köy âdetlerine, zevklerine, görüşlerine olan itimadı sarsılıyor; şehir ve şehirli karşısında güvensizlik duyuyor.

Köyde hâlâ hem şehirliden zarar görmek korkusu, hem de şehir kültür baskısının doğurduğu çekingenlik ve aşağılık hissi var. Zarar görmek korkusu, biz köyde iken muhtelif şekillerde belirdi. Köyde hiç kimsemiz olmadığı halde mektep odasında bir ay kalmamız, köylü için anlıyamadığı bir vaziyet doğurdu. Herhangi bir topluluk yeni, bilmediği, anlamadığı bir vaziyetle karşılaşınca korkar, çekinir. Bu endişe hali, dekikodulara, şayialara

meydan verir. Şayialar, yeni ve yabancı olan vaziyeti tarif ve izah etme teşebbüsleridir. Bunlar, vaziyete uygun göründüğü nisbette yayılır ve tutunurlar, fakat vaziyette yeni unsurlar belirdikçe yeni izahlar-şayialar-doğar.

Bizim casus olmamız ihtimali ortaya sürüldü, ama bunun üzerinde pek durulmadı. Kahvade bazı erkekler, kadınları bize misafirliğe gelirken ağızlarını sıkı tutmalarını tenbih ettiklerini söylemişler. Sonradan pek iyi ahbap olduğumuz ihtiyarca bir kadın, "ben sizin köye geldiğinizi işittim ama gelmeğe korktum. Bir şeyler soruyor musunuz; yanlış diyiveririm de zindana atarsınız diye korktum, dedi. Köyün eski ailelerinden olan bir ihtiyardan ailesinin şeceresini sorduğumuz zaman korktu, cevap vermedi, "ben her şeyden memnunum. Her şey iyi; şehirle köy birdir. Allah eksik etmesin" dedi ve bağdaki işini bahane ederek kalktı gitti. Sonradan oğlunu gördüğümüzde, bizim pederi pek korkutmuşsunuz" dedi. Sayım yaparken de birçok evlerde güvensizliği gidermek için ne için sayım yaptığımızı izah etmek icap etti.

Emniyet kazanmak için köyün akıllıca, dünya görmüş ileri gelenleri vaziyeti anlatmağa, mektepte talebelere okutmak için köy hayatını öğrenmek istediğimize onları inandırmağa çalıştık. Kahveci, kahvede toplananlara, köyün tarihini yazacağımızı, kitaplara geçeceklerini söylemiş. Aile şecerelerini çıkarmağa çalıştığımız zaman da aynı kahveci bunu "kim halis Türk, kim değil" bulmak için sorduğumuzu sanmış ve kahvesinde öyle tefsir etmiş. Bir gencin ahırda bir Yunan parası bulup bize getirmesi hadisesi, "bir küp altın bulmuş, öğretmenler almışlar, Ankara'ya haber vermişler" şeklinde girdi. Sayımda ölen çocukları sormamış büsbütün hayret uyandırmış, "iyi soruyorlar, ediyorlar, emme, ölen çocuklar ne olacak? ölüleri rahat bıraksalar" demişler.

Bunlar sonradan bizim kulağımıza kadar gelen şayialar ve dedikodular. Bizim işitmediklerimiz de her halde olmuştur.

Şehirliden zarar görmek korkusu yanında, şehirliye nisbetle aşağı olmak duygusu da var. Bu aşağılık hissi bir taraftan köy şartları ve kıymetleri için özür dileyen bir tavır takınarak, diğer taraftan şehirli olan şeyler için gupta duymak ve özenmek, aynı

zamanda da çekinmek şeklini alıyordu. Kadınlardan sık sık şöyle sözler işidiyorduk "size hep gelmek istedim ama yalnız gelemedim...'lerle beraber gidelim dedik" Alıştıktan sonra bizi hep alçak gönüllü olmakla övüyorlardı. Eksiklerini duydukları vaziyetler için "köylü bu," "köy işi bu", köy yeri bu, ne yapalım?" gibi sözlerle özür dilemiş oluyorlardı.

Şehir karşısında duyulan aşağılık hissi bir de kendini şehirli gibi olmak hevesinde gösteriyor. Bu bilhassa gençlerde ve belki de daha fazla kadınlarda beliriyor. Kıyafet ve ev eşyası bahsinde bazı şehir eşyasının nasıl birer "prestige" âlameti olduğuna işaret etmiştik. Şehirden gelen yeniliklere mukavemet göstermiyorlar, kolaylıkla kabul ediyorlar. İlk defa resim almağa başlayınca bunun köyde şüphe ve hoşnutsuzluk doğurmasından korkmuştuk; halbuki resim almamış bize bilâkis daha da dostluk kazandırdı. Herkes resim çektirmekten pek hoşlanıyordu; evlerden hususi çağrılmağa başlandık; öyle ki nihayet filim kalmadı diye reddetmek mecburiyeti hasıl oldu. Biz orada iken yapılan düğünde gelinin başını bize yaptırdılar. Çarşamba günü kız düğünü denilen eğlentide gelinin başını şehir usulü yaptık; kıvırcık saçlarını bukle tepesinde topladık. Bu baş öyle beğenildi ki ihtiyarlar geline zarar değmemesi için tavsiyelerde bulunmuşlar. O akşam kına gecesi için hazırlanırken gelinin iki eltisi, bir eltinin kız kardeşi, bir misafir hanım da bize baş yaptırdılar. Pek şehirleşmiş olan büyük elti "böyle iyi ama işte biz beceremiyoruz" dedi. Bu kadın köyün terzisi idi; giydiğimiz elbiselere dikkatle bakıyor; dikeceği elbiseler için biçimi aklında tutmağa çalışıyordu. Köyde her genç kadının ve kızın şehir biçimi birman hiç değilse basma bir entarisi vardı.

Daha evvelki bir kısımda, köye gelen şehir kültür unsurlarının köy hayatında farklı bir yer aldığını kısmen mânâ ve kullanışlarını değiştirdiklerini göstermiştik. Köy insanları da hasıl olan yeni vaziyetlere uymak için kendi ihtiyatlarını değiştiriyorlar. Şehirle olan münasebetler ve şehirleşme vetiresi muvakkat aksaklıklar, uymazlıklar doğuruyor; uymazlık, çekingenlik, aşağılık hissi doğuruyor. Uymazlığın meydana getirdiği ruhî gerginlik, nükteli hi-

kâyelerde beliriyor. Şehirle olan münasebetlere dair köylünün kendisinin anlattığı komik hikâyeler, bu gerginliği gevşetmek fonksiyonunu görüyor. Bu hikâyelerle köylü kendine gülmüş, herkesten evvel kendisi ile kendi alay etmiş oluyor; bu suretle onurunu kurtarıyor; hadisenin ciddiyeti yumuşuyor. Aşağıdaki fıkraları köylüler gülerek anlattılar. Bunlardan bazıları hakikatten olmuş vakalar; şahıslar biliniyor; diğerleri de "bir kadın" diye anlatılıyor. Teferruatı ile anlatılan ve dinliyenlerin kahkahalarla güldükleri bu hikâyelerin mevzularını kısaca tesbit ettik:

1. Köylü kadın şehirde misafirlikle sofraya oturdukları zaman şehirli gibi nazik su istemeğe teşebbüs ediyor" zahmet olacak amma" sözlerini hatırlıyamıyor, "münasibetsizsin amma" diyor.

2. Senelerce evve bir kadın şehirde ilk defa otomobil görünce telaşlanıyor, tehlikeyi sokaktan geçenlere haber vermek için... pampurun (tirenin) sonu kopmuş geliyor, kaçılın" diye bağırıyor.

3. İlk defa kasabada bir evde koltuğa oturan ve koltuk hiç görmemiş olduğu için yaylı olduğunu bilmiyen bir kadın bütün ağırlığı ile çökünce arakaya devriliyor, ayakları havaya kalkıyor.

4. Şehirde misafirlikte birisi, "bardağı verir misin" diyor. Köyde emzikli destiye bardak denildiğinden köylü kadın bir türlü anlamıyor, nihayat anlayınca da çok utanıyor.

5. İlk defa şehirde hamama giden safca bir kadına "şehirde adettir, soyunduktan sonra içeri emekliyerek girilir, deniliyor; o da inanarak emekliyor.

6. İlk defa şehirde misafirliğe giden kadın, ev sahibi temenna ederek hatır sorunca aynı suretle mukabele ediyor. Fakat ev sahibinin temenna etmekte ve hatır sormakta devam ettiğini görünce o da temennayı tekrarlıyor. Ancak neden sonra ev sahibinin diğer misafirlerin hatırını sorduğunu fark ediyor utanıyor.

7. Misafirlikte tabakla şeker tutulan kadın, şekerin hepsinin kendisine verildiğini sanarak tabağı kucağına boşaltıyor. Bu son hikâyeyi işiden köylü kadınlar "E ne bilsin? dediler, eskiden böyle âdetler var mı idi? yeni çıktı. Öğreniyoruz gayrı".

Gerek şehrin otoritesinden korktuğu için, gerek şehir usulleri-

nin, âdetlerini, şehirlinin hareketlerinin mantığını alamadığı için köylüde "belki bir şey yaparlar" korkusu var. Bu bir şeyin, ne olabileceğini kendi de pek kestiremiyor; yalnız kendisi için zararlı olacağına kanidir. Şehir ve şehirliye karşı "şehirli bu, ne yapacağı kestirilemez, hikmetinden sual olunmaz" tavrı var. Adiloba köyünün eğitmeninde bile aynı anlamamazlıktan doğan çekingenliği gördük. Eğitmen 9 Eylül için İzmir'e gidecekti; fakat arkadaş bulamadığından vazgeçti. Neden arkadaş aradığını sorunca, "İzmir bu, korkulur, dedi. Bizim gibi köylüleri hemen tanıyorlar, yanaşıyorlar. Köylü aklı bu, bilemeyiz, kanıveririz," ve birkaç dolandırıcılık hikâyesi anlattı. Köyün şehirle teması arttıkça çekingenlik hissi de değişiyor. Köyün erkeklerinde, bilhassa gençlerinde çekingenlik daha azdır; hatta bazı gençler, biz şehirliyi anladıklarını, köylünün "cehaletini" beğenmediklerini göstermek için gayret gösterip bize malumat toplamakta yardım ettiler. Bunlar, köylünün, cehaletinden, kapalı fikirli oluşundan şikâyetçidirler; köyün değişmesini istiyorlar. Onlarca şehirlinin üstünlüğü okumuş olmasına, köylünün geriliği ise cehaletindedir. Köylü için kurtuluş çaresi şehirli gibi okuyup adam olmaktır; bu zihniyet, köyü değiştirmekten ziyade, şehre gidip, okuyup efendi olmak zihniyetidir. Okumuş olmağa karşı büyük bir saygı var. Hacı Rahmanlı ve Adiloba'da mektepsizlikten, gönderilen öğretmenlerin iyi olmadığından acı acı şikâyetler işittik. Diğer taraftan köyü değiştirmek, ilerletmek fikri de dağınık bir tarzda mevcuttur. Paşa köyünde Şerif Ali köyde pazar kurulmasını istiyor; köy o zaman şenlenecektir; göçmen gelmesine taraftardır; ama ihtiyarlar mani oluyorlarmış. Tepecik köyü de nüfusunu arttırmak istiyor. Hacı Rahmanlılar iyi öğretmen istiyorlar. Adiloba"da ise ileri düşünenler vardır. Kışları kasabadan oturan köyün ileri gelenlerinden biri hayvan yetiştiriciliğine dair projelerini anlattı; diğer biri de ilk defa olarak meyveciliğe başlamış; çilek bile yetiştiriyor. Gençlerden biri köyde gençler kulubü olmasını, okuma odası açılmasını istiyor. Birkaç sene evel köyün gençleri böyle bir teşebbüse girişmişler, fakat işin içine maddî menfaatler de karıştığından muvaffak olamamışlar. Köylüde, şehirlinin

kendisini aşağı görmesine karşı bir aksülâmel de başlamış gibi. Köyün iyi vasıflarından bahsederken, kadınlardan biri yarı kinayeli bir edayla "şehirde bir dükkâna girince, köylüler geliyor, derler ama..." dedi. İyi ahbap olduğumuz kahveci de bir gün, "ilk günü ben sende bir iş olduğunu anladım. Ne güzel söyledin, ben kasabada halkevinde... beyden köylü şöyledir, böyledir diye işitmiştim, çok hoşuma gitmişti," dedi.

DAĞ KÖYLERİNDE ŞEHİRLEŞME

Şimdiye kadar muhtelif kısımlarda dağ köyleri hakkında verdiğimiz malumattan bu köylerin yaşayışlarında, giyinişlerinde, âdetlerinde çok daha az şehirleşmiş oldukları neticesi kendiliğinden çıkıyordu. Ova köylerinde hayat umumi görünüşünde kasabadakine ne kadar benziyorsa, dağ köyleri de kıyafeti, evleri, eşyası, âdetleriyle daha ilk bakışta kasabadan o kadar ayrılıyor. Bununla beraber dağ köyleleri de kasabanının tesirinden büsbütün uzak kalmış değildirler ve biraz eşeleyince bu tesirler kendini gösteriye başlıyor.

Şehirleşme vaziyetinin ova ve dağ köylerinde farklı oluşu, bu köyler arasında sosyal değişme bakımından çok ayrı bir vaziyet meydana getiriyor. Ova köylerinin şehirleşmesi bilhassa son yirmi, yirmi beş sene içinde meydana gelmiştir, bu demektir ki bu köyler bu seneler zarfında süratli bir sosyal değişme geçirmişlerdir; bu köylerin yakın mazisiyle bugünkü durumları arasında keskin farklar vardır. Bu değişmeler bir neslin hayatında yer olmış olduğu için eskiyle yeni arasında kolayca mukayeseler yapılıyor; "eskiden şöyleydi, şimdi böyle" diye anlatılan çok şeyler var. Halbuki dağ köylerinde "eskiden, sözü fazla bir şey ifade etmiyor, eski zamanlardan laf açtığınız zaman konuştuğunuz kimseler söyliyecek çok şey bulamıyorlar; gençlik zamanlarına ait, değişik vaizyetleri ifaden eden hikâyelerle dolu olacaklarını sandığımız 60-70 yaşlarındaki ihtiyar kadınlar bile eskiye dair fazla bir şey söyliyemiyorlar. Konuştuğumuz erkek ve kadınları eskiye dair ne kadan konuşturmağa çalıştıksa da fazla bir şey öğrene-

medik. Dağ köyünde yakın maziyle bugünü ayıran büyük değişmeler olmamış, hayat çok daha yeknesak bir tarzda aynı macrada akıp gelmiş; onun için "eskiden" sözü tedailerle dolu zengin bir mâna ifade etmiyor. Açık topluluklar haline gelmiş ve gelmekte olan ova köyleri süratle değişmekte ve bu değişmenin mahiyeti şehirleşme şeklindedir. Dağ köylerinde sosyal değişme sahası daha dar, sürati çok daha yavaştır, fakat mevcut olan değişme, olduğu nisbette, yine şehirleşme istikametindedir.

Kıyafet. Kıyafet bahsinde sosyolojik bir mâna taşıyan iki nokta vardır. Birincisi şehirleşme bakımından kadın erkek kıyafetleri arasındaki farkın dağ köylerinde, ova köylerinde olduğundan çok daha büyük bir ayrılık göstermesidir. Ova köyleri için erkek kıyafeti kadın kıyafetinden daha çabuk ve eskiden hiç bir iz kalmadan değişmiş demiştik. Dağ köylerindeki erkek kıyafeti için de aynı şeyi söyliyebiliriz. Seferberliğe kadar erkekler zeybek kıyafetine benzer tarzda giyinirlermiş; son yirmi beş, otuz sene zarfında değişmiş, bu gün erkekler pantalon, caket, kasket giyiyorlar. Dağ köylerinin erkekleri günlük kıyafetlerinde ova köyleri erkeklerinden pek ayırt edilemezler, farklar olsa olsa düğün bayram gibi münasebetlerle giyinildiği zaman meydan çıkabilir; ova-köylü delikanlı şehir biçimi gömleği, düz pantalonu ve fötr şapkasıyla, dağ köyünden genç ise, çizmesi mintanı ve kasketiyle ayrılır, ama bu bile umumî, yaygın bir farklılaşma değildir, ova köylerinde düğün bayram günlerinde de golf pantalon, kasket yaygın kıyafetlerdir.

Halbuki ova köyü kadın kıyafetiyle, dağ köyü kadın kıyafeti birbirinden tamamiyle ayrıdır. Ova köyünde kadın kıyafeti büyük mikyasta kasabalaşmış olmasına mukabil dağ köyü kadınları eski kıyafetlerini umumiyetle muhafaza ediyorlar. Ova köylerinde entari giymek çok yaygındır, dağ köyü kadını ise, gelin olduğu gün müstesna, don zıbından başka bir şey giymez, ve başı daima bir çenesinin altından, bir de alnından dolanıp bağlanan iki yemeniyle sarılıdır. Dağ köylerinde erkeğin kıyafeti tamamiyle değişmiştir, kadın kıyafeti ise pek az değişiklikle eskisi gibi devam etmektedir. Kadın erkek kıyafetleri arasında gördüğümüz

büyük farka uygundur. Erkek, kasabayla kadına nispeten çok daha sık ve yakından temastadır. Kadın hem şehre gitmez, hem nadiren gitse bile erkeğin himayesine sığınarak gider; kasabadaki temasları yapan erkektir; bunun için mahkemelere, dairelere, dükkânlara erkek artık kasabada pek göze çarpacak olan eski zeybek kıyafetiyle giremez. Kadın erkek kıyafetleri arasındaki fark, erkeğin hayat çevresinin daha geniş, kadınınkinin ise çok daha dar, köy hudutları içine münhasır oluşunun ve bunun neticesi olarak erkeğin daha şehirleşmiş, kadının ise daha az şehirleşmiş oluşunun bir ifadesidir.

Dağ köyü kadın kıyafetinde sosyolojik bir mânâ taşıyan ikinci hususiyet de, ev kıyafetiyle sokak kıyafeti arasında bir fark olmayışıdır; bundan dolayı da dağ köylerinde kıvrak, yeldirme, manto giyilmez. Hususî bir kıyafete girerek (çarşaf, mantı ilh) erkekten kaçmak, ev ve sokak kıyafetinin ayrılması kasabaya has bir adettir; bu âdet dağ köylerine girmemiştir. Dağ köyünde de kadın ve erkekler köy hayatına serbestçe birlikte karışmazlar; kadınların hayatiyle erkeklerin hayatı, bazı noktalarda birbirini katetmekle beraber, ayrı daireler etrafında döner. Fakat, müslüman kasaba ananesinde olduğu gibi bir "erkekten kaçma" vaziyeti yoktur; don zıbın ve yemenilerle kadın vücudu yeter derecede örtülmüş addediliyor, kadın erkeği görünce bucak bucak kaçılmıyor. Komşular birbirlerini kadınlarını ve kızlarını zarurî olarak görürler ve gelip giderken icap ederse konuşurlar, evlerin çoğu yüksek avlu duvarlarıyla dışarıya kapalı değildir, sokaktan geçerken avluların için, odaların önü görünür. Halbuki ova köylerine "erkekten kaçma" âdeti, eski kasabada olduğu derecede ve şekilde olmamakla beraber girmiştir. Dağ köyü kadını ancak kasabaya gittiği zaman kasaba mânasında ve şeklinde erkekten kaçmak ihtiyacını duyabilir ve yeldirme, kıvrak örtünebilir, ama bu da mutlaka uyulması gereken bir zaruret değildir. Dazyurt'da muhtarın iki gelinin ceyizinde siyah setenden yapılmış yeldirmeler görmüştük, bunlar şehre gidildiği takdirde giyilmek üzere yapılmıştı.

Dağ köyü kadının ilk bakışta hiç değişmemiş görünen kıyafeti

hakikatte az da olsa bir değişme geçirmiştir. Kendi telâkkilerince "yeni" bir kıyafettir. Birinci Cihan Harbi'ne kadar (kendi tabirlerince seferberliğe kadar) kadınlar "paçalı don" denilen daha bol, daha hantal bir şalvar giyerlermiş. Şimdi kadınlar "paçalı don" dan gülerek, alay ederek garip bir kıyafet gibi bahsediyorlar. Halbuki bize o zamandan kalma bir parçalı don gösterdiklerinde biz aradaki farkı o kadar büyük bulmadık. Yemenilere oya yapmak, yün çorap örmek köye son yirmi beş otuz sene zarfında girmiş görünüyor. Altmışla yetmiş arasında bir ihtiyar kadının ifadesine göre gençliğinde oya yapmak ve çorap örmek bilinmezmiş. Şimdi de yeni oya örneklerinin kasabadan ve kasabayla teması olan köyden geldiği anlaşılıyor. Dazyurt'un genç kızları, şehre daha yakın ve şehirle teması daha fazla olan dört yüz küsür nüfuslu Osmancalı köyünde bir düğüne gittikleri zaman gelinin çeyizinde bilmedikleri yeni oya örnekleri gördüklenini, gizlice bu oyalardan kesip örnek aldıklarını anlatıyorlardı.

Dağ köyünde yaptığımız bu müşahede, ova köylerindeki müşahedelerimizin şehirleşme vetiresi hakkında belirttiği bir noktayı teyit ediyor: köyler şehirleşirken, kasabada o zaman noktasında yaygın olan şekilleri değil, kasabanın az çok arkada bıraktığı şekilleri alarak kasabalaşıyor. Ova köyünde entari ve manto giymek yayılmıştır, fakat bunların biçimleri artık kasabanın yerli kısmında bile ortadan kalkmış veya kalkmıya başlamış olan çeşittendir. Yün çorap örnek, yemeni oyası yapmak kasaba için artık büsbütün eski faaliyetleridir. Ova köylerinde bile bunlar gelişmiş faaliyetler değildir; bunlar kasabadan satın alınır. Halbuki çorap örmek, hele oya yapmak dağ köyleri kızlarının marifetleri arasındadır. Bu faaleyitlerin dağ köyünde mühim bir yer alması, ova köylerinde ve kasabada ise almaması ilk bakışta bir kasaba-köy farkı gibi, dağ köylerinin kasabalaşmamış olmalarının belirtisi gibi görünür. Halbuki aslında bu faaliyetlere dağ köyünde has faaliyetler değildir, dağ köylerinde bir nesilden beri mevcutturlar ve köylerin dışa açılmalarının, dıştan gelen kasaba menşeli tesirlere maruz olmalarının bir ifadesidirler; yani şehirleşmemenin değil, şehirleşmenin başlangıcının, geçten gece, yavaş şehirleş-

menin belirtileridir. Bu şehirleşme o kadar geçten ve arkadan gelerek oluyor ki, dağ köylerinde nisbeten yeni olarak beliren şekiller (paçalı don yerine düz don, yemeni ovası ve yün çorap) şehrin eski kasaba kısmının bile arkada bıraktığı şekillerdir. Bunun için aslında eski kasaba ile yeni kasaba arasındaki farkların ifadesi olan şekiller şimdi kasaba köy farkları imiş gibi görünüyor. Köyler şehirleşirken, tam o zamanda revaçta olan şekilleri değil, az çok zaman geçmiş şekilleri benimseyerek şehre ayak uyduruyorlar; kasabaya yakın ve onunla yakından temasta olan köylerde bu zaman mesafesi daha kısa, uzak, dışla münasebeti az dağ köylerinde ise daha uzun oluyor, yani zaman fasılası köylerin açıklık-kapalılık durumu ile makûsen mütenasip bir vaziyet gösteriyor.

Yanlış anlaşılmamak için şunu da ilâve edelim ki, köylerin gecikerek kasabayı takip etmesi, kasabanın geçirdiği bütün değişme safhalarını köylerin de birer birer geçirecekleri mânasına gelmez. Bazı safhalar atlanacağında bir taraftan kasabanın değişme sürati ve seyri, diğer, taraftan köylerde sosyal değişmenin genişliği ve sürati müessir olur.

Evler ve ev eşyası: Evlerin ve ev eşyasının değişmiye kıyafetten daha da mukavemetli olduğu görülüyor. Üç tane iki katlı ev müstesna, Siyetli"nin diğer bütün evleri karanlık, basık, ufacık tek pencereleri olan odalardan ve çoğu da tek odadan ibarettir. Odaların bu ufacık tek Pencereleri de umumiyetle kapatılmıştır, ışık kadece kapıdan gelir. Ev eşyası eni boyu âdeta bir olan ince yer şiltelerinden, yün yastıklardan, bir halı ve kilimden ve duvar boyunca uzanan raflarda birkaç bakır kap kaçaktan ibarettir. Masa, sandalya, sedir, konsul, karyola gibi ova köyünde gördüğümüz kasaba eşyası bu köylere girmemiştir, denilebilir. Siyetli'de yalnız bir evde kasaba usulü dantelli beyaz örtülü bir sedir, konsol, ayna ve karpuz lambalar gördük; o aile de oğullarını kasabada orta mektebe gönderecek kadar kasabalaşmış, yalnız Siyetli içinde değil, civar köyler için de bile istisnaî durumda olan bir ailenin eviydi. Yeni zenginlerden diğer birinin yeni yaptırmış olduğu iki katlı evinde de bir saat gördük ve bize

çay pişirip ikram ettiler. Bundan evvelki kısımlarda adı geçen yeni türdekilerden bakkal Ahmed'in evinde de gramafon vardı ama bu üç aile de istisnaî hallerdir. Yine zengince ailelerden bir kısmının evlerinin etrafında alçak taş yığınları değil, hakikî duvarlar vardı; avlu duvarından be büyük tahta kapısı olup olmayışından ailenin iktisadî durumumun ve köydeki mevkiini az çok kestirmek mümkündü.

Adetlerde şehirleşme: Evleri, eşyası, kıyafeti kasabadan bu kadar farklı olan bu insanların bu dış şartlar içinden geçen hayat tarzları da elbet te kasabanınkine benziyemez. Yalnız yenilen yemekler bahsi, üzerinde biraz durulmıya değer bir hal gösteriyor. Bu kadar geri ve fakir olan dağ köylerinde yemeklerin ova köyleri ve kasabadan büsbütün başka manzara göstereceği beklenirdi; halbuki esas aynıdır ve umulduğundan daha çeşitlidir. Bayrama yakın nişanlı kızların ailesi oğlan evine akşam yemeği verir. Böyle bir yemekte biz de bulunduk; bu, çorbası, yaprak dolması, böreği, pilavı ve hamur tatlısıyla mükellef bir ziyafetti. Şüphesiz yemekleri pişirme maharetinde ve kullanılan materyelin kalitesinde farklar var. Bütün yemekler için çitlenbek yağı kullanılması yemeklerin tadın bir hayli değiştirdekten sonra sağ yağlı, zeytin yağlı tefrikini ortadan kaldırıyor, tatlılar da şekerle değil, pekmezle yapılıyor, fakat yemeklerin esas çeşidi ve yemek tarifi aynıdır; kasabayla köylerin yemekleri bir "matbah" dır; kasabadaki, ova köyündeki ve dağ köyündeki vaziyetler de aynı olan matbahın mahalli şartlara göre çeşitlenmesidir. Bu vaziyeti izah için denebilir ki matbah, mahallî değişimler (variation) göstermekle beraber esas hatları itibariyle bütün bir cemiyet çerçevesini, veya hiç değilse bu çerçevenin büyük bölgelerini vasıflandıran daha yaygın bir kültür birimidir; kasaba, ova köyleri ve dağ köyleri aynı coğrafi bölgede aynı cemiyet çerçevesi için yer alan topluluklar oldukları için dar mahalli şartlara tabi olmıyan, daha umumi, daha yaygın kültür birimleri -mahallî çeşitlenmeler ve farklar göstermekle beraber- her üçünde de bulunur; daha önce işaret etmiş olduğumuz düğün adetlerinin esas şekli ve şimde ele aldığımız matbah vaziyeti bu çeşit kültür birimlerin-

dendir.

Bu makul ve doğru olması muhtemel bir görüş olmakla beraber, yemek bahsi bu suretle kapanmış olmuyor. Yaptığımız diğer bazı müşahedeler, yemeklerin dıştan gelen tesirlere oldukça hassas bir surette değiştiği fikrini verdi. Kahve çay ve bunların misafirlere ikramı adeti, bu köylerde de belirmiştir, gittiğimiz bazı evlerde bize çay ikram eddiler, o sene da kahve buhranı mevcut olduğundan kahve ikram edilmemesi bulunmadığından mı, yoksa çayın daha mergup olmasından mı ileri geldiğini pek kestiremedik; köyde umumiyetle çayın daha mühim bir yer tuttuğu belliydi. Kızlar evde babalarına çay piştiğini annelerinin ve kendilerin içmediklerini söylüyorlardı, bu kızlar arasında hiç çay tatmamış olanlar vardı. Şüphesiz bize yapılan ikram şehirli olduğumuz içindi ve diğer kadınlara verilen çay bizim yüzümüzdendi, fakat ne de olsa bu bir şehir tarzının çok mahdut derecede de olsa köye girmiş olduğunu gösteriyordu. Yemeklerin çeşidini tesbit ederken de patlıcan imam bayıldısıyla, kızartmasının yeni öğrenilen yemeklerden olduğunu "şehirden işittiklerini" söylediler. Diğer taze sebzeler de köyde pek yetişmediğinden, dıştan gelen seyyar satıcılardan alındığından, bunların pişirilmesinin de dıştan geldiğine hükmedilebilir, hatta bakla, nohut, kuru fasulye gibi kış yiyecekleri de şehirden alınırmış. Dışardan alınan veya yetiştirilmesi dışarıdan öğrenilip köyde yetiştirilmeğe başlanan gıdaların pişirilmesi tarzı da dış topluluklardan öğreniliyor, diyebiliriz. Bu tamim daha da geniş bir formüle bağlanabilir, bir topluluğa giren yeni maddi eşya (objet) kullanış tarzını da, bunu değiştiren hususi şartlar yoksa, beraber getiriyor.

Yemek bahsini kapamadan şuna da işaret edelim ki, ova köyleriyle dağ köyleri yemeklerin çeşidi ve kalitesi bakımından farklar gösteriyor, ova köylerinde çitlenbek yağı bilinmez ve et dağ köylerine nisbetle daha çok yer alır, bilhassa misafire yapılan yemeklerdir... Çeşit bakımından da çok fark vardı; ova köyünde topladığımız yemek listesi uzundur, dağ köyününkü ise bir sahifede derlenip toplanıverdi; ova köylerinde göçmenlerin getirip yaydığı yemekler vardır ki bunlar dağ köylerinde bilinmez.

Bir cemiyet tipinde cari olan matbah umumî, yaygın kültür birimleri sınıfından olabilir, fakat aynı mutbah içinde olmakla beraber yemekler kalite ve çeşitlenme bakımından mahallî şartlara göre farklar, değişmeler gösterir; bu farkların ve değişmelerin meydana gelmesinde topluluğun iktisadî seviyesi, şehre uzaklığı ve şehirle temas derecesi ve temasın cemiyet hayatının hangi cephelerinde yer olduğu müessir bir rol oynar; ova ve dağ köylerinin yemek vaziyeti bu neticeye işaret ediyor.

Ova ve dağ köyü oluşuna göre değişim gösteren diğer bir olay da hastalık tedavisidir. Evvelce anlattığımız gibi, doktora gitmek, ilaç almak, bilhassa sıtma tedavisinde, ova köyleri için oldukça yaygın bir haldedir. Dağ köylerinde ise hastalık tedavisi çok ender istisnalarla, hep mahallî tedavi usulleriyle yapılır; kasabaya gitip gitmediklerini sorduğumuz kadınlardan ikisi birer defa doktora görünmiye gittiklerini söylemişlerdi. Hastalık tedavisi ova köyleriyle mukayese edilemiyecek kadar çeşitlidir, göz hastalığından çıban çıkarmaya, zatülcenbe kadar her hastalık için tedavi usulleri vardır. Bazı şahıslar hastalık tedavisinde diğerlerinden daha bilgili, maharetli olurlar, bunlar köyden köye çağrılabilir ve köylü bunlardan "doktor" diye bahseder. Biz köye geldiğimiz gün ölen genç kıza civar bir köyden böyle bir doktor getirmişler, fakat fayda etmemiş. Ağır hastalıklarda tedavi, bir kuzu kesip ciğerlerini hastanın bileklerine bağlamak gibi masraflı bir şekil de olur. Hastalıkların tedavisinde böyle ampirik ve sihri usullere müracaat etmek, doktoro ve ilaca olan itimatsızlıktan, hastalıklar bahsindeki kıymet ve inançların kuvvetle devam etmesinden ileri gelmiyor. Şüphesiz köylüde kendi bildiği usullere inanç vardır, fakat hastane, doktor, ilaç kolayca erişebilir şeyler olsa, bu vasıta ve imkanlardan istifade köy topluluğunda yerleşik tedavi usulleri kuvvetli bir mani teşkil etmiyecektir. Aspirin, nevrozin, bulunduğu zaman kinin, gibi kullanış sahası geniş olan hazır ilaçlar köy bakkallarına kadar girmiştir. Sıtma tutan bir kadına aspirin verdiğim zaman kadın da, kocası da bilmedikleri bu ilâca karşı hiç bir şüphe göstermeden, sukûnetle kabul ettiler. Köylünün hastalık karşısında gösterdiği tavır bir tevekkül ve

çaresizlik tavrı olarak beliriyor, nereden bir iyileşme çaresi belirirse onu deniyor.

Ova köyünde de dağ köyünde de zamanın günlere, aylara mevsimlere göre bölünüşü aynı sistemdir ve bu sistem dinî faaliyetlere iktisadî faaleyetlere göre bir bölünme gösteriyor. Rumî veya resmi aylar dağ köylerinde ova köylerinde olduğundan daha az biliniyor, en kolaylıkla tekrarlanan Ağustos, Temmuz, Haziran, Eylül aylarıdır (iktisadî faaleyetlerin toplandığı aylar), fakat bunlarını da sırası pek doğru olarak bilinmez, karıştırılır. Senenin dinî aylara bölünmesi de herkes tarafından bilinen ve kolayca tekrarlanan bir şey değildir, amma yine de en iyi bilinendir. Bu aylar, kasabada bilinen Arabî aylar değildir. O aylardan yalnız ikisi Ramazan ve Sefer listeye dahildir; diğerleri bayram, aralık, kurban, aşure, ilk mevlût, ilk namaz, son namaz aylarıdır. Seneyi bu çeşit dinî ay bölümlerine ayırmakta dağ ve ova köyleri arasında iştirak vardır.

Mısır ve sebze gibi "gök mahsul" denilen mahsullerin oluşuna göre de bir zaman bölümü vardır; bu mahsuller olmadan evelki ilkbahar ayına da "gök ayı" denir. Son bahar (köz) ilk köz ayı, orta köz ayı, son köz ayı olarak da üçe ayrılır. Bütün bu zaman bölümleri katî, yazılı bölümler değildirler. Ay taksimatında olan müphemlik haftanın günleri bahsinde azalır, bu bölümler umumiyetle vazıh olarak bilinir. Pazartesiyle Çarşamba'nın adları başkadır (hafta ortası ve dernek denir) perşembeye de Manisa'da o gün pazar kurulmasından ötürü "Pazar" denir, Cumartesinden sonra gelen Pazar gününü ayırt etmek için de ona "Menemen Pazarı" adı verilir. Pazar kurulmasının haftanın günlere taksiminde mühim bir yer aldığı görülüyor.

Geceleyin zaman, icap ederse, yıldızlarla ölçülüyor. Ova köylerinde bilinen terazi, ülker, tan, kervan kıran yıldızları dağ köyünde de biliniyor. Bu yıldızlarlar bilhassa gecenin sabaha karşı, ikinci yarısında, zaman ölçülüyor, senede bir defa ramazan gelmesi ve bu ayda sahura kalkmak mecburiyeti, diğer aylarda erken kalkıp iş tutmak mecburiyeti sabaha yakın zamanı ölcebilmeyi mühim kılıyor. Biz orada iken Ramanzandı, bekçi terazi

yıldızları üç adam boyu yükseldi mi sahura çıktığını söylerdi. Tan yıldızı çıkınca da sabah oldu diye kalkılırmış. Köyde saat pek az evde var. Ova köyünde olduğu gibi burada da saat Ramazan'da ehemmiyet kazanıyor.

Şehir ve şehirli karşısında alınan tavır: Şehir karşısında alınan tavır bahsinde dağ köyü ile ova köyü arasında bariz farklar müşahede ettik. Şahısların ve toplulukların muhtelif vaziyetler, münasebetler, meseleler karşısında aldıkları tavırların incelenmesi alanına girilince müşahedeler daha kaypaklaşıyor, bu tavırları kesin, açık bir surette belirtip tesbit etmek müşahedeleri sayıya dökmek güçleşiyor. Psikolojik testlerin verilemediği, teferruatlı anketlerin yapılamadığı köy topluluklarında sosyal psikolojik hadiselerin incelenmesi daha ziyade umumî müşahedelere dayanmak zorunda kalıyor. Bu zorlukları ve eksiklikleri dikkate olmakla beraber, iki köy tipi arasında şehre karşı alınan tavır bahsinde kesin, açık farklar olduğu kanaati bizde kuvvetle hasıl oldu.

Ova köylerinde bu bahsi incelerken, şehir karşında alınan tavrın iki cephesi olduğunu işaret etmiştik; biri şehirden ve şehirliden çekinmek, ikincisi, şehir karşısında aşağılık hissi duymak, şehirli gibi olmıya özenmek. Şehir karşısında alınan tavrın iki cephesinde de dağ köyündeki vaziyeti farklı bulduk.

Kaldığımız dağ köyü Siyetli, bir bakıma daha çekingen bir bakıma daha cüretli görünüyordu. Birbirine mütenakis görünen bu iki vasıf aslında aynı hadisenin birbirine bağlı vasıflarıdır. Bu iki vasıf, Siyetli'nin dışa, şehre karşı ova köyünden çok daha kapalı oluşunun ifadesidir. Siyetli'de köy hayatına ova köyünde ki gibi giremediğimizi orada kaldığımız müddetçe, ilk günden son güne kadar gayet vazıh olarak farkettik. Herhangi açık bir husumet hareketiyle karşılaşmadık, fakat köylülerle aramızda ova köyünde olan kaynaşma hasıl olmadı, daima görünmez bir duvarın, ayırıcı bir sınırın mevcudiyetini hissediyorduk. Bu ayrılığın bir sebebi belki, ova köyleri fazla kasabalaşmış, dağ köyleriyse kasabalaşmamış olduğundan, ova köyleri halkı ile biz muşahitlerin arasındaki farkların daha az, dağ köylüleriyle aramızdaki farkın

ise daha büyük oluşuydu; bu ihtimal her ne kadar varitse de, bizce farkın asıl sebebi Siyetli'nin umumiyetle yabancılara, yabancılıkları derecesinde kapalı oluşudur.

Bu yabancılık ve kapalılık tetkikimize gereken materyelin toplanmasında kendini gösterdi. Ova köylerinde de zevahiri muhafaza etmek kaygısı vardı, fakat biraz ahbaplık edince çoğu zaman ihtiyatlar unutuluveriyor aynı şahıs, bazan aynı konuşma esnasında, kendini kuyuveriyor, işin doğrusunu söyleyiveriyordu. Sonra sonra bazı kadın ve erkeklerle, onlardan köy hayatının içyüzünü öğrenecek kadar sıkı ahbap olmuştuk; halbuki Siyetli'de kimsenin bu çeşit itimadını kazanamadık, bize göstermek istedikleri vathı zoruna kadar kırmadan muhafaza ettiler ve biz ancak dıştan müşahade edebildiklerimizi tesbit ettik. İkametimizin son günlerinde evleri dolaşıp anketimize başlayınca bu çekingenlik ve sır vermemek temayülü daha açıkça belirdi. Günlük temaslarımızda, karı kocanın ekseriyetle akraba olduğu intibaı katî olarak hasıl olmuştu. Bunu sayıya dökmek için anketimize karı kocanın akraba olup olmadığı hakkındaki suali koyunca, gittiğimiz evlerde bu suale hep menfi cevap almıya başladık. Bazan bu akrabalık o kadar kati ve telaşlı bir tarzda inkar ediliyor, "I-ıh.. yok, bizim köyümüzde âdet değildir" şeklinde tamim ediliyordu ki cevapların doğru olmadığından şüphelenmemek mümkün değildi. Birkaç evde bu vaziyetle karşılaştıktan sonra dikkat ettik ki tanıdığımız genç kızlardan biri bizimle dolaşıyor, biz bir evde suallerin cevabını doldururken o bitişik eve giriyordu. Bu vaziyet köyün bütün bır kısmında devam etti; biz köyün aşağı kısmına inince köylü kız kendi mahallesinden "uzak" olan aşağı mahalleye gidemedi, ve o kısımda daha tabiî cevaplar aldık. Çocuk ölümleri bahsinde de ölümlerin saklanmış olduğundan eminiz; bir defasında bir kadınla konuşmamızı bitirdikten sonra bir küçük kız arkamızdan oturduğumuz mektebe kadar geldi; kendisini ninesi göndermiş, konuştuğumuz kadının komşusuymuş, o kadın ölen çocuklarının sayısını saklamış, ninesi doğrusunu bize bildirmek için torununu yollamış. Yine dağ köylülerinin bu çekingenliklerinden dolayı, onları büsbütün kuşkulandırmamak için,

ortakçılık vaziyetini öğrenmek üzere ankete koyduğumuz, "kimin toprağını işliyorsunuz?" sualini Siyetli'de sormadık. Bununla beraber, yanlış neticelere sapmamak için bir ihtiyat kaydi o larak şuna da işaret edelim ki Siyetli bu psikolojik alanda dışa kapalılık vasfını diğer gördüğümüz dağ köylerinden daha fazla gösteriyor gibiydi. Civar köylerde Siyetli'lerin birbirlerini pek tuttukları, dışarı sır vermedikleri hususunda mütalaalar işittiğimizi daha önceki kısımlarda söylemiştik; bu köylerin esasen hepsi aşiret menşeinden olduğundan, Siyetli'nin belki bu menşeden kalan gelenekleri bu nisbî pisikolojik kapalılığı devam ettirmekte amil oluyordu. Her ne kadar gittiğimiz civar köylerde daha sıcak bir kabul bulduğumuz intibaı bizde hasıl olduysa da, o köylerde de haftalarca kalıp teferruatlı soruşturmalara girişseydik vaziyet ne olacaktı kestirilemez.

Siyetli, kendi hususî tarihi şartlarından dolayı diğer civar köylerden biraz daha kapalı bir manzara gösterse bile, bu dağ köylerinin umumiyetinde, iktisadî ve fiilî münasebetler bakımından olduğu kadar, psikolojik mânâ da ova köylerinden daha kapalı olduklarından şüphe edilemez. İç-gurup dış-grup ayrılığı, biz-siz tefriki, bu köylerde daha bariz ve keskin olarak beliriyor, öyle ki nezaketen veya politika icabı bunu örtbas etmek zarureti bile hissedilmiyor. Üç dağ köyün muhtarından, köy-şehir münasebetleri, idare meseleleri hususunda ova köylerinde hiç rastlamadığımız şekilde tahliller dinledik, hatta bazan kadınlardan bile tenkit yollu, aradaki ayrılığı ifaden mütalaalar işitiyorduk. İtiraz olarak denebilir ki, ova köyleri kadar açığa vurmuyorlardı.Bu mantıkî olarak mümkün ise de fiilen muhtemel değildir; öyle olsa bile, ova köylerinin ayrılığı örtbas etmek için "politika yapmayı" öğrenmiş olmaları yine dağ köyleriyle ova köyleri arasında sosyal psikolojik vaziyetin farklı olduğunun, bu hususta da ova köylerinin dağ köylerinden daha fazla şehirleşmiş olduklarının endeksi sayılabilir.

Siyetli'de ova köyünde rastladığımız "şehirli gibi olmak" arzusu, özentisi de hemen hemen görülmüyor; bu vaziyetin başlıyacağını gösteren hafif belirtiler vardır, ama umumiyetinde katî ola-

rak şehirli gibi olmıya özenmek yoktur. Mamafi bu noktada da kadın- erkek farkı olduğu seziliyor. Kışla'da Osman Çavuş komşuların oğullarına lâciverd elbise olmak hususunda birbiriyle yarıştığını, kendi oğluna lâcivert yünlü kumaştan bir elbise yerine bez bir elbise aldığı zaman karısının "Bizim oğlumuz komşunun oğlundan daha aşağı mı?" diye çıkıştığını gitmek arzusu gösterdiklerini işittik. Ama kadın aleminde giyim, ev eşyası bahsinde şehirli gibi olmak temayülü yoktur; bu temayülün başlangıcını bir genç kızda gördük, fakat onun vaziyeti biraz hususiydi. Bu genç kız, zamanının büyük kısmını İzmir'de geçiren, orada evlenip ev açtığıyla övünen yeni zengin bakkal Ahmet'in yeğeniydi, amcasını bir örnek olarak kabul etmişti. Bize daima amcasından bahsediyor, onunla övünüyordu; babasının da hali vakti iyiydi ve ailenin biricik çocuğu olduğundan kendisi için de bazı şehirli eşyası aldırmaya muvaffak olmuştu. Aynı mahaleden üç dört kız arkadaşı da "Emine'nin her şeyciği vardır, her şeyciği..." diye gıpteyle bahsediyorlar, fakat kendileri için de aynı şeyi arzulamayı ve elde etmiye uğraşmayı henüz akıllarına getirmiyorlardı. Aynı zamanda bu Emine, üç kere nişanlanıp ayrılmış veya nişanlısı ölmüş bir kızdı, kızı evlendirmek bahsi ana babası arasında ihtilaf mevzuu olmuştu, rivayete göre Emine dayak bile yemişti; köy normlarına göre yaşı az çok ilerlemiş sayılırdı; kendisi on sekiz yaşlarında olduğu halde, on üç on dört yaşlarındaki arkadaşları arasında nişanlananlar vardı. Sonra Emine akıllı, şahsiyeti olan bir kızdı; bütün bu faktörler bir araya gelerek onda köyden dışarı çıkmak, başka yerleri görmek, şehirli gibi olmıya özenmek arzuları doğuyordu. Eminenin vaziyeti istisnaî bir vaziyetti. Diğer taraftan, oğullarını kasabada orta mektebe gönderecek kadar şehirleşmiş bulunan sedir, konsol, ayna gördüğümüz Ali efendinin kızı, anası şehir biçimi entari yaptırdığı halde giymemiş don zıbınla gezmeyi tercih etmiş. Bu hadise şehirli gibi giyinmenin henüz köyde müsbet bir kıymet taşımadığını, temayüz etme vasıtası olmadığını gösterir.Entarinin hiç giyilmediği bu köyde ilk olarak bu çeşit giyinmek grup standardından ayrılmak, sapıtmak, demekti, belki garip görülecek, alay edilecekti. Zaten

her vaziyette, yeni beliren bir şeyi ilk yapanlar "garip", "gülünç" tellâkki edilirler, gurup tarafından menfi tepki görürler, hatta afaroz edilebilirler. Zamanla yeni giren unsur tutunmaya başladıktan, eski değerleri kırdıktan sonradır ki bu yeni unsuru benimsemek temayüz etmeğe, itibar kazanmazaya vesile olur ve yeniliğe uymak hususunda fertler arasında yarışmaca başlar; bu vaziyet ova köylerinde vardı, dağ köylerinde ise henüz belirmemişti.

Şehirleşme ve değişme sosyal yapının hangi noktalardan başlıyor: Bu bahiste köylerinde yaptığım müşahedeler ova köylerinde müşhedelerden çıkardığımız neticeleri temamiyle teyit ediyor. Dağ köylerinde de şehirleşme, daha büyük mikyasta ve daha keskin olarak kadın-erkek farkı gösteriyor. Erkekler, istihsâl organizasyonundaki mevkilerine, sosyal "status"lerine, dışla fazla temasta bulunmalarına uygun olarak kadınlardan daha şehirleşmişlerdir. İkincisi, şehirleşme üst tabakalardan başlayıp ileriliyor; yukarıda şehirleşme alemetlerini sayarken misal olarak verdiğimiz aileler ve fertler köyün hep ileri gelenlerinden, zengin, hiç değilse hali vakti yerinde olanlarındandı. Şehirleşme, hiyerarşinin üst kısmından başlayıp alta doğru yayılıyor. Yalnız şuna işaret edelim ki bu tamimi, kendi başına ayakta durur, müstakil bir hüküm gibi telakki etmemelidir; bu hükmün varit olup olmıyacağı topluğun iktisadî durumuna ve dışla olan münasebetlerinin mahiyetine bağlıdır. Meselâ bu köylerden senayi merkezlerine göçler olsaydı, erkekler iş aramak üzere şehre gidip bir müddet sonra dönseler veya oradan para gönderseler, arada ziyarete gelselerdi, o zaman köyün alt tabakalırnın da değiştiği, hatta belki o tabakalarda şehirleşmenin daha hızlandığı müşahede edilebilirdi. Halbuki ne ova köyünde ne de dağ köyünde böyle bir vaziyet yok; dışla münasebetler köyün zenginlerine inhisar ediyor, şehirli gibi ev yapmak, döşemek, giyinmek, yemek içmek hep para meselesi olduğundan ancak iktisadî vaziyeti müsait olanlar yani üst tabaka bunu yapabiliyor. Her ilmî tamim gibi bu tamim de muayyen şartların mevcudiyetine bağlıdır.

İnsan vasıflarının her alanında olduğu gibi bu şehirleşme vasfında da ferdi farklar vardı. Şehirleşmeyi ferdî farklar bakımından ele aldığımız zaman, bu bahiste de vaziyetin ova köyündeki müşahedelerimize uygun beliriyor. Şu veya bu sebeple "topluluktan kopmuş" olan fert şehirleşme tesirlerine karşı daha hassas oluyorlar. Yukarıda verdiğimiz bir misalde Emine kızın durumunun tahlilinde bu genç kızın nasıl köy topluluğunun standartlarından inhiraf etmiş olduğunu belirtmiştik. Köyde, şehire gitmiye hiç değilse lafta razı olan, "köyde ne yapayım?" diyen ikinci bir genç kız da bize su taşıyan kızdı. Köyce bu kızın annesi de, kendisi de "bir tuhaf" tanınıyordu, itibarları yoktu, kendileriyle alay edilirdi. Yaşı yine köy normlarına göre ilerlemiş olduğu halde, (18-19 yaşlarında) kimse evlenmek için talip çıkmamıştı; bu da vasatî seviyeden ve vaziyetten inhiraf etmiş bir tipti. Siyetli'nin en şehirleşmiş erkeği bakkal Ahmet hem zengin, üst tabakadandı, ama hem de kaçakçılık etmiş, ticarete , ticarete o yoldan girmiş maceraperest bir tipti. Kışla'da Osman çavuş üst tabakadan olmakla beraber, şehirleşme vasfını dışla iktisadî münasebetlerde kontrol edici bir rol oynamaktan ziyade, askerlikte geçirdiği tecrübelere borçluydu. Eski ve yeni harfler okuma yazma öğrenmiş, jandarma çavuşu olabilmek için kurslara devam etmiş ve sonra da çavuşluk etmiş bir kimseydi. Görülüyor ki bütün bu hallerde müşterek vasıf, bu fertlerin şu veya bu sebeple tupluluktan kopmuş, normlarından ayrılmak zorunda kalmış kimseler oluşudur. Şüphesiz şehirleşmede ferdi farkları doğuran amiller arasında şahsın mizacı gibi daha psikolojik amiller de vardır, fakat bu amlillerin tetkikte bizi bilhassa ihgilendiren mesele, ferdi farları meydana getirmek hususunda dahi sosya amillerin nasıl işe karıştığı meselesidir, yani ferdi farklar bir taraftan ferdin kendi biyolojik yapısının icabı meydana gelen psikolojik hususiyetlerden, micaz farklarından doğuyorsa, diğer taraftan da fertlerin farklı sosyal tesirler altında kalmamaları, farklı şartlar altında farklı tecrübeleri geçirmeleri de ferdi farkların meydana gelmesinde rol oynıyor ; yani ferdi farklar meselesinin de sosyal amillerle sosyolojik bir izahı vardır.

GENEL NETİCELERİN HULASASI

Bundan önceki kısımlarda, olayları sadece tasvir etmekle kalmayıp daima tahlil ederek sonuçlar çıkardık. Şimdi burada, parça parça çıkarmış olduğumuz neticelerin belli başlılarını bir arada, parçaların birbirini tuttuğu, desteklediği bir bütün halinde vermek istiyorum. Bununla beraber bu kısım, daha önceki kısımların etraflı, teferruatlı tahlillerinin yerini alamaz.

Tetkik ettiğimiz ova ve dağ köylerini, açıklık-kapalılık derecesine göre seçtiğimiz ilk fasılda söylemiştik. Maksadımız, toplulukların açıklık- kapalılık derecelerine göre sosyal organizasyonlarında ne gibi farklılıklar geldiğini incelemekti. Açıklık-kapalılık farkı, zarurî olarak iktisadî temel farkı da demekti, zira toplulukların açıklık-kapalılık hali iktisadî temele ve dışla olan münasebetler vasıtalarına (mevcut yollar sistemi ve taşıt ve heberleşme vasıtaları) ve bu münasebetlerin tabiatına göre değişir. Bizim seçtiğimiz ova ve dağ köyleri arasında bu bakımdan bariz farklar vardır, dağ köyleri ova köylerine nisbetle daha kapalı topluluklarıdır, fakat dağ köyleri dahi oldukça açılmıştır. Bu batı Anadolu bölgesinde kendi için kapalı denebilecek köy toplulukları artık bu gün mevcut değildir. Bunun için ihdas etmek istediğimiz eksperimantal vaziyet tamamiyle gerçekleşemedi. Diğer taraftan genel iktisadî sistem ve teknolojik durum da esas vasıfları itibariyle her iki köy grupunda aynı olduğundan ikisinin arasında sosyal organizasyon ve sosyal hayat tarzı farkları ancak nisbî farklar olarak beliriyor, ve bazı alanlarda da farklılık değil, esas şartlardaki beraberliğe uygun olarak, benzerlikler müşahede ediliyor. Aşağıda verdiğimizi mukayeseli sonuçlar hakkında hüküm verirken bu esas notlarları daima hatırda tutmak lazımdır.

*

**

Her iki köy gurupunun tarihinde yani sosyal değişme seyrinde, Birinci Cihan Harbi dönüm noktası olarak beliriyor. Olayların zamanda sıralanışı bakımından "seferberlikten önce" ve "seferberlikten sonra" diye ayırt etmek en mühim bir sınıflandırmadır. Her iki köy çeşidinde de olayların bu suratle sınıflandırılmasına sık sık rastladık. Feodal rejim her iki bölgede de Birinci Cihan Harbine kadar, zayıflayarak, çökerek fakat her şeye rağmen tutunarak devam etmiş. Köyler arasındaki sosyal değişme alanındaki farklılık o zamandan bu yana başlamış ve gelişmiş. Feodal rejimden kurtulan ova köyleri, yeni taşıt ve haberleşme vasıtalarıyla dış dünyaya bağlanarak, şehirle münasebetlerini artırarak, süretle değişmişler; aynı kolaylıklardan faydalanamıyan ve toprağının verimsizliği, teknolojisinin iptidailiği yüzünden daha düşük bir hayat seviyesine mahkûm kalan dağ köyleri ise bu değşime koşusunda arkada kalmışlar, daha ağır ve kasabanın, ova köylerninin ardında bıraktıklarını yeni diye benimseyerek değşimişlerdir. Bu sosyal değişme seyrinde kasaba ile ova köyleri ve her ikisiyle dağ köyleri arasında ne kadar "*sosyal mesafe*" olduğu katiyletle tayin edilemez. Daha önceki sahifelerde uzun uzun teferruatiyle verdiğimiz müşahedeler, kasabayla ova köyleri arasındaki sosyal müşahedeler, kasabayla ova köyleri arasındaki sosyal mesafenin daha az olduğu, bu her ikisiyle dağ köyleri arasındaki mesafenin ise daha büyük olduğu fikrini veriyor; fakat ova köylerinin kasabaya olan bu sosyal, yakınlığı, kasabanın "eski kasabı" kısmıyladır. Hemen bütün Anadolu şehirlerimizde olduğu gibi Manisa'da da bir ikilik, memurlar-yerliler, yeni şehir, eski kasaba, ikiliği vardır. Şüphesiz bu iki kısım birbirinden tamamiyle tecerrüt etmiş bir halde değildir, "eski kasaba" ve kasabanın yerlileri de yeni şartlara uyarak değişmektedirler. Şu halde ova köyleri sadece kasabalaşarak" değişmiyorlar, *fakat, kendisi de değişmekte olan* bir kasabadan gelen kültür yayımının tesiriyle değişiyorlar. Köyler, *değişen kasabaya* ayak uydurdukları nisbette, eski kasaba kültür birimlerini değil, az çok farklı bir şekilde de olsa "modern şehir" kültür vasıflarını benimsemiş oluyorlar; meselâ karyola, radyo, telefon fötr şapka, gelinin be-

yaz duvak ve mum çiçeği takması, sandalya ilh. kasaba değil, modern şehir kültür birimleridir; buna mukabil beyaz patiska örtülü sedir, oyalı yemeni, yeldirme giymek ilh. ise "eski kasaba" kültür birimlerinin misalleridir. Köyler, bilhassa dağ köyleri, ne dereceye kadar kasabanın ardında bıraktığı şekilleri yeni olarak benimseyip, değişiyorlar? Ne dereceye kadar, kasabada da yeni beliren şekilleri alarak değişiyorlar? Bu suallerin de cevabı kesin olarak verilemez. Yalnız katiyetle söyliyebiliriz ki köyler kasabanın ardında bıraktığı ve geçirdiği safhalardan birer birer geçerek değişmiyorlar (mesele kadın kıyafeti değişmesinde çarşaf safhası atlanıyor). Kasabadaki değişme sırasını köyler kısaltarak, atlamalar yaparak, geçiriyorlar. Atlamalar hangi alanlarda ve ne nisbette oluyor meselesi mühim ve meraklı bir sosyal araştırma problemi teşkil eder.

Birinci Cihan Harbinden itibaren, feodalitenin temamiyle yıkılmasıyla iki köy çeşidi arasındaki sosyal değişme bakımından meydana gelen farklılık bu iki köy çeşidinde farklı durumların gelişmesine sebep oluyor. Şehre yakınlığı ve taşıt ve haberleşme vasıtalarının ilerlemesi dolayısıyla ova köyleri memleketin daha geniş cemiyet çerçevesinin, değişme sürecine daha yakından iştirak ediyor, dağ köyleri ise daha infirat etmiş bir durumda kalıyorlar. Bu müsait şartlar ova köylerinin esasen çok verimli olan toprağının iktisaden kıymetlendirilmesine imkan veriyor, ova köyleri ile dağ köyleri arasındaki tabiî kaynaklar bakımından mevcut farka köyleriyle ova köylerinde çok farklı iktisadî temellerin teşekkülüne amil oluyor. Coğrafi şartlardan dolayı ova köyleri ile dğ köylerinin iktisadî temellerinin feodal devirde de birbirinden farklı olduğu muhakkaktır; yalnız bu son yermiş beş, otuz senelik gelişmeler bu ayrılığı keskinleştirmiştir denebilir.

Coğrafî şartların da bir oynadığı bu iktisadî temel ayrılığı ve açıklık- kapalılık derecesindeki farklar, ova dağ köylerinin demografik dokusunda, nüfusun toprak üzerindeki taazzuvunda gayet bariz olarak kendini gösteriyor. Ova bölgesinin nüfusu dağ bölgesinden çok daha kalabalık olan nüfusu dağ bölgesine nisbetle daha büyük birimler halinde taazzi etmiştir; dağ köyleri-

nin az olan nüfusunun küçük sosyal birimler halinde taazzuvu ise daha atomiktir; çok adette, küçük birimler halinde toplanmıştır, ova köyünün vasatî nüfusu 660, dağ köyünkü ise 197 dir. (1935 sayımına göre). Kadın-erkek nisbetleri de ova ve dağ köylerinde zıt bir hal gösteriyor: ova köylerinde erke, dağ köylerinde ise umumiyetle kadın daha fazladır. Elimizdeki materyel, cinsiyet nisbetlerindeki bu farkın izahı hususunda bir ip ucu vermiyor. Kadın erkek nisbetleri her iki köy çeşidinde böyle zıt bir hal göstermesine rağmen, erkek ölümleri her ikisinde de kadın ölümlerinden fazla görünüyor. Bunu katiyetle söyliyemiyoruz çünkü nüfus kaytıları güvenilir bir şekilde tutulmuş değildir. Gerek doğumlar hakkında topladığımız malumat, gerek dağ ve ova köylerinin nüfus piramitlerini incelenmesi bu köylerde doğum nisbetlerinin düşmekte olduğu neticesini beliriyor. Nüfus piramidinin kaidesi daralıyor; en küçük yaşlardaki çocuk adedi daha yukarı yaşlardaki çocuk adedinden daha azdırA; bu demektir ki en küçük yaşlardaki çocuklar büyüyünce, bir kısmı bu büyüme seneleri zarfında öleceği için, gelecek senelerde köy topluluğun daha büyük yaşlardaki çocuk adedi bugünkünden daha az olacaktır. Bu temayül uzunca bir zaman köylerin nüfus toplamı da bir azalma kaydedecektir. Dağ köyü Siyetli'nin nüfus piramidin kaidesi Adiloba köyününkünden daha da dar olduğuna göre, dağ köyünde doğum nisbetleri daha süratle düşüyor demektir. Nüfus piramidinin kaidesinin daralması doğum nisbetlerinin düşüşünden değil, ölüm nisbetlerinin yükselmesinden olabilir, fakat köylerde son beş sene zarfında ölümlerin fazlalaşmasını intaç etmiş olacak bir değişiklik müşahede edilmiyor. Doğumların dağ köylerinde azalması geçimin darlığından, ova köylerinde ise muayyen bir hayat seviyesi anlayışının belirmiş olması ve bu seviyeyi muhafaza etmek endişesinden mütevellit olabilir; ama bu tahkik edilmesi gereken bir ipotezdir.

Ova ve dağ köylerinin mekânda taazzi şekilleri de ekolojik temel (iktisadî temel ve ekolojik mevki) farklarına göre bariz farklılaşma gösteriyor. Ova köyleri sarih bir suretle "nüvelenmiş"tir. Ova köyleri arasında, nüfus miktarına göre nüvelenmede farklı-

ıklar müşahede ediliyor; test sahamızdaki dağ köylerinden ise hiç biri asgarî bir derecede bile nüvelenmiş değildir. Nüvelenme, aile dışı iş bölümünün ilerleme derecesinin bir ifadesidir. Nüvelenme köy meydanının etrafında veya iki ana yolun birbirini testiği yol ağızında yer almıştır. Nüvelenme bu noktalardan başlayıp, şehre götüren yol boyunca yayılıyor; bu hal, sosyal toplulukların dışla münasebetlere hassasiyetinin ifadesidir. "İşte mekezî" bu en iptidaî safhasında bile nüfusun günlük hareketleriyle ilgidir. Bu müşahede büyük şehirlerde nüvelenme üzerine yapılan tetkiklerin neticelerine uygundur ve nüvelenmenin çok daha ileri safhalarında görülen bu vasfın daha başlangıçtan kendini gösteridiğinin bir belirtisidir.

Nüvelenme lik beliren iktisadî müesseselerin çeşidi, Amerika'da ziraî toplulukların nüvelenmesinde ilk beliren müesselerle fonksiyon bakımından aynıdır, yalnız bu müesselerin nüşahhas şekilleri -iki cemiyetin umumi sosyal durum farklılıkların uygun olarak- değişiktir; dini fonksiyonu orada gören müessese kilise, bizim köylerimizde ise camidir; aylak zaman müessesesi orada birahane, bizde kahvedir ilh... İş bölümü sürecini ve mekanda taazzuvu aydınlatması bakımından nüvelenme tetkiklerini sosyolojik ehemmiyeti vardır.

Dağ köylerinde de aile dışı iş bölümü gayet zayıf olarak başlamıştır; Siyetli'de iki bakkal, iki yağhane bir de evinde çalışan berber vardır, fakat bunlar "nüvelenme" göstermiyorlar. Yağhaneler perakende günlük ticaret yapan müesseseler olmadıkları gibi, tam manasiyle birer "sınaî" müessese de değildirler; ufak bir kira mukabilinde, yağ çıkarmak istiyen kimsenin bizzat gelip kendi yağını çıkardığı yerlerdir. Bakkallar da tam farklılaşmış müesseseler değildir, bakkal evinin bir tarafında öteberi satan bir kimsedir; her zaman yerinde bulunmaz bile; ova köyünde ise bakkallar daimi surette açık bulunan *dükkânlar* haline gelmişlerdir. Dağ köylerinde nüvelenmenin hiç başlamamış oluşu bu aradaki farklılıklardan dolayı olabilir, bu farklar ise dağ köylerinin iktisadî seviyesinin daha düşük, dışla münasebetlerinin çok daha az oluşundan meydana gelmiştir.

Mekândaki şekil bahsinde, sosyal hayat şartlarını ifade etmek bakımından evlerin şekilleri de dikkate değer noktalar belirtiyor. Evlerin planı esasında ova ve dağ da aynıdır, dağ köylerininki ovanın daha basit, daha fakir bir şeklidir. Ova köylerindeki evler, çok fakir ailelerin evleri müstesna, mutbak ve oda olarak iç planı itibariyle farklılaşmıştır, dağ köylerinde bu ayrılma umumiyetle yoktur. İkinci mühim fark, ova köylerinde evler yüksek duvarlarla çevrili avlular içindedir. Dağ köylerinde ise sureta avlu vardır, fakat birkaç zengin evi istisna edilirse, avluların sokaktan pek farkı yoktur; etrafı alçak, harçsız taş yığınından duvarla çevrilmiştir ve kapanan tahta kapısı yoktur. Ev planındaki bu fark, hayat seviyesindeki farkı, zenginlik-fakirlik derecesini ifade ederse de, bir cihetten de avluların bu hali iki köyün iktisadî faaliyetlerindeki ve kadın içtimaî durumundaki farklı şartlara uygunluğu ifade ediyor. Ova köyünde avlunun aile içindeki faaliyetlerde mühim fonksiyonu vardır ve "erkekten kaçan" köy kadınını evinin içindeki dış bakışlardan korur. Dağ köyünde böyle faaliyetler yoktur ve kadının kasaba ve ova köyünde olduğu tarzda erkekten kaçması varit değildir. Ev şekilleri bariz bir surette sosyal hayat şartlarını belirtiyor. Ev mimarisinde görülen diğer farklar da -damın kiremitli olup olmayışı, pencerelerin şekli, o da adedi ilh- iki köyün hayat seviyesi arasındaki ayrılığı sarih bir suretle açığa vuruyor.

Ova köylerinin şehre daha yakın ve yollar sisteminde daha stratejik bir mevkide bulunuşu, dağ köylerinin ise daha infirat etmiş, ana yollardan uzak bir bölgede oluşu ve dağ köyün ekonomisinin kapalılığı bu iki çeşit topluluğun hareketlilik (mobilite) derecesinde ve dışla münasebetlerinin aldığı şekilde de tesirlerini belli ediyor. Ovada köyde şehir arasında gidiş geliş çok daha fazladır ve nüfusun hareket dairesi daha geniştir; dağ köyünde ise hem gidiş geliş çok daha azdır, hem de hareket dairesi daha küçüktür. Ovada da dağda da erkekler kadınlardan daha hareketlidir, fakat iki cins arasındaki bu hareketlilik farkı dağ köyünde daha keskindir. Hareketliliğin cinsiyete göre değişmesi, erkekle kadının istihsâl organizasyonundaki, iş bölümü sistemindeki,

farklı durumlarının neticesidir.

Köy topluluğunun dışa açılış tarzı veya şekli de ovada başka, dağda başkadır. Ova köyleri bütünlüklerinde dışa açılmıştır. Ovada her müstahsil kendisi malını kasabaya ve kooperatif merkezi olan köye götürerek satar ve dış piyasadan alacağı şeylerin çoğunu da kendisi doğrudan doğruya büyük köy pazarlarından veya kasabadan alır. Dağ köylerinde ise topluluğun dışla olan iktisadî münasebetlerini ellerini toplamış küçük bir zümre, bazan bir tek aile vardır. Dağ köyleri bütünlüklerinde kasabaya açılmış değildirler. Çitlenbek, palamut, süt gibi mühim ürünler doğrudan doğruya kasabaya götürülerek değil, fakat köyün kendisinde veya civar bir köyde mevcut olan bakkala, ticaret veya komisyonculuk eden bir şahısa satılır. Bunlar, mahsul zamanı gelmeden, mahsule mahsuben borç para dağıttıklarından, dıştan gelen tüccarla köy namına pazarlık ettiklerinden ve mahsulleri taşıma vasıtalarına veya iktisadî kudrete sahip bulunduklarından köyde iktisaden çok hakim olan küçük bir zümre teşkil ederler. Dıştan satın alma bahsinde de dağ köyü bakkalları ova köyünde olduğunda daha büyük bir rol oynarlar; dağ köyü bakkallarında, hiç değilse Siyetli gibi büyük köylerde, basma, patiska, ipekli, emprime gibi manifatura eşyası da satılır.

Hukukî ve idarî münasebetler bakımından da dağ köylerinin durumu ova köylerinden farklıdır. Ova köyleri idarî münasebetleri de şehirle doğrudan doğruya yapar, dağ köylerinde ise jandarmanın çok büyük nüfuzu ve prestiji vardır. Hukukî nünasebetler ova köylerinde daha fazla şehirleşmiştir; çıkan ihtilafları hal için ova köyleri çok daha sık şehir vasıtalarına, mahkemelere müracaat ederler. Halbuki dağ köylerinde hem daha az ihtilaf çıkar hem de çıkan ihtilaflar köy içinde köyün kendi otorite mekanizmasıyle veya olmazsa jandarmanın uzlaştırıcı müdahalesiyle halledilir. Bu demektir ki idarî ve hukukî bakımdan ova köyleri daha ziyade şehre bağlı, dağ köyleri ise daha kendi içine kapalı ve kendine yeter bir vaziyettedirler. Ova köylerinde köy topluluğu kendi işlerinde bir otorite olmaktan çıkmıştır; dağ köylerinde de bu otorite kırılmışsa da ova köylerine nisbetle çok daha kuv-

vetle bir surette devam ediyor. Bu bahiste, ova ve dağ köylerini hukuk müesseseleriyle olan münasebetleri dikkate değer farklar gösteriyor. Dağ köylerinin şehirde açtığı davalar hem adetçe, hem çeşitçe ova köylerinin açtıkları davalardan daha azdır. Ova köylerinde mülkiyete müteallik davaların nisbeti daha yüksektir, dağ köylerinde ise şahıslar arasın münasebetleri ilgilendiren dava nisbeti diğerlerinde daha büyüktür. Diğer dava çeşitleri de köy tipine göre mânalı tahavüller gösteriyor.

Ova köylerinin daha zengin, dağ köylerinin ise çok daha fakir oluşu sosyal tabakalaşma piramidinde belli oluyor. Köylerde esas mülkiyet şekli toprak olduğuna göre ve toprak vergileri de toprağın kıymetine göre biçildiği için, toprak vergilerinin tevezzüünü hayvancılığın nisbeten daha ehemmiyetli oluşu bu tabloyu biraz değiştiriyorsa da esas ana hatlarını bozmuyor. Toprak vergilerinin dökümü, ova köyü Adiloba'nın sosyal tabakalaşma piramidinin daha dik, dağ köyü Siyetli'nin piramidinin ise daha yassı olduğunu gösteriyor; yani Adiloba'da en zenginle en fakir mükellefler arasındaki iktisadî mesafed dağ köyünün en zenginiyle en fakiri arasındaki mesafeden daha büyüktür, buna mukabil ova köyünün ortalama hayat seviyesi dağ köyünün ortalama hayat seviyesinden daha yüksektir. Dağ köyü için yalnız şöyle bir ihtimal varittir: Ticaret ve komisyonculuk yapan bir iki şahıs, köyün toprak ve hayvan mülkiyeti bakımından en zengini olanlarından üstün olabilirler. Ticaret ve komisyonculuktan edilen kazanç, hakkında bir ölçü tesbit edemediğimizden bu noktayı aydınlatamadık.

Ova köylerinde, hiç değilse bizim gördüklerimizde, bütün köye tamamiyle hakim olan tek ağa aileleri kalmamıştır. Eski ağa ailelerinin mevkileri sarsılmıştır, karşılarında yeni rakipler belirmiştir; bununla beraber eski ağa aileleri yeni şartlara uyarak nüfuzlarını devam ettirmiye çalışmakta ve hususta eskisi kadar değilse de yine muvaffak olmakta devam etmektedirler. Eski köy organizasyonunun yıkılması ve yeni imkânlarla yeni zenginlerin türemesi, ortada birbiriyle çekişen rekabet eden nüfuzlular barıkmış ve ova köylerinde muhtarlık mücadelelerine yol açmıştır.

Köyde otorite ve kudret sahibi olanlar muhtarlığı doğrudan doğruya ele geçirerek veya muhtarlığa kendi adamlarından birin seçtirerek köy işlerinde hâkim rol oynarlar; muhtarlığı elde etmek tam nüfuz sahibi olmak için şarttır. Eskidenberi devam edip gelen ağa ailelerinin inkıraz etmiş olduğu köylerde ise yeni türediler arasında muhtarlık, muhtara cebini duldurmak imkânları verdiğinden, bir post kavgası mevzuu teşkil ediyor.

Dağ köylerinde vaziyet farklıdır. Orada da eski rejim parçalanmıştır, fakat eski ağa ailelerinin devam ettiği köylerde bu aileler hala ova köyünde görülmiyen bir nüfuz ve kudrete maliktirler; rakipleri yoktur, muhtarlık hakiki bir nüfuz mevkii değildir, şekil olarak mevcuttur ve gayet tabii olarak ağa ailesinde babadan oğula intikal etmektedir; arada ağa ailesi her hangi bir sebepten dolayı muhtarlığı bir başkasına bıraksa bile bu onun nüfuzunu asla azaltmaz ve muhtar bir kukla olarak kalır. Eski ağa ailerinin zürriyet bırakmadan inkıraz ettiği köylerde ova köylerindekine benzer bir durum belirmiştir, fakat bu köylerde dahi ova köyleri derecesinde rekabetler, çekişmeler yoktur. Muhtarlık mücadeleleri bu köylerde henüz yaygın ve keskin değildir.

Gerek ova, gerek dağ köyünde sosyal kudret ve otoritenin temeli iktisadî kudrettir. Köyde nüfuz ve kudret sahibi olan köyün zenginleridir, fakat nesillerden beri devam edip gelmiş olan servet, yani eski ağa aileleri, yeni türemiş zenginlerden daha üstün nüfuza sahiptirler. Bununla beraber bu eski aileler bugün servetlerini tamamen veya kısmen kaybetmişseler, o nisbette köyde mevkileri de zayıflar. Dışa açılmış, şehirleşmiş, eski kapalı sosyal organizasyonunu kaybetmiş olan ova köylerinde tam tesirli bir rol oynıyabilmek için muhtarlığı, yani şehrin köye soktuğu idarî-siyasî kudret mevkiini de ele geçirmek lazımdır ve bunun için de rakipler arasında mücadele vardır. Dağ köylerinde ise muhtarlık şeklî bir surette mevcuttur ve ağa ailesine doğrudan doğruya, otomatik olarak bağlıdır.

Köy topluluğunda kudret ve nüfuzun bir üçüncü kaynağı da topluluğun dışla, daha geniş cemiyet çerçevesinin teşkilatıyla olan münasebetlerinde müessir rol oynamaktır. Ova köylerinde,

şehirle münasebetler doğrudan doğruya olduğundan, şehirde "arkası olmak" mühim bir kuvvet amilidir. Dağ köylerinde ise "ağa- muhtarlar jandarmayı elde ediyorlar ve jandarmanın temsil ettiği müeyyedeyi de kendi lehlerinde kullanarak köyde hüküm sürüyorlar.

Nisbeten kapalı dağ köylerinde hâkim şahıs veya şahısların diğer bir kudret kaynağı da köyün dışla iktisari münasebetlerinin ve kredisinin kontrolüdür. Ova köyleri yukarıda işaret ettiğimiz gibi dışa bütünlüklerinde açılmışlardır, dağ köyleri ise mutavassıt bir zümrenin delaletiyle dış piyasaya ihracatta bulunur. Bu dışla iktisadî münasebetlerin tanzimi fonksiyonu varsa eski ağa ailesinin elinde toplanır, yoksa veya köy çok küçük olup diğer bir köy vasıtasiylee iş görüyorsa, bu fonksiyon bakkal ve komisyoncularda dır.

Din ve dinî müeyyide köyde bir otoritenin hemen hiç yeri yoktur; dağ köylerinde zayıflamışdır, faka ova köylerine nisbetle daha çok yeri vardır ve dinî otorite de diğer otorite mevkilerini ellerinde toplamış olanlardadır. Eski ağa aileleri "mütevellî", "hatip" mişler. Kısacası, ova ve dağ köylerinde iktisadî, idarî, siyasî ve dini otorite aynı ellerde toplanıyor; bugün din mühim bir müessese olarak telâkki edilemez; idarî-siyasî otoritenin, dışla münasebetleri kontrol edebilmenin ehemmiyeti artmış ve köyler daha da "açık", şehirleşmiş topluluklar haline geldikçe bu daha da artabilir. Bu otorite şekillerinin müşahhasta gösterdiği belirtiler ova ve dağ köylerinin kendi sosyal şartlarına göre farklılıklar gösteriyor.

Bu iki çeşit köy grupunda yaptığımız müşahedelere göre aile müessesesi açıklık-kapalılık haline ve iktisadî temel şartlarına umulmayacak kadar hassas görünüyor. Ailenin kuruluşunu işaretliyen evlenme mukavelesi her iki köy çeşidinde de hemen temamiyle kanuna uygundur, yani bu noktada köy topluluğu, daha geniş çemiyet çerçevesinin gidişine ayak uydurmuştur. Dağ köyleri bile artık kanuni nikâhtan gayri evlenme mukavelelerine yer verecek kadar kendi içine kapalı, infirat etmiş sosyal birimler değildirler. Dağ köylerinin açılması nisbetinde bir dışa-açılma, ailenin kuruluşun köy topluluğunun otoritesinden çıkarmak için kâ-

fi gelmiştir.

Aile ovada da, dağda da pek ender istisna ile monogamdır. Kanunun talep ettiği monogamlılığı köy şartları da destekliyor. Monoganlık ova köylerinde şehirleşmenin ve daha geniş cemiyet çerçevesinin yeni düzenine ayak uydurmanın meticesiyse bile, dağ köylerinde eskiden de ailenin ekseriyetle monogam olduğu köy hayat şartlarının bunu gerektirdiği anlaşılıyor. Ova köylerinde birden fazla kadın almak,istihsâl faaliyetleri çok ve çeşitli, kadının da bu faaliyetlerde payı büyük olduğu için, elverişli olabilirdi; fakat bu köyler modern iktisat sistemine girmiş ve çok şehirleşmiş olduğu için ve kanunî nikâhla alınmıyan kadınlardan doğacak çocukların durumu -artık köy topluluğunun evlenmeyi meşru olarak tanıması kafi gelmediğinden- karışıklıklar, ihtilaflar doğuracağı, mirastan mahrum kalmalarını intaç edeceği için birden fazla kadınle evlenmek ova köylerinde kalmamıştır. Dağ köylerinde ise, kadının emeği yine kıymetli olmakla beraber, istihsâl dar, istihsâl kaynakları az ve verimsiz olduğundan ikinci, üçüncü kadınların emeğini kullanacak faaliyet sahaları yoktur. Burada da geçim darlığı aileyi monogam olmıya doğru götürüyor. Buna yukarıda işaret ettiğimiz kanuni zorluklar da eklenince aile filen hakim bir surtatte monogam bir hal alıyor.

Ailenin kuruluşunun işaretliyen sosyal mukavele (nikâh) topluğun dışa açılmasına ve iktisadî şartlarına bu kadar hassas iken, bu kuruluş etrafında teşekkül etmiş olan sosyal adetler (düğün adetleri) aynı derecede bi hassasiyet göstermiyor ve ova köyüyle dağ köyü arasındaki açıklık-kapalılık farklarına muvazi olarak düğün adetlerinde de farklar görüyoruz. Bu farklar bilhassa gelinin çeyiz eşyasında, gelin günü kıyafetinde ve eğlenti faaliyetlerinde kendini gösteriyor. Ovada gelin şehir usulü beyaz elbesi, duvak ve onun çiçeği takıyor, dağ köyünde ise eski usul giydiriliyor, çeyiz eşyası da aynı suretle "şehirlilik" vasfı bakımından farklar gösteriyor. Ova köyünde eğlenti için saz takım ve köçek getiriliyor, dağ köylerinde ise bu ender vaki olur, orada zengin düğünleri hâlâ eski usul pehlivan döğüşleri, cirit oyunlariyle yapılıyor.

Aile iç yapısı, hacim itibariyle de ova ve dağ köylerinde benzer bir durumdadır. Dağ köylerinin kapalılığı ve geriliği göz önüne getirilnce, ailenin oralarda çok daha kuvvetle patriyarkal geleneği devam ettirdiği sanılabilir, halbuki dağ köylerinde de aile ekseriyetle karı koca ve çocuklarından müteşekkil basit bir hale gelmiştir. Aile hacim itibariyle küçüktür ve evli erkek kardeşlerin babalarının otoritesi altında toplanıp büyük bir aile gurupu teşkil etmeleri vaki değildir. Ailenin böyle küçülüp basitleşmesi bu köy tetkiklerinde tesbit ettiğimiz en manalı müşahedelerden biridir. Ailenin küçülmesi ova ve dağ köylerinde ayrı ayrı sosyal amillerden ağmaktadır. Ova köylerin eski kendine yeter, kapalı muhalli iktisat sisteminden çıkıp bugünün rekabetçi, ferdiyetçi sistemine girişi, dünya piyasaları için istihsâlde bulunan bir duruma gelmeli ailenin iktisadî bütünlüğünün parçalanıp küçülmesine, daha ferdiyetçi bir hal almasına amil olmuştur. Dağ köylerinde ise geçim darlığı, toprağın verimsiz oluşu babayı, evlendirdikten sonra oğlunu ayrı çıkarmıya sevkediyor. Mevcut kaynaklar ve vasıtalar yeter gelmediğinden yeni kurulan aile kendi haline bırakılıyor ve mümkün olursa babasından da yardım görerek, oğul kendisinin ve karısının gayretile geçinmeye çabalıyor. Böylece, birbirinden tamamıyle ayrı mahiyette olan şartlar benzer bir netice, ailenin küçülmesi ve basitleşmesi neticesini doğuruyor; fakat amiller başka olduğu için ailenin parçalanma ve küçülme şekli de ova ve dağ köylerinde farklı bir vetireyle meydana geliyor. Ova köyünde aile birimleri gayet sarih çizgilerle temamiyle birbirinden ayrılıyor, dağ köyünde ayrılma aynı derecede sarih kesin çizgilerle belirmiyor, bir takım ihtilaflı, takıntılı vaziyetler meydana geliyor.

Aile içinde kadınlar erkeğin sosyal mevkileri (status) birbirinden çok farklıdır; erkek hâkim ve üstün, kadın tâbi ve aşağı ber mevkidedir. Kadınler erkeğin sosyal mevkileri arasındaki bu keskin fark dağ köylerinde daha kuvvetle kendini hissettiriyor. Gerek ova, gerek dağ köyünde beliren bu vaziyet kadınler erkeğin istihsâl organizasyonundaki mevkilerinden, gördükleri fonksiyondan doğuyor. Uzun saatler alan, yeknesak, sıkıcı, "routine"

işleri kadınlar görüyor; erkek bazı istihsâl faaliyetlerine filen iştirak etmekle beraber, asıl mühimi, istihsâli tanzim ve kontrol etmek fonksiyonunun görüyor; gerek istihsâl faaliyetleri hakkında, gerek elde edilen gelirin nasıl harcanacağı hakkında kara vermek selahiyeti erkektedir, bu hususta kadının hiç söz söylemek hakkı yoktur. Malın kanuni mülkiyeti kadında olsa bile fiilî mülkiyet hakları bu suretle erkeğin eline geçmiş oluyor. İstihsalin ve gelirin kontrolünü elinde tutan erkek hakim, kadın da ona tabi bir mevki alıyor.

Dıştan gelen yabancıya karşı alınan tavır bahsinde de ova köyü daha açık, dağ köyü daha kapalı ve manzara gösteriyor. Ova köylüleriyle tam kaynaşabildik, dağ köylüleriyle aramızda daima görünmez bir duvarın mevcutiyetini hissettik. Bu hususta kaldığımız Siyetli köyü civardaki diğer dağ köylerinden de daha çekingen görünüyordu ve Siyetli'lerin dışarı sır vermediklerinden civar köylerde de bahsediliyordu. Toplulukların iç-grup, dış-grup vaziyet- alışlarının (attitudes) -yani topluluğun kendisine, azalarına karşı alınan tavırlar- topluluğun gerçek şartlarında ve münasebetlerindeki açıklık ve kapalılık derecesine göre değiştiği, kapalı topluluklarıda bu iç-grup, dış- grup ayrılığının daha keskin ve iç-grupa bağlılığın daha kuvvetli olduğu sosyolojide ve sosyal pisikolojide umumiyetle kabul edilen bir olgudur. Ova va dağ köylerin yukarıda işaret ettiğimiz durumu bu hükmün doğruluğunu teyit ediyor.

Ova köylerinin dışa açılmış olmaları ve hayat şartlarının şehirleşmesi, dışa karşı duyulan yabancılık ve husumet hislerini büsbütün ortadan kaldırmamışsa da azalmıştır ve ova köylerinde şehre, şehirliye özenmek, onlar gibi olmak arzuları doğurmuştur. Dağ köylerinde hem şehirliye karşı duyulan yabancılık daha fazladır, hem de şehirli gibi olmak özentisi, başlangıç emareleri olmakla beraber, henüz belirli bir surette mevcut değildir. Buna uygun olarak, ova köylerinin kıyafeti, ev eşyası, hatta ev mimarisi kasabalaşmış olmasına karşı dağ köyleri bu alanlarda eski şartları büyük miksayta devam ettiriyorlar. Bununla beraber, dağ köylerinde değişme vetiresi başlamıştır. Kıyafet sosyal

değişmiye, ev eşyasından ve ev mimarisinden daha hassastır ve erkek kıyafeti, şehirle teması az olan kadınların kıyafetinden daha önce ve daha tam olarak değişiktir. Diğer dikkate değer bir nokta da, yemek içmek itiyatların diğer bazı sosyal itiyatlar veya sosyal adetler alanında kolaylıkta değiştiğidir. Ev eşyası, kadın kıyafeti, düğün adetleri, muaşeret kaideleri bakımından hâlâ eskiyi hemen olduğu gibi devam ettiren dağ köylerinde, yeni gıda maddelerinin köye girip yayıldığı ve yeni yemek ihtiyatlarının belirdiği müşahede ediliyor

*

**

Ancak belli başlı noktaları kısaca hülâsa ettiğim bu netice başka etüdlerle tahkik edilmesi gereken mühim sosyolojik hükümleri ihtiva ediyor. Cemiyet yapısının muhtelif kısımları arasındaki bağlılık derecesi ve bu bağlılığın mahiyeti sosyolojinin en esas problemlerinden olmakla beraber sosyolojide bu bahsi aydınlatacak etütler pek yapılmamıştır. Bir topluluğun hayatını, kültür sistemini her cephesinden ele alıp tetkik etmek daha ziyade etnologların kullandıkları bir metod olmuştur. 1925 lerde Robert Lynd'le Helen Lynd aynı şekilde küçük bir Amerikan şehrini etüd etmişlerdir. Fakat gerek etnologların yaptıkları tetkikler gerek Lynd'lerin tetkiki sosyal yapının muhtelif cephelerini teferruatıyla, parça parça tasvir etmek olmuştur ve sosyal yapıyı her cihetten teferruatıyla tasvir etmekle bu yapının ve cemiyet hayatının muhtelif kısımları arasındaki bağlılığın kendiliğinden belireceği sanılmıştır. Lynd'ler bu hatayı anlamışlar ve 1935 deki kitaplarında farklı bir görüş ileri sürmüşlerdir. Halbuki yapılması gereken şey, araştırma problemi olarak bu bağlılık üzerinde durmak, bu bahiste ipotezler ileri sürmek ve onları olayların incelenmesiyle tahkik etmekti; problemsiz ve metodsuz, "hadiseler kendiliğinden belirtir" zehabıyla yapılan tasviri (descriptive), parçacı etütler, tanelerin çöplerden samandan ayrılmadığı, bilakis ekseriya kıymetli tanelerin saman çöpleri arasında gözden kaybolduğu bir olaylar yığını verir.

Sosyal yapının ve hayatın muhtelif kısımları arasında bağlılık

olup olmadığı ve bunun derece ve mahiyeti sosyolojide ve etnolojide münakaşa edilen bir karara bağlanamamış meselelerden biridir. Etnologlardan bir kısmı milhassa "Amerikan Tarihî Etnoloji Mektebi" diye tanınan gurup sosyal yapının kısımları arasında illî bir bağlılık olduğunu bunun bir determinizme tabi olduğunu inkâr etmiye kadar gitmişlerdir. Mesela Robert Lowie için cemiyet yapılarının, kültür sistemlerinin bütünlüğü bir yamalı bohça manzarası gösterir. Sosyolojide bağlılığın ve beraberliğin mevcudiyeti kabul edilir fakat derecesi ve mahiyeti ne olduğu bahsi aydınlatılmamıştır. Bu bahiste metodolojik problem de halledilmiş değildir. Sosyolojinin gelişme seyrine tesir eden tarihi, sosyal amiller dolayısıyla, müsbet ilim olmak yoluna giren sosyoloji, müteferrik, dar sınırlar içinde ele alınan mevzuları tetkik etmek, tetkik tekniklerini geliştirmekle uğraşmak işine dalmıştır. Ancak son zamanlarda tekrar esas metodolojik problemlere dönmek temayülü seziliyor. Bu yaptığımız mütevazi köy etüdlerinin bizce en büyük ehemmiyeti sosyal yapının muhtelif kısımları arasındaki, bilhassa giriş kısmında tahlil ettiğimiz başlıca iki kısmı arasındaki, bağlılığın ve müterafik tahavüllerin umumiyetle zannedildiğinden çok daha sıkı olduğunu belirtmesidir. Ova ve dağ köylerinin mukayesesi her cihetten bu hakikatı belirtiyor. İkincisi, iktisadî temel ve dışla münasebetler sisteminin, bu kısımları ekolojik temele izafetle tahlil etmenin, sosyal olayların tahlili ve izahında verimli bir metod olduğunu bir kere daha teyit etmesidir. Üçüncüsü, sosyal tabakalaşmanın ve sosyal birliğin, ailenin, hukuki münasebetlerin, kıyafetin ilh. ekolojik temel şartlarına ve değişimlerine olan münasebeti ve bu münasebetin hassasiyeti hususunda teferruatlı hükümler belirtiyor ki bunlar da başka etüdlerle tahkik edilmesi gereken araştırma ipotezleri ortaya koymuş oluyor.

SÖZLÜK

- A -

Addetmek : Öyle olduğunu farzetmek, o şekilde düşünmek, saymak
Aksülâmel : Tepki (düşünsel) , réaction
Attitüde : 1) Duruş 2) Davranış (mecz.). Toplumbilimsel bakımdan herhangi bir sosyal olay karşısında davranış tarzı ya da davranış tarzları geliştirme durumu

- B -

Bârız : Açık, seçik, belli; görünür
Bizâr : 1) Bıkmış 2) Küskün

- D -

Descriptive : Betimlenmiş, tasvir olunmuş, tasvirî
(Metinde, belli bir sosyal olayın betimlenmesi)

- E -

Exsptrimantel : Deneysel, deneye dayanan
Extansifive : Uzatıcı, gerginleştirici, yayıcı (Metinde, geniş ölçüde yapılan tarım, anlamında)

- İ -

İhdas (etmek) : Meydana çıkarmak, ortaya getirmek
İllî : Nedensel, bir nedene dayanan

İnfirat : Yalnız olma, tek halde bulunma
İnhiraf : Dönme, sapma, doğru yoldan çıkma, bozulma, kırılma, açılım, déclinasison
İnhisar : Tekel, manopole
İntac (etmek) : Sonuç vermek
İntihab : Seçme, şeçilme, seçim
İnkisar : Kırılma, gücenme, ilenç, refraction
İstiğna : Tok gözlülük, ağır davranma
İstidlâl : Bir kanıta dayanarak sonuç çıkarma
İstihlâk : Harcayarak (boşa) tüketme
İstihsâl : Üretim
İstilham : Madde ilham etme dileğinde bulunma
İstilzam : Gerektirme, gerekme
İtham : Töhmet altında bulunma, suçlu olma

- K -

Kesbetmek : Çalışıp kazanmak
Kesret : Çokluk

- M -

Mebsuten : Yayılmış, açılmış olarak...
Menfez : Nüfüz edecek yer, yarık, delik, ağız
Mefhum : Kavram
Mucib : Olumlu, affimatif-ive
Mudile : Güç, çetin, complex
Muadelet : Denklik, eşdeğerlik
Muadil : Denk, eşdeğer
Muhavere : Karşılıklı konuşma
Murabba : Dörtlü
Mutad : Alışılmış
Muvakkaten : Geçici olarak.
Muvazi : Koşut, paralel
Müdeaddit : Defalarce, devamlı bir biçimde
Münhani : Eğilen, eğri, eğrili

Münebbih: Tenbih eden, uyandıran, dalgınlıktan kurtaran
Münhasır : Sınırlanmış, çevrili, yalnız birine özel olan (şey)
Münâkale : Taşıma, ulaştırma, aktırma
Münavebet : Nöbetleşe iş görme
Münteheb-I sânî : İkinci başkan
Müeyyide : Yaptırım
Müphem : Belirsiz
Müşâhade : Gözlem
Müşahhas : Somut
Müteallik : Asılı, bağlı, ilişiği olan
Mütecanis : Bir cinsten, homégen
Mütemmim : Tamamlayan, bütünleyen, tümleç
Mütenasip : Uygun, denk
Mütenakis : Akseden, yankılayan
Münenevvi : Türlü, çeşit çeşit
Müteessir : Üzüntülü
Müterafık : Sakinlik, yumuşaklık
Müteyakkız : Uyanık bulunan, tetikte
Mütevelli : Bir vakfın idaresi kendisine verilmiş olan (kimse)
Mütevvellid : İleri gelmiş, doğmuş

-N -

Neşet et : (Bir yerden) doğmak, çıkmak

- P -

Pampur : Manisa yöresinde trene verilen ad

- S -

Sarih : Açık bir biçimde...

- Ş -

Şedid : Şiddetli, sıkı gereksinim, (metinde) tarımla ilgili olarak

- T -

Taazl (etmek) : Şekillenmek
Taazzuv (etmek) : Organ oluşturmak, biçimlenmek.
Tahallüf (etmek) : Arkada bırakmak, uygun gelmemek
Tahavvül : Değişme, başkalaşma, bir durumdan diğerine geçme
Takaddüm (etmek) : İleri geçme, önce davranma
Tasnif : Sınıflandırma
Tesânüd : Dayanışma (sosyal) solidarete
Tasvirl : Betimlemeyle ilgili (sosyal olayları)
Tavassut : Araya girme, aracılık etme...
Tazammun : İçlem
Tecessüs : (Bilime yönelen) merak
Tecerrüt : Soyunma, soyutlatma
Telmlh : Hatırlatma
Tekeffül : Kefil olma (birine)
Tekellüf : Külfetli işe girme, özenme, gösteriş, yapmacık
Tekessür : Çoğalma, efzayiş
Temerküz : Bir merkezde toplanma
Temessül : Benzeşme, özümleme, assimilation
Temevvüc : Dalgalanma
Tesahül : Kolay görerek (bir işi) savsaklama
Temadl (etmek) : Sürüp gitmek, uzamak
Teşblh : Benzetme
Teşrln : Ekim (ayı)
Tevazl : İki çizginin birbirine değmeden uzaması durumu

- V -

Vakl (olmak) : Korumak, saklamak, önlemek
Varlt (olmak) : Erişmek

- Z -

Zürra : Çiftçiler
Zürrlyet : Kuşak, nesil, döl, soy

